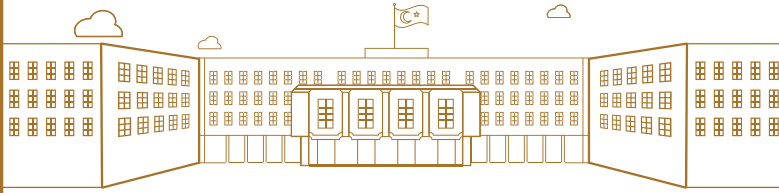

☾★
Türk
İdare
Dergisi

Hakemli Dergi
S.500
Aralık 2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI

ISSN 1300-3216 e-ISSN 2667-8608

www.icisleri.gov.tr

T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
STRATEJİ
GELİŞTİRME
BAŞKANLIĞI

www.strateji.gov.tr

www.tid.gov.tr

Kapak: Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı

TÜRK İDARE DERGİSİ

Ulusal Hakemli Dergi

Yayın Sahibi

Dr. Mehmet MUT

İçişleri Bakanlığı Adına, Strateji Geliştirme Başkanı

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Aygül TÜRE GÖKDEMİR- Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yönetim Hizmetleri Daire Başkanı

Yönetim Yeri

İçişleri Bakanlığı

Strateji Geliştirme Başkanlığı

Yönetim Hizmetleri Daire Başkanlığı

Yayın Türü

Yaygın Süreli Yayın

Yayın Periyodu

Dergi Haziran ve Aralık sayıları olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır.

Dergimiz Ulusal Hakemli Dergidir.

Bakanlık Makamının 22.04.2009 tarihli onayı ile yürürlüğe giren İçişleri Bakanlığı Yayın Yönergesine ve Derginin son sayfalarında yer alan Yayın İlkeleri ve Yazım Kurallarına uygun yazılar kabul edilir.

Abone Koşulları

Türkiye için bir sayının fiyatı 20 TL

Dış ülkeler için bir sayının fiyatı 30 TL

İletişim Adresi

İçişleri Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yönetim Hizmetleri Dairesi Başkanlığı

Kavaklıdere Mahallesi, Karanfil 2 Sokak No: 67 Bakanlıklar / ANKARA

e-mail: tid@icisleri.gov.tr

web: http://www.tid.gov.tr

Telefon: (0312) 422 51 21-79-20 **Faks:** (0312) 430 88 96

Basım Yılı: Aralık 2024

Grafik Tasarım

Strateji Geliştirme Başkanlığı, Görsel İletişim ve AR-GE Daire Başkanlığı

Baskı

İm Ofsett Matbaa ve Kağıt Meryem AKÇA

Tesviyeci Cad. Simtes İş Hanı No.7/G İskitler / ANKARA Tel: 0312 341 25 04

imofsett@gmail.com . www.imofset.com

İçişleri Bakanlığı tarafından 1928 yılında yayın hayatına başlayan, 2009 yılından itibaren de ulusal hakemli dergi statüsünde yayımlanan "Türk İdare Dergisi" 2015 yılında TÜBİTAK ULAKBİM İndeksinde Sosyal ve Beşeri Bilimler Veritabanı B Grubunda, <http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/> ile www.idealonline.com.tr adreslerinde taranmaktadır.

Türk İdare Dergisi Ulusal Hakemli Dergi

Baş Editör / Editor

Aygül TÜRE GÖKDEMİR / Strateji Geliştirme Başkanlığı - Daire Başkanı

Eren YILDIZLI / Editör

Berna UYSAL / Editör

İsmail TANRISEVEN / Editör

Yayın Kurulu / Board of Editors

Dr. Mehmet MUT	Strateji Geliştirme Başkanı	Başkan
Dr. Yavuz Selim AKKOÇ	Mülkiye Teftiş Kurulu Başkanı	Üye
Dr. Abdullah KORKMAZ	Hukuk Hizmetleri Genel Müdürü	Üye
Hüseyin ÇAKIRTAŞ	Eğitim Dairesi Başkanı	Üye
Dr. Sezer İŞIKTAŞ	AB ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanı	Üye
Serdar KARTAL	Destek Hizmetleri Dairesi Başkanı	Üye
Dr. Mehmet PARLAK	İç Güvenlik Stratejileri Dairesi Başkanı	Üye
Doç. Dr. Selim ÇAPAR	AREM Başkanı	Üye
Mehmet Gökhan ZENGİN	Personel Genel Müdürlüğü - Genel Müdür Yardımcısı	Üye
Erkan ÇAPAR	Mülkiye Müfettişi	Üye
Bülent AY	Mülkiye Müfettişi	Üye
Mehmet BALIKÇILAR	Bilgi Teknolojileri Genel Müdürlüğü - Genel Müdür Yardımcısı	Üye
Turan YILMAZ	Strateji Geliştirme Başkanlığı – Daire Başkanı	Üye
Dr. M. Serkan ŞAHİN	Strateji Geliştirme Başkanlığı – Daire Başkanı	Üye
Aygül TÜRE GÖKDEMİR	Strateji Geliştirme Başkanlığı – Daire Başkanı	Üye
Dr. Mehmet AKÇAY	Keçiören Kaymakamı	Üye
Üzeyir Aziz ÖZEREN	Pursaklar Kaymakamı	Üye
Prof. Dr. Şenol YAPRAK	Polis Akademisi - Trafik Enstitüsü Müdürü	Üye
Prof. Dr. Sıtkı YILDIZ	Polis Akademisi - İç Güvenlik Fakültesi Dekanı	Üye
Doç. Dr. Tekin AVANER	Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Başkanlığı - Güvenlik Bilimleri Fakültesi Dekan Yrd.	Üye
Doç. Dr. H. Murat ARABACI	Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Başkanlığı - Jandarma Astsubay Meslek Yüksek Okulu Müdürü	Üye

Danışma Kurulu Listesi / Advisory Board

Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK	Çorum Hitit Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Asım BALCI	Kamu Yönetimi Profesörü
Prof. Dr. Birol AKGÜN	Bakü Büyükelçisi
Prof. Dr. Bünyamin BEZCİ	Milli Eğitim Bakanlığı Bern Eğitim Müşaviri
Prof. Dr. Ergün YOLCU	İçişleri Bakanı Başdanışmanı İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi
Prof. Dr. Fatih SAVAŞAN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Hasan Tahsin FENDOĞLU	Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu Başkanı
Prof. Dr. İbrahim KAYA	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Kudret BÜLBÜL	Ankara Medipol Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Prof. Dr. Mahmut BİLEN	Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Prof. Dr. Mehmet BARCA	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Prof. Dr. Mehmet Emin ÇAĞIRAN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Muhittin ATAMAN	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Prof. Dr. Muhsin KAR	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Banka Meclisi Üyesi
Prof. Dr. Mustafa ÇUFALI	Yükseköğretim Kalite Kurulu Başkan Yardımcısı
Prof. Dr. Mustafa YAYLA	Polis Akademisi Başkanlığı Güvenlik Bilimleri Fakültesi
Prof. Dr. Müslüm AKINCI	Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Orhan GÖKÇE	Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Ömer ANAYURT	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Önder KUTLU	Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Prof. Dr. Sedat MURAT	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
Prof. Dr. Tarkan OKTAY	İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Prof. Dr. Yılmaz ÇOLAK	Polis Akademisi Başkanlığı Öğretim Görevlisi
Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Yusuf Şevki HAKYEMEZ	Anayasa Mahkemesi Üyesi
Dr. Hülya KAYA	Yalova Valisi
Dr. Nurtaç ARSLAN	Bartın Valisi
Dr. Ozan BALCI	Van Valisi
Dr. Süleyman ELBAN	İzmir Valisi

Türk İdare Dergisi'nin 500. Sayısında Yayımlanan Makalelerin Değerlendirilmesinde Hakemlik Yapan Akademisyenler

Prof. Dr. Ali AKYILDIZ	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Atakan AKSOY	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Burcu GÜVENEK	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Dilek YILDIZ	Sakarya Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Prof. Dr. Gülin ÖZTÜRK	Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi
Prof. Dr. Gürbüz ÖZDEMİR	Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan Mehmet KİRİŞ	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Halit Targan ÜNAL	Doğuş Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ŞEYHANLIOĞLU	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan Oğuz AKDEMİR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. İsmet TÜRKMEN	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut DOĞAN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut Tahir NALBANTÇILAR	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mete Cüneyt OKYAR	Şirnak Üniversitesi
Prof. Dr. Muharrem KILIÇ	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa AVCI	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Osman AKANDERE	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer ANAYURT	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Özlem Sertkaya DOĞAN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan TİYEK	Kırklareli Üniversitesi
Prof. Dr. Sait AŞGIN	Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Sefa ÇETİN	Antalya Bilim Üniversitesi
Prof. Dr. Zeynel Abidin KILINÇ	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Hacer Tuğba EROĞLU	Selçuk Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet APAN

İçişleri Bakanlığı

Mülkiye Teftiş Kurulu Başkanlığı

Doç. Dr. Ali Cüneyt ÇETİN

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Doç. Dr. Ali Fuat GÖKÇE

Gaziantep Üniversitesi

Doç. Dr. Burak Hamza ERYİĞİT

Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Cenay BABAOĞLU

Selçuk Üniversitesi

Doç. Dr. Ebru DEMİRCİOĞLU

Trabzon Üniversitesi

Doç. Dr. Emre SAVUT

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Doç. Dr. Erdal EKE

Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç. Dr. Erdem ÖZLÜK

Selçuk Üniversitesi

Doç. Dr. Hayriye SAĞIR

Selçuk Üniversitesi

Doç. Dr. Hüseyin ARAS

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Doç. Dr. İsmail ÖZER

Ordu Üniversitesi

Doç. Dr. İsmail ŞİMŞİR

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi/

Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı

Doç. Dr. Lale Burcu ÖNÜT

Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Muharrem TURP

Kafkas Üniversitesi

Doç. Dr. Murat KÖYLÜ

Çağ Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa YAYLA

İçişleri Bakanlığı Polis Akademisi Başkanlığı

Doç. Dr. Özcan ERDOĞAN

İçişleri Bakanlığı

Mülkiye Teftiş Kurulu Başkanlığı

Doç. Dr. Seda TAPDIK TERZİOĞLU

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Doç. Dr. Serdar Kenan GÜL

Kastamonu Üniversitesi

Doç. Dr. Sevim ATILLA DEMİR

Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Süleyman TEKİR

Sinop Üniversitesi

Doç. Dr. Şenay ATAM

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Doç. Dr. Şükrü Mert KARCI

Celal Bayar Üniversitesi

Doç. Dr. Vali Zülkif DAĞLI

Çorum Valiliği

Doç. Dr. Yusuf SAYIN

Necmettin Erbakan Üniversitesi

TÜRK İDARE DERİGİSİ

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi / Research Article

Erkan ARSLAN

Düzensiz Göçleri Engellemede Sınır Güvenlik Duvarlarının Caydırıcılığı Üzerine Bir Değerlendirme
An Evaluation on the Deterrence of Border Security Walls in Preventing Irregular Migration

13

Araştırma Makalesi / Research Article

Adnan ABDULVAHİTOĞLU - Hatice ALTUNOK

Jandarma Personelinin Kadına Yönelik Şiddet Algı ve Farkındalıklarının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Analizi
Analysis of Gendarme Personnel's Perception and Awareness of Violence Against Women Using Multi-Criteria Decision Making Methods

39

Araştırma Makalesi / Research Article

Ümit ŞEN- Harun YAKIŞIK

Sosyal Sermaye ve Beşerî Sermayenin Sosyal Sorumlu Tüketim Üzerine Etkileri
The Effects of Social Capital and Human Capital on Socially Responsible Consumption

67

Araştırma Makalesi / Research Article

Betül KARCI

Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel'in İktisadi Devlet Teşekküllerine Dair Görüşleri
The Views of Süleyman Demirel, Chairman of the Justice Party, on Economic State Enterprises

105

Araştırma Makalesi / Research Article

İhsan Selim BAYDAŞ - Niran CANSEVER

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Sürecinde Gençlik ve Spor Bakanlığının Dönüşümü
Transformation of the Ministry of Youth and Sports in the Process of the Presidential Government System

131

Araştırma Makalesi / Research Article

Rahmet Kübra SÖYLEMEZ - Murat TUYSUZ

The Role of Women's Perception of Glass Ceiling in Career Decisions
Kadınların Cam Tavan Algısının Kariyer Kararındaki Rolü

164

Araştırma Makalesi / Research Article

Ömür Kadri SARI

Hayvan Refahı ve Din Özgürlüğü Bağlamında AİHM Rituel Kesim Kararının (Başvuru No: 16760/22) Değerlendirilmesi

Evaluation of the ECHR Ritual Slaughter Decision (Application No: 16760/22) in the Context of Animal Welfare and Freedom of Religion

189

Derleme Makalesi / Review Article

Ahmet ESEN

Türkiye’de Proje Yönetiminin Kamuda Tarihsel Gelişimi

Historical Development of Project Management in Public Sector in Türkiye

215

Araştırma Makalesi / Research Article

Şevket ATLI

Türk Dış Politikasında ABD Etkisine Dair Türk Basınındaki Algının Analizi: 2002-2012 Yılları

Analysis of Türkiye Press Perception Regarding U.S. Influence on Türkiye Foreign Policy: 2002-2012

237

Araştırma Makalesi / Research Article

Alper KIYAK

Devletin Deniz Faaliyetlerinin İdaresinde Fransa’daki Deniz Valiliği Örneği

The Maritime Prefecture in France: An Example in the Administration of State’s Maritime Activities

259

Araştırma Makalesi / Research Article

Cahit ÇELİK

Çok Yönlü Bir Vali: Ebubekir Hazım Tepeyran

A Sophisticated Governor: Ebubekir Hazım Tepeyran

277

Türk İdare Dergisi Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları

315

İdareciler,

bana içten sevgilerini haykıranlar;

yarım asırdan beri büyük Türk ulusunun tam anlamıyla millet

olmasına çalışan, onunla en modern bir Türk devleti kurmak için

insanlık fedâkarlıklarının hiçbirini esirgemeyen kültür, idare, intizam ve

devlet anlamlarını en son ilmi telâkkilere göre tebellür ettirmeye çalışmış

ve çalışan yüksek değerde arkadaşlarımdır.

H. Ortakentli

İdarecilerimiz, sadece devletin gücünü değil, aynı zamanda şefkatini de temsil ederler. Sizler, Devletin ve Hükümetin o illerdeki, ilçelerdeki eli, ayağı, gören gözü, duyan kulağı, hisseden kalbi konumundasınız. Vatandaşımız, devlet deyince ilçesinde kaymakamı, vilayetinde valiyi bilir; onları sorumlu görür.

Recep Tayyip ERDOĞAN
Cumhurbaşkanı

Araştırma Makalesi / Research Article

DÜZENSİZ GÖÇLERİ ENGELLEMEDE SINIR GÜVENLİK DUVARLARININ CAYDIRICILIĞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Erkan ARSLAN*

ÖZ

İçinde bulunduğumuz yüzyıl her ne kadar “göçler çağı” olarak adlandırılrsa da Türkiye ve dünya gündeminde uluslararası göçlerin bir türü olarak “düzensiz göçler” öne çıkmaktadır. Özellikle yasa dışı yollarla, sınırlar geçilerek bir ülkeye giriş yapma biçiminde cereyan eden düzensiz göç eylemi, ülkeler açısından istenmeyen bir durumdur. Bu şekilde gerçekleşen bir göçteki fazlalık, ülke sınırların güvenliği ve geçirgenliği ile yakından ilgilidir. Düzensiz göçlere karşı, hukuki düzenlemeler, takip ve kontroller, sınır boyunca fiziki ve teknolojik engeller gibi çeşitli araç ve yöntemler ile mücadele edilmektedir. Alınan tüm önlemler ilaveten günümüzde 31 bin kilometreyi inşa edilen sınır duvarları ile de düzensiz göçler önlenmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye, Suriye’deki iç savaş nedeniyle 2011’den itibaren hızlanan ve özellikle Güney sınırının güvenliğini sağlamak ve düzensiz göçleri önlemek amacıyla, aldığı hukuki ve fiziki önlemlere ilaveten kaçakçılık ve terörist sızmalarının yoğun olduğu bölgelerde sınır duvarları da inşa etmektedir. Çalışma ile düzensiz göçler ile mücadelenin bir aracı olarak görülen “sınır duvarları” konusunda, bir analiz yapılarak, düzensiz göçlerin yoğun olduğu ülke rotalarında, duvar inşasının, düzensiz göçleri önleme stratejisinin başarı düzeyi ve caydırıcılığı Türkiye-Suriye özelinde analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Düzensiz Göç, Sınır Güvenliği, Sınır Duvarı, Türkiye

* Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İletişim Fakültesi, erkana@cumhuriyet.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-8273-9460

AN EVALUATION ON THE DETERRENCE OF BORDER SECURITY WALLS IN PREVENTING IRREGULAR MIGRATION

ABSTRACT

Although the current century is called the “age of migration”, “irregular migration” as a type of international migration stands out on the agenda of Türkiye and the world. Irregular migration, which takes place in the form of entering a country by crossing borders, especially illegally, is an undesirable situation for countries. The excess of such migration is closely related to the security and permeability of borders. Irregular migration is combated with various tools and methods such as legal regulations, monitoring and controls, physical and technological barriers along the borders. In addition to all the measures taken, irregular migration is also prevented with the border walls constructed along 31 thousand kilometers. In this context, in addition to the legal and physical measures taken to ensure the security of the southern border and to prevent irregular migration, which has accelerated since 2011 due to the civil war in Syria, Türkiye is also building border walls in areas where smuggling and terrorist infiltration are intense. This study aims to analyze the success level and deterrence of the “border walls”, which are seen as a means of combating irregular migration, in the country routes where irregular migration is intense, and to analyze the success level and deterrence of the strategy of preventing irregular migration in the case of Türkiye-Syria.

Keywords: Irregular Migration, Border Security, Border Security Wall, Türkiye

GİRİŞ

Göçebe kavimlerden yerleşik toplumlara, çok uluslu imparatorluklardan ulus devletlere dönüşüm sürecinde göç, insanlık tarihi boyunca varlığını ve dinamikliğini korumuş bir olgudur. Önceleri insanların yaşadıkları coğrafyadan, farklı kültürlerin ve/veya inançların hâkim olduğu bölgelere göç etmesinde doğal faktörlerin etkisi belirleyici olurken, günümüzde ise güvenlik, ekonomik, siyasi, sosyal bir dizi faktörler göç kararlarının alınmasında daha belirleyici hale gelmiştir. Yine günümüzde uluslararası göçlerin etkisi ve yoğunluğu her geçen gün artarak devam etmektedir.

Yoksulluk, işsizlik, beslenme ve barınma imkânları ile kamu hizmetlerindeki yetersizlikler, terör ve güvenlik kaynaklı sorunlar, insan hakları ihlalleri gibi bir dizi sorunlar göçlerin doğduğu kaynak ülkelerin genel özellikleridir. Tamamlayıcı bir ifade ile başka ülkelere göç ihraç eden bu kaynak ülkeler; zayıf, kırılğan ve devlet kapasitesinin yetersiz olduğu az gelişmiş ülkelerdir. Göçlerin yöneldiği hedef ülkeler ise yüksek yaşam kalitesine, gelişmiş refah düzeyine ve başta teknoloji olmak üzere tüm sektörlerde ileri altyapıya sahip “gelişmiş ülkeler” olarak nitelenen coğrafyalardır (Arslan, 2021a: 11-12). Az gelişmiş ülkeler; sosyal, ekonomik ve siyasi değişimi başaramadıkları sürece aynı devri yaşamakla birlikte gelişmiş ülkeler ile aynı standartları yakalamaları mümkün değildir (Yozgat, 2022: 549). Az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasındaki derinleşen her türlü eşitsizlik ve dengesizlikler az gelişmiş ülkelere doğru göçleri tetikleyecektir. Söz konusu koşulların eşitlenmediği durumlarda hukuki sınırlamalar, sınır kapılarındaki kontroller, sınırlar boyunca inşa edilen duvarlar ile düzensiz göçlerin önlenmesinde mutlak başarı elde etmek zor görünmektedir.

Ancak ülkeler, kendilerine yönelen göçleri yönetmek üzere ülkeye giriş veya çıkışlarda yasal kanallar kullanılarak gerçekleşen “düzenli göç”ü (regular migration) arzularken, yasadışı yollarla ülkeye giriş ya da yasal kalma süresi sonunda hiçbir hukuki statüsü olmaksızın hâlâ ülkede kalmaya devam etme durumu ile açıklanan “düzensiz göç”e (irregular migration) engel olma çabası içerisindedirler. Keza sınır geçişlerini kontrol etme çabası aynı zamanda egemen devlet olmanın bir gereğidir. Düzensiz göç ve sınır ilişkisinde ülkelerin müracaat ettiği en öncelikli projeler arasında coğrafi sınırlar boyunca aşılmaz türü duvarlar inşa etme fikrinin önemli bir önlem olarak öne çıktığı görülmektedir.

Ülkelerin, sınır ihlallerini önlemek için coğrafi sınırları üzerine aşlamayacak büyüklükte duvar inşa etme fikri oldukça eski zamanlara dayanmaktadır. Geçmişte sınırlara duvar inşa etme fikri daha çok toprak işgalleri, kaçakçılık, uyuşturucu ticareti ve terör gibi geleneksel güvenlik tehditlerine karşı bir önlem olarak uygulanmıştır. Ancak günümüzde sınırlara duvar inşa etme fikrinin arkasında ise daha çok devletler açısından bir tehdit olarak algılanan ve sınırları zorlayan yasa dışı/düzensiz göç hareketleri öne çıkmaktadır. Dolayısıyla, binlerce kilometre uzunluğa ulaşan coğrafi sınırlara aşlamaz yapıda duvar inşa etme düşüncesi küreselleşen dünyada yeniden gündeme gelen bir olgu haline gelmiştir.

Uluslararası düzensiz göç, küresel bir mesele olmasına rağmen, başta Türkiye olmak üzere bazı ülkeler göçlerin olumsuz etkilerini derinden hissederken, kendilerine yönelen göçleri yönetmek ve kontrol etmek konusunda tek başına mücadele vermektedirler. Bu anlamda Türkiye, temel insan ve göçmen haklarını gözeterek, sınırlarını kontrol etme, izinsiz ve yasa dışı geçişlere kapatma gibi çeşitli uygulamaları tek çare olarak gündeme alması, uluslararası hukukun ve egemen devlet olmanın gereğidir.

Ülkeler açısından sınıra güvenlik duvarları inşa etme fikrinin gerisinde; her türlü kaçakçılığı, militan girişini, terör saldırılarını, bölgesel gerginlikleri ve yasa dışı geçişleri engelleme gibi farklı gerekçeler yatmaktadır. Çalışmada sınır güvenlik duvarlarının düzensiz göçler ile olan ilişkisine odaklanılmaktadır. Bu bağlamda sınır güvenlik duvarlarının düzensiz göçle mücadelede etkili olup olmadığı, caydırıcılık sağlayıp sağlamadığı incelenenektir. Yine çalışmada, sınırlara inşa edilen duvarların tarihsel boyutunun bir değerlendirmesi ile günümüzdeki yaygınlığına dikkat çekilmektedir. Şüphesiz, coğrafi sınırlara duvar inşası fikrinin tek sebebi göçmenleri dışarıda tutmak değildir. Ancak düzensiz göçleri engellemede sınırları duvarlarla geçilmesi zor hale getirmek yaygın bir sebep olarak görülmektedir. Türkiye’de 2015’ten sonra sınır ihlallerinin yoğun yaşandığı İran ve Suriye sınırlarına kilometrelerce uzunlukta duvarlar inşa etme yoluna gidilmiştir.

1. KAVRAMSAL ÇATI

Bir kişinin ya da bir topluluğun sürekli ya da belirli bir süreliğine (genel kabule göre en az bir yıl) yerleşim alanlarını değiştirme hareketliliği göç kavramı ile açıklanmaktadır. Ancak göçe neden olan sebepler, göçe katılanların sayısı, göçün süresi ve sınır aşan mesafelere erişimi gibi durumlar göç olgusuna farklı içerikler kazandırmaktadır. Dinamik bir olgu olarak göç; çoğu zaman doğal, kültürel, ekonomik, siyasal, sosyal, dini ve güvenlik gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır (Arslan, 2021b). Yine göç hareketinin ulusal sınırlar içerisinde kalması durumu için “iç göç” (internal migration) veya ulusal sınırlar aşarak bir ülkeden başka bir ülkeye ulaşması durumunda ise bu kez göç hadisesi “uluslararası göç” (international migration) olarak kavramlaştırılmaktadır. Şayet göç hadisesi rejim baskısı veya diğer zorlayıcı sebeplerden kaynaklanıyorsa bu durum “zorunlu göç” (forced migration) kavramı ile şayet kişinin kendi isteği ile göç eylemini tercih etmesi halinde ise “gönüllü göç” (voluntary migration) kavramı ile göç eylemi nitelendirilmektedir. Devletlerin göç eylemine karşı tutumları da göçlerin farklı sınıflandırılmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede uluslararası göç, devletlerin koyduğu hukuk kurallarına göre gerçekleşmesi ya da hukuk dışılığına göre düzenli göç ya da düzensiz göç olarak tasnif edilmektedir. Örneğin hukuk kurallarına uygun ve yasal yollardan gerçekleşen göçler için “düzenli göç” (regular migration); transit geçiş ya da yerleşim amaçlı olarak bir ülkenin sınırlarını kanun ve yönetmeliklere aykırı olarak geçmesi ya da yasa dışı ve idari koşullara aykırı olarak ülkeden ayrılmama durumu “düzensiz göç” (irregular migration) kavramı ile açıklanmaktadır (IOM, 2009).

Çalışmanın odak noktalarından biri düzensiz göç olgusudur. Keza göçün güvenikleştirilmesinde düzensiz göçlerin önemli bir rolü vardır. Düzensiz göç, 2000'li yılların başından bu yana medyanın ve siyasetin orantsız ilgisini çeken çok yönlü, dinamik bir olgudur. Orantsızlıktan kastımız; günümüzde göçmen sayısı dünya nüfusun %3,3'ini oluştururken, tüm göçmen nüfusun sadece %15 ile %20'sini düzensiz durumdaki göçmenler oluşturmaktadır. Bu da küresel nüfusun yaklaşık 30 ile 40 milyonuna tekabül etmektedir (Spencer and Triandafyllidou, 2022).

Düzensiz göçmenlik kavramı; bir sınırı yasadışı yollardan geçen kişilerin yanı sıra vize aşımı yapanları, belgesiz ebeveynlerden doğan çocukları, işsizlik veya belirli gerekliliklere uymama nedeniyle düzenli statülerini kaybeden göçmenleri

ve reddedilen sığınmacıları içerebilen geniş örüntülerden oluşan bir kavramdır. Genel manada göçmenlik kurallarını ihlal eden bu kişiler için düzensiz, belgesiz veya izinsiz göçmen gibi farklı kavramlar kullanılırken, kimi durumlarda ise daha ayrımcı bir ifade olarak “yasadışı göçmen” gibi kavramlar da tercih edilmektedir (Spencer and Triandafyllidou, 2022: 191).

Düzensiz göç eyleminin aktörleri “düzensiz göçmen” olarak tarif edilebilirken Türkiye’nin konuyla ilgili mevzuatı 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 3. maddesinde düzensiz göçmen; “yabancıların yasa dışı yollarla Türkiye’ye girişini, Türkiye’de kalışını, Türkiye’den çıkışını ve Türkiye’de izinsiz çalışanları” olarak tanımlanmaktadır.

Düzensiz göç, uluslararası anlaşmalara aykırı ve yasa dışı bir göç türü olmasına rağmen, devlet zulmü ve baskısından kaçan sığınmacılar için uluslararası koruma gibi bir dizi hakkın sağlanmasını da zorunlu kılar. İlk olarak uluslararası insan hakları gereği insanlar arasında ırk, renk, cinsiyet... etnik veya sosyal köken veya başka bir koşuldaki kaynaklı herhangi bir ayrım gözetilemez. “Düzensiz göçmenler insandır” ve “insan olarak uluslararası insan hakları hukuku tarafından korunmaktadır. Ancak diğer taraftan özellikle çalışma, sağlık ve barınma hakkı gibi ekonomik ve sosyal haklar başta olmak üzere, düzensiz göçmenlerin en az hakka sahip olduğu bir hiyerarşi söz konusudur (Spencer and Triandafyllidou, 2022: 196-197). İkinci olarak düzensiz göçmenler için sığınma hakkı ve devamında mültecilik statüsü gibi birtakım koruyucu ve kalıcı haklar da gündeme gelebilmektedir. Düzensiz göç eylemlerinin arkasında ırk, din, tabiiyet gibi sebeplerden kaynaklanan zulüm korkusu bulunmayan ve mülteci statüsü için gereken koşulları taşımayan kişiler için, devletler sınırlarını koruyucu ve güvenlik odaklı politikalar uygulayabilir. Bu politikalar, göçmenleri engellemek ve sınırların dışında tutmak amacıyla sınır bölgelerinde fiziksel engellerin inşasını ve teknolojik gözetleme ekipmanlarının kullanımını içerebilir. Sınırlar, ülkeler için egemenlik alanı olarak kabul edilir ve bu çerçevede devletler, sınırlarını koruma ve düzensiz göçü engelleme haklarına sahiptir.

Çalışmada üzerinde durulan bir diğer kavram ise ülkeleri birbirinden ayıran "sınır" çizgisidir. İki farklı nesne ya da coğrafya arasına sınır koymak; birini

diğerinden ayırmak ve araya engel koymak anlamına gelir. Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde sınır, "iki komşu devletin topraklarını birbirinden ayıran çizgi; hudut" olarak tanımlanır. Sınırlar, iki devleti ayırarak devlet iktidarının ve egemenlik alanının ulaştığı en uzak noktayı sembolize eder (Özbey, 2022: 712). Sınır çizgileri, sadece devletlerin iktidar ve egemenlik alanlarını belirlemekle kalmaz, aynı zamanda halkları dinsel, dilsel, kültürel, etnik vb. açıdan da birbirinden ayırır. Bu nedenle, sınırlar yalnızca coğrafyaları ayırmakla kalmaz, aynı zamanda "içerdekini dışarıdakinden koruma" ya da "dışardakini içeridekinden ayırma" gibi bir işlevi de yerine getirir. Ayrıca sınırlar, güvenlik ihtiyacından doğarak bir kimliği diğerinden ayıran fiziksel mekânlar olarak da işlev görürler. Jeopolitik açıdan sınır kavramı, devletlerin egemenlik alanını belirlemenin yanı sıra devletin izni ve bilgisi dışında giriş ve çıkışların yasaklandığı alanlardır. Bu maksatla yasa dışı yollarla insan, hayvan, ürün, araç, teçhizat, silah, uyuşturucu ve terör unsurlarının sınırlardan geçişinin engellenmesi amacıyla askeri ve fiziksel engellerle geçişler kontrol edilmektedir (Uzman, 2016: 145). Bu bağlamda sınır olgusu uluslararası göç açısından da büyük bir öneme sahiptir ve devletlerin düzensiz göçle mücadelesinde önemli bir yer tutar. Göç, tam olarak "dışarıdaki" ve "içerideki" arasında yer alır ve sınırların ihlal edilmesiyle ortaya çıkan bir insani eylemdir. Bu bağlamda, "sınır ve göç" arasında ayrılmaz bir ilişki bulunur ve sınırlar, kitlesel göç hareketleri sonrasında kendini yeniden hatırlatır.

Çalışmanın bir diğer odağını düzensiz göçler ile mücadele için sınırlar boyunca inşa edilen "sınır duvarları" oluşturmaktadır. Devletlerin egemenlik alanını duvarlar ile koruma altına alması yeni bir uygulama değildir. Ancak küresel ölçekte göçlerin yıkıcı etkisinin en fazla hissedildiği günümüzde sınırlar, bir kimliğin teminatı olmaktan ziyade dışarıdan gelebilecek tehdit ve tehlikelere, özellikle göç hareketlerine karşı sınır duvarları ile somutlaşan bir görünüme dönüşmüştür.

Sınırlardaki geçilme kolaylığı, düzensiz göç eylemlerinin bulunduğu sınır bölgelerindeki meskûn mahallerinde nüfus yoğunlaşmasını da beraberinde getirmektedir. Özellikle göç rotası üzerindeki transit ülkeler için, sınırdan yasa dışı girişler kadar, bir sonraki hedef ülkeye geçişin kolay olması da düzensiz göçlerin rotasında belirleyici faktörlerdendir. Bu bağlamda birçok ülke, sınırlarını her türlü yasa dışı geçişlere karşı caydırıcı bir önlem olarak sınır bölgelerine "duvarlar" inşa etme yoluna gitmiştir.

2. DÜZENSİZ GÖÇLERİ ENGELLEME ARACI OLARAK SINIR GÜVENLİK DUVARI

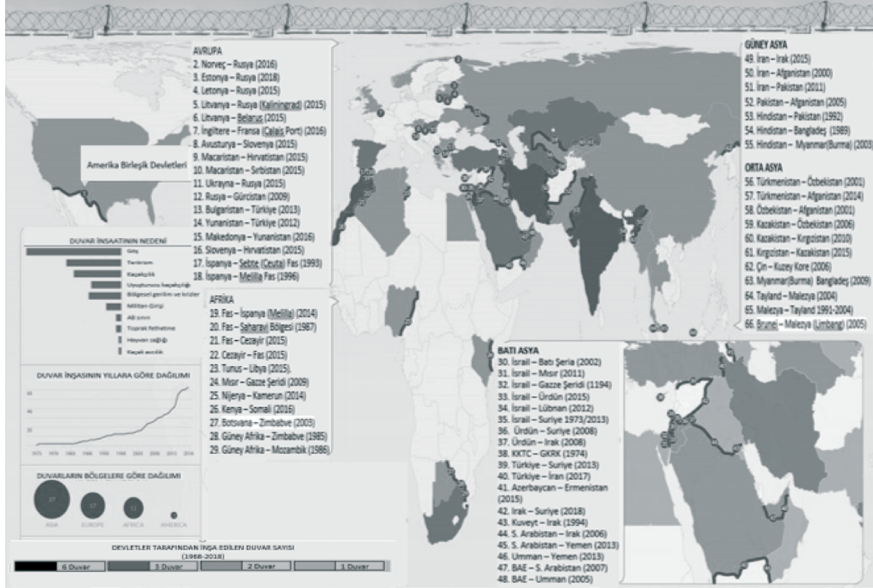
Tarihsel olarak sınırlar, siyasi alanları ve ideolojileri birbirinden ayıran esnek olmayan teritoryal çizgiler olarak görülmüştür (Omotuyi, 2022). Geleneksel devlet anlayışının hüküm sürdüğü dönem boyunca adeta bölge görünümü, geniş alanlara dağılan “doğal sınır” anlayışı ve bu sınırlar boyunca düşman ve tehdit unsuru olmayan geçişler için kontrollerin olmadığı “geçirgen” sınır uygulaması öne çıkmaktadır (Yılmaz ve Oktav, 2023: 116). Devletleri bölen ve sınırlayan sabit çizgiler haline dönüştüren sınır uygulaması, 1648’de Almanya’nın Westphalia kentinde imzalanan Westphalia Antlaşması ile önemli bir dönüşüme uğramıştır. Bu antlaşma, tarihsel olarak modern ulus devletin ve milliyetçiliğin evrimine damga vurmakla birlikte sınır çizgilerinin mutlak ve açıkça belirlenmiş teritoryal alana ve aynı zamanda bir çizgi halinde dönüşmesi sağlanmış, geçişleri kontrole ve izine bağlı biçimde yapısal değişime uğratmıştır. Diğer taraftan coğrafi faktörlere bağlı doğal sınır alanını önceleyen geleneksel sınır yaklaşımı varlığını günümüzde de geçerliliğini korumaya devam etmektedir (Omotuyi, 2022). Ancak, fiziksel engellerin ön plana çıktığı devletler marifetiyle oluşturulan her türlü izinsiz geçişleri kısıtlama amacı güden güvenli alanlara dönüşen sınır uygulaması, modern dönemin sınır anlayışına hâkim olmuştur.

Sınırlar ile komşu alanlardan ayrılmış bir toprak parçası üzerinde hâkimiyet kurma kudreti, egemenlik kavramı ile yakından ilgilidir (Geddes, 2018). Sınırlar, çevrelediği toprak parçası üzerinde hak iddia etme, kime ait olduğunu, kimlerin dışarıda kalması gerektiğini belirler. Tarihte sınır boyunca büyük bir fiziksel engelin varlığı dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı caydırıcı siyasi gücün, zenginliğin göstergesi olarak kabul ediliyordu (Vernon and Zimmermann, 2019: 37). Bu bağlamda hâkimiyet alanların belirlemek ve kendi toplumlarını yabancı, işgalci veya düşman olarak tanımladıkları unsurlara karşı koruyabilmek için duvarlar örme geleneği kadim zamanlara kadar uzanmaktadır. Başlangıçta kale surları biçiminde daha dar bir alana duvarlar inşa edilerek tehlikeyi bertaraf etme fikri, küreselleşen dünyada geçmişin bazı farklılıklarına rağmen niyet ve amaç bakımından benzerliklerini koruduğu da görülmektedir.

Bu bağlamda sınır tahkim etme fikri yeni değildir. Milattan önceki 3. yüzyıla kadar uzanan Çin Seddi, milattan sonra 2. yüzyılda Roma İmparatorluğu tarafından inşa edilen Hadrian Duvarı ve İskoçya'daki Antoninler Duvarı, Danimarka Kralı Gudfred'in 7. yüzyılda inşa ettiği Danevirke Duvarı, 13. yüzyılda Japonların Moğol istilasına karşı inşa ettiği Genko Borui, 15. yüzyılda Polonya tarafından inşa edilen Silesia Duvarı, 20. yüzyılın ortalarında yükselen ikonik Berlin Duvarı, Amerika Birleşik Devletleri'nin Meksika sınırı boyunca ördüğü modern yapıdaki duvar, Hindistan - Bangladeş arasında örülen duvar, İsrail'in Filistin, Mısır, Suriye ve Ürdün ile olan sınırları arasında uzanan duvarlar, Bulgaristan ve Yunanistan'ın Türkiye ile olan sınırlarına inşa ettiği duvarlar, Türkiye'nin Suriye ve İran sınırlarına inşa ettiği duvarlar geçmişten günümüze sınırlara çekilen sayısız duvara birer örnektir. İkinci Dünya Savaşı ve hatta Soğuk Savaş döneminin geride kalmasına rağmen duvarlar ortadan kalkmadı; aksine Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden sonraki dönemde dünyadaki duvar sayısı 3 kattan fazla artarak 81'e yükselmişken, bu duvarlardan 72'sinin toplam uzunluğu 31 bin km'ye ulaşmıştır (Vallet, 2016: 1-2; Özbey, 2022: 717).

Görülüyor ki, ülkelerin siyasi sınırları ve toprak bütünlüklerinin netleşmiş olması, kimlik kartları, pasaport ve vize gibi kayıt ve seyahat belgelerinin geliştirilmiş olması, küreselleşme, sınırsız dünya söylem ve koşulları dahi yeni duvarların inşasına engel olamamıştır. Hatta mevcut sınır duvar sayıları, Soğuk Savaş döneminin sona erdiği dönemden itibaren hızla artmaya devam etmiştir (Benedicto vd., 2020: 17; Vernon and Zimmermann, 2019: 40-41). Bu bağlamda, içinde bulunduğumuz yüzyılın henüz ilk çeyreğinde sınırlarını duvarlar ile kapatan ülkelerin sayısı 28'e ulaşırken (Soyluk vd., 2018: 2), bu duvarların 14'ü, göç hareketlerinin zirveye ulaştığı 2010 sonrası dönemde göçleri engellemek üzerine projelendirilmişlerdir (Wille, 2023: 93). Günümüz "küreselleşme çağında" ülkeler, ticaret ve seyahat hacmindeki artışlara rağmen tek taraflı, daha katı ve müdahaleci sınır yönetimi stratejileri ile sınırlarını güvenlik altına alma tercihlerine yoğunluk vermektedirler. Diğer taraftan aynı gelişmeler, sınırların tartışmalı kalmaya devam ettiğini güçlü bir şekilde göstermektedir (Carter, and Poast, 2017: 263).

Ülkeler Tarafından İnşa Edilen Sınır Duvarları (1968-2018)

Kaynak: (Grün, 2021 ve Benedicto vd., 2020).

Sınırlarını duvar ile çevreleyen ülkeler haritalandırıldığında; İsrail altı duvar ile en çok sınır duvarı inşa eden ülkelerin başında gelirken, onu üçer duvarla Hindistan, İran ve Fas'ın takip ettiği görülmektedir. İki sınır duvarı olan ülkeler ise Güney Afrika, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Ürdün, Türkiye, Türkmenistan, Kazakistan, Macaristan ve Litvanya'dır; son ikisi AB üyesi ülkelerdir (Benedicto vd., 2020: 20). Bu duvarlar sadece belirli bir kıtada değil, Amerika'dan Asya'ya Afrika'dan Avrupa'ya dünya genelinde çok sayıda devlet göçlere karşı sınırlarını kapatmak için farklı standartlarda duvarlarla ülkelerini çevrelemektedirler (Ünay, 2022: 13).

Bazı duvarlar birden fazla gerekçe ile inşa edilmiş olmakla birlikte Tablo-1 incelendiğinde günümüzde dünya genelinde sınırlar boyunca inşa edilen duvarların 38'inin (orsansal %33'ü) göçle mücadele, 22'sinin (orsansal %19'u) terörle mücadele, 19'unun (orsansal %16'sı) kaçakçılıkla mücadele, 13'ünün (orsansal %11'i) ise bölgesel gerilimler veya tartışmalı bölgelerden kaynaklı sebeplerle inşa edildikleri belirtilmektedir (Benedicto vd., 2020: 17).

Tablo 1: Sınır Duvarlarına İlişkin İleri Sürülen Temel Nedenler

Sınır Duvarlarına İlişkin İleri Sürülen Temel Nedenler	Gerekçelere Göre Duvar Sayısı	Sınır Duvarlarına İlişkin Temel Gerekçelerin Oransal Dağılımı
Göçle Mücadele	38	%33
Terörizm Mücadele	22	%19
Kaçakçılık ile Mücadele	19	%16
Uyuşturucu Kaçakçılığı ile Mücadele	12	%10
Bölgesel Gerilimler veya Tartışmalı Bölgeler	13	%11

Kaynak: Benedicto vd., (2020)'den elde edilen verilerden derlenerek hazırlanmıştır.

Dünyanın en uzun sınır güvenlik duvarı, yine iki ülke arasındaki en uzun sınırlardan biri olan ABD – Meksika arasındadır. Bu iki ülke arasındaki sınır uzunluğu 3.145 km'dir. Bu sınır, dünyanın en yoğun göç yollarından biridir (Taş, 2020: 60). Sınırın 1.000 km'lik bölümüne göçü kontrol etmek ve yasadışı geçişleri önlemek amacıyla yer yer 12 metre yüksekliğe sahip, çelik ve betondan oluşan ek bir dizi güvenlik teknolojileri ile donatılan duvarlar inşa edilmiştir. Bazı bölgelerde ise metal ve beton panellerle inşa edilen yapılar bulunurken, diğer kısımlarda sadece bariyerler ya da tel örgüler yer almaktadır. ABD – Meksika arasındaki duvarın maliyeti resmi rakamların çok üzerinde, 25 milyar dolar gibi bir maliyete ulaştığı hesaplanmaktadır (economist.com). ABD – Meksika duvarının arkasındaki tek neden düzensiz göçü engellemek değildir. Sınırın yoğun olarak uyuşturucu ve insan kaçakçılığı trafiğinin yaşandığı bir bölge olması da bu duvarın arkasındaki diğer nedenlerdir. Duvarın düzensiz göçle mücadeledeki rolüne bakıldığında ise ABD – Meksika sınırında yakalanan düzensiz göçmen sayısının 2000- 2017 arası dönemde en düşük seviyelere gerilediği görülmektedir. Sıkı sınır güvenliğinin göçmenleri tümüyle engellediği söylenemez. Ancak daha tehlikeli ve daha maliyetli göç rotalarından ABD'ye girişler devam etmektedir. Öyle ki 2006 ve 2017 arasında 4500'den fazla göçmenin sınırları geçme çabası ölümle son bulmuştur (Vernon and Zimmermann, 2019).

Daha katı ve müdahaleci sınır yönetimi stratejileri, sınırları ihlal eden yasa dışı mal ve insan hacmindeki artışlar sınıra duvar inşa etme eğilimini güçlendirmektedir. Sınır ötesi ekonomik eşitsizliğin büyüklüğü göç hareketleri ile doğru orantılıdır. Bu sebeple ekonomik eşitsizliğin getirdiği göç etme eğilimi sınır duvarlarının en güçlü nedeni olarak gösterilmektedir. Günümüzde duvarların geleneksel güvenlik sorunları ve rakip devletlere karşı tahkimatla ilgili olmaktan çok, istenmeyen göç ve yasadışı ticarete karşı tahkimatla ilgili olduğu ileri sürülmektedir (Carter, and Poast, 2017: 263). Gece görüş kameraları, gözetleme kuleleri, kilometrelerce uzaktaki birini algılayan sensörler ile donatılan duvarların en tipik örneklerinden biri de Suudi Arabistan – Irak (885 km) sınırında uzanmaktadır. Suudi Arabistan, Irak sınırı yanında diğer komşuları Umman, Katar, Ürdün ve Yemen sınırlarından geçişleri engelleme amacına yönelik duvarlar inşa etmiştir (Vernon and Zimmermann, 2019: 43).

Sınırlarında yükselen altı duvar ile en çok sayıda güvenlik duvarına sahip ülke olarak İsrail öne çıkmaktadır. İnşa edildiği bölgelerini birbirinden ayırmak, ilhak etmek ve geçişleri engellemek üzere tasarlanan İsrail yapımı duvarlardan biri Batı Şeria Ayırma Duvarı'dır. Bu duvar zikzaklar çizerek uzanan 750 km uzunluğa sahip ve dikenli tel, hendekler, aydınlatma, sensörler, devriye ve tank yolları ve yüksek güvenlik önlemleri ile dikkat çekmektedir. Batı Şeria Ayırma Duvarı'nın toplam maliyetinin 2,1 ila 3,2 milyar ABD doları arasında olduğu tahmin edilmektedir. İsrail; Lübnan, Mısır (Sina Duvarı -240 km) ve Golan Tepeleri etrafına inşa ettiği duvarlar ile bir yandan işgal edilen bölgelerde kalıcı olmayı, kontrol etmeyi hedeflerken diğer taraftan bu duvarlar İsrail Yahudi Devleti'nin güvenliği ve inşasında önemli bir unsur olmuştur (Saddiki, 2017). İsrail resmi makamları İsrail tarafından inşa edilen bu duvarların Afrika ve diğer bölgelerden düzensiz göçmen geçişini engellemek gibi bir amacının olduğunu ve yasa dışı geçişlerin azaltılmasında duvarların etkili sonuçlar verdiğini iddia etmektedir (Vernon and Zimmermann, 2019: 43).

Orta Doğu ve Afrikalı düzensiz göçmenlerin AB sınırlarına geçişine engel olmak üzere ileri teknolojiler ile donatılan duvarların yükseldiği bir diğer coğrafya Avrupa'dır. AB içinde Makedonya – Yunanistan sınırına, Yunanistan ve Bulgaristan – Türkiye sınırına, Macaristan – Sırbistan, Slovakya ve Hırvatistan sınırına, Avusturya – Slovenya sınırına duvarlar inşa edilmiştir. AB sınırları içerisinde

yükselen bu duvarların inşası için anlaşılan BAE Sytems, Airbus, Thales, Leonardo gibi başlıca şirketlerin toplamda yıllık ciroları 50 milyar dolara yaklaşmaktadır. Bununla birlikte AB'nin sınırlarının güvenliği için ayırdığı bütçe tutarları her yıl katbekat arttığı görülmektedir. Sadece 2021-2027 dönemi için Entegre Sınır Yönetim Fonu'na 8,02 milyar Euro, Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik'e 11,27 milyar Euro, Avrupa Sınır Gözetim Sistemi'ne en az 1,9 milyar Euro toplam harcama bütçesi aktarılmıştır (Ünay, 2022: 15).

Göç olgusu insanlık tarihinin her dönemine süregelen bir fenomen olmakla birlikte tüm zorlamalara rağmen devam edeceği varsayılan bir olgudur. Tablo-1 de görülmektedir ki sınır duvarlarının inşası en çok da yasa dışı göçleri durdurmak için yükselmektedir. Ancak BM Mülteci Örgütü'nün yasa dışı göçlere dair verileri (www.unhcr.org) göçle mücadelede öne çıkan sınır duvarları uygulamasına rağmen yasa dışı göç girişimlerinin önümüzdeki yıllarda daha pahalı ve tehlikeli alternatif rotalar üzerinden devam edebileceğini düşündürmektedir.

3. TÜRKİYE'NİN DÜZENSİZ GÖÇLE MÜCADELESİNDE SINIR DUVARLARININ ROLÜ

Amerika kıtası boyunca göçler, ABD – Meksika sınırında başlayan bir çizgide güneyden daha gelişmiş ve daha yüksek yaşam standartlarına sahip kuzeye yönelen bir rota üzerinde meydana gelmektedir. Söz konusu bu sınır boyunca da dünyanın en uzun sınır güvenlik duvarları uzanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde düzensiz göçle ülkeye giriş yapanlar üzerinde yapılan bir araştırma, sınır duvarlarının göçmenlerin göç kararları üzerinde caydırıcı etkisinin sınırlı olduğunu göstermiştir. Söz konusu çalışma bulgularına göre, sınırları aşan ancak daha sonra sınır dışı edilen bir göçmenin ABD'ye geri dönme teşebbüsü üzerinde sınır duvarının önemli bir caydırıcı etki oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sınırları geçme pahasına alınacak hayati risklerin artması durumunda ise göçmenlerin sınırları yeniden geçme girişimlerinin %38,6 oranında azalabileceği, ancak buna rağmen %64,1 oranında göçmenin aynı deneyimi yeniden yaşama konusundaki kararlılıklarının devam edebileceği sonucuna varılmıştır (Wong vd., 2019: 3).

Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgesel konumları kıyaslandığında, göç hareketleri karşısında Türkiye'nin işinin daha zor olduğu kolayca anlaşılacaktır. Şöyle ki; coğrafi konum, bölgesel krizler ve çatışmalar, ekonomik, siyasi ve sosyal birçok itici göç faktörü Türkiye'nin etrafını adeta göçmen tarlasına çevirmiş durumdadır. Tamamlayıcı bir ifade ile Türkiye, bir türlü barış ve refah ortamının gelişmediği coğrafyalara yakınlığı nedeniyle son yıllarda yoğun göçlerin hedefi haline gelmiştir. Türkiye, Suriye iç karışıklıklarının başladığı dönemde "açık kapı" politikası ile başta Suriye kaynaklı kitlesel ve zorunlu göçlere maruz kalırken, devam eden göç dalgası birkaç yıl içerisinde Türkiye'deki Suriyeli sayısını 3.5 milyonun üzerine taşıdı. Benzer durum başta Afganistan olmak üzere Orta Doğu ve birçok Afrika ülkesinden doğan düzensiz göçler için de geçerlidir (Çiçek ve Turan, 2023: 588). Böylece başta kitlesel göç akımlarının hedefi olan Türkiye, devamında ise düzensiz göçlerin rotasına otururken göç meselesi Türkiye sınırlarını tehdit altına sokmuştur.

Türkiye'nin kapısını açtığı ve geçici koruma statüsü verdiği Suriyeliler ile sınırlarına yığılmış sığınmacı yoğunluğu birlikte düşünüldüğünde, Türkiye için her yeni göç dalgası önemli bir göçmen krizinin fitilini ateşleyecektir. Türkiye'nin batı sınırlarını oluşturan Yunanistan ve Bulgaristan'ın, Avrupa Birliği fonları ile sınırlarını geçişlere karşı kapatırken, yine başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Avrupa coğrafyasında yükselen göçmen karşıtı söylemler, göçmenlere karşı sınırlarda kontrollerin artırılması gibi önlemleri gündeme getirmiştir (Aras, 2023). Avrupa Birliği'nin sınırlarının bittiği, Yunanistan ve Bulgaristan sınırlarının Türkiye'ye bakan kısmında, başta kara sınır duvarları olmak üzere (Ege Denizi üzerine "yüzen duvarlar" fikri de gündemdeki bir diğer konudur) onca fiziksel engel göçmenleri karşılamaktadır. Ancak tüm bu engellere rağmen, çatışma ve yoksulluktan kaçan göçmenler için daha tehlikeli ve daha maliyetli Ege Denizi rotası üzerinden gelen göçmen sayılarında bir azalma ortaya çıkmadı. Bu durum AB'nin sınır kontrolü için harcadığı birkaç on milyar Euro'ya rağmen göç politikasının başarısızlığını göstermektedir (Digidiki, and Bhabha, 2020).

21. yüzyılın "göçler çağı" olarak tanımlandığı (Castles ve Miller, 2008) bir dönemde artan göç hareketleri Avrupa'da aşırı sağ partilerin oy ve etki alanını genişletmekte; yükselen aşırı sağ görüşler de göç karşıtlığı söylemleri ile kendi

kendini besleyen bir habitat oluşturduğu görülmektedir (Eser ve Çiçek, 2020: 137). Bu gelişmeler AB'nin sınır güvenliği politikalarına da yansımaktadır. AB, geri kabul antlaşmaları ile veya Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Dış Sınırları İçin Operasyonel İşbirliği Ajansı (Frontex) aracılığıyla göçmenleri Birliğin sınırlarında durdurmayı hedefleyen önlemleri devreye sokmuştur. AB, kendi kara sınırlarının bittiği Türkiye'nin batısında, Meriç Nehri boyunca 12.5 kilometrelik mesafede inşa edilen sınır duvarı ve entegre güvenlik sistemleri ile katı bir göç yönetimi tutumu ortaya koymaktadır (Taşkesen ve Şöhret, 2023). Gelişmeler karşısında göçmenler açısından hem transit ülke hem de hedef ülke konumu ile Türkiye, göç yönetimi ve düzensiz göçle mücadeleyi tek başına sürdürebilecek önlemler geliştirmek durumunda kaldı. Bu sebeple Türkiye'nin sınırlarını göçlere karşı yavaş yavaş kapatma yoluna gitmesi isabetli bir politika tercihidir.

Türkiye'nin sadece Suriye sınırı değil aynı şekilde Irak ve İran sınırlarından oluşan doğu sınırları da düzensiz göç baskısı altındadır. Söz konusu sınırlardan yasa dışı yollarla giriş yapan ve akabinde yakalanan göçmen sayısı 2019'da en yüksek orana erişerek 450 binin üzerinde bir rakama ulaşmıştır. Son on yılda düzensiz göçler ile ülkemizde yakalanan göçmenlerin uyruklarına bakıldığında başta Afganistan, Suriye, Türkmenistan, Filistin, Fas, Özbekistan, Irak, İran, Sudan, Yemen ve Mısır gibi Orta Doğu ve Afrika ülkelerinden oldukları görülmektedir (Göç İdaresi Başkanlığı, 2024b). Göç üreten ve yasa dışı geçişlerin kolay olduğu coğrafyalara komşu ya da yakın olmak Türkiye'yi sürekli ve yoğun göçlerin hedefi haline getirmektedir. Türkiye'nin sınır güvenlik önlemleri ve sınıra duvar inşa etme projesi, terör ve güvenlik odaklı bir ana fikre sahip olduğu kadar, kaçakçılık ve düzensiz göçle mücadele için de bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bu maksatla Türkiye'nin 2015'te yapımına başladığı Suriye sınırı boyunca duvar inşası 800 km'yi aşan uzunluğa erişmiştir. Türkiye – Suriye sınır duvarı bu haliyle, Çin Seddi ve ABD- Meksika arasındaki sınır duvarından sonra dünyanın en uzun sınır duvarı örneği haline geldi (Bostan ve Kuş-Demiray, 2019: 140).

Benzer bir proje, yine düzensiz göçlerin rotası haline gelen Türkiye-İran sınır hattı boyunca devam etmektedir. Türkiye'nin doğusunda cereyan eden düzensiz göç akışında coğrafi konum yanında sınırların geçtiği arazi ve

doğa koşulları da önemli belirleyicidir. Türkiye'nin doğu sınır bölgesi yer yer 2500- 3000 metreyi aşan yüksekliğe sahip en dağlık ve yüksek karasal iklimi (Türkiye'de ölçülen en uç sıcaklık -46,2 sınır ilçesi Çaldıran'da ölçülmüştür ve yine 3-4 metreye ulaşan kar kalınlığı bölgenin kış koşullarına örnektir) sayesinde Türkiye'nin İran sınırı kontrolün zor olduğu bölgelerdendir (Deniz, 2022: 259). Türkiye- İran sınırı 560 km'ye ulaşırken, bu sınırın 295 km'lik bölümü için duvar projesi öngörülmektedir. İran sınırı boyunca düzensiz göçmenlerin, kaçakçılık faaliyetlerinin ve terör sızmalarının engellenmesi amacıyla başlatılan çalışmalar neticesinde 173 km'lik bölümde güvenlik duvarı tamamlanmış durumdadır. Bu duvarın önüne 4 metre genişliğinde ve 4 metre derinliğinde hendek, duvarın 165 km'lik bölümüne iki ve üç sıra jiletlik tel, haberleşme ve gözetleme amaçlı kuleler, 10 km mesafeden tespit yapabilen termal kameralar, 40 km mesafeden tespit yapabilen radar sistemi, aydınlatma sistemi ve sismik sensörler yer almaktadır (İçişleri Bakanlığı; Varol 2024). Böylece doğa koşullarının imkân verdiği ölçüde Türkiye, güney ve doğu sınırları boyunca güvenlik duvarı ve entegre sınır güvenlik önlemleri ile başta terör faaliyetlerine karşı önlem ve güvenlik amaçlı, her türlü kaçakçılık ve düzensiz göçlere engel olmak ve kontrollü geçişi sağlamak üzere sınırlarını güvenli hale getirmeyi amaçlamaktadır (Yerlikaya, Habertürk Özel Röportaj, 2024).

Türkiye'nin sınırlarını güvenli hale getirmek üzere tercih ettiği sınır duvarı projesinin etkinliğinin Göç İdaresi Başkanlığı'nın istatistiki verilerine yansımaları ise son beş yıl itibarıyla şöyledir; 2019'da 454 bin, 2020'de 122 bin, 2021'de 162 bin, 2022'de 285 bin ve 2023'te 254 bin ve 2024 Ekim itibarı ile bu sayı 158.355 olarak gerçekleşmiştir (Göç İdaresi Başkanlığı 2024b). 2019'da oldukça yüksek bir rakama ulaşan yakalanan düzensiz göçmen sayısı, 2020-2022 dönemi COVID tehditlerine rağmen devam etmiş ve günümüzde hâlâ çok yüksek oranlarda devam ettiği görülmektedir. 2019'da 454 bin gibi bir sayıya ulaşan sadece yakalanan düzensiz göçmen sayısının 2023'te 250 binlere gerilemiş olmasında etkili sınır güvenlik önlemlerinin ve duvar inşasının payı yadsınamaz. Sınır duvarı ve etkili sınır önlemleri, Türkiye'ye yasadışı girişleri önlemede önemli bir başarı sağlamıştır. Bu kapsamda, 2016'dan 21 Mayıs 2023'e kadar olan dönemde toplam 2.836.775 düzensiz göçmenin Türkiye'ye

girişinin engellendiği belirlenmiştir (GİB, 2023a). Tamamlayıcı bir ifade ile son dönem Türkiye'nin düzensiz göçmen istatistiğine yansıyan rakamların hâlâ bu denli yüksek olması, düzensiz göçmenlerin tamamının sınır ihlalleri ile ülkeye giriş yaptığı anlamına gelmemektedir. Resmi belge veya vize ile ülkeye giriş yapıp yasal süresi sona ermesine rağmen ülkede kalmaya devam edenler de düzensiz göçmen statüsüne dönüştükleri için bu istatistiğe dâhildirler.

İran sınırı bölgesinde gözlem ve saha çalışmalarından elde edilen bazı bulgulara göre, 2021 ortalarından 2024 başına kadar olan dönemde göçmen yoğunluğunun önemli oranda azaldığı tespiti paylaşılmıştır (Ünay, 2023). Sınırlar boyunca inşa edilen duvarlara ek entegre güvenlik sistemleri ve kolluk kuvvetlerinin devreye sokulması ile 2017 Temmuz döneminde sınırlarımızdan 168 bin düzensiz göçmen girişinin engellendiği sınır dışı edilen yasa dışı göçmen sayısının ise 150 bine yaklaştığı resmi rakamlara yansımıştır (Göç İdaresi Başkanlığı, 2024a). Türkiye –İran sınırı hattında Iğdır, Ağrı ve Van boyunca devam eden ve tamamlanan sınır duvarları sayesinde 2015'e kadar yoğun olarak düzensiz göçmenlerin kullandığı Başkala ve Çaldıran sınır köyleri 2020 sonrası dönemde Özalp ve Saray ilçelerine kaymış durumdadır. İran sınırından geçiş yapan düzensiz göçmenlerin daha rota değişikliğinde sınır duvarının önemli etkisi olduğu söylenebilir. Bu rotalar ise doğa ve iklim koşulları nedeni ile düzensiz göçmenler açısından oldukça riskli bölgelerdir (Deniz, 2022: 266).

Sınırları yasa dışı yollarla geçebilen göçmenlere dair bir rakam verebilmenin güçlüğüne rağmen, sınırlarda geçişi engellenen veya sınırı geçtikten sonra hakkında hukuki işlemler yapılıp sınır dışı edilen göçmen rakamlarının büyüklüğü dahi Türkiye'nin ne denli büyük bir göçmen tehdidi altında olduğunu göstermektedir. Sadece Türkiye'yi hedef alan göç hareketleri dahi yüksek maliyetlerle inşa edilen sınır duvarlarının gerekliliğine işaret etmektedir. Ancak hâlâ sınırları zorlayan bu kadar yoğun bir göç hareketinin sadece duvarlarla engellenmesinin imkânsızlığı da bir gerçekliktir.

SONUÇ

İnsanlar tarihin bütün dönemlerinde doğdukları ilk yerleşim bölgelerini geçici ya da kalıcı olarak, farklı sebeplerden dolayı geride bırakarak kendilerini göç adı verilen bir yolculuğun içerisinde bulmuşlardır. Sınır aşan mesafelere ulaşan bu yolculuğun aktörleri hangi sebepten göç eylemine kalkıştıklarına bağlı olarak (göçmen, sığınmacı, mülteci, koruma altındaki vb.) farklı adlarla hukuki statüler kazanmışlardır. Zayıf ve korunmaya muhtaç bu kitleler hukukun sağladığı güvence sayesinde yeni yaşam alanlarında bazı haklara da sahip olabilmişlerdir. Tamamlayıcı bir ifade ile göçmenlerin temel insan hak ve hürriyetlerinden yeterince yararlanmaları ve haklarının koruma altına alınması açısından, birçok iç hukuk ve uluslararası hukuk, göçmenlere çeşitli güvenceler sunan normları kabul etmiş ve eylem planları hazırlamıştır.

Ancak sınırların belirginleştiği modern devlet anlayışı ile birlikte sınırlardan geçişlerde uygulanan kısıtlama ve önlemler yabancılar ve vatandaşlar açısından farklılaşmaktadır. Artık sınırın içinde kalanlar “vatandaş” kavramı ile dışarıdan giriş yapanlar ise “yabancı” kavramı ile birbirinden ayrılmaktadır. Böylece sınırlar aynı zamanda bir kimliği diğerinden ayıran niteliğe de bürünmüştür. Yine ulusal kanunlar vatandaş olmayanlara eşit haklar tanımamaktadır. Yabancılar açısından sınırların geçilmesi, yerleşiklerle aynı mekânları paylaşmalarına rağmen adları göçmen, mülteci, sığınmacı, uluslararası koruma altındaki ya da düzensiz göçmen gibi terimlerle ya da genel bir ifade ile “yabancılar” olarak anılmalarına neden oldu. Bu durum, vatandaş olanlardan farklı bir hukuki statü ile tanımlanmalarına yol açmıştır.

Devletler, yabancı ülke vatandaşlarının ülkede kalmasına çeşitli statüler tanıyarak kabul etmesine rağmen egemenlik yetkilerinin bir gereği olarak çeşitli kısıtlamalar ve engellemelerde de bulunabilirler. Özellikle yoğun göçlerin rotası haline gelen ülkeler daha agresif sınır güvenlik önlemleri ile sınırlardan geçişleri kontrol etme yolunu tercih etmektedirler. Göç yönetimi sadece sınır içerisindeki yabancıların korunmasını, yasal ve idari düzenlemeleri konu almaz aynı zamanda sınır ötesi göçleri ve sınırlardan yabancıların girişine yönelik planlı bir yaklaşımı da konu alır. Bu bağlamda sınırlardan yabancıların girişi ve mevcudiyeti de göç yönetiminin bir parçasıdır. Ülkeler kendilerine yönelen göçleri daha sınırlarında

durdurmak ve yönetmek üzere çeşitli önlemler almaktadırlar. Örneğin ABD sınırlarına duvarlar örerek kendisine yönelen göçlerin önünü kesmeyi tercih ederken, AB ise ikili anlaşmalar yoluyla, FRONTEX gibi sınır güvenliğinden sorumlu birimler oluşturma stratejisi ile ve yine yoğun göçlerin rotaları üzerine duvarlar inşa etme biçiminde göç yönetimi politikası izlemektedir.

30 ile 40 milyon arası düzensiz göçmen nüfusu, toplam nüfus ile oranlandığında çok anlamlı olmasa da düzensiz göçlerin giderek artan hareketliliği son dönemlerde dikkat çekmektedir. Düzensiz göç hareketlerine karşı sınırlara duvar inşa etme projeleri günümüzün küreselleşen dünya fikri ile çelişkiler taşımaktadır. Ancak yine de sınır duvarlarının göçler üzerinde caydırıcı etkiler oluşturma ya da engelleme adına ülkelerin sınırlarında çeşitli kontrol ve güvenlik yöntemleri ile birlikte tercih ettiği ve her geçen gün yoğunluğunun arttığı bir uygulama olduğu görülmektedir.

Sınır güvenlik duvarlarının göçleri önlemedeki başarısı mutlak olmasa da ABD örneğinde de görüldüğü üzere duvarın yükseldiği bölgelerde göç hareketliliği azalırken; sınırlardaki fiziki engellerin olmadığı ancak doğa koşullarının zorlaştığı bölgelere doğru göç rotalarında bir değişim kendini göstermektedir.

Türkiye, özellikle göç hareketlerinin ivme kazandığı Arap Baharı sonrası dönemle birlikte dünyanın en fazla göçmen barındıran ülkesi haline geldi. Türkiye'nin bulunduğu coğrafya ve/veya sahip olduğu bölgesel güç ve istikrarı nedeniyle göçmenler tarafından Türkiye, gerek hedef ülke gerekse de transit ülke konumu ile öne çıkmaktadır. Diğer taraftan bir türlü istikrara kavuşamayan Orta Doğu bölgesinden Türkiye'ye yönelen göç hareketliliği devam etmektedir. Dünyadaki gelişmelere paralel biçimde Türkiye de sınırlarında korumacı bir politika almayı, güney ve doğu sınırlarına duvar inşa etmeyi tercih etmiştir. Tarihi arşivler, Anadolu'ya yakın coğrafyalarda yükselen ilk sınır duvarı örneğinin Türkiye – Suriye sınırına inşa edilen günümüzdeki duvar olmadığını yazar. Antik devletlerin, şehirlerin ve bölgelerin etrafını çeviren bir surdan ziyade bir bölge sınırını belirlemek için inşa edildiği düşünülen ilk duvar, Sümer Kralı Ur'lu Şulgi'nin Amorit istilalarını önlemek için Dicle ve Fırat nehirleri arasında M.Ö. 2038'de inşa ettiği ve 250 km uzunluğundaki duvardır (Vallet, 2022). Bu bağlamda Mezopotamya'da duvarların mazisi oldukça eskidir.

Günümüze döndüğümüzde, Türkiye'nin 2011 Suriye iç karışıklığı sonrası aldığı "açık kapı" politikası kararından tümüyle vazgeçmesi ve güvenli sınırlar politikasına dönüş yapması ile birlikte Türkiye-Suriye sınırı boyunca duvarlar inşa edilmeye başlandı. Türkiye-Suriye sınır duvarı güvenlik, terör ve her türlü kaçakçılık faaliyetlerine engel olma amacı yanında sınırın diğer tarafında kamplarda tutulan sayıları milyonu bulan Suriyelinin Türkiye'ye yasadışı geçişlerine de bir engel oluşturmaktadır.

Türkiye, benzer bir projeyi yoğun düzensiz göçlerin tehdidi altında olan İran sınırı boyunca da hayata geçirmektedir. Türkiye, İran sınır hattı boyunca önemli bir aşaması tamamlanan ve henüz devam etmekte olan sınır duvarı projesi ile göçleri henüz daha sınırdan yönetmek üzere toplam sınırın üçte bir bölümüne duvar inşa etmiştir. Türkiye'nin son dönem düzensiz göç istatistiklerinde önemli bir gerileme olmasına rağmen mutlak anlamda İran sınırından geçişler engellenmiş değildir. Türkiye – İran sınırı boyunca duvar projesinin tamamlandığı bazı sınır ilçelerinde ve köylerinde düzensiz göçmen nüfusu azalırken; duvarın olmadığı ancak doğa ve iklim koşullarının zorlaştığı bölgelere doğru yeni ve riskli güzergâhlar ortaya çıktı. Zor iklim koşulları ve doğa şartlarının varlığı, bu yeni yolları daha tehlikeli hale getiriyor olmasına rağmen göç açısından her tecrübe sonrası daha kolay geçilebilir hale gelmesi de muhtemeldir. Bu amaçla düzensiz göçle mücadelede sınırlarda alınacak önlemlerin her daim dinamik tutulması, gelişen teknolojik imkanların sınır güvenlik önlemlerine entegre edilmesi gibi bir dizi önlem ile sürekliliği esas olmalıdır. Keza yasadışı yollarla kolay geçilebilir bir sınırdan ülkeye giriş yapanlar, sınır dışı edilseler dahi kolayca aynı yolu yeniden deneme teşebbüsü içerisinde olabileceklerdir. Bu noktada "geçilmesi zor sınırlar" tesis edebilmek için sınır güvenlik duvarları önemli bir tercih olarak görülmektedir.

Ülkelerin sınırlarını her türlü tecavüz ve düzensiz göçe karşı korumak için aldıkları hukuki ve fiziki önlemlere ilaveten inşa edilen sınır duvarları, düzensiz göçleri azaltmada etkili olmakla birlikte yeterli olmadığı da görülmektedir. Bu nedenle, göç alan devletlerden ziyade, göç veren devletlerdeki ekonomik ve sosyal şartların iyileştirilmesi ile düzensiz göçler konusunda etkili sonuçlar alınabilir. Sonuç olarak, çalışma ile elde edilen bulguların analiz edildiğinde, sınır duvarlarının da düzensiz göçle mücadelede yeterli olamayacağı görülmektedir.

Ülkelerin kendi imkânlarıyla göçle mücadele etme stratejilerinin duvarlarla örölü bir dünyaya dönüşmesi yerine daha yaşanabilir bir dünya için başta uluslararası örgütler olmak üzere, dünya ülkelerinin iç ve dış politikalarında alacakları radikal kararlarla, düzensiz göç veren ülkelerin ekonomik ve sosyal şartlarının iyileştirilmesi ve düzensiz göç olgusu altında yatan nedenleri doğru analiz ederek, tüm insanlığı kapsayıcı, barışı ve refahı önceleyen politikaları hayata geçirmeleri ile düzensiz göçün hızını düşürebilecekleri değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Aras, F.Ç. (2023). *Türkiye’de yeni sınır güvenliği paradigması: Göç, güvenlik ve göç yönetimi*. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 61, 469-487.

Arslan, A. Öztürk, S. ve Yağlı, Ş. (2023). *Türkiye’de Uluslararası Göçlerin İdari Yapıya Etkileri Ve Bakanlıkların Göç Yönetim Süreçlerindeki Rollerini*, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 65, 7-14.

Arslan, E. (2021a). *Göçü Harekete Geçiren Bir Dinamik Olarak Güvenlik: Suriye’nin Devlet Kapasitesi Ve Kırılgan Devlet Niteliği Üzerine Bir Değerlendirme. Yerel ve Bölgesel Eksende Uluslararası Göç Üzerine İncelemeler*, (Ed. Erkan Arslan), (pp.1-24), Ankara: Nobel Yayınevi.

Arslan, E. (2021b). *Uluslararası göçe teorik bakış ve 21. yüzyıl göçleri: Göç karışıklığının yükselişi ve zorunlu göçlerin artması üzerine bir değerlendirme. Uluslararası Göç Üzerine Akademik Çalışmalar* (pp.1-33), Konya: Eğitim Yayınevi.

Benedicto, A. R., Mark, A., and Pere B. (2020). *A Walled world towards a global apartheid*, Centre Delàs Report 46. Barcelona: Centre Delàs d’Estudis per la Pau.

Bostan, H. ve Kuş- Demiray, D. (2019). *Türkiye’de düzensiz göçle mücadelede yeni bir yaklaşım: Sınır güvenlik duvarı*, Türk İdare Dergisi, Yıl: 91, Sayı: 488, 125-170.

Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri* (Çev. B. U. Bal & İ. Akbulut). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Carter, D. B., and Poast, P. (2017). *Why do states build walls? Political economy, Security, and Border Stability*. Journal of Conflict Resolution, 61(2), 239–270.

Christian, W. (2023). *European border region studies in times of borderization: overview of the problem and perspectives*, Borders in Globalization Review Volume 5, Issue 1 pp: 92–100.

Çiçek, A. ve Turan, A. (2023). *Public diplomacy, migration and refugee politics: The Case of Türkiye*. R&S - Research Studies Anatolia Journal , vol.6, no.4, 584-613.

Deniz, O. (2022). *Türkiye İnan sınırında düzensiz göç ve göçmenlerin sınır geçme pratikleri*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı, 21(Özel Sayı), 254-273.

Digidiki, V., and Bhabha, J. (2020). *Greece's proposed 'floating wall' shows the failure of EU migration policies*. *The Guardian*, Erişim Tarihi: 05.06.2024 <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/feb/07/greece-floating-wall-eu-refugees-migrant-policy>

Economist.com (2016). *The Economics of Donald Trump's wall*. Erişim Tarihi: 28.10.2024, <https://www.economist.com/graphic-detail/2016/07/26/the-economics-of-donald-trumps-wall>

Eser, H. B. ve Çiçek, A. (2020). *Avrupa'da aşırı sağın ayak sesleri: Zenofobinin patolojik normalleşmesi*. *Alternatif Politika*, vol.12, no.1, 114-144.

Geddes, A. (2008). Borders, territory, and migration in the european union. *In Of states, rights, and social closure: Governing migration and citizenship*, (Ed. Oliver Schmidtke, and Saime Ozcurumez), Basingstoke: Palgrave, 205–224.

Grün, G. C. (2021). *As Migration is rising, so are border barriers*, *Deutsche Welle*.

Göç İdaresi Başkanlığı, (2023). Erişim Tarihi: 30.10.2024, <https://www.goc.gov.tr/basin-aciklamasi-20052023>

Göç İdaresi Başkanlığı, (2024a). Erişim Tarihi: 10.07.2024, <https://www.goc.gov.tr/cumhurbaskani-recep-tayyip-erdogan-duzensiz-goc-ve-gocmen-kacakligiyla-mucadelede-son-bir-yilda-onemli-mesafe-kat-etti-merkezicerik>

Göç İdaresi Başkanlığı, (2024b). Erişim Tarihi: 20.06.2024, <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>

IOM (Uluslararası Göç Örgütü), Göç terimleri sözlüğü (2009). Cenevre: IOM, Yayın No: 18.

İçişleri Bakanlığı, (2023). Erişim Tarihi: 21.08.2024. <https://www.icisleri.gov.tr/van-iran-sinirina-orulen-guvenlik-duvarinin-170-kilometresi-tamamlandi>

Omotuyi, S. (2022). *The Burden of borders: reassessing the impacts of nigeria's border closure on the national security*, *African Security*, 15(3), 262–285.

Özbey, K. (2022). *Açık kapı politikasından sınır duvarı projesine: Türkiye'nin sınır politikasının dönüşümü*, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23(43), 709-741.

Saddiki, S. (2017). *World of walls the structure, roles and effectiveness of separation barriers*, Cambridge, UK: Open Book Publishers, <https://doi.org/10.11647/OBP.0121>

Spencer S., and Triandafyllidou A. (2022). Irregular migration, (in:) P. Scholten (ed.) *Introduction to Migration Studies*, Cham.

Soyluk, A., Yıldız, A. ve Sarıcıoğlu, P. (2018). *Geçmişten günümüze sınır duvarları*, Asia Minor Studies, Cilt 6, 1-17.

Taş E. N. (2020). *The Securitization of migration: The Example of mexican Wall*, IJAR, Special Issue: Migration, December 2020, 59-70.

Taşkesen, A. ve Şöhret, M. (2023). *Yunan siyasi partilerinin göç konusundaki tutum ve politikaları: Yeni demokrasi hareketi*, PASOK, SYRIZA, Altın Şafak. Journal of International Relations and Political Science Studies, (8), 51-80.

UN Refugee Agency. Erişim Tarihi: 05.05.2024, www.unhcr.org

Uzman, N. (2016). *Türkiye'nin sınır güvenliği açısından Suriyeli sığınmacılar meselesi*, 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 5 (15), 135-157.

Ünay, H. (2022). *Sınırsız dünyadan duvarlı dünyaya: Göçe karşı inşa edilen sınır duvarları üzerine Türkiye merkezli bir değerlendirme*, İnsan Hareketliliği Uluslararası Dergisi, 2 (1): 10-37.

Ünay, H. (2023). *Türkiye'ye yönelik Afganistan kaynaklı göçe ilişkin sahadan güncel gözlemler*, İnsan Hareketliliği Uluslararası Dergisi 4 (1): 122-129.

Yerlikaya, A. Habertürk Özel Röportaj (2024). Erişim Tarihi: 09.08.2024, <https://www.haberturk.com/video/tv/izle/ozel-roportaj-9-agustos-2024-icisleri-bakani-ali-yerlikaya-haberturkte/851550>

Yılmaz, F. ve Oktav Ö. Z. (2023). *Tarihsel süreçten günümüze sınırların evrimi ve sınır-göç ilişkisi*, İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Disiplinlerarası Yenilik Araştırmaları Dergisi, 4(1). 113-126.

Yozgat, F. (2022). *Devletler ve aktörleri*, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Vallet, É. (2016). "Introduction", *Borders, Fences and Walls: State of Insecurity?* London: Routledge, 1-8.

Vallet, É. (2022). The World is witnessing a rapid proliferation of border walls, Erişim Tarihi: 10.05.2024, <https://www.migrationpolicy.org/article/rapid-proliferation-number-border-walls>

Varol, M (2024). Van – İran sınırına inşa edilen güvenlik duvarının 173 kilometresi tamamlandı. Erişim Tarihi: 30.10.2024, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/van-iran-sinirinda-insa-edilen-guvenlik-duvarinin-173-kilometresi-tamamlandi/3251323>

Vernon, V., and Zimmermann, K. F. (2019). *Walls and fences: A Journey through history and economics*, GLO Discussion Paper, No. 330, Global Labor Organization (GLO).

Wong, T. K., Farver, M., Sagnic, S., and Ahn, H., (2019). *Deterrence, displacement, and death: The Impact of the border wall on undocumented immigration*, Us Immigration Policy Center, 1-19.

6458 sayılı Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu, T.C. Resmi Gazete Tarihi 11/4/2013.

Araştırma Makalesi / Research Article

JANDARMA PERSONELİNİN KADINA YÖNELİK ŞİDDET ALGI VE FARKINDALIKLARININ ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİ İLE ANALİZİ

Adnan ABDULVAHİTOĞLU*

Hatice ALTUNOK**

ÖZ

Bir hareketin veya bir gücün derecesini ifade etmek için kullanılan şiddet; sosyal anlamda karşıt görüşe sahip olanları inandırmak veya uzlaşmak yerine, duygu, davranış ve söylemlerle aşırılık göstererek ve kaba kuvvet kullanarak ikna etmeye çalışmak anlamına gelmektedir. Kısaca karşı tarafa kaba ve sert davranışlarda bulunmak olarak tanımlanan şiddet, sadece fiziksel değil, duygusal, dilsel ve psikolojik olarak da karşı tarafa rahatsızlık vermeyi içermektedir. Günümüzde bir toplumsal vaka olarak sıklıkla karşılaşılan şiddet, birçok sosyal bilimcinin araştırmalarına konu olmasına rağmen, henüz çözüm bulunamayan ve önüne geçilemeyen bir sorundur. Uzmanlar, sebepleri ve sonuçları açısından karmaşık bir yapıya sahip olan şiddeti, kısmen içgüdüsel kısmen de toplumsal bir davranış olarak değerlendirmektedir. Hükümetler gerek mevzuat gerekse kolluk uygulamaları ile etkili tedbirler alınmasına rağmen, toplumsal şiddet, özellikle de kadına yönelik şiddet tüm dünyada artarak devam etmektedir. Bu yüzden şiddetin ulaştığı sosyal boyut ile çocuklar, gençler ve yetişkinler üzerindeki etkileri, sağlıklı bir toplum için mutlaka üzerinde düşünülmesi gereken bir konu haline gelmiştir. Türkiye’de kadına yönelik şiddet üzerine yapılan araştırmalar, bu vakaların yaygınlığını, kadının şiddet karşısındaki çaresizliğini ve şiddete uğrayan kadınlara nasıl yardım edilmesi gerektiği konusunda yetkililerin algısı açısından da bazı eksiklikler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’de emniyet ve asayişten sorumlu kurumlardan biri olan Jandarma Genel Komutanlığı'nın kadına yönelik şiddet ile mücadele birimlerinde görevli personelinin algı seviyesinin, tespiti amaçlanmıştır. Bu kapsamda nitel ve nicel araştırma yöntemleri karma olarak kullanılmış, nitel yöntemlerden örnek olay yöntemi ile oluşturulan beş senaryo nicel yöntemlerden nedensel karşılaştırma modeli ile analiz edilmiştir.

*Endüstri Mühendisliği Bölüm Başkanlığı/Mudanya Üniversitesi, Bursa, Türkiye, 16940, e-mail: abdulvahitoglu@gmail.com ORCID:0000-0002-2659-6709

** Hukuk Bölüm Başkanlığı/Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Ankara, Türkiye, 06805, e-mail: altunokmhatic@gmail.com ORCID: 0000-0001-6034-6044

Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinden Entropy ve TOPSIS yöntemlerinin tümleşik kullanımı ile yapılan analiz sonucunda jandarma personelinin önce şiddet uygulayanı uzaklaştırma veya mağduru ortamdaki uzaklaştırma, sonra mevzuata göre işlem yapma, en son olarak da iki tarafı bilgilendirme eğiliminde oldukları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Kadına Yönelik Şiddet, Çok Kriterli Karar Verme, Entropy, TOPSIS

ANALYSIS OF GENDARME PERSONNEL'S PERCEPTION AND AWARENESS OF VIOLENCE AGAINST WOMEN USING MULTI-CRITERIA DECISION MAKING METHODS

ABSTRACT

Violence, used to express the degree of a movement or power, means trying to convince or coerce those with opposing views by using excessive force, emotions, behaviors, and statements instead of convincing or compromising in a social sense. Briefly defined as behaving rudely and harshly towards the other party, violence includes disturbing the other party not only physically but also emotionally, linguistically, and psychologically. Violence, which is frequently encountered as a social phenomenon today, remains a problem that has not yet been solved or prevented, despite being the subject of research by many social scientists. Experts consider violence, with its complex structure in terms of causes and effects, to be partly instinctive and partly a social behavior. Although governments take effective measures through legislation and law enforcement practices, social violence, especially violence against women, continues to rise worldwide. Therefore, the social dimension that violence has reached and its impact on children, youth, and adults has become a crucial issue that must be addressed for a healthy society. Studies conducted on violence against women in Türkiye highlight the prevalence of such cases, the helplessness of women in the face of violence, and certain deficiencies in authorities' understanding of how to assist women subjected to violence. In this context, the study aimed to determine the perception levels of personnel working in the units of the Gendarmerie General Command, one of the institutions responsible for security and public order in Türkiye, in combating violence against women. A mixed-methods approach was employed, combining qualitative and quantitative research techniques. Five scenarios, developed using the case study method as part of the qualitative approach, were analyzed using the causal-comparative model from the quantitative approach. The analysis, conducted through the integrated use of the Entropy and TOPSIS methods from Multi-Criteria Decision-Making Methods, revealed that gendarme personnel tend to prioritize removing the perpetrator or the victim from the environment, followed by taking actions in accordance with the legislation, and finally informing both parties.

Keywords: *Violence, Violence Against Women, Multi Criteria Decision Making, Entropy, TOPSIS*

GİRİŞ

Şiddet, toplumlara göre zamansal olarak değişen küresel bir olgudur. Şiddetin altında yatan saldırgan dürtü, kendisini değişik şekillerde gösterebilen, bireysel ve toplumsal olarak sıklıkla karşılaşılabilen bir durumdur. İnsanlığın varoluşundan bu yana haksız bir şekilde aşırı güç ve kuvvet uygulama, kişinin vücuduna veya kişiliğine yönelik eylemde bulunma ve hakkaniyetten uzaklaşarak karşı tarafı olumsuz etkileme şeklinde ortaya çıkmıştır. Haklı gösterilmesi ve onaylanması imkânı olmayan her türlü güç uygulaması kadar, kişinin vücuduna ya da şahsiyetine yönelik rıza dışı her türlü olumsuz müdahale, saldırı ve söylem de şiddettir. Şiddet olaylarının temelinde karşı tarafı ötekileştirme, onun haklarını göz ardı etme, fiziksel veya psikolojik güç uygulayarak karşı tarafın saygınlığına zarar verme söz konusudur. Her türlü şiddete karşı, türü ve derecesi ne olursa olsun insanların korunması en temel insan haklarından birisidir. Bu hak tüm insanlar için kutsaldır ve bu haklardan vazgeçilmesi beklenemez. Eğer, şahıs kendisini koruyamıyorsa, bu korumayı içinde yaşadığı toplumun ve devletin sağlaması sağlıklı bir dünya için olmazsa olmazdır.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) şiddeti “Fiziksel güç veya iktidarın; kişinin kendisine, başka bir kişiye, bir gruba veya bir topluluğa karşı; yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açacak ya da açma olasılığı bulunacak şekilde kasıtlı olarak fiilen uygulanması veya uygulanmakla tehdit edilmesi” olarak tanımlamaktadır (WHO, 2002;5).

Kadına yönelik şiddet ise, dünyada en çok karşılaşılan, en yaygın ve en çok mücadele edilmesine rağmen en çok gizlenen temel şiddet türlerinden biridir (Salaçin, 2016). Günümüzde gelişmiş veya gelişmemiş tüm toplumlarda, kadına yönelik şiddet en çok karşılaşılan sosyal sorunlar ve insan hakları ihlalleri arasında yer almaktadır. Kadına şiddet din, dil, ırk veya etnik kimliğe bakılmaksızın, tüm dünya coğrafyasında oldukça yaygın olarak, genellikle erkek kişiler tarafından özellikle de kendi ailesindeki kadın ve çocuklara karşı uygulanmaktadır (Cihan, 2017). Uluslararası ve ulusal literatürde çeşitli tanımlamaları yapılan kadına yönelik şiddet, kadınların aile içinde ya da dışında fiziksel veya sözlü farklı şekillerde maruz kaldıkları, bazen yaşama hakkının elinden alınmasıyla sonuçlanabilen eylemlerdir (Altunok ve Delimehmet, 2023:2) Bu şiddet eylemlerinin sebep olduğu fiziksel, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik sorunlara en çok toplumların geleceğinin şekillendirilmesinde hayati bir öneme sahip olan kadınlar maruz kalmaktadır. Bu yüzden araştırmacıların yaptığı çalışmalar kadına yönelik şiddet üzerine yoğunlaşmaktadır.

Literatürde, kadına yönelik fiziksel ve cinsel şiddet olguları (Kocayavuz vd., 2021), kadına yönelik şiddetin nedenleri, koruma, müdahale ve önleme (Tatlılıoğlu ve Küçükköse, 2015), kadına şiddetin sosyal dinamikleri (Alacadağlı, 2021), kuramsal temelleri ile kadına yönelik şiddet ve çözüm önerileri (Gök, 2016), sağlık çalışanlarına yönelik şiddet (Özen Bekar ve Çalış, 2021), Covid-19 salgının aile içi şiddete etkileri (Yılmaz ve Aydın Doğan, 2021), sınıf öğretmenlerinin kadına yönelik şiddeti analizi (Gündüz vd., 2018), çok boyutlu çapraz tablo yöntemi ile kadına yönelik şiddetin analizi (Danacıoğlu, 2021), okullarda şiddet ve önleme yöntemleri (Hoşgörür ve Orhan, 2017), kadına şiddetin önlenmesinde erkek iş birliği (Körükçü vd., 2012), kadına şiddetin Türkiye'deki durumu (Harcar vd., 2008), kadına yönelik şiddet (Akkaş ve Uyanık, 2016), 30 soruda jandarma ve kadına yönelik şiddet (Altunok ve Delimehmet, 2023), kadına yönelik şiddetin dini, mistik ve felsefi temelleri (Kaplan, 2020) vb. çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Ancak kadına yönelik şiddet ile mücadelede görev alan çalışanların farkındalık ve algılarının artırılmasına veya tespitine yönelik bir çalışma tespit edilmemiştir.

Dünya genelinde yapılan akademik çalışmalarda da şiddet temalı konuların merkezinde kadına yönelik şiddet yer almaktadır. Vosviewer programı kullanılarak Web of Science'ta yapılan analiz sonucunda; kadına yönelik şiddet, toplumsal şiddet ve kadın hakları temaları çerçevesinde makale, kitap, kitap bölümü, konferans metni vb. yayımlanmış 35.784 çalışma tespit edilmiştir. Bu çalışmaların 364'ü Türkiye'de yapılmıştır. Şiddet temalı çalışmaların merkezinde Şekil 1.'de görüldüğü gibi kadına yönelik şiddet yer almaktadır.

Şekil 1. Kadına Şiddet Temalı Çalışmalar¹

¹ Çalışmalara ilişkin şekiller yazarlar tarafından oluşturulmuştur

Çalışmalarında dünyada şiddet uygulanan kadınların ülkelerindeki kadın nüfusuna oranını ele alan Karal ve Aydemir (2012:47)'e göre ülkeler, Etiyopya %71, Uganda %70, Bangladeş %62, ABD %55, Zambiya %48, Tayland %47, Kolombiya %44, Peru %42, Türkiye %42 olarak sıralanmaktadır. Bu durum Türkiye'nin kadına yönelik şiddet oranları açısından dünyada ilk sıralarda yer aldığını ve bu hususun toplumsal bir yara olarak tüm yetkililerin dikkatini çekmesi gerektiğini göstermektedir. Bu husus Türkiye'de kadına şiddet temalı oldukça fazla çalışma yapılmasına neden olmuştur.

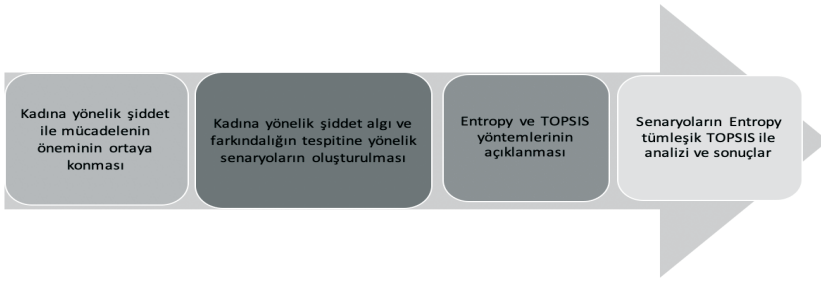
Vosviewer kullanılarak Web of Science'da yapılan analizde ele alınan kadına yönelik şiddet konulu çalışmalardan 26.183'ü Science Citation Index (SCI, SCIE, SSCI ve AHCI)'te yer almakta olup, bunların 277'ü Türkiye'de yapılmıştır. Sadece aile içi şiddet (kadına yönelik şiddet dahil) temalı çalışmalar ele alındığında çalışma sayısı 3.306'dır ve bunlardan 90'ı Türkiye 'de yapılmıştır. Literatüre katkı sunacağı düşünülen araştırmalardan birisi de kadına yönelik şiddet ile mücadele birimlerinde görevli jandarma personelinin farkındalık ve algı seviyelerinin tespitine yönelik olan bu çalışmadır.

Kadına yönelik şiddetin çeşitli biçimlerini tanıma, hangi fillerin şiddet tanımı içerisine girdiğini tanımlayabilme, mağdurun psikolojik durumunu anlayabilme ve bu duruma göre soruşturma süreçlerinde duyarlı davranma, jandarma personelinin şiddetle mücadeledeki başarılarını belirleyen unsurlardan sadece birkaçıdır. Bu noktada jandarma personelinin şiddet konusunda bilgi, algı ve farkındalığının önemi ortaya çıkmaktadır.

Kadına yönelik şiddet, toplumların en temel sorunlarından biridir ve bu sorunla etkin bir mücadelede jandarma personelinin büyük bir rolü bulunmaktadır. Şiddet gören veya görme tehlikesi yaşayan kadınların ilk olarak başvurdukları mekanizma kolluk kuvvetleri ve karakollardır. Şiddet olaylarına müdahale eden kolluk kuvvetlerinden biri olarak jandarma; şiddete müdahale aşamasından sonra tüm süreçlerde etkili olarak görev yapmakta ve süreci yakinen takip etmektedir. Bu sebeple jandarma personelinin kadına yönelik şiddet konusundaki algı ve farkındalık seviyesi, bu sorunun anlaşılması ve etkin bir şekilde mücadele edilebilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir.

Türkiye yüz ölçümünün %93'ü ve nüfusunun ise %21'i, emniyet ve asayiş hizmetlerinin sağlanması açısından Jandarma Genel Komutanlığı'nın sorumluluğunda bulunmaktadır (JGK, 2024). Türkiye'nin her köşesinde suç ve suçluyla mücadele eden Jandarma Genel Komutanlığı, kadına şiddet ve aile içi şiddetle mücadelede temel aktörlerden biridir. Buradan hareketle jandarma personelinin “kadına yönelik şiddet” ve “şiddet ile mücadele” konularındaki

algı seviyelerinin tespit edilmesi önem taşımaktadır. Bu kapsamda jandarma personelinin kadına yönelik şiddet algı ve farkındalığının tespiti ve bunların artırılmasına yönelik, nitel araştırma modellerinden örnek olay yöntemi ile en çok meydana gelen şiddet vakaları analiz edilerek beş örnek senaryo oluşturulmuştur. Bu senaryolara İl Jandarma Komutanlıklarında Aile İçi Şiddetle Mücadele ve Çocuk Şube Müdürlüğü ile Çocuk ve Kadın Kısım Amirliklerinde görev yapan jandarma personelinin verdiği cevaplar, Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinden Entropy ve TOPSIS'in tümleşik kullanımı ile analiz edilmiştir. Çalışmanın aşamaları Şekil 2.'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Çalışmanın Aşamaları

1. MATERYAL VE YÖNTEM

Dünyada şiddetin değişik tanımlamaları ve sınıflandırması yapılmaktadır. Şiddet genel olarak (Harcar vd., 2008);

- i. Kişinin kendine uyguladığı şiddet,
- ii. Kişiler arası şiddet,
  - Aile içi şiddet,
    - Kadına yönelik şiddet,
    - Çocuğa yönelik şiddet,
    - Yaşlıya yönelik şiddet,
  - Topluluk içi şiddet,
    - İşyerinde,
    - Eğitim kurumları, bakımevleri ve diğer kurumlarda şiddet ve
  - Örgütlü/toplumsal şiddet olarak sınıflandırılmaktadır.

Bu şiddet olaylarının özellikle de kadına yönelik şiddet olaylarının dünyada ve Türkiye’de önüne geçilememekte ve bu konudaki araştırma ve çalışmalar artarak devam etmektedir. Şiddete uğrayan kadınların özellikleri, şiddet olayının meydana geliş şekli, şiddetin nedenleri ile şiddete müdahale biçimleri bilindiğinde önlem almak daha da kolay olacaktır. Bu çalışmada kadına yönelik şiddetle mücadele birimlerinde görevli Jandarma personelinin kadına yönelik şiddet ve şiddetle mücadele algı ve farkındalık seviyelerini ortaya çıkarmak amacıyla, oluşturulan beş senaryoya göre hareket tarzlarını belirtmeleri istenmiştir. Daha sonra verilen cevaplar ÇKKV yöntemleri ile analiz edilmiştir.

1.1. Kadına Yönelik Şiddet

Kadın hakkı kavramı insan hakları kavramı ile birlikte 1980 yılında, Birleşmiş Milletler (BM)’in “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi” (CEDAW) Türkiye’nin gündemine girmiştir. Aslında kadına tanınan hakların Türkiye’de güvence altına alınması 1926 yılında Medeni Kanunu’nun kabulü, çok eşliliğin kaldırılması ve kız çocuklarının mirasta erkekle eşit olduğunun belirlenmesi ile başlamıştır (Kılıçarslan, 2018; 959-960). Bu süreç 1931 ve 1934 yıllarında kadına seçme ve seçilme haklarının verilmesi ile devam etmiştir. Ancak Türkiye’de kadına yönelik şiddet, yıllarca toplumsal yapıdan dolayı ailenin bir iç meselesi olarak görülmüş, sadece eşleri ve ebeveynleri ilgilendirdiği düşüncesi ile resmi ve örfi anlamda engellemeye yönelik bir adım atılmamıştır.

Bu husus sadece Türkiye’nin sorunu değildir. BM’nin 1999 yılı İnsani Kalkınma Raporu, sağlık sorunundan gıda teminine en basit işlemlerden, politik ve ekonomik aktivitelere katılıma kadar beşeri konularda, kadınlara erkeklere sağlanan koşullara tamamen eşit imkan sağlayan bir ülke bulunmadığını göstermektedir (Harcar vd., 2008). Kadına yönelik şiddet olgusu ve bu konudaki çalışmalar 1980’li yıllardan itibaren ulusal ve uluslararası alanda araştırmacıların dikkatini çekmeye başlamıştır.

WHO kadına şiddeti, kadınları en temel haklarından mahrum bırakan, cinsiyet ayrımcılığına dayanan bir insan hakları ihlali olarak görmekte ve dünya genelinde salgın düzeyinde bir sağlık sorunu olarak ele almaktadır. Kadına yönelik şiddet “Cinsiyete dayalı, kadını inciterek ona zarar veren, fiziksel, ruhsal ve cinsel hasarlı sonuçları bulunan, kadına toplum içerisinde veya özel yaşamında baskı uygulanmasına ve temel hakları ile özgürlüklerinin keyfi olarak kısıtlanmasına neden olan her türlü davranış” olarak tanımlanmaktadır (WHO, 1996). Burada söz konusu olan şiddet kavramını sadece fiziksel güç uygulanmasını değil, sonu şiddet ile bitecek diğer eylemleri de kapsamaktadır. Bu bakış açısı ile şiddet kavramı daha geniş bir şekilde ele alınıp kadınlara daha iyi bir koruma sağlanabilir. Çünkü

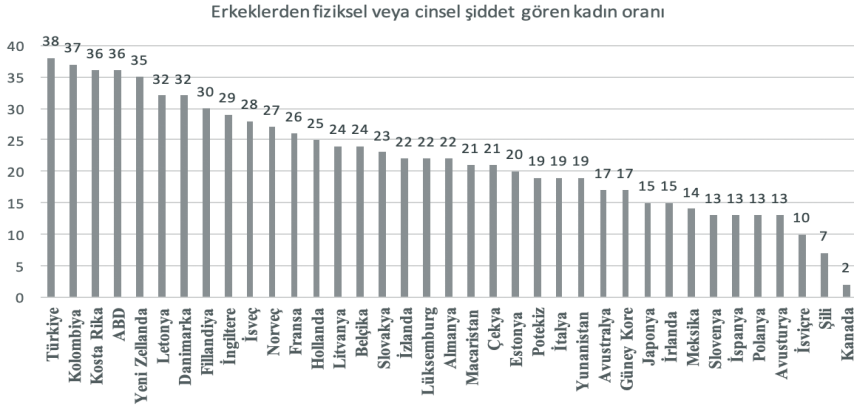
2012 yılında “Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun” Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)’nde kabul edilmiştir. Bu kanunda şiddet; “Kamusal veya özel alanda meydana gelen ve kişinin, fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarara uğramasına, acı çekmesine yol açan veya açma ihtimali olan hareketler ile bunu amaçlayan tehditler, baskılar veya özgürlüğünü keyfi olarak engelleyen, toplumsal, fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü tutum ve davranış” olarak tanımlanmaktadır. Kadına yönelik şiddetle mücadele konusunda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü bünyesinde kadına karşı aile içi şiddet araştırmaları, 6284 sayılı Kanunun uygulanmasına yönelik etki analizi gibi çalışmalar yapılmaktadır. Kadına karşı şiddetle mücadele için ulusal eylem planları hazırlanmaktadır. Kadına karşı şiddet izleme komiteleri toplanmakta, bakanlıklarla ve çeşitli kurumlarla eğitim protokolleri imzalanarak bu eğitimlere destek verilmekte, çalıştaylar, projeler ve atölyeler gerçekleştirilmektedir (Altunok vd., 2015: 10).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan kadınlara yönelik Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre kadınların %27,4’ü yaşadıkları çevrede gece yalnız yürürken kendilerini güvensiz hissederken %56,3’ü güvende hissettiğini beyan etmiştir. Kadınların %6,3’ü, kendi evlerinde yalnız kaldıklarında kendilerini güvensiz hissederken, %83,4’ü, güvende hissettiğini belirtmiştir (TÜİK, 2023). Türkiye’de yapılan araştırmalar; kadına şiddetin yaygınlığını, şiddete uğrayan kadının yalnızlığını, çaresizliğini, nereye başvuracağını bilmediğini, nereden yardım alacağı konusunda bilgisizliğini ortaya koymaktadır. Diğer dikkat çekici bir konu ise kadına yönelik şiddetten aile içinde yaşananların sadece koca tarafından değil, baba, oğul, abi, kardeş, kayın valide, kayın baba, kayın birader, görümce, elti olmak üzere neredeyse tüm akraba ve hısımlar tarafından işlenmesidir. Ancak bu durum genellikle “aile mahremiyeti”, “ailenin iç meselesi”, “ailevi mesele” şeklinde algılandığı için bir vaka meydana gelmeden tespit edilememektedir. Bu yüzden araştırmacılar kadına şiddet rakamlarının bilinenden çok daha fazla ve vahim olduğunu ileri sürmektedir. Özellikle aile mahremiyeti adı altında birçok olay örtbas edilmektedir. Her ne olursa olsun kadına yönelik şiddet, kadınların fizyolojik ve psikolojik sağlıkları, dolayısıyla toplumların geleceği açısından ele alınması ve çözülmesi zaruretinin ötesine geçen bir konudur (Tatlılıoğlu ve Küçükköse, 2015:194).

Yapılan araştırmalarda kadına yönelik şiddetin nedenleri (Kılıçarslan, 2018; 961-968);

- i. Kadının Erkek Karşısındaki Güçsüzlüğü,
- ii. Kadının Cinsiyeti/Cinselliği ve Karşı Cinsin Reddedilmesi,
- iii. Ekonomik ve Kültürel Nedenler,
- iv. Kanunların Yetersizliği,
- v. Görevlilerin bilgisizliği ve ilgisizliği ile
- vi. Beşerî nedenler, olarak sıralanmaktadır.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) 2019 yılı verilerine göre erkeklerden fiziksel veya cinsel şiddet gören kadın oranı Şekil 4.'te gösterilmiştir. Türkiye bu konuda OECD ülkeleri arasında ilk sırada yer almaktadır (Euronews, 2022). Bu tespit, Türkiye'de yetkililerin kadına yönelik şiddet konusunu ciddi bir şekilde ele alarak kayıtları hassasiyetle tuttuklarını, diğer yandan ise Türkiye'de kadına yönelik şiddet olaylarının OECD ortalamasının çok üstünde olduğunu bu yüzden topyekûn bir mücadele gerektirdiğini göstermektedir. Bu bağlamda Türkiye'de uygulanan hükümet politikaları özellikle İçişleri Bakanlığının koordinatörlüğünde Jandarma Genel Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğünce alınan tedbirler ve ısrarlı eylemler olumlu sonuç vermiştir. OECD verilerine göre 2023 yılında Türkiye'de partnerinden şiddet gören kadın oranı %32'ye düşmüştür. Cinsiyet, Kurumlar ve Kalkınma Veritabanı (GIB-DB, 2023)'na göre ülkelerin durumu Çizelge 1.'de gösterilmiştir. Burada bazı gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde kadının şiddet görme oranının düşük olması verilerin hassasiyetle tutulmadığı, Türkiye başta olmak üzere bazı gelişmekte veya gelişmiş ülkelerde bu rakamın yüksek olması ise hükümetlerin bu konuya hassasiyetle eğilerek kayıtları sağlıklı tutmasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Şekil 4. Erkeklerden Fiziksel Veya Cinsel Şiddet Gören Kadın Oranı (Euronews, 2022)

Ekonomik anlamda erkeğe bağımlı ve muhtaç olan kadınların yaşadığı ekonomik şiddet, sıklıkla yaşanmakta, kadınların kendi yaşamları üzerinde karar verme yetkisini elinden alınmaktadır. Bu durum kadınların fiziksel olarak şiddete uğramalarına, sessiz kalmalarına, korkutulmalarına, tehdit edilmelerine, değersizleştirilmelerine ve yalnız, aç ve sefil kalma korkusu yaşamalarına neden olmaktadır (Bancroft ve Silverman, 2002). Ekonomik olarak erkeğin yoksulluğu, işsizliği, dışlanması, barınma ve geçinme sorunu, ailesinden destek görememesi, toplumsal statüsünü yitirmesi de aile içi şiddetin artmasına neden olmaktadır (DeKeseredy ve Schwartz, 2011). Suç oranının yüksek olduğu bölgelerde yaşanan yoksulluk, nüfus artışı, yetersiz sağlık hizmetleri, eğitim seviyesinin düşüklüğü, kamu kurumları ile hizmetlerinin yetersizliği şiddet olaylarının artmasına neden olan faktörlerden biridir. Özellikle bu bölgelerdeki kurumlarda çalışan görevlilerin bölge dışından bölgenin toplumsal dinamiklerini ve hassasiyetlerinin bilmeyen kişiler olmaları sosyal iletişim ve kontrolü zorlaştırmakta bu da kadına şiddet ile mücadelede olumsuz yönde etkilemektedir (Gold, 1987).

Jandarma Genel Komutanlığında kadına yönelik şiddet birimlerinde görev yapan konusunda uzman personel ile yapılan anket sonucunda personelin konularındaki farkındalıkları ÇKKV yöntemlerinden Entropy ve TOPSIS yöntemlerinin tümleşik kullanımı ile değerlendirilmiştir. Jandarma personelinin hazırlanan beş senaryoya verdiği cevaplar 11 ana başlık altında toplanarak ÇKKV yönetmeleri ile analiz edilmiştir. İşlemler iki aşamadan oluşmaktadır.

i. Birinci aşamada verilen cevapların Entropy yöntemi ile ağırlıkları bulunmuştur.

ii.İkinci aşamada ağırlıkları bulunan bu cevaplara göre senaryolarda jandarma personelinin farkındalık düzeyi ölçülmüştür. Senaryolar aşağıda sırasına göre açıklanmıştır.

Nu.	Country	%	Nu.	Country	%	Nu.	Country	%
1	Fiji	52	55	Africa	32,8	109	Iceland	21
2	Papua New Guinea	51	56	World	27,5	110	Netherlands	21
3	Bangladesh	50	57	Asia	27,5	111	Sweden	21
4	Solomon Islands	50	58	G20	26,3	112	Japan	20
5	Dem.Rep.of Congo	47	59	America	25,2	113	Luxembourg	20
6	Equatorial Guinea	46	60	OECD	23,4	114	Norway	20
7	Morocco	46	61	G7	23,4	115	Burkina Faso	19
8	Afghanistan	46	62	Europe	19	116	Cabo Verde	19
9	Uganda	45	63	European Union	18,5	117	Dominican Republic	19
10	Liberia	43	64	Moldova	27	118	Venezuela	19
11	Saudi Arabia	43	65	Hong Kong (China)	26,4	119	Cambodia	19
12	Bolivia	42	66	Benin	26	120	China (People's Rep.)	19
13	Gabon	41	67	United States	26	121	Lao People's D. Rep.	19
14	South Sudan	41	68	Iraq	26	122	Malaysia	19
15	Zambia	41	69	Canada	25,7	123	Maldives	19
16	Burundi	40	70	Gambia	25	124	Myanmar	19
17	Lesotho	40	71	Togo	25	125	Bulgaria	19
18	Samoa	40	72	Tunisia	25	126	Hungary	19
19	Cameroon	39	73	Chinese Taipei	25	127	Lebanon	18,4
20	Angola	38	74	Vietnam	25	128	Paraguay	18
21	Kenya	38	75	Latvia	25	129	Uruguay	18
22	Rwanda	38	76	Ghana	24	130	Greece	18
23	Tanzania	38	77	Nigeria	24	131	Portugal	18
24	Peru	38	78	Senegal	24	132	Romania	18
25	Timor-Leste	38	79	South Africa	24	133	Slovak Republic	18
26	Ethiopia	37	80	Belize	24	134	Slovenia	18
27	Guinea	37	81	Jamaica	24	135	Ukraine	18
28	Sierra Leone	36	82	Mexico	24	136	Honduras	17
29	Zimbabwe	35	83	Jordan	24	137	Malta	17
30	India	35	84	Qatar	24	138	Serbia	17
31	Botswana	34	85	Sri Lanka	24	139	Comoros	16
32	Ecuador	33	86	Tajikistan	24	140	Panama	16
33	Türkiye	32	87	Thailand	24	141	Cyprus	16
34	Guyana	31	88	United Kingdom	24	142	Kazakhstan	16
35	Iran	31	89	Brazil	23	143	Ireland	16
36	Egypt	30	90	Haiti	23	144	Italy	16
37	Malawi	30	91	Nicaragua	23	145	Montenegro	16
38	Mozambique	30	92	Australia	23	146	Austria	15
39	Colombia	30	93	Kyrgyzstan	23	147	Spain	15
40	Central Afr.Rep.c	29	94	New Zealand	23	148	Cuba	14
41	Chad	29	95	Denmark	23	149	Azerbaijan	14
42	Mali	29	96	Finland	23	150	Philippines	14
43	Pakistan	29	97	Bhutan	22	151	Albania	13
44	Madagascar	28	98	Indonesia	22	152	Croatia	13
45	Grenada	28	99	Belgium	22	153	Kosovo	13
46	Suriname	28	100	Czechia	22	154	North Macedonia	13
47	Trini. and Tobago	28	101	France	22	155	Poland	13
48	Côte d'Ivoire	27	102	Lithuania	22	156	Turkmenistan	12
49	Namibia	27	103	Palestinian Gaza Strip	21,2	157	Bosnia and Herze.	12
50	Sao Tome-Principe	27	104	Chile	21	158	Switzerland	12
51	Argentina	27	105	El Salvador	21	159	Singapore	11
52	Costa Rica	27	106	Guatemala	21	160	Armenia	10
53	Mongolia	27	107	Estonia	21	161	Georgia	10
54	Nepal	27	108	Germany	21	162	Mauritania	8,8

Senaryo 1. 27 yaşında 5 yıllık evli Ayşe Y. isimli kadın eşinin kendisini ailesi ile görüştürmediğini markete dahi çıkarken eşinin izni ile çıktığını söyleyerek şikâyet başvurusunda bulunmuştur. 2 yaşında bir çocuk annesi olan Ayşe hanımın bu şikâyeti üzerine kolluk personelinin hareket tarzı nedir?

Senaryo 2. Üniversite öğrencisi 20 yaşındaki Fatma A. eski erkek arkadaşının son zamanlarda kendisini okulda ve sokakta sürekli takip ettiğini, kaldığı yurdun kapısında beklediğini ve kendisine istemediği halde sürekli hediyeler, mesajlar gönderdiğini söyleyerek kolluğa şikâyette bulunmuştur. Bu durumda hareket tarzı ne olur?

Senaryo 3. Ayşe B. KADES uygulaması ile kolluğa ulaşıyor ve yardım talep ediyor. Kocasının kapısına dayandığını, zorla evine girmeye çalıştığını, boşanma sürecinde olduklarını ama kocasının kadından ayrılmak istemediğini, kadını öldürmekle tehdit ettiğini belirtiyor. Kolluk personeli olay yerine gittiğinde kadının kocasının olay yerinde olmadığını ama öldürmekle tehdit edildiği için kadının çok korktuğunu görüyor. Bu kolluk personeli kadına nasıl yardımcı olur, hareket tarzı ne olur?

Senaryo 4. Ahmet A. baba olarak beş çocuğundan en küçük olanı kız olduğu için okula göndermek istemiyor. Kız çocuğunun ev işleri ile ilgilenmesi isteniyor. Kız çocuğu annesi ile birlikte kolluk kuvvetine başvuruyor. Bu durumda kolluk personelinin hareket tarzı ne olur?

Senaryo 5. 30 yaşındaki Burcu K. eşinin bir işte çalışmasına izin vermediğini söyleyerek kolluğa başvurdu. Bu durumda kolluk personelinin hareket tarzı ne olur?

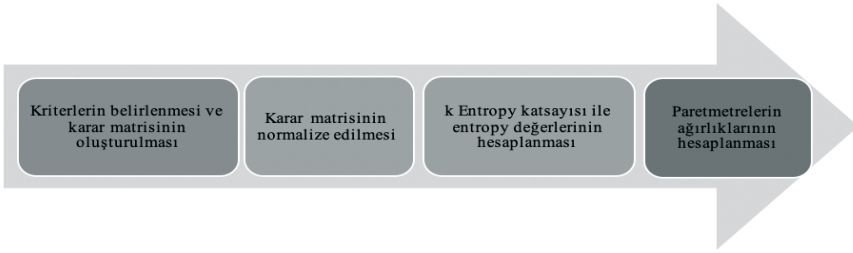
1.2. Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri (ÇKKV)

ÇKKV yöntemleri karar vericilere çok sayıda faktörü göz önünde bulundurarak değerlendirme yapmaları gereken problemleri çözmelerine katkı sağlamaktadır. Bir sıralama veya ağırlıklandırma yapılması gereken beşeri hayatının hemen hemen her alanında ÇKKV yöntemlerinden yaygın olarak faydalanılmaktadır. Bu yöntemler çok fazla kriterin bir arada ele alınarak karar vericilerin en iyi değerlendirmeleri yapmalarına yardımcı olmaktadır. ÇKKV yöntemleri genellikle problemde ortaya konan seçeneklerin sıralanmasında veya probleme etki eden kriterlerin ağırlıklandırılmasında kullanılır (Abdulvahitoğlu, 2023). Bu çalışmada kolluk personelinin verdiği cevaplara göre hareket tarzlarının önem derecelerin ortaya konarak hangi senaryoya daha etkili cevap verdiklerinin tespitine ve farkındalıklarının ortaya konmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu maksatla kadına yönelik şiddet ile ilgili senaryolara verilen cevapların ağırlıklandırılmasında

ÇKKV yöntemlerinden Entropy yöntemi, verilen cevaplara veya uygulanan hareket tarzlarına göre hazırlanan senaryolara gösterilen algı ve farkındalıkların sıralanmasında ise TOPSIS yöntemi kullanılmıştır.

1.2.1. Entropy Yöntemi

Çok fazla kriterin etkili olduğu karar problemlerinde kriter ağırlıklarının belirlenmesi ihtiyacı doğmakta ve karar verme süreci karmaşıklaşmaktadır. Kriter ağırlıklarının, karar verme işlemini önemli derecede etkilemesinden dolayı objektif bir şekilde tespiti gerekmektedir (Petrović vd., 2023). Entropy, karar verme sürecinde değişkenlerin belirsizliğinin ölçütüdür (Shannon, 1948) kuramından geliştirilen Entropy yöntemi, kriter içerisindeki düzensizliklerden yola çıkarak kriterleri ağırlıklandırmaktadır (Wang ve Lee, 2009). Literatürde karar problemlerinde karara etki eden kriter ağırlıklarının hesaplanmasında Entropy yönteminin yüksek duyarlılığından dolayı sıklıkla tercih edildiği görülmektedir (Özbek ve Oğuz, 2024). Entropy yönteminin adımları aşağıda Şekil 5'de gösterilmiştir (Abdulvahitoğlu vd., 2024a).

Şekil 5. Entropy Yönteminin Adımları (Abdulvahitoğlu vd., 2024a)

Entropy yöntemi, 5 adımda uygulanarak karara etki eden kriterlerin önem dereceleri yani ağırlıkları bulunur. Entropy yönteminin adımları aşağıda sırasıyla açıklanmıştır (Abdulvahitoğlu vd., 2024a ;Özyalçın ve Bircan, 2023).

1.Adım. Karar matrisinin oluşturulması: Diğer ÇKKV problemlerinde de uygulandığı gibi öncelikle (1) numaralı formül kullanılarak X karar matrisi oluşturulur.

$$X = \begin{bmatrix} X_{11} & X_{12} & \dots & X_{1n} \\ X_{21} & X_{22} & \dots & X_{2n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ X_{m1} & X_{m2} & \dots & X_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

2.Adım. Karar matrisinin normalize edilmesi: X matrisi (2) numaralı formül ile normalize edilir.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_i x_{ij}} \quad (2)$$

3.Adım. Parametrelere ait Entropy değerlerinin elde edilmesi: k Entropy katsayısı (3) numaralı formül ile, Entropy değerleri ise (4) numaralı formül ile hesaplanır.

$$k = (\ln(n))^{-1} \quad (3)$$

$$e_j = -k \sum_{j=1}^n r_{ij} * \ln(r_{ij}) \quad (i=1...n, j=1...m) \quad (4)$$

4.Adım. Parametrelerin farklılaşma derecelerinin elde edilmesi: (5) numaralı formül ile kriterlerin farklılaşma dereceleri hesaplanır.

$$d_j = 1 - e_j \quad (j=1...m) \quad (5)$$

5.Adım. Entropy ağırlığının elde edilmesi: (6) numaralı formül ile kriterlerin ağırlıkları yani önem dereceleri bulunur. Kriterlerin ağırlıklarının toplamı 1'e eşittir.

$$w_j = \frac{1 - e_j}{\sum_{i=1}^n (1 - e_j)} \quad (6)$$

1.2.2. TOPSIS (İdeal Çözüme Benzerliğe Göre Tercih Sıralama) Yöntemi

Hwang ve Yoon karar problemlerindeki seçenekleri belirlenen kriterlere göre sıralamak için TOPSIS yöntemini geliştirmiştir. Bu yaklaşımda kriterler ideal çözüme pozitif ve negatif uzaklıklarına göre analiz edilir (Hwang ve Yoon, 1981). Hayatın çok farklı alanlarında alternatiflerin belirli kriterlere göre karşılaştırılmasında (Chen ve Hwang, 1992). Bu yöntem ideal çözüme en yakın ve istenmeyen negatif çözümlere en uzak olan seçeneklerin tümleşik olarak ele alınmasını temel alır. TOPSIS hayatın hemen hemen her alanında yaygın olarak karşımıza çıkan gerçek dünya problemlerinde, basit, kolay ve kısa sürede uygulanabilir olması nedeniyle karar vericiye kolaylık sağladığı için araştırmacılar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır (Abdulvahitoğlu vd., 2024b; Abdulvahitoğlu ve Kılıç, 2022). TOPSIS yöntemi sade ve mantıklı yapısı ile hesaplama kolaylığından dolayı değişik alanlardaki karar problemlerinde çok yaygın olarak kullanılmaktadır.

TOPSIS yönteminin adımları aşağıda Şekil 6.'da gösterildiği gibidir.

Şekil 6. TOPSIS Yönteminin Adımları (Abdulvahitoğlu vd., 2022).

Adım 1. Kriterlerin tanımlanması ve karar matrisinin oluşturulması; oluşturulan başlangıç matrisinde satırlara alternatifler, sütunlara ise bu alternatifleri değerlendirmede kullanılacak kriterler yazılır. Oluşturulan D başlangıç matrisi (7) numaralı formül ile vektör normalizasyonu yapılarak R standart karar matrisine dönüştürölür.

$$D_{ij} = \begin{bmatrix} d_{11} & d_{12} & \dots & d_{1n} \\ d_{21} & d_{22} & \dots & d_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ d_{m1} & d_{m2} & \dots & d_{mn} \end{bmatrix} \quad r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}} \quad (7)$$

Adım 2. Ağırlıklı karar matrisinin oluşturulması; R normalize matris bir önceki aşamada Entropy yöntemi ile hesaplanan kriter ağırlıkları (w_i) ile çarpılarak ağırlıklandırılarak, ağırlıklı V karar matrisi oluşturulur. V matrisindeki ideal çözüm seti (8) numaralı formül ile, negatif ideal çözüm seti ise (9) numaralı formül ile hesaplanır.

$$S^+ = \left\{ (\max_i v_{ij} | j \in J), (\min_i v_{ij} | j \in J') \right\} \quad (8)$$

$$S^- = \left\{ (\min_i v_{ij} | j \in J), (\max_i v_{ij} | j \in J') \right\} \quad (9)$$

Adım 3. İdeal ve negatif çözüm setinden sapmaların bulunması: (8) ve (9) numaralı formüllerde J fayda yönünü, J' ise maliyet yönünü ifade eder. (10) ve (11) numaralı formüller ile ideal ve negatif ideal çözümlerden sapmalar bulunur.

$$S_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^+)^2} \quad (10)$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad (11)$$

Adım 4. İdeal çözüme göreli yakınlık değerlerinin hesaplanması: Seçeneklerin ideal ve negatif ideal çözümden nihai sapma değerleri (12) numaralı formül kullanılarak hesaplanır.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*} \quad (12)$$

Adım 5. İdeal çözüme yakınlık değerleri ile seçeneklerin sıralanması; Seçenekler 0 ile 1 arasında değer alır. Bu değerlere göre seçenekler büyükten küçüğe göre sıralanır (Abdulvahitoğlu vd., 2021).

2. ENTROPY TÜMLEŞİK TOPSIS YÖNTEMİ İLE JANDARMA PERSONELİNİN FARKINDALIK DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ

Yapılan araştırmada kadına yönelik şiddet ile mücadele birimlerinde görevli jandarma personelinin senaryolara göre uygulayacakları hal tarzına yönelik verdikleri cevaplar ile oluşturulan başlangıç matrisi aşağıda Çizelge 2.'de gösterilmiştir.

Çizelge 2. Başlangıç Karar Matrisi

Senaryo	C. Savcısına bilgi verme ve işlem yapma	6284 s. kanun hakkında bilgilendirme	6284 s. kanundan işlem ve adil tahkikat	Önleyici ve koruyucu tedbir kararı uygulama	Şikâyet talebini sor ve ŞÖNİM'e teslim, ilgili kuruma koordineli hareket	Uzlaşdırma kararı uygulama	Uzlaşdırma uygulanır	Talep ve rızaya göre işlem	KADES hakkında bilgilendirme	Aydınlatma metni tanzimi	Mağdur ile konuşma, yönlendirme veya yardımcı olma
S ₁	184	71	97	94	68	6	8	17	10	10	0
S ₂	201	157	225	168	5	0	56	2	23	2	1
S ₃	199	30	86	168	84	0	50	0	0	0	117
S ₄	131	10	108	85	102	90	2	0	0	0	17
S ₅	123	103	138	50	26	0	0	0	0	0	48

Müteakiben referans noktasına göre normalizasyon işlemi ile matris normalize edildikten sonra kriterlerin ağırlıkları hesaplanmıştır. Normalize edilmiş matris ve ağırlıklar aşağıda Çizelge 3.'te belirtilmiştir.

Çizelge 3. Normalize Edilmiş Matris

Senaryo	C. Savcısına bilgi verme ve işlem yapma	6284 s. kanun hakkında bilgilendirme	6284 s. kanundan işlem ve adil tahkikat	Önleyici ve koruyucu tedbir kararı uygulama	Şikâyet talebini sor ve ŞÖNİM'e teslim, ilgili kuruma koordine	Uzlaşdırma kararı uygulama	Uzlaşdırma uygulanır	Talep ve rızaya göre işlem	KADES hakkında bilgilendirme	Aydınlatma metni tanzimi	Mağdur ile konuşma, yönlendirme veya yardımcı olma
S ₁	0,220	0,191	0,148	0,166	0,239	0,063	0,069	0,895	0,303	0,833	0,000
S ₂	0,240	0,423	0,344	0,297	0,018	0,000	0,483	0,105	0,697	0,167	0,005
S ₃	0,237	0,081	0,131	0,297	0,295	0,000	0,431	0,000	0,000	0,000	0,639
S ₄	0,156	0,027	0,165	0,150	0,358	0,938	0,017	0,000	0,000	0,000	0,093
S ₅	0,147	0,278	0,211	0,088	0,091	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,262

Belirlenen senaryolara göre kolluk personelinin algı ve farkındalıklarının değerdendirilmesine etki eden hareket tarzlarının ağırlıkları (1)-(6) numaralı eşitlikler kullanılarak yapılan hesaplamalar sonucu aşağıda izelge 4.'te gösterildiği şekilde tespit edilmiştir.

Çizelge 4. Hareket Tarzlarının Ağırlıkları

Hareket tarzları	C. Savcısına bilgi verme ve işlem yapma	6284 s. kanun hakkında bilgiledendirme	6284 s. kanundan işlem ve adli tahkikat	önleyici ve koruyucu tedbir kararı uygulama	Şığma talebini sor ve ŞÖNİM'e teslim, ilgili kuruma koordine	Uzaklaştırma kararı uygulama	Uzaklaştırma uygulanır	Talep ve rızaya göre işlem	KADES hakkında bilgiledendirme	Aydınlatma metni tanzimi	Mağdur ile konuşma, ynledendirme veya yardımcı olma
Ağırlıklar	0,0030	0,0397	0,0097	0,0131	0,0365	0,2003	0,0933	0,1853	0,1450	0,1687	0,1053

Bu sonuçlar personelin sırasıyla en çok;

- Uzaklaştırma kararı uygulama,
- Talep ve rızaya göre işlem yapma,
- Aydınlatma metni tanzimi eğilimde olduklarını göstermektedir.

İkinci aşamada kullanılacak olan TOPSIS yönteminde kullanılan başlangıç matrisi ile Entropy yönteminde kullandığımız başlangıç matrisi aynıdır. Bu matriste ilave olarak Entropy yöntemi ile hesaplanan ağırlıklar matrise eklenmiştir. TOPSIS karar matrisinin (7) numaralı eşitlik ile vektör normalizasyonu uygulanarak normalize edilmiş hali ve Entropy yöntemi ile elde edilmiş ağırlıklar tümleşik olarak izelge 5.'te gösterilmiştir.

Çizelge 5. Normalize Edilmiş Matris ve Ağırlıklar

Senaryo	C. Savcısına bilgi verme ve işlem yapma	6284 s. kanun hakkında bilgiledendirme	6284 s. kanundan işlem ve adli tahkikat	önleyici ve koruyucu tedbir kararı uygulama	Şığma talebini sor ve ŞÖNİM'e teslim, ilgili kuruma koordine	Uzaklaştırma kararı uygulama	Uzaklaştırma uygulanır	Talep ve rızaya göre işlem	KADES hakkında bilgiledendirme	Aydınlatma metni tanzimi	Mağdur ile konuşma, ynledendirme veya yardımcı olma
S ₁	0,481	0,349	0,310	0,343	0,451	0,067	0,106	0,993	0,399	0,981	0,000
S ₂	0,526	0,773	0,718	0,613	0,033	0,000	0,742	0,117	0,917	0,196	0,008
S ₃	0,521	0,148	0,275	0,613	0,557	0,000	0,662	0,000	0,000	0,000	0,917
S ₄	0,343	0,049	0,345	0,310	0,676	0,998	0,027	0,000	0,000	0,000	0,133
S ₅	0,322	0,507	0,441	0,183	0,172	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,376
Ağırlıklar	0,0030	0,0397	0,0097	0,0131	0,0365	0,2003	0,0933	0,1853	0,1450	0,1687	0,1053

Daha sonra izelge 5.'deki değerdler son satırdaki ağırlıklar ile çarpılarak ağırlıklandırılmış normalize matris elde edilmiştir. Elde edilen ağırlıklandırılmış normalize matris aşağıda izelge 6.'da gösterilmiştir.

Çizelge 6. Ağırlıklandırılmış Normalize Matris

Senaryo	C. Savcısına bilgi verme ve işlem yapma	6284 s. kanun hakkında bilgilendirme	6284 s. kanundan işlem ve adli tahliktir	Önleyici ve koruyucu tedbir kararları uygulanma	Sığırma talebini sor ve ŞÖNİM'e teslim, ilgili kurumla koordine	Uzaklaştırma kararı uygulanma	Uzaklaştırma uygulanır	Talep ve rızaya göre işlem	KADES hakkında bilgilendirme	Aydınlatma metni tanzimi	Mağdur ile konuşma, yönlendirme veya yardımcı olma
S ₁	0,002	0,014	0,003	0,005	0,016	0,013	0,010	0,184	0,058	0,166	0,000
S ₂	0,002	0,031	0,007	0,008	0,001	0,000	0,069	0,022	0,133	0,033	0,001
S ₃	0,002	0,006	0,003	0,008	0,020	0,000	0,062	0,000	0,000	0,000	0,097
S ₄	0,001	0,002	0,003	0,004	0,025	0,200	0,003	0,000	0,000	0,000	0,014
S ₅	0,001	0,020	0,004	0,002	0,006	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,040

Ağırlıklandırılmış normalize matris elde edildikten sonra (8)-(12) numaralı eşitlikler kullanılarak Pozitif İdeal Çözüme uzaklık değerleri S_i^+ Negatif ideal çözüme uzaklık değerleri S_i^- ve göreceli yakınlık değerleri C_i^* bulunmuştur. Daha sonra C_i^* değerleri büyükten küçüğe doğru sıralanarak nihai sonuç elde edilmiştir. Elde edilen uzaklık değerleri ve nihai sıralama aşağıda Çizelge 7.'de gösterildiği gibidir.

	S_i^+	S_i^-	C_i^*	Sıralama
Senaryo 1	0,231637	0,183951	0,442628	1
Senaryo 2	0,305856	0,151297	0,330955	2
Senaryo 3	0,345816	0,131571	0,275607	4
Senaryo 4	0,301751	0,136586	0,311601	3
Senaryo 5	0,356924	0,057908	0,139594	5

Bu sonuçlara göre personelin farkındalığının ve performansının en yüksek olduğu senaryolar sırasıyla 1,2,4,3 ve 5 olarak ortaya çıkmıştır. İlk dört senaryoda personel performansı birbirine yakın olmasına rağmen 5'nci senaryo performansının oldukça düşük olduğu ve diğerlerinden açık bir şekilde ayrıştığı görülmektedir. Beşinci senaryoya göre kolluğun etkin ve yerinde denetim yapma yetkisinin olmamasının kolluk personelinin bu senaryoda tepkisizlik göstermesine sebep olduğu veya kolluk personelinin ev hanımı rolündeki kadının çalışma isteğinin engellenmesini şiddet olarak algılamada zorluk çekmesinden, toplum genelinde etkili olan normların toplumun bir parçası olan kolluk personelini de etkilemesinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Günümüzde toplumsal olgular içerisinde daha belirgin hale gelerek hem ölümcül hem de ölümcül olmayan sonuçlarıyla dikkat çeken şiddet, 21. yüzyılın en önemli sorunlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Yaş, ekonomik durum, eğitim gibi çeşitli parametrelerin etkisiyle şiddete maruz kalan veya maruz kalma olasılığı taşıyan dezavantajlı gruplar arasında kadınlar en önde yer almaktadır. Kadına yönelik şiddet, farklı biçimleriyle aileyi, toplumsal yapıyı ve kurumları olumsuz yönde etkilemektedir. Kadına yönelik şiddet farklı araştırmalara konu olmuş ve önemli tespitler yapılmıştır. Ancak, bu sorun genellikle şiddet mağduru kadınların bakış açısıyla yorumlanmış veya şiddet uygulayanların davranış nedenleri ile incelenmiştir. Buna karşın, kadına yönelik şiddetle mücadelede etkili görevler alan kolluk personelinin bilgi, algı ve farkındalıkların tespiti üzerine bir çalışma yapılmamıştır.

Kolluk personelinin kadına yönelik şiddet konusundaki farkındalığı, toplumda güven ortamının oluşturulmasında kilit bir rol oynamaktadır. Şiddet mağduru kadınlar, toplumun kendilerini suçlayacağı ve kolluk güçlerinin gerekli işlemleri yapmayacağını düşünerek gördükleri şiddeti saklama eğiliminde olabilmektedir. Kolluğun bu konudaki farkındalığı, şiddete karşı tolerans göstermemesi ve toplum içinde şiddetin kabul edilemez olduğu bir ortam yaratması, kadınların mağduriyetlerini ifşa etmelerini teşvik etmek ve bu konuda duyarlı bir toplum oluşturmak açısından önemlidir. Aynı zamanda, kadına yönelik şiddetin önlenmesinde bilinçli ve yetkin kolluk personelinin varlığı, toplumsal farkındalığın yaratılmasında ve vatandaşların bilinçlendirilmesinde öncü rol alabilir.

Kolluk personelinin kadına yönelik şiddet konusundaki algı ve farkındalığı, mağdurların haklarını anlamalarını ve güvenliklerini sağlamalarını kolaylaştırır. Kolluk personelinin konuyla ilgili bilgi sahibi olması, şiddetin soruşturulması ve failerin adalete teslim edilmesi sürecini daha etkili hale getirir. Bu, toplumda adaletin sağlandığına dair güven duygusunu artırır ve toplumun şiddete karşı farkındalık kazanmasına katkı sağlar.

Kolluk personelinin kadına yönelik şiddet konusundaki algısı, mağdurlara karşı hassasiyet ve empati göstermelerini sağlar. Bilinç düzeyi yüksek olan kolluk görevlisi, mağdurun ifadesinden itibaren tüm süreçlerde etkili şekilde rol oynar. Bu durum, mağdurların daha rahat bir şekilde yardım talep etmelerini ve iş birliği yapmalarını teşvik eder. Kolluk personelinin kadına yönelik şiddet konusundaki algı ve farkındalığı, tehdit ve risk değerlendirmesi yapmasını da kolaylaştırır. Böylelikle, önleyici kolluk faaliyetleri ile şiddetin ortaya çıkması engellenebilir.

Şiddetin ortaya çıkmasına neden olan sebepler üzerinde durularak bu konularda faaliyet alanları belirlenebilir ve mağdurların gelecekte karşılaşabilecekleri risk alanları en aza indirilebilir.

Kadına yönelik şiddet ile mücadelede sadece kolluk kuvvetlerinin mücadelesi veya hassasiyeti ile değil, tüm toplumun cinsiyet eşitliği farkındalığı ile algısının artırılması ve düşünsel değişimin sağlanması ile olumlu ve etkili sonuçlar alınabilir. Bu yüzden, ilgili ve yetkili tüm kurum ve kuruluşların iş birliği içerisinde toplumsal şiddet özellikle de kadına yönelik şiddet ile savaşmaları gerekmektedir. Ayrıca, şiddet mağdurlarına yardım etmek, sağlık, psikolojik ve hukuki destek vermek ve şiddetin önlenmesini sağlamak için bilinçlendirme ve bilgilendirme çalışmaları ile farkındalık projelerinin yürütülmesine de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle başta kadına şiddet ve aile içi şiddeti önlemek olmak üzere toplumsal şiddetin önüne geçebilmek için devletin, tüm kurum ve kuruluşları ile topyekûn, eşgüdümlü ve özverili bir şekilde hareket ederek, uzun vadeli geleceğe yönelik bir mücadele planlaması ve kararlı bir politika uygulaması zaruretinin de ötesine geçmektedir.

Sonuç olarak, tüm dünya toplumsal eşitliğin sağlanmasında başta kadına yönelik şiddet olmak üzere şiddetin her türlüşünün önlenmesi ve bu mücadelenin öneminin kavranması gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki kadınlar, toplum içerisinde özellikle aile içerisindeki konumları ile birey, anne, çocuk her ne olursa olsun toplum refahı için kilit noktada bulunmaktadır. Bu çalışmada aile içi şiddetin önlenmesinden görev alan jandarma personelinin algı ve farkındalıkları analiz edilmiş olup, daha etkili sonuçlar için toplum içerisinde şiddete uğrayan kadınlar ve erkekler üzerinde psikolojik, duygusal ve cinsel şiddetin objektif bir şekilde doğru olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu maksatla psikologlar, psikiyatristler, sosyal ve yasal tüm hizmetlerde çalışan tüm görevlilerin yetki, sorumlulukları ile görüş ve tecrübeleri multidisipliner bir yaklaşımla topyekûn ele alınmalıdır.

Bu bağlamda, diğer kadına yönelik şiddet çalışmalarından farklı olarak kadına yönelik şiddetle mücadelede görevli jandarma personelinin bilgi, algı ve farkındalıklarının ölçülmesine yönelik oluşturulan senaryolara kolluk personelinin uyguladığı hareket tarzlarının ÇKKV yöntemleri ile analizi sonucunda, kolluğun algı ve farkındalığı sıralanmıştır. Sadece beşinci senaryo diğerlerinden ayrılmış, daha düşük hassasiyetle ele alınmıştır. 1,2, ve 4'üncü senaryodaki olaylar daha açık ve net olduğu için kolluğun farkındalığı da yüksek olmuş 3'ncü senaryo biraz daha karışık olduğu için farkındalık çok az olmasa da diğerlerinden biraz daha düşük seviyede kalmıştır. Beşinci senaryoya ise kolluğun etkin ve yerinde denetim yapma yetkisi olmaması nedeniyle bu senaryoda tepkisizlik gösterdiği veya

kolluk personelinin ev hanımı rolündeki kadının çalışma isteğinin engellenmesini şiddet olarak algılamada zorluk çekmesinden ya da toplum genelinde etkili olan normların toplumun bir parçası olan kolluk personelinin de etkilemesinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Bu çalışma, kolluk görevlileri haricinde diğer kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan görevliler, yetkililer, mağdurlar ve şiddet uygulayanların katılımıyla daha geniş bir katılım ile yeniden yapılabilir. Sıklıkla meydana gelen vakalar incelenerek senaryo sayıları artırılabilir, ilgili kolluk personeline farkındalık eğitimi verildikten sonra bu senaryolara cevap vermeleri istenerek alınan cevaplar eğitim öncesi ve sonrasında ayrı, ayrı analiz edilebilir. Böylece eğitimin ne derece faydalı olduğu ortaya konarak farkındalığın düşük olduğu senaryolarda geri besleme eğitimi düzenlenebilir. Ayrıca değişik ÇKKV yöntemleri uygulanarak çalışma yeniden yapılabilir ve elde edilen sonuçlar karşılaştırılabilir. İlave senaryolar oluşturularak, kolluk personelinin algı ve farkındalıklar ölçülebilir ve artırılabilir. Bu çalışmada elde edilen sonuçlara göre kolluk personelinin kadına yönelik şiddetle mücadelesi “Uzaklaştır, işlem yap, aydınlat...” şeklinde sloganlaştırılarak yapılacak çalışmaların görselliği ve etkinliği artırılabilir.

KAYNAKÇA

Abdulvahitoğlu, A., Vural, D. ve Macit, İ., (2024a). *Selecting Facility Location of Gendarmerie Search and Rescue (GSR) Units; An Analysis of Efficiency in Disaster Response*, Computers & Industrial Engineering, 197;110639,

Abdulvahitoğlu, A., Abdulvahitoğlu, A. ve Cengiz, N., (2024b)., *A Comprehensive Analysis of Apricot Drying Methods via Multi-Criteria Decision Making Techniques*, Journal of Food Process Engineering, 47:e14759.

Abdulvahitoğlu, A., (2023) *Prioritization of Risk Factors Causing Juvenile Delinquency with SWARA Method: A Case Study from Türkiye*, Türk İdare Dergisi, 95(496), 39-61.

Abdulvahitoğlu, A., Abdulvahitoğlu, A. ve Kılıç, M., (2022). *Elektrikli Araç Bataryalarının Bütünleşik SWARA-TOPSIS Metodu ile Değerlendirilmesi*, Çukurova Üniversitesi Müh.Fak.Der. 37(4),1061-1076.

Abdulvahitoglu A., ve Kılıç M., (2022). *A New Approach for Selecting the most Suitable Oilseed for Biodiesel Production; The İntegrated AHP-TOPSIS Method*, Ain Shams Engineering Journal 13 101604.

Akkaş, İ. ve Uyanık, Z., (2016). *Kadına Yönelik Şiddet*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi 6(1), 32-42.

Alacadağlı, E., (2021). *Kentlileşmeden Kentleşme ve Kadına Şiddetin Sosyal Dinamikleri*, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 18(43), 7107-7138.

Altunok, H. ve Delimehmet, E. (2023). *30 Soruda Jandarma ve Kadına Yönelik Şiddet*, JSGA Yayınları, Ankara.

Altunok, H., Aydın, H., Gedikkaya, F. (2015). *Kadına Karşı Şiddetle Mücadele Politikasında Çıktılar Üzerine Bir Değerlendirme*, Yasama Dergisi, S. 30.

Bancroft, L. ve Silverman, J. G. (2002). *The batterer as parent: Addressing the impact of domestic violence on family Dynamics*, Thousand Oaks, CA: Sage.

Cihan Ü. ve Karakaya H. (2017). *Kadın-erkek Kavramları Bağlamında Şiddet ve Şiddetle Mücadelede Sosyal Hizmetin Rolü*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 17(4), 297-324.

Danacıoğlu, N. (2021). *Kadına Yönelik Şiddet ve Çok-Boyutlu Çapraz Tablo ile Analizi*, Sinop Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 6(2), 152-161.

DeKeseredy, W. ve Swartz, M.D. (2011). *Theoretical and Definitional Issues in Violence Against Women. Sourcebook on Violence Against Women*, Sage, California, ss. 3-20.

Euronews, (2022). *Erkeklerden Fiziksel veya Cinsel Şiddet Gören Kadınların Oranı: Avrupa ve OECD'nin Lideri Türkiye*, <https://tr.euronews.com/2022/03/31/erkeklerden-fiziksel-veya-cinsel-siddet-goren-kad-nlar-n-oran-avrupa-ve-oecd-nin-lideri-tu>, ERT: 5 Ağustos 2024

Gold, M. (1987). Social ecology. M.C. Quay (Ed.) *Handbook of Juvenile Delinquency* (62-105). New York: Harper and Row Publishers.

Gök, M., (2016). *Kadına Yönelik Şiddetin Kuramsal Temelleri ve Çözüm Önerileri*, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 11(2), 452-472.

Gündüz, M., Aktepe, V. ve Çalışoğlu, M., (2018). *Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddetin Sınıf Öğretmenlerine Göre Analizi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 22(Özel Sayı),1785-1796.

Harcar, T., Çakır, Ö., Sürgevil, O. & Budak, G., (2008). *Kadına Yönelik Şiddet ve Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddetin Durumu*, Toplum ve Demokrasi, 2 (4), 51-70.

Hoşgörür V. ve Orhan, A., (2017). *Okulda Zorbalık ve Şiddetin Nedenleri ve Önlenmesinin Yönetimi (Muğla Merkez İlçe Örneği)*, Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(24), 859-880.

Hwang, C.L., Yoon, K., (1981). *Multiple Attribute Decision Making*, Springer-Verlag, Berlin.

Hwang C.L. ve Chen S.J., (1992). *Fuzzy Multiple Attribute Decision Making: Methods and Applications*, Springer -Verlag, Berlin,

JGK, (2024). *Jandarma Sorumluluk Alanları ve Korunan Tesisler*, <https://www.jandarma.gov.tr/jandarma-tarafindan-korunan-tesisler>, ERT: 12 Temmuz 2024.

Karal, D. ve Aydemir, E. (2012). *Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet*, Ankara: Usak Yayınları.

Kaplan, Ö., (2020). *Kadına Yönelik Şiddetin Arkasındaki Dini, Mistik ve Felsefi Düşünce*, ERÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 7(2), 21-28.

Kılıçarslan, M.,(2018). *Kadına Yönelik Şiddet: Sebepleri, Önlemeye Yönelik Kur'anî Tedbirler*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18 (2), 958-994.

Koca Yavuz, T., Kaya, K. ve Hilal, A., (2021). *2019 Yılı İçerisinde Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalına Başvuran Kadına Yönelik Fiziksel ve Cinsel Şiddet Olgularının Değerlendirilmesi*, Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 18(2), 284-289.

Körükçü, Ö., Öztunalı Kayır, G. ve Kukulu, K., (2012). *Kadına Yönelik Şiddetin Sonlanmasında Erkek İşbirliği*, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 4(3), 396-413.

OECD, (2023). Gender, Institutions and Development Database (GID-DB) 2023 Combined measure. OECD International Development Statistics, <https://www.oecd-ilibrary.org/development/data/oecd-international-development-statistics/gender-institutions-and-development-edition-2023> ERT:12 Kasım 2024

Özbek, H. E., ve Oğuz, S. (2024). *Yeniden Kullanılabilir Maskeler için Çevre Dostu Tedarikçi Seçimi: Entropi Tabanlı TOPSIS Yöntemi ile Bir Uygulama*, Alanya Akademik Bakış, 8(2), 563-575.

Özen Bekar, E. ve Çalış, E., (2021). *Beyaz Kod Verileri Işığında Düzce İlindeki Sağlık Çalışanlarına Yönelik Şiddet*, Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 11(3), 298-304.

Özyalçın, A.T. ve Bircan, H., (2023). *Çok Kriterli Karar Verme Problemlerinin Çözümüne Yönelik Otomasyon Geliştirme*, International Journal of Management Information Systems and Computer Science, 7(1), 1-32.

Petrović, N., Živanović, T., ve Mihajlović, J. (2023). *Evaluating the Annual Operational Efficiency of Passenger and Freight Road Transport in Serbia Through Entropy and TOPSIS Methods*, Journal of Engineering Management and Systems Engineering, 2(4), 204-211.

Salaçin S (2016). *Kadına yönelik şiddet ile mücadelede bütüncül yaklaşımlar ve İstanbul Sözleşmesi'nden beklentiler*, Türkiye Klinikleri Adli Tıp-Özel Konular, 2(2), 6-18.

Shannon, C.E., (1948). *A Mathematical Theory of Communication*, The Bell System Technical Journal, 27(3), 379-423.

Tatlılıoğlu, K. ve Küçükköse, İ. (2015). *Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet: Nedenleri, Koruma, Önleme ve Müdahale Hizmetleri*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(13), 194-209.

TÜİK, (2023). *İstatistiklerle Kadın*, 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2023-53675>. ERT: 25 Temmuz 2024.

Wang, T.C. ve Lee, H.D., (2009). *Developing a Fuzzy TOPSIS Approach Based on Subjective Weights and Objective Weights*, Expert Systems with Applications, 36(5), 8980-8985.

WHO., (2002). *World Health Organization, World Report on Violence and Health*. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42495/9241545615_eng.pdf. ERT: 12 Haziran 2024.

WHO, (1996). *Violence against Women: WHO consultation*. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/63277>. ERT: 12 Haziran 2024.

Yılmaz, E. ve Aydın Doğan, R., (2021). *COVID-19 Pandemisi Nedeniyle Yaşanılan Toplumsal İzolasyonun Aile İçi ve Kadına Yönelik Şiddet Üzerine Etkisi*, Unika Sağlık Bilimleri Dergisi, 1(1):39-48.

Araştırma Makalesi / Research Article

SOSYAL SERMAYE VE BEŞERÎ SERMAYENİN SOSYAL SORUMLU TÜKETİM ÜZERİNE ETKİLERİ¹

Ümit ŞEN*

Harun YAKIŞIK**

ÖZ

Doğaya zararı olmayan ya da zararı minimum düzeyde olan sürdürülebilir ürün veya hizmetlerin bilinçli olarak tercih edildiği tüketim tarzına “Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı” denilmektedir. Bu çalışmada sosyal sorumlu tüketim davranışı, sürdürülebilir kalkınmayı temsil eden bir değişken olarak irdelenmiştir. Bu çerçevede, çalışmada kaynağını esas olarak katılımın oluşturduğu ve kişiler arası etkileşimleri ifade eden sosyal sermaye ile kişilerin bilgi ve yapabilirlik gibi üretkenlik bağlamında ortaya koyabilecekleri tüm nitelikleri ifade eden beşeri sermayenin sosyal sorumlu tüketim davranışı üzerine etkileri araştırılmıştır. Literatürde sosyal sermaye ve beşeri sermayenin sürdürülebilir kalkınma üzerine etkileri ayrı ayrı araştırılmış fakat ikisinin birlikte ilişkisini inceleyen çalışmalar bulunmamıştır. Çalışmanın bu yönüyle literatürdeki boşluğu doldurması beklenmekte ve diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Çalışmada sosyal sermaye, beşeri sermaye ve sosyal sorumlu tüketimi temsil eden ölçeklerden yararlanılmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre, sosyal sermayenin sosyal sorumlu tüketimi pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Cinsiyet, eğitim, gelir gibi kategorilerde de sosyal sorumlu tüketim davranışı açısından bir farklılık gözlemlenmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, Beşeri Sermaye, Sosyal Sorumlu Tüketim, Regresyon Analizi

¹ Bu çalışma ilk yazarın Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalında hazırlanmış olduğu aynı isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

*İl Planlama Uzmanı, İçişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, umit.sen@icisleri.gov.tr, ORCID: 0009-0004-2766-5093

**Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisat Bölümü, haruny@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9542-1614

THE EFFECTS OF SOCIAL CAPITAL AND HUMAN CAPITAL ON SOCIALLY RESPONSIBLE CONSUMPTION

ABSTRACT

The consumption style in which sustainable products or services that do not harm the nature or have minimal harm is consciously preferred is called "Social Responsible Consumption Behavior". In this study, socially responsible consumption behavior is examined as a variable representing sustainable development. In this context, the effects of social capital, which is primarily derived from participation and refers to interpersonal interactions, and human capital, which refers to all the qualities that people can display in the context of productivity, such as knowledge and capability, on socially responsible consumption behavior were investigated in this study. In the literature, the effects of social capital and human capital on sustainable development have been investigated separately, but there are no studies examining the relationship between them. In this respect, the study is expected to fill the gap in the literature and differs from other studies. Scales representing social capital, human capital and socially responsible consumption were used in the study. According to the results, it has been seen that social capital positively affects socially responsible consumption. No difference was observed in terms of socially responsible consumption behavior in categories such as gender, education and income.

Keywords: *Social Capital, Human Capital, Socially Responsible Consumption, Regression Analysis*

GİRİŞ

İnsanlığın var oluşundan beri hayatı yaşama şekli ve günlük yaşam tarzları sürekli bir değişim içerisinde olmuştur. Bu değişimle birlikte yeni durumlarla karşılaşmış ve bu durumlar kavramsallaştırılarak yeni tanımlamalar yapılmıştır. İlk insanla beraber ortaya çıkan tüketim olgusunun da hayat tarzındaki değişikliklerle birlikte bir değişime girmesi kaçınılmazdır. İnsanlık yeni ürünler ortaya çıkardıkça yeni taleplerde beraberinde gelmektedir. Yeni ürünler ve yeni arzuların ortaya çıkmasıyla beraber tüketim davranışları değişiklik göstermektedir. Tüketimin amacı ürün veya hizmetler kullanılarak bireyler tarafından fayda sağlanmasıdır (İslamoğlu ve Altunışık, 2010).

Geçmişte hammaddeye erişimin kolay olmaması, üretim süreçlerinde gereken insan gücünün azlığı gibi sebeplerle üretimin sınırlı olması tüketimi de kısıtlamış, bu dönemde yalnızca temel gereksinimlerin karşılanması insanlar için yeterli olmuştur. Günümüzde gelişen teknoloji ve üretim imkânlarıyla üretimdeki artış beraberinde tüketimde de bir artma yaratmıştır. Kapitalist üretim ve tüketim anlayışını temsil eden, çevresel kaygılar taşımayan ve sadece üretimle daha fazla kar, tüketimle daha fazla fayda ve haz odaklı bu ekonomi modeli doğrusal ekonomi olarak tanımlanmaktadır. Özellikle bu doğrusal ekonomi modelinde; al, kullan ve at tutum ve davranış temelini içermektedir. Sürekli büyümeyi öngören tüketmeye dayalı bu ekonomik model ve anlayışı, kıt kaynakların yok olma tehlikesi, sanayileşmeden kaynaklı çevresel sorunlar, gelir dağılımının düzensizliği ve tüketim eşitsizliği gibi konular çerçevesinde tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar neticesinde gündeme gelen yeni ekonomi modeli, döngüsel ekonomi modeli ise sorumlu üretim ve tüketim anlayışını, diğer bir ifadeyle literatürde 3R (reuse, repair ve recycle) olarak temellendirilen kullan, tamir et ve geriye dönüştür pratiklerini içermektedir. Dolayısıyla döngüsel ekonominin içerdiği sorumlu üretim ve tüketim anlayışıyla hem kaynakların birincil üretiminde harcanan enerjiden tasarruf sağlanmış olacak, hem daha az kaynak kullanılmış olacak hem de geri dönüşüm anlayışıyla ekonomiye bir artı değer kazandırılmış olacaktır (Karabıçak ve Özdemir, 2015). Sorumlu tüketim davranış kalıplarının bireylere kazandırılmasıyla yenilenebilir ve geri dönüştürülebilir kaynak anlayışı yaygınlaşacak ve ekonomik sürdürülebilirliğe olumlu katkı sağlanmış olacaktır.

Dünya nüfusunun 2050 yılına kadar 9,5 milyarı aşacağı tahmin edilmektedir. Bu tahmin gerçekleşirse insanların hâlihazırda sahip oldukları hayat standartlarını sürdürürebilmeleri için dünyamızın üç katı büyüklüğünde kaynağa ihtiyaç duyulacağı raporlara yansımıştır (UN, 2022). Durum bu şekildeyken her tüketimin gelecek kuşaklar için nasıl bir tehlike oluşturacağına bilinciyle hareket edilmelidir. Bu bağlamda sosyal sorumlu tüketim olgusunu nelerin etkilediği çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Bu çalışmada bireylerin içinde doğdukları, yetiştikleri veya sonradan yerleştikleri sosyal ilişki ağlarının kendilerine kazandırdığı veya kaybettiği avantajlara işaret eden bir kavram olan sosyal sermaye ile üretim sürecine katılan işgücüne ait olan ve diğer üretim faktörlerinin daha verimli ve etkin kullanılmasına imkân sağlayan bilgi, beceri, tecrübe ve dinamizm gibi pozitif değerlerin bütünü olarak tanımlanan beşeri sermayenin sosyal sorumlu tüketimi nasıl etkilediği araştırılmaktadır.

Daha önce yapılan çalışmalarda Knack ve Keefer (1997), Temple ve Jonson (1998), Zak ve Knack (2001), Putnam (1993, 1995), Fukuyama (1995,2001), Ostrom (1990), Rydin ve Pennington (2000), Dreze ve Sen (1997), Sosyal Sermaye ve Sürdürülebilir kalkınma arasında ilişki bulmuştur. Shaaban (2022), Ekperiware (2017), Chijioke ve Amadi (2019), Badita vd. (2015), Ugnich vd. (2021) beşeri sermaye ile sürdürülebilir kalkınma arasında ilişki tespit etmiştir. Bu çalışmalarda sosyal sermaye ve beşeri sermayenin sürdürülebilir kalkınma ile ilişkisi ayrı ayrı incelenmiş, birlikte etkinin araştırılmadığı görülmüştür. Sürdürülebilir kalkınmayı temsilen çalışma modeline alınan sosyal sorumlu tüketim ile sosyal sermaye ve beşeri sermaye arasındaki ilişkilerin ortaya konulması literatürdeki çalışmaların çeşitlendirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma literatürüne kazandırılması hedeflenmiştir. Araştırmanın ana kitlesini Ankara’da yaşayan 18 yaş üzeri bireyler ile yazarın telefon rehberi ve sosyal medya hesabındaki kişiler oluşturmaktadır. Kolayda örneklem tekniğiyle ön testler yapıldıktan sonra toplamda 539 yanıtlayıcıdan veri elde edilmiş, ancak 33 veri kontrol sorusunun özensiz cevaplanması sonucu çalışma kapsamından çıkarıldıktan sonra kalan 506 veriyle analizler gerçekleştirilmiştir. Veriler “Google Forms” aracılığıyla toplanmıştır. Ölçek ifadeleri 5’li likert ölçeği kapsamında değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında üçü beşeri sermaye alt boyutları olmak üzere 4 değişken ele alınmıştır. Beşeri sermaye; çalışan yeteneği, yaratıcılık ve liderlik, çalışan memnuniyeti ve motivasyon olmak üzere 3 alt boyuttan meydana gelmektedir.

Sosyal sorumlu tüketim davranışını sosyal sermaye ve beşeri sermayenin nasıl etkilediği, varsa aralarındaki ilişki ve ilişkinin büyüklüğü hipotezleri test edilerek değişkenlerin birbirlerini nasıl etkiledikleri araştırılacaktır. Değişkenlerin birbirleri üzerindeki etkilerini incelemek adına regresyon analizi kullanılacaktır. Regresyon analizi, iki ya da daha çok nicel değişken arasındaki ilişkiyi ölçmek için kullanılan analiz metodudur. Eğer tek bir değişken kullanılarak analiz yapılıyorsa buna tek değişkenli regresyon, birden çok değişken kullanılıyorsa çok değişkenli regresyon analizi olarak isimlendirilir. Regresyon analizi ile değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı, eğer ilişki var ise bunun gücü hakkında bilgi edinilebilir.

Sürdürülebilir kalkınma bilincini değerlendiren bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. İlk olarak kavramsal çerçeve sunulacaktır. Sonrasında çalışmanın metodolojisine ilişkin bilgiler verilecektir. Devamında çalışmanın bulguları değerlendirilecektir. Son olarak da sonuç bölümünde literatür tartışmaları, kısıtlar ve gelecek çalışmalara yönelik öneriler ele alınacaktır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, çalışmanın temel kavramları açıklanacaktır. Çalışmada kullanılan bu kavramlar; sosyal sermaye, beşeri sermaye sosyal sorumlu tüketimdir.

1.1. Sosyal Sermaye

Tarihsel süreç içerisinde sosyal ilişkilerde daha nitelikli yapıya sahip olan toplumların daha başarılı bireylere sahip oldukları ve sonuçta daha başarılı toplumlara sahip oldukları bilinen bir gerçektir. “Sosyal sermaye” yi ilk defa bu bağlamda L. J. Hanifan kullanmıştır. Hanifan “The Rural School Community Center” adlı çalışmasında, sermayeye katkı yapan, sermayenin iktisadi önemi haricinde, toplumsal bütünlüğü oluşturan kişi grupları arasında, insanların günlük yaşamlarıyla ilgili, iyi niyet, dostluk, sempati ve sosyal birtakım ilişkilerin varlığına dikkat çekmek için sosyal sermaye kavramını geliştirmiştir (Hanifan, 1916: 130).

Sosyal sermaye olgusu bugünkü değerini 1990’lı yılların ikinci yarısında Robert Putnam’ın 1993 yılında yayınladığı “Making Democracy Work; Civic Traditions Modern Italy”, 1995 de “Journal Of Democracy’de” Yayınladığı “Bowling Alone: Amerika Decline Social Capital” ve 2000 de yayınladığı “Bowling Alone: The

Collapse and Revival Of American Community” eserlerine takiben kavuşmuştur. Putnam sosyal sermaye bireyler arası bağlantı olarak tanımlamıştır. Putnam’a göre sosyal sermaye ağlar, normlar ve güven gibi katılımcıların paylaştığı olguları devam ettirebilmek için birlikte hareket etmelerini sağlayan sosyal hayatın özelliğidir.

Fukuyama sosyal sermayeyi, bir toplumda veya onun bazı kesimlerinde güven duygusunun hâkim olmasıyla ortaya çıkan yeti olarak tanımlamaktadır (Fukuyama, 1998; s.37). “Trust: The Social Virtues and The Creation of Prosperity” adlı çalışmasında sosyal sermayenin ekonomik büyümeyi ve dolayısıyla kalkınmayı etkilediğini, sosyal sermayeyi güçlendiren iş birliğinin ve sosyal ağların artmasıyla işlem maliyetlerinin azalacağını ve ekonomik performansın artacağını savunmaktadır (Fukuyama, 1995).

Araştırmacılar tarafından yapılan sosyal sermaye tanımlamalarına bakıldığında sosyal sermayenin diğer kaynakları tamamlayıcı olarak nitelendirdiğini vurgulamak gerekir. Bu noktada sosyal sermaye işlem maliyetlerini azaltarak ekonomik sermayenin verimliliğini artırabilir, ya da finans veya beşeri sermaye eksikliği, güçlü sosyal ilişkiler sayesinde giderilebilir. Sosyal sermaye, fiziki ve beşeri sermaye yatırımlarının karlılığını artıran bir unsur olarak düşünülebileceği gibi aynı zamanda bilginin işleme maliyetini azaltabilir. Beşeri sermayenin gelişimi, büyümesi, yayılması ve rasyonel biçimde kullanılabilmesi büyük ölçüde sosyal sermayenin varlığına bağlıdır (Erselcan, 2009:251). Dolayısıyla sosyal sermaye doğal sermaye, beşeri sermaye gibi diğer sermaye biçimlerinden artakalan yeri doldurmaktadır. Bu artakalanlar da ağlar, gelenekler, kurumlar, sivil toplum ve aileden oluşmaktadır.

Tablo 1. Sosyal Sermaye Ve Sürdürülebilir Kalkınma Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Çalışmalar

Sn	Yazar	Çalışma	Sonuç
1	Knack ve Keefer (1997)	Dünya Değerler Anketi Verilerini Kullanarak, 1980- 1992 Yıllarını Kapsayan Dönemde, 29 Ülke İçin Sosyal Sermayenin Ekonomik Performans Üzerindeki Etkisini	Pozitif Yönlü Etkide
2	Temple ve Jonson (1998)	1960-1985 Yıllarını Kapsayan Dönemde 60 Ülke İçin, Sosyal Sermayenin Yatırımların Kalitesindeki Artış ve Teknolojik Gelişmenin Özümsemesi	Pozitif Yönlü Etkide
3	Zak ve Knack (2001)	1970–1992 Yıllarını Kapsayan Dönemde 41 Ülkede, Sosyal Sermayenin Ekonomik Büyüme ve Yatırım Düzeyi Üzerinde Etkisi	Pozitif Yönlü Etkide
4	Putnam (1993)	Bir Ülkedeki Sosyal Sermaye Düzeyinin Hükümetin Daha Verimli Çalışması, Suç Oranlarının Azaltılması ve Yolsuzlukların Önlenmesi Üzerinde Etkisi	Pozitif Yönlü Etkide
5	Fukuyama (1995, 2001)	İş Çevrelerinin Ortak Çıkarlarının İncelenmesi	Pozitif Yönlü Etkide
6	Güney	Sosyal Sermaye Ve Sürdürülebilir Kalkınma: Ab Üyesi Ülkeler İçin Bir Analiz	Pozitif Yönlü Etkide
7	Ostrom (1990)	Birlikte Hareket Etmekle Elde Edilecek Yarar	Pozitif Yönlü Etkide
8	Rydin Ve Pennington (2000),	Bireylerin Çevre Yönetimine Direkt Katılımlarının	Marjinal Katkısının Artması Durumunda Pozitif Yönlü
9	Dreze Ve Sen (1997)	Sosyal Fırsatların Genişletilmesi Toplumdaki Birlikte Karar Alma	Pozitif Yönlü Etkide

Kaynak: (Yazar Tarafından Üretilmiştir).

1.2. Beşeri Sermaye

Beşeri sermaye ile ilgili çalışmalar A.Smith, J.S.Mill, A.Marshall'ın yaptığı çalışmalara kadar dayanmaktadır. Modern anlamda beşeri sermaye çalışmaları Denison, Schultz ve Becker gibi iktisatçılar tarafından A.Smith'in görüşlerinden istifade ederek başladığı görülmektedir (Atik, 2003). Beşeri sermaye kavramın, klasik iktisadın başlangıcı kabul edilen 1776 yılına kadar uzanmakta ve yapılan çalışmalar neticesinde kavram, bilimsel bir teori haline gelmiş bulunmaktadır (Fitzsimons, 1999; Akt; Dae-Bong, 2009).

Beşeri sermayeyi oluşturan ve beşeri sermayenin gelişimine katkı sunan en önemli faktör eğitimidir (Becker, 1993:17). Eğitim, beşeri sermaye kavramı üzerine çalışan birçok teorisyen tarafından özellikle incelenen bir olgu olmuştur. Adam Smith ile başlayan eğitimin özel veya sosyal bir yatırım türü olduğu vurgusu, iktisatçılar tarafından bağlamsal bir düzleme oturtulmuştur (Mincer, 1984: 196). Beşeri sermaye kapasitesi yüksek olan, diğer bir deyişle eğitim seviyesi yüksek bireylere sahip ülkeler, ekonomik büyüme ve uzun dönemde kalkınma açısından önemli adımlardan birini atmış ve büyük avantaja sahip olmuştur. Eğitim, beşeri sermaye yatırım türleri içinde en çok öne çıkan seçenek olmakla birlikte diğer yatırım türleri ile de doğrudan ilişkilidir. Daha bütünsel bir açıdan ele alındığında eğitim, sağlık, iş arama ve göç vb. yatırım kararlarının birbirini tamamladıkları ve etkiledikleri ifade edilebilir. Örneğin, eğitim düzeyi arttıkça sağlık okuryazarlığı düzeyinin de artacağını öngörmek mümkündür. Diğer yandan bireyin sağlık durumu eğitim, göç, iş arama kararını etkileyebilmektedir.

Bir ülkenin üretken kapasitesini arttırmak ve gelir düzeyini yükseltmek için beşeri sermaye stokuna yapılan yatırımlar arttırılmalıdır. Bu da eğitim ve sağlık gibi alanlara yatırımların artırılmasıyla mümkündür (Canpolat, 2000). Eğitim; toplumun bilinç seviyesini yükseltme, karmaşık toplumsal sorunların çözülmesini sağlama, teknolojik ilerlemeye yardımcı olma ve kültürel beceri ve özellikleri keşfetme gibi yararlı etkilere sahip olabilmektedir (Karataş ve Çankaya, 2010: 41).

Tablo 2. Beşeri Sermaye ve Sürdürülebilir Kalkınma Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Çalışmalar

Sn	Yazar	Çalışma	Sonuç
1	Shaaban (2022)	Mısır'da Yer Alan Endüstrilerde ve Fabrikalarda Çalışan 100 (50 Kadın, 50 Erkek) Mühendise Veri Elde Etmek Amacıyla Anket Uygulanması	Kadın Beşeri Sermayesinde Anlamli, Pozitif Erkek Beşeri Sermayesinde Negatif ve Anlamli Bir İlişki Bulunmaktadır
2	Ekperiware Vd. (2017)	Nijerya'da Beşeri Sermaye, Sürdürülebilir Kalkınma ve CO ₂ Değişkenleri Arasındaki İlişki	Pozitif Yönlü Etkide
3	Chijioke Ve Amadi (2019)	1986 – 2017 Yılları Arasında Nijerya'daki Beşeri Sermayenin Sürdürülebilir Kalkınma Üzerindeki Etkisi	Pozitif Yönlü Etkide
4	Badita Vd. (2015)	2008 – 2013 Tarihleri Arasında Romanya'nın Dolj İlinde Yer Alan Craiova Bölgesinin Kırsal Kesimindeki Beşeri Sermaye, Eğitim, Demografik ve Sağliğin Sürdürülebilir Kalkınmaya Etkileri	Pozitif Yönlü Fakat Düşük Etki
5	Ugnich Vd. (2021)	2018 Yılında Brics Ülkelerinde Beşeri Sermayenin Sürdürülebilir Kalkınmaya Etkileri	Pozitif Yönde Etki
6	Krasova (2021)	1960 – 2016 Tarihleri Arasında Rusya Federasyonu'nda Beşeri Sermayenin Sürdürülebilir Kalkınmayı Nasıl Etkilediğini Belirlemek	Sürdürülebilir Kalkınmayı Artırmaktadır.
7	Chidi Ve Shadare (2011)	2010 Yılında Nijerya'da Beşeri Sermaye, Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (Kobi) ve Sürdürülebilir Kalkınma Arasındaki İlişkiyi İncelemiştir	Eğitimlerin Yeterli Olmaması Sürdürülebilir Kalkınmayı da Olumsuz Etkilemektedir.

8	Shinkevich Vd. (2021)	2010 – 2019 yılları arasında Rusya Federasyonu bölgelerinde beşeri sermayenin sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkisini incelemek	Beşeri Sermayenin Artması Sürdürülebilir Kalkınmayı Pozitif Olarak Etkilemektedir.
9	Diaconu ve Popescu (2016)	2010 – 2014 yılları için AB ülkelerinde beşeri sermaye ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiyi	Pozitif yönde etkilemektedir.
10	Panzabekova vd. (2019)	2008 – 2017 dönemi için Kazakistan’da beşeri sermaye ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkinin bulunması	Kazakistan’da karbondioksit emisyonu ve nüfus sağlığı arasındaki negatif ilişki, bazı ülkelerdeki değerlerin üzerinde olurken bazı ülke değerlerinin altında kalmaktadır.
11*	Edokpolor (2019)	Nijerya’da beşeri sermaye ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiyi bulmak amacıyla ülkede yer alan Federal Üniversitelerde işletme bölümünde okuyan 375 (268 kadın, 107 erkek) öğrenciye anket uygulamıştır. Yapılan anketten elde edilen verilere çoklu regresyon ve varyans analizi uygulanmıştır.	Öğrencilerin erkek ve kadın olması pozitif yönlü bir etkiye sahiptir. Fakat bu etki öğrencilerin erkek olma özelliğine göre daha düşüktür.

Kaynak: (Yazar Tarafından Üretilmiştir).

1.3. Sosyal Sorumlu Tüketim

Tüketim kavramı literatürde farklı şekillerde tanımlansa bile genel olarak bireysel harcamalar olarak adlandırılmaktadır. Tüketim kavramını malların ve hizmetlerin nihai olarak satın alınması şeklinde tanımlayabiliriz. Tüketim demek sadece mal ve hizmetlerin alınıp kullanılması değil, bu mal ve hizmetin saklanması, muhafazası ve yok edilmesini de içeren dinamik bir süreçtir. Bu sürecin her aşaması çok daha fazla sayıda alt süreci barındırmaktadır. Tüketiciler ürünleri çoğunlukla kendilerine sağladıkları fayda nedeniyle edinirler.

Solomon ve Tuten tarafından tüketici davranışları, “bireylerin veya grupların arzularını ve ihtiyaçlarını karşılayacak ürün, hizmet, fikir veya deneyimleri seçip satın aldığı, kullandığı veya elden çıkardığı süreçlerin bir incelemesi” şeklinde tanımlanmıştır (Solomon ve Tuten, 2015: 63)

Dünya nüfusu son yıllarda insan ömrünün uzaması, hastalıklara çare bulunması, bebek ölümlerinin engellenmesi gibi faktörlerle hızla artmaktadır. Bu durum kıt kaynakların daha da azalmasına sebebiyet vermekte, üretimin artışıyla doğal çevrenin tahribatına yol açmaktadır. Dünyadaki tüm canlıların yaşam alanı olan doğal çevre üzerinde insanların sonuçlarını düşünmeden yaptıkları çeşitli müdahaleler tahribatı hızlandırmıştır. Doğal hayat döngüsünün bozulmasına bağlı olarak pek çok olumsuz durum yaşanmaktadır. Bu yaşanan sorunlar sosyal sorumlu tüketim ve üretim kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sosyal sorumlu satın alma davranışı özetleyecek olursak tüketici mal ve hizmetleri bilinçli bir şekilde satın alırken, satın alma kararı verirken veya bu eylemleriyle yansıttıkları davranış biçimleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. ANKET TASARIMI

Çalışma modelinde kullanılan değişkenler için literatürde geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş ölçeklerden yararlanılmıştır.

Sosyal sermaye ölçeği (SSÖ) için; Dr. Muhammet İbrahim Akyürek tarafından, orijinali Kouvonon vd. (2006) tarafından geliştirilmiş olan Sosyal Sermaye Ölçeğinin Türk kültürüne uyarladığı çalışmadaki ölçek ve önermeler kullanılmıştır. Sosyal Sermaye Ölçeği tek boyutlu olup toplam 8 madde içermektedir.

Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı Ölçeği (SSTÖ) için; John Antil (1984) tarafından geliştirilmiş olan Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı Ölçeğinin (Socially Responsible Consumption Behavior Scale) Türkçe versiyonu kullanılmıştır. Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı Ölçeği 10 ifadeden oluşmaktadır.

Beşerî Sermaye Ölçeği (BSÖ) için; Dahiya ve Raghuvanshi, (2021) tarafından gerçekleştirilen, HuCaps isimle adlandırılan, geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlanmış “Beşerî Sermaye” ölçeğinin Asiyе YÜKSEL tarafından Türkiye koşullarında Türkçe’ye uyarlanarak geçerlik ve güvenilirlik çalışmasının yapılmış hali kullanılmıştır. Beşerî

Sermaye Ölçeği 3 alt boyut ve 17 ifadeden oluşmaktadır. Çalışan Yeteneği alt boyutu 9, Yaratıcılık ve Liderlik alt boyutu 4, Çalışan Memnuniyeti ve Motivasyon alt boyutu 4 ifadeden oluşmaktadır.

Anketin tasarımı ve anlaşılabilirliği hakkında ön değerlendirme için ilk aşamada 42 katılımcıyla görüşülmüştür. Bu katılımcıların görüşlerine istinaden bazı değişiklikler yapılarak anket son halini almıştır. Anketin ilk bölümü demografik değişkenlere ilişkin iken, ikinci bölümde ise ölçek ifadeleri yer almaktadır.

3. METODOLOJİ

3.1. Örneklem ve Veri Toplama Yöntemi

Araştırmanın ana kitlesini Ankara’da yaşayan 18 yaş üzeri bireyler ile yazarın telefon rehberi ve sosyal medya hesabındaki kişiler oluşturmaktadır. Kolayda örneklem tekniğiyle ön testler yapıldıktan sonra toplamda 539 yanıtlayıcıdan veri elde edilmiş, ancak 33 veri kontrol sorusunun özensiz cevaplanması sonucu çalışma kapsamında çıkarıldıktan sonra kalan 506 veriyle analizler gerçekleştirilmiştir. Veriler “Google Forms” aracılığıyla toplanmıştır. Ölçek ifadeleri 5’li likert ölçeği kapsamında değerlendirilmiştir.

4. BULGULAR

4.1. Demografik Özellikler

Demografik özelliklere ilişkin tablo 2 değerlendirildiğinde; 506 katılımcının 228’i kadın (%45,05), 278’i erkek (%54,95) tir. Katılımcıların %6,52’si 18-24, %31,62’si 25-34, %42,09’u 35-44, %19,76’sı 45 ve üzeri yaş aralığında yer almaktadır. Eğitim durumları incelendiğinde %5,85 lise ve altı, %9,48 ön lisans, %58,69 lisans, %22,13 yüksek lisans, %3,75 doktora düzeyinde diplomaya sahiptir. Meslek türlerine göre tasnif yapıldığında katılımcıların %72,13’ü kamuda, %20 ,35’i özel sektörde görev yapmakta, %4,47’si öğrenci, %1,77’si emekli, %0,98’i işsizdir. Katılımcıların ekonomik durum dağılımı %9,68 20.000 TL’den az, %9,68 20.001-30.000 TL aralığında, %21,14 30.001-40.000 TL aralığında, %31,02 40.001-50.000 TL aralığında, %28,45 50.001 TL fazla şeklindedir. Sosyal sorumlu tüketim

kavramını duyduğunuz mu sorusuna %35,57 oranında evet, %64,43 oranında hayır cevabı verilmiştir.

Sosyal sorumlu tüketim kavramını duyanlara bu kavramı nereden duyduklarına ilişkin yöneltilen soruda, kavramın sosyal medya, televizyon ve üniversite ortamında duyulduğu anlaşılmıştır.

Tablo 3. Demografik Özellikler

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	228	45,05
Erkek	278	54,95
Yaşınız	Frekans	Yüzde
18-24 yaş aralığı	33	6,52
25-34 yaş aralığı	160	31,62
35-44 yaş aralığı	213	42,09
45 ve üzeri	100	19,76
Mesleğiniz	Frekans	Yüzde
Kamu Sektörü	365	72,13
Özel Sektör	103	20,35
Öğrenci	24	4,74
İşsiz	5	0,98
Emekli	9	1,77
Ekonomik Durum	Frekans	Yüzde
20.000 TL'den az	49	9,68
20.001-30.000 TL aralığı	49	9,68
30.001-40.000 TL aralığı	107	21,14
40.001-50.000 TL aralığı	157	31,02
50.001 TL ve üzeri	144	28,45

Eğitiminiz	Frekans	Yüzde
İlkokul	3	0,50
Ortaokul	2	0,40
Lise	25	4,95
Ön Lisans	48	9,48
Lisans	297	58,69
Yüksek Lisans	112	22,13
Doktora	19	3,75
Medeni Durumunuz	Frekans	Yüzde
Evli	341	67,40
Bekâr	165	32,60
Sosyal Sorumlu Tüketim Kavramını Duydunuz mu?	Frekans	Yüzde
Evet	180	35,57
Hayır	326	64,43
Duyduysanız Nereden	Frekans	Yüzde
Üniversite	58	32,22
Televizyon	61	32,88
Gazete	32	17,77
Sosyal Medya	123	68,33
Radyo	5	2,77
İş Ortamı	35	19,44
Arkadaş	26	14,44

4.2. Güvenilirlik Analizi

Anketi geçerli olarak kabul edilen 506 katılımcının yanıtlarından sosyal sermaye ölçeği, sosyal sorumlu tüketim davranışı ölçeği ve beşeri sermaye ölçeğine ilişkin güvenilirlik analizleri yapılmış ve sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

SSÖ'nün geçerliği doğrultusunda güvenilirlik analizleri kapsamında, öncelikle ifade-toplam korelasyonu kullanılarak ifade analizine bakılmıştır.

Tablo 4. Sosyal Sermaye Ölçeği Güvenilirlik Analizi

Ölçek	Alfa Değeri	İfade Sayısı
Sosyal Sermaye Ölçeği	0,935	8

Sosyal sermaye ölçeğinde, 8 ifade yer almıştır. Sosyal sermaye ölçeğinin genel iç tutarlılık katsayısı (cronbach alfa) 0.935'tir. Psikolojik bir test için hesaplanan güvenilirlik katsayısının 0,70 ve daha yüksek olması test puanlarının güvenilirliği için genel olarak yeterli görülmektedir (Büyüköztürk, 2013). Bu bağlamda sosyal sermaye ölçeğinin genel iç tutarlılık katsayısının, ölçek puanlarının güvenilirliği için yeterli olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Sosyal Sorumlu Tüketim Ölçeği için elde edilen güvenilirlik sonucu Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı Ölçeği Güvenilirlik Analizi

Ölçek	Alfa Değeri	İfade Sayısı
Sosyal Sorumlu Tüketim Ölçeği	0,891	10

SSTÖ kullanılan ifadelerin güven düzeyleri 0,891 olarak ölçülmüştür. Bu bağlamda sosyal sorumlu tüketim ölçeğinin genel iç tutarlılık katsayısının, ölçek puanlarının güvenilirliği için yeterli olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Sosyal sermaye ölçeğinde, 10 ifade yer almıştır. Sosyal sermaye ölçeğinin genel iç tutarlılık katsayısı (cronbach alfa) 0.935'tir.

Beşeri sermaye ölçeği çalışan yeteneği, liderlik ve motivasyon, yaratıcılık olmak üzere 3 alt boyuttan oluşmaktadır.

Tablo 6. Beşeri Sermaye Ölçeği Ve Alt Boyutları Güvenilirlik Analizi

Ölçek	Alfa Değeri	İfade Sayısı
Beşeri Sermaye Ölçeği	0,898	17
Çalışan Yeteneği	0,871	9
Liderlik ve Motivasyon	0,767	4
Yaratıcılık	0.836	4

Beşeri sermayeyi temsil ettiği düşünülen 3 alt boyuttaki ifadelerin tümü için güven analizi yapıldığında sonuç 0,898 olarak bulunmuştur. Ölçeğinin genel iç tutarlılık katsayısının, ölçek puanlarının güvenilirliği için yeterlidir. Çalışan yeteneği alt boyutunun güven düzeyi 0,871, liderlik ve motivasyon boyutunun güven düzeyi 0,767 yaratıcılık alt boyutunun güven düzeyi 0,836 olarak hesaplanmıştır. Tüm alt boyutların güven düzeyi ayrı ayrı incelendiğinde genel iç tutarlılık katsayısının, ölçek puanlarının güvenilirliği için yeterli olduğu görülmektedir.

4.3. Normallik Testi

Çalışmada kullanılan 506 kişilik örneklem büyüklüğü Merkezi Limit Teoremi varsayımları kullanımı için geçerli kabul edilmiştir. Merkezi limit teoremine göre örneklem yeterince büyük seçildiğinde ortalaması kitle ortalamasına yakınsarken varyansı sıfıra yakınsar. Yeterli örneklem büyüklüğünün 30 olduğunu söyleyen pek çok çalışma bulunmaktadır. Bunlardan bazıları Armutlu (2008) ve Smidt (2001)'dir.

4.4. Değişkenler Arasındaki İlişkinin Korelasyon Analizi İle İncelenmesi

Korelasyon analizi değişkenler arasında ilişki olup olmadığını, ilişki var ise bu ilişkinin yönü (pozitif ise aynı yönlü, negatif ise ters yönlü) ve gücünü değerlendirmek için yapılmakta olup analiz sonucunda hesaplanan korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında değer almaktadır (İslamoğlu ve Alnaçık, 2019, s. 357).

Tablo 7. Değişkenler Arası Korelasyonlar

	SSÖ	SSTÖ	BSÖ
SSÖ	1	,126**	,557**
SSTÖ	,126**	1	,323**
BSÖ			1

**p<0,01 **Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlı

Tablo incelendiğinde SSÖ ve SSTÖ, SSÖ ve BSÖ, BSÖ ve SSTÖ arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Araştırma değişkenleri arasındaki korelasyon analizi sonuçları tabloda gösterilmektedir. Araştırma değişkenlerinden Sosyal Sermaye Ölçeği SSÖ, Sosyal Sorumlu Tüketim Ölçeği SSTÖ, Beşeri Sermaye Ölçeği BSÖ, Çalışan Yeteneği ÇY, Yaratıcılık ve Liderlik YL, Çalışan Memnuniyeti ve Motivasyon ÇMM tabloda yer almıştır.

Tablo 8. Değişkenler ve Alt Boyutlar Arası Korelasyon

	SSÖ	SSTÖ	ÇY	YL	ÇMM
SSÖ	1	,126**	,401**	,318**	,646**
SSTÖ	,126**	1	,361**	,367**	,065
ÇY	,401**	,361**	1	,664**	,457**
YL	,318**	,367**	,664**	1	,382**
ÇMM	,646**	,065	,457**	,382**	1

**p<0,01 **Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlı

Yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre değişkenler arası ilişkilerin hepsinin anlamlı ($p<0,01$) tespit edilmiştir. Tüm değişkenlerin birbirleri ile olan ilişkisi pozitifdir.

4.5. Hipotez Testleri

Araştırmanın hipotez testlerine ilişkin sonuçlar bu bölümde yer almaktadır. Araştırma kapsamında incelenecek hipotezler Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. İncelenecek Hipotezler ve Analiz Yöntemi

Hipotez	Analiz Yöntemi
H1: Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı cinsiyete göre farklılık göstermektedir.	t-Testi
H2: Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir.	ANOVA

H3: Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı gelir durumuna göre farklılık göstermektedir.	ANOVA
H4: Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı sosyal sorumlu tüketim davranışını duyup duymamaya göre farklılık gösterir.	t-Testi
H5: Sosyal Sermayedeki Artış Sosyal Sorumlu Tüketimi Olumlu Yönde Etkilemektedir.	Basit Regresyon
H6: Beşeri Sermayedeki Artış Sosyal Sorumlu Tüketimi Olumlu Yönde Etkilemektedir.	Basit Regresyon
H7: Sosyal Sermaye ve Beşeri Sermaye Alt Boyutlarındaki Artış Sosyal Sorumlu Tüketimi Olumlu Yönde Etkilemektedir.	Çoklu Regresyon

Hipotezler incelenirken ilk 4 hipotez için t-testi veya anova diğer 3 hipotez için ise regresyon analizi yapılmıştır.

4.5.1. ANOVA ve t-Testi

H1: Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

Tablo 10. Bağımsız İki Örneklem t-Testi Cinsiyet İçin Özet İstatistikler Tablosu

Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata Ort
Kız Kadın	228	4,4715	0,53108	0,03517
Erkek	278	4,3701	0,62856	0,03754

Tablo 10'da yer alan sonuçlara göre kadınlarda ölçek ortalaması 4,4715; erkeklerde ise 4,3701'dir.

Tablo 11. Bağımsız İki Örneklem Cinsiyete Göre t-Testi Sonuç Tablosu

	Levene's Test				T-Test				
	F	Sig.	t	Df	Sig. (2-Tailed)	Anlam Farkı	Std. Hata Farkı	95% Farkın Güven Aralığı	
								Yüksek	Düşük
GenelEşit Varyans Varsayımı	2,249	,134	1,939	504	,053	,10135	,05228	-,00136	,20405
Eşit Varyans Varsayılmadı			1,970	503,405	,049	,10135	,05144	,00028	,20241

Tablo 11’de sosyal sorumlu tüketim davranışı ile ilgili cinsiyete göre sonuçlarına bakıldığında anlamlılık değeri, $p>0.05$ olduğu için sosyal sorumlu tüketim davranışı ile ilgili cinsiyet açısından kadın ve erkekler arasında anlamlı bir fark gözlemlenmemiştir.

H2: Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir.

Tablo 12. Eğitim Düzeyine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	95% Güven Aralığı			
					Alt Sınır	Üst Sınır	Minimum	Max.
Lise	30	4,4133	,49182	,08979	4,2297	4,5970	3,60	5,00
Önlisans	48	4,5646	,60932	,08795	4,3877	4,7415	1,40	5,00
Lisans	297	4,4394	,55175	,03202	4,3764	4,5024	1,00	5,00
Master	112	4,3455	,63030	,05956	4,2275	4,4636	1,00	5,00
Doktora	19	4,0895	,79365	,18208	3,7069	4,4720	1,70	5,00
Toplam	506	4,4158	,58667	,02608	4,3646	4,4671	1,00	5,00

Yukarıdaki tabloda eğitim seviyelerine göre ortalama, standart hata ve sapma gibi tanımlayıcı istatistik bilgileri yer almaktadır.

Tablo 13. Eğitim Düzeyine İlişkin Varyansların Homojenliği Testi

Levene İstatistiği	df1	df2	Sig.
,995	4	501	,410

Tablo 13’ de gösterilen verilere göre $p>0,05$ (sig: ,410) olduğu için varyansların homojen olduğu kabul edilmektedir. Bu kapsamda anova analizi için önem taşıyan varyansların homojen olmaması koşulu sağlanmıştır.

Tablo 14. Eğitim Düzeyine İlişkin Anova Tablosu

	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Sig.
Gruplar arası	3,204	4	,801	2,362	,052
Grup içi	170,009	501	,339		
Toplam	173,814	505			

Tablo 14’de yer alan sonuçlara göre anlamlılık değeri (Sig.: ,052), $p>0,05$ ’den büyük olduğu için F değeri anlamsızdır. Bu sonuca göre sosyal sorumlu tüketim davranışı eğitim durumuna göre farklılık göstermemektedir.

H3: Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı gelir durumuna göre farklılık göstermektedir.

Tablo 15. Gelir Durumuna İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	95% Güven Aralığı			
					Alt Sınır	Üst Sınır	Minimum	Max.
20000 TL ve altı	49	4,4163	,53086	,07584	4,2638	4,5688	3,00	5,00
20001- 30000	49	4,4776	,63188	,09027	4,2961	4,6590	1,40	5,00
30001- 40000	107	4,5654	,41416	,04004	4,4860	4,6448	2,60	5,00
40001- 50000	157	4,3529	,63302	,05052	4,2531	4,4527	1,00	5,00
50001 TL ve üzeri	144	4,3521	,62935	,05245	4,2484	4,4558	1,00	5,00
Total	506	4,4158	,58667	,02608	4,3646	4,4671	1,00	5,00

Yukarıdaki tabloda gelir seviyelerine göre ortalama, standart hata ve sapma gibi tanımlayıcı istatistik bilgileri yer almaktadır.

Tablo 16. Gelir Düzeyine İlişkin Varyansların Homojenliği Testi

Levene İstatistiği	df1	df2	Sig.
1,667	4	501	,082

Tablo 16’ya göre $p>0,05$ (sig: ,082) olduğu için varyansların homojen olduğu kabul edilmektedir. Bu kapsamda anova analizi için önem taşıyan varyansların homojen olmaması koşulu sağlanmıştır.

Tablo 17. Gelir Düzeyine İlişkin Anova Tablosu

	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Sig.
Gruplar arası	3,189	4	,797	2,351	,056
Grup içi	170,025	501	,339		
Toplam	173,814	505			

Tablo 17’de yer alan sonuçlara göre anlamlılık değeri (Sig.: ,056), $p > 0,05$ ’den büyük olduğu için F değeri anlamsızdır. Bu sonuca göre sosyal sorumlu tüketim davranışı gelir durumuna göre farklılık göstermemektedir.

H4: Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı sosyal sorumlu tüketim davranışını duymama göre farklılık gösterir.

Tablo 18. Bağımsız İki Örneklem t-Testi Sosyal Sorumlu Tüketim İçin Özet İstatistikler Tablosu

SSTD Duydunuz mu?	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata Ort
Evet	180	4,3983	,57765	,04306
Hayır	326	4,4255	,59225	,03280

Tablo 18’ de yer alan sonuçlara göre sosyal sorumlu tüketim davranışını duyanlarda ölçek ortalaması 4,3983; duymayanlarda ise 4,4255’ tir.

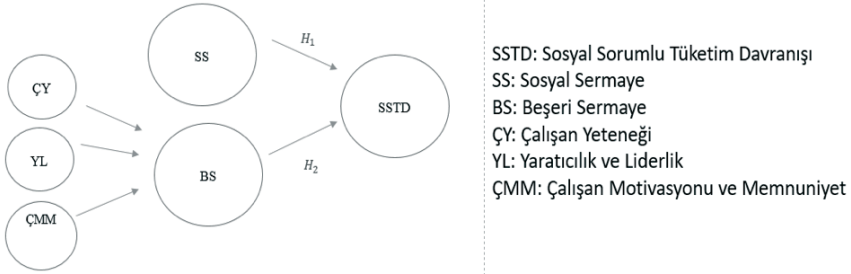
Tablo 19. Bağımsız İki Örneklem Sosyal Sorumlu Tüketime Göre t-Testi Sonuç Tablosu

		Levene's Test		T-Test						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-Tailed)	Anlam Farkı	Std. Hata Farkı	95% Farkın Güven Aralığı	
									Yüksek	Düşük
Genel	Eşit Varyans Varsayımı	2,051	,134	1,039	504	,053	,10135	,05228	-,00136	,20405
	Eşit Varyans Varsayılmadı			1,97	503,405	,049	,10135	,05144	,00028	,20241

SSTD farkındalığının eğitim düzeyine, sosyal sorumlu tüketim davranışını duymalarına, gelir durumuna ve cinsiyete “göre ise farklılaşmadığı anlaşılmaktadır.

4.5.2. Sosyal Sermaye, Beşeri Sermaye ve Beşeri Sermaye Alt Boyutlarının Sosyal Sorumlu Tüketim Üzerine Etkileri

Şekil 1. Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı, Sosyal Sermaye, Beşeri Sermaye ve Alt Boyutları

Araştırma kapsamında üçü beşeri sermaye alt boyutları olmak üzere 4 değişken ele alınmıştır. Şekil 1’de görüldüğü üzere beşeri sermaye çalışan yeteneği, yaratıcılık ve liderlik, çalışan memnuniyeti ve motivasyonu olmak üzere 3 alt boyuttan meydana gelmektedir. Sosyal sorumlu tüketim davranışını sosyal sermaye ve beşeri sermayenin nasıl etkilediği, varsa aralarındaki ilişki ve ilişkinin büyüklüğü hipotezleri test edilerek değişkenlerin birbirlerini nasıl etkiledikleri araştırılmıştır. Araştırma kurgusunda şekil 1’de gösterildiği gibi Beşeri sermayenin çalışan yeteneği, yaratıcılık ve liderlik, çalışan motivasyonu ve memnuniyet olmak üzere 3 alt boyuttan oluştuğu, Sosyal Sermaye ve Beşeri Sermayenin SSTD etkilediği düşünülmüştür.

Değişkenlerin birbirleri üzerindeki etkileri incelemek adına regresyon analizi kullanılacaktır. Regresyon analizi, iki ya da daha çok nicel değişken arasındaki ilişkiyi ölçmek için kullanılan analiz metodudur. Eğer tek bir değişken kullanılarak analiz yapılırsa buna tek değişkenli regresyon, birden çok değişken kullanılırsa çok değişkenli regresyon analizi olarak isimlendirilir (Gujarati, 1978/2008). Regresyon analizi ile değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı, eğer ilişki var ise bunun gücü hakkında bilgi edinilebilir.

4.5.3. Basit Regresyon

H_5 : Sosyal sermayedeki artış sosyal sorumlu tüketimi olumlu yönde etkilemektedir.

Tablo 20. Sosyal Sermaye Regresyon Analizi Model Özeti

Kaynak	Model Özeti			
	R	R-Kare	Düzeltilmiş R-Kare	Hata std Sapma
1	,126a	,016	,14	0,58260

a.Tahminciler: (Sabit), Sosyal Sermaye Ölçeği

Tablo 20'de yer alan model özet tablosunda düzeltilmiş R-Kare değeri 0,016 olarak ölçülmüştür. Bunun anlamı bağımsız değişkenler bağımlı değişkeni %1,6 oranında açıklamaktadır.

Tablo 21. Sosyal Sermaye Regresyon Analizi Varyans Analizi

Kaynak	Varyans Analizi ^a				
	Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi (sd)	Kareler Ortalaması	F	Sig.
Bağlanım	2,746	1	2,746	8,089	,005 ^b
Artık	171,068	504	,339		
Toplam	173,814	505			

a.Bağımlı Değişken: Sosyal Sorumlu Tüketim Ölçeği
 b.Tahminciler: (Sabit), Sosyal Sermaye Ölçeği

Varyans analizi tablosuna göre Bağlanım Kareler Toplamı 2,746, bağlanım serbestlik derecesi 1, bağlanım kareler ortalaması 2,746 olarak; artık kareler toplamı 171,068, bağlanım serbestlik derecesi 504, bağlanım kareler ortalaması 0,339 olarak bulunmuştur. Bağlanım kareler ortalamasının artık kareler ortalamasına bölünmesiyle elde edilen F test istatistiği ise 8,089 olarak hesaplanmıştır. Sig değeri de ($p=0,005$) $<0,05$ olduğu için Tüm katsayılar 0'a eşittir H_0 hipotezi reddedilerek en az bir β katsayısının sıfırdan farklı olduğu ve modelin geçerli olduğu anlaşılır.

Tablo 22. Sosyal Sermaye Ölçeği Katsayılar

Kaynak	Katsayılar ^a				
	Standartlaştırılmamış Katsayılar	Standartlaştırılmış Katsayılar		t	Sig.
		B	Std. Hata		
1 Sabit	4,156	0,095		43,718	0,000
SSÖ	0,078	0,027	0,126	2,844	0,005

a.Bağımlı Değişken: Sosyal Sorumlu Tüketim Ölçeği

Tablo 22’de yer alan hesaplamalara göre $y_i = \beta_0 + \beta_1 X_{3i} + \epsilon_i$ modeline göre yazılan denklem:

$$SST = 4,156(0,095) + 0,078(0,027) * SS + \epsilon$$

Şeklinde olur. Hesaplanan katsayıların anlamlılıkları test edildiğinde model sabiti için $\text{sig}(p=0,000) < 0,05$ olduğu için anlamlı, Sosyal Sermaye Ölçeği için $\text{sig}(p=0,005) < 0,05$ olduğu için anlamlı olarak bulunmuştur.

H_0 : Beşeri Sermayedeki Artış Sosyal Sorumlu Tüketimi Olumlu Yönde Etkilememektedir.

Tablo 23. Beşeri Sermaye Regresyon Analizi Model Özeti

Model Özeti ^a				
Kaynak	R	R-Kare	Düzeltilmiş R-Kare	Hata std Sapma
1	,323a	,104	,103	,55577

a.Tahminciler: (Sabit), Beşeri Sermaye Ölçeği

Tablo 23’de yer alan model özet tablosunda düzeltilmiş R-Kare değerinin 0,104 olarak ölçülmüştür. Bunun anlamı bağımsız değişkenler bağımlı değişkeni %10,4 oranında açıklamaktadır.

Tablo 24. Beşeri Sermaye Regresyon Analizi Varyans Analizi

Varyans Analizi ^a					
Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi (sd)	Kareler Ortalaması	F	Sig.
Bağlanım	18,140	1	18,140	58,729	,000 ^b
Artık	155,674	504	,309		
Toplam	173,814	505			

a.Bağımlı Değişken: Sosyal Sorumlu Tüketim Ölçeği
b.Tahminciler: (Sabit), Beşeri Sermaye Ölçeği

Varyans analizi tablosuna göre Bağlanım Kareler Toplamı 18,140, bağlanım serbestlik derecesi 1, bağlanım kareler ortalaması 18,140 olarak; artık kareler toplamı 155,674, bağlanım serbestlik derecesi 504, bağlanım kareler ortalaması 0,309 olarak bulunmuştur. Bağlanım kareler ortalamasının artık kareler ortalamasına bölünmesiyle elde edilen F test istatistiği ise 58,729 olarak hesaplanmıştır. Sig değeri de $(p=0,005) < 0,00$ olduğu için tüm katsayılar 0’a eşittir

H_0 hipotezi reddedilerek en az bir β katsayısının sıfırdan farklı olduğu ve modelin geçerli olduğu anlaşılır.

Tablo 25. Beşeri Sermaye Ölçeği Katsayılar

Kaynak	Katsayılar ^a				t	Sig.
	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar			
	B	Std. Hata	Beta			
1 Sabit	3,135	,169			18,549	,000
BSÖ	,321	,042	,323		7,663	,000

a.Bağımlı Değişken: Sosyal Sorumlu Tüketim Ölçeği

Tablo 23'te yer alan hesaplamalara göre $y_i = \beta_0 + \beta_1 X_{3it} + \varepsilon_i$ modeline göre yazılan denklem:

$$SST = 3,135(0,169) + 0,321(0,042) * SS + \varepsilon$$

Şeklinde olur. Hesaplanan katsayıların anlamlılıkları test edildiğinde model sabiti için $\text{sig}(p=0,000) < 0,05$ olduğu için anlamlı, SSÖ için $\text{sig}(p=0,00) < 0,05$ olduğu için anlamlı olarak bulunmuştur.

4.5.4. Çoklu Regresyon

H_7 : Sosyal Sermaye ve Beşeri Sermaye Alt Boyutlarındaki Artış Sosyal Sorumlu Tüketimi Olumlu Yönde Etkilemektedir.

Tablo 26. Çoklu Regresyon Korelasyonlar

		Korelasyonlar				
		SSTÖ	SSÖ	ÇY	YL	ÇMM
Pearson Correlation	SSTÖ	1	0,126	0,361	0,367	0,065
	SSÖ	0,126	1	0,401	0,318	0,646
	ÇY	0,361	0,401	1	0,664	0,457
	YL	0,367	0,318	0,664	1	0,382
	ÇMM	0,065	0,646	0,457	0,382	1
Sig. (1-tailed)	SSTÖ	.	0,002	0	0	0,072
	SSÖ	0,002	.	0	0	0
	ÇY	0	0	.	0	0
	YL	0	0	0	.	0
	ÇMM	0,072	0	0	0	.

Bağımsız değişkenler arası ilişkiler incelendiğinde SSÖ ve ÇY arasında 0,362 ilişki, YL arasında 0,367 ilişki ÇMM arasında 0,065 ilişki bulunmaktadır. ÇY ile YL arasında 0,664, ÇMM arasında 0,457 ilişki bulunmaktadır. YL ile ÇMM

arasında 0,382 ilişki bulunmaktadır. Bu oranların çoklu doğrusallık varsayımının bozulmasına sebebiyet verip vermediği ilerde VIF değerleriyle analiz edilecektir.

Korelasyon tablosuna göre Sosyal Sorumlu Tüketim ile Sosyal Sermaye arasında 0,126'lık beşeri sermaye arasında 0,323'lük aynı yönlü bir ilişki vardır.

Tablo 27. Çoklu Regresyon Model Özeti

Model Özeti ^b					
Kaynak	R	R-Kare	Düzeltilmiş R-Kare	Hata std Sapma	Durbin Watson
1	,424 ^a	,179	,173	,53357	1,911

a. Tahminciler: (Sabit), Sosyal Sermaye Ölçeği, Çalışan Memnuniyeti ve Motivasyon, Yaratıcılık ve Liderlik, Çalışan Yeteneği
b. Bağımlı Değişken: Sosyal Sorumlu Tüketim Ölçeği

Tablo 27'de yer alan model özet tablosunda düzeltilmiş R-Kare değerini 0,179 olarak ölçülmüştür. Bunun anlamı bağımsız değişkenler bağımlı değişkeni %17,9 oranında açıklamaktadır.

Durbin Watson test istatistiği kurulan regresyon modelinde artıkların ilişki içinde olup olmadığını ölçer. Durbin Watson değeri ($du=1,785;dl=1,801$) dl ile $4-du$ aralığında ise otokorelasyon yoktur denilmektedir. Modelimizde $dw=1,911$ olarak bulunmuştur ve geçerli aralığımız $1.785 - 2,199$ 'dur. Buluna değer aralık içinde kaldığı için otokorelasyon yoktur (Uysal & Günay, 2001)

Tablo 28. Çoklu Regresyon Varyans Analizi

Varyans Analizi ^a					
Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi (sd)	Kareler Ortalaması	F	Sig.
Bağlanım	31,179	4	7,795	27,379	,000 ^b
Artık	142,635	501	,285		
Toplam	173,814	505			

- a. Bağımlı Değişken: Sosyal Sorumlu Tüketim Ölçeği
b. Tahminciler: (Sabit), Sosyal Sermaye Ölçeği, Çalışan Memnuniyeti ve Motivasyon, Yaratıcılık ve Liderlik, Çalışan Yeteneği

Varyans analizi tablosuna göre Bağlanım Kareler Toplamı 31,179, bağlanım serbestlik derecesi 4, bağlanım kareler ortalaması 7,795 olarak; artık

kareler toplamı 142,365, bağlanım serbestlik derecesi 501, bağlanım kareler ortalaması 0,285 olarak bulunmuştur. Bağlanım kareler ortalamasının artık kareler ortalamasına bölünmesiyle elde edilen F test istatistiği ise 27,379 olarak hesaplanmıştır. Sig değeri de (p=0,005) <0,00 olduğu için Tüm katsayılar 0'a eşittir H_0 hipotezi reddedilerek en az bir β katsayısının sıfırdan farklı olduğu ve modelin geçerli olduğu anlaşılır.

Tablo 29. Çoklu Regresyon Katsayılar Matrisi

Kaynak	Katsayılar ^a										
	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	Sig.	Korelasyon			Doğrusallık Testi		
	B	Std. Hata	Beta			Zero-order	Partial	Part	Toleranc e	VIF	
1	Sabit	2,675	,177		15,117	,000					
	SSÖ	,041	,033	,066	1,236	,217	,126	,055	,050	,569	1,758
	ÇY	,238	,053	,256	4,489	,000	,361	,197	,182	,503	1,989
	YL	,227	,050	,248	4,546	,000	,367	,199	,184	,551	1,815
	ÇMM	-,115	,034	-,190	-3,415	,001	,065	-,151	-,138	,532	1,880

a. Bağımlı Değişken: Sosyal Sorumlu Tüketim Ölçeği

Tablo 27'de yer alan hesaplamalara göre;

$y_i = \beta_0 + \beta_1 X_{1i} + \beta_2 X_{2i} + \beta_3 X_{3i} + \beta_4 X_{4i} + \epsilon_i$ modeline göre yazılan denklem:

$$SST = 2,675(0,177) + 0,041(0,033) * SSÖ + 0,238(0,053) * ÇY + 0,227(0,050) * YL -$$

$$0,115(0,034)ÇMM + \epsilon$$

Şeklinde olur. Hesaplanan katsayıların anlamlılıkları test edildiğinde; model sabiti sig(p=0,000)<0,05 olduğu için anlamlı, SSÖ sig(p=0,122)>0,05 olduğu için anlamsız, ÇY sig(p=0,000)<0,05 olduğu için anlamlı, YL sig(p=0,000)<0,05 olduğu için anlamlı, ÇMM sig(p=0,001)<0,05 olduğu için anlamlı olarak bulunmuştur. Buna göre modelin son hali

$$SST = 2,675(0,177) + 0,238(0,053) * ÇY + 0,227(0,050) * YL - 0,115(0,034)ÇMM$$

+ε şeklinde olmuştur.

Değişkenler arasında doğrusallık sorunu olup olmadığının kontrolü için VIF değerlerine bakılır. VIF değerleri %'5ten (Craney ve Surles, 2002) büyük olan değişkenlerde doğrusallık sorunu gözlenebilir. VIF değerleri tolere edilebilecek aralıkta olduğu için doğrusallık sorunu yoktur.

Tablo 30. Artıkların Normal Dağılımı

	N	Min	Max	Ort	Std. Hata	Çarpıklık	Std. Hata	Basıklık	Std. Hata
Standard Artıklar	506	-3,064	1,7364	0,078084	0,804295	-0,75	0,11	0,655	0,219
Gözlem	506								

Regresyon analizi sonucu oluşan artıkların normal dağılımı gerekmektedir. George, D., & Mallery, M. (2010) göre çarpıklık ve basıklık katsayılar -2 ile +2 arasında yer alıyorsa veri seti normal dağılmaktadır. Tablo 28’görüldüğü üzere artık veri setinde basıklık katsayısı 0,655(0,219) çarpıklık katsayısı -0,75 olarak bulunmuştur. Söz konusu değerler belirtilen aralıklarda yer aldığı için artıklar normal dağılmaktadır.

4.5.5. Araştırma Modelini Oluşturan Hipotezlerin Genel Değerlendirmesi

Çalışma genelinde incelenen hipotezlerin desteklenip desteklenmediğine ilişkin bilgiler tablo 31’de yer almaktadır.

Tablo 31. Hipotez Sonuçları

Hipotez	Sonuç
H ₁ : Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı cinsiyete göre farklılık göstermektedir.	Desteklenmedi
H ₂ : Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir.	Desteklenmedi
H ₃ : Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı gelir durumuna göre farklılık göstermektedir.	Desteklenmedi
H ₄ : Sosyal Sorumlu Tüketim Davranışı sosyal sorumlu tüketim davranışını duyup duymamaya göre farklılık gösterir.	Desteklendi
H ₅ : Sosyal Sermayedeki Artış Sosyal Sorumlu Tüketimi Olumlu Yönde Etkilemektedir.	Desteklendi

H ₆ : Beşeri Sermayedeki Artış Sosyal Sorumlu Tüketimi Olumlu Yönde Etkilemektedir.	Desteklendi
H ₇ : Sosyal Sermaye ve Beşeri Sermaye Alt Boyutlarındaki Artış Sosyal Sorumlu Tüketimi Olumlu Yönde Etkilemektedir.	Kısmen Desteklendi

Tabloda görüldüğü gibi sosyal sorumlu tüketim davranışı, cinsiyete, eğitim durumuna, gelire ve sosyal sorumlu tüketim kavramını duyup duymamaya göre farklılık göstermemektedir. Basit regresyon modelinde sosyal sermaye ve beşeri sermaye sosyal sorumlu tüketimi olumlu yönde etkilerken, çoklu regresyon modelinde sadece beşeri sermaye alt boyutlarından, yaratıcılık ve liderlik ile çalışan yeteneğinin olumlu yönde etkilediği, çalışan memnuniyeti ve motivasyon alt boyutunun olumsuz etkilediği gözlenmiştir.

SONUÇ

Sanayi devrimiyle birlikte pek çok ekonomik gelişme yaşanmıştır. Meydana gelen ekonomik gelişmelerle birlikte, teknolojinin ilerlemesi ve dünya nüfusunun hızla çoğalması üretimin artmasına ve doğal kaynakların sınırlı olduğu gerçeği göz ardı edilerek, kaynakların kullanılmasına sebep olmuştur. İktisadi faaliyetlerini yürüten toplumlar bu faaliyetlerini dünyanın sınırsız bir kaynağa sahipmişçesine devam ettirdiği sürece dünyanın çeşitli katmanlarını ve biyolojik çeşitliliğini olumsuz etkilemektedir. Son zamanlarda çevresel bozulmaların önemli bir nedeni olarak sanayileşmiş ülkelerdeki sürdürülemez tüketim uygulamaları gösterilmektedir. Bu nedenle bilim insanları giderek artan bir şekilde sürdürülemez tüketim kalıplarına vurgu yapmaktadır (Fuchs ve Lorek, 2004).

Yapılan bu çalışma kapsamında beşeri sermaye ve sosyal sermayenin sürdürülebilir kalkınmayı temsilen araştırma modeli için seçilen sorumlu tüketim davranışını nasıl etkilediği incelenmiştir. Araştırma modelinin hem bağımsız değişkenleri olan sosyal sermaye ve beşeri sermaye ölçekleri kullanılmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre çalışmanın betimleyici istatistiklerinde de vurgulandığı gibi; çalışmaya katılan yanıtlayıcılara yöneltilen “sosyal sorumlu tüketim davranışını duydunuz mu?” sorusuna %35,57 evet cevabını verirken %64,43 hayır cevabı vermiştir. Bu sonuç, topluma sorumlu tüketim davranışının kazandırılabilmesi için öncelikle toplumsal kesimlerin bu davranışlarına yönelik eksikliğin ortaya konulması gerekmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın bu yönüyle sorumlu tüketim davranışlarının kazandırılması için önemli bir eksikliği dolduracağı düşünülmektedir.

Çalışmada yapılan analiz sonuçlarına göre sosyal sorumlu tüketim davranışı, cinsiyete, eğitim durumuna, gelire ve sosyal sorumlu tüketim davranışını duymama göre farklılık göstermemektedir. Basit regresyon modelinde sosyal sermaye ve beşeri sermaye sosyal sorumlu tüketimi olumlu yönde etkilerken, çoklu regresyon modelinde sadece beşeri sermaye alt boyutlarından yaratıcılık ve liderlik ile çalışan yeteneğinin olumlu yönde etkilediği, çalışan memnuniyeti ve motivasyon alt boyutunun olumsuz etkilediği bulguları elde edilmiştir.

Sürdürülebilir kalkınma göstergesi olarak kullanılan sosyal sorumlu tüketim davranışı cinsiyete göre farklılık göstermemektedir. Bu sonuç Ekdopor'un (2019)

yılında Nijerya’da beşeri sermaye ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiyi bulmak amacıyla ülkede yer alan Federal Üniversitelerde işletme bölümünde okuyan 375 öğrenciyle yaptığı çalışma sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Eğitim ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiyi araştıran Badita (2015) yılında yaptığı çalışmada pozitif yönlü fakat düşük bir etki bulmuştur. Bu sonuç bizim çalışmamızda bulduğumuz sonuçla çelişmektedir. Örneklemimizde yer alan kişilerin benzer profilde eğitim düzeyine sahip olması bu duruma sebep vermiş olabilir. Eğitim düzeyi bakımından daha heterojen bir grup ile çalışma yapıldığında farklılık tespit edilebilir.

Çalışma hipotezlerinin sonuçlarına göre; çalışmanın 5. Hipotezi olan “Sosyal Sermayedeki Artış Sosyal Sorumlu Tüketimi Olumlu Yönde Etkilemektedir” ve çalışmanın 6. Hipotezi olan “Beşeri Sermayedeki Artış Sosyal Sorumlu Tüketimi Olumlu Yönde Etkilemektedir” desteklediği bulguları elde edilmiştir. Bu sonuçlar Güney (2017), Sosyal Sermaye ve Sürdürülebilir Kalkınma: AB Üyesi Ülkeler için Bir Analiz isimli çalışmasında elde ettiği sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Daha önce yapılan çalışmalarda Knack ve Keefer (1997), Temple ve Jonson (1998), Zak ve Knack (2001), Putnam (1993, 2000), Fukuyama (1995,2001) Ostrom (1990), Rydin ve Pennington (2000) Dreze ve Sen (1997) Sosyal Sermaye ve Sürdürülebilir kalkınma arasında ilişki bulmuştur. Shaaban (2022), Ekperiware (2017), Chijioko ve Amadi (2019), Badita vd. (2015), Ugnich vd. (2021) beşeri sermaye ile sürdürülebilir kalkınma arasında ilişki tespit etmiştir.

Çalışmada demografik özellikler olarak adlandırılan cinsiyet, gelir, eğitim durumu gibi değişkenler arasında farklılık çıkmamasında, örneklem profilinin birbirine çok yakın kişiler olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Aynı şekilde örneklemin büyük çoğunluğu sosyal sorumlu tüketim kavramını daha önce duymadığı için bu kavramla ilgili bir farklılıktan söz edilememiştir.

Türkiye için yapılan bu çalışma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde sosyalsermaye düzeyiyükseldiğinde sürdürülebilir kalkınma düzeyiyükselmektedir. Dolayısıyla sosyal sermaye düzeyini yükseltecek politikaların hayata geçirilmesi kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşımaktadır. Bu itibarla toplumun üçte ikisinin bu kavramı duymadığı sonucu, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi adına öncelikle sosyal sorumlu tüketim, sosyal sermaye ve

beşeri sermayenin önemine yönelik bilinç artırıcı politika ve uygulamaya dönük çalışmalara öncelik verilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan kavramı duyanlara, kavramı nereden duyduklarına ilişkin yöneltilen soruda en çok tekrarlanan yanıtlar sırasıyla sosyal medya, televizyon ve üniversite olmuştur. Buradan hareketle kitlelere erişimde büyük kolaylık sağlayan internet ve sosyal medyada kavramın yaygınlaştırılması için çalışmalar yapılabilir, bilinç düzeyinin artırılmasına katkı sunulabilir. Sosyal sorumlu tüketim davranışı ile ilgili olarak yapılan analizlerde eğitim, cinsiyet, gelir ve kavramı duyup duymama konusunda gruplar arasında önemli farklılıklar tespit edilmemiştir. Sosyal medya ve internet uygulamalarının toplumun her kesimine ulaşmasından dolayı bu sonuçla karşılaşılma olasılığı yüksektir. Sürdürülebilir bir dünya için toplumun her kesiminin kaynakların verimli kullanımı, tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi gibi konularda özen göstermesi gerekmektedir. Geri dönüşümü olmayan tüketimin azaltılması için bilinçlendirme çalışmaları ailede başlamalı, ailede başlayan bu davranışlar okullarda somut karşılık bularak hayatın her aşamasında uygulanmalıdır.

Çalışmanın kısıtı olarak, çalışma örneklemi toplumun tüm kesimlerini temsil etmediği gerçeğiyle daha sonra yapılacak benzer çalışmaların farklı coğrafya ve kültürlerle uygulanarak daha gerçekçi ve doğrulanmış sonuçlar elde edilebilir.

KAYNAKÇA

Atik, Hayriye, Beşeri Sermaye, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme, Bursa: Ekin Kitabevi, 1. Baskı, Bozkurt, Hilal & Seyhun Doğan, “Eğitim-İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Kointegrasyon Analizi”, II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı, 2003, 193-202.

Badita, A., Mazilu, M. and Liliana, P. (2015).Challenges For Human Capital and Sustainable Development of Rural Areas. A Case Study On Croiova Metropolitan Area, Romania. Carpathian Journal of Earth and Environmental Sciences, 3(10): 101 – 112

Becker, GS (1993). İnsan Sermayesi: Eğitime Özel Referansla Teorik ve Ampirik Bir Analiz (3. baskı). Chicago: Chicago Üniversitesi Yayınları.

Canpolat, N. (2000). Türkiye’de beşeri sermaye birikimi ve ekonomik büyüme. Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(2), 265-281

Chidi, C. O. and Shadare, O. A. (2011). Managing Human Capital Development In Small and Medium – Sized Enterprises For Sustainable National Development In Nigeria. International Journal of Management & Information Systems 15(2): 95 – 104

Chijioke Amadi Kelvin The Nomenclature of Taxation in Nigeria: Implications for Economic Development 2019.

Dae-Bong, K. (2009). Human Capital and its Measurement. 3rd OECD World Forum on Statistics, 3-4

Diaconu, L. and Popescu, C. C. (2016). Human Capital – A Pillar of Sustainable Development. Empirical Evidence From The EU States. European Journal of Sustainable Development 5(3): 103 – 112

Dreze, J. ve Sen A. (1997). Indian Development: Selected Regional Perspectives, Delhi: World Institute For Development Economics Research Of The United Nations University (UNU/WIDER)

Edokpolor, J. E. (2019). Gender Differential Effect of Business Education Students’ Human Capital on Sustainable Economic Development. Journal of Educational Research and Practice 9(1): 40 – 54

Ekperiware, M. C., Olatayo, T. O. ve Egbetokun, A. A. (2017). Human Capital and Sustainable Development in Nigeria: How can Economic Growth Suffice Environmental Degradation?. *Economics*, 1-26.

Erselcan, F. (2009). “Disiplinler Arası Ortak Bir Çalışma Alanı Olarak Sosyal Sermaye”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 35, Sayı: 2, s. 248-256.

Fukuyama, F. (1995), *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, The Free Press, New York 83-96.

Fukuyama, F. (1998). *Güven, Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*. (Çev: Ahmet Buğdaycı). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Fukuyama, F. (2001). *Sosyal Sermaye, Sivil Toplum ve Kalkınma*. *Üçüncü Dünya Dergisi*, 22, 7-20.

Gujarati, Damodar (1978) *Basic Econometrics* (çev. Ü. Şenesen, G. Günlük Şenesen) (2008) *Temel Ekonometri, Literatür Yayınları* ISBN 975-7860-99-9.

Güney T. (2017) *Sosyal Sermaye Ve Sürdürülebilir Kalkınma: AB Üyesi Ülkeler İçin Bir Analiz*, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, Cilt:17, Yıl:17, Sayı: 2.

Hanifan, L. J. (1916). *The Rural School Community Center*. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 67, 130-138.

İslamoğlu A H ve Altunışık R (2010) *Tüketici Davranışları*, Beta Basım, İstanbul.

Karabıçak, M., Özdemir, M.B., (2015), *Sürdürülebilir Kalkınmanın Kavramsal Temelleri*, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 6(13): 45.

Karataş, M., ve Çankaya, E. (2010). *İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme*. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (3), 29-55.

Knack, S. and P. Keefer (1997), “Does social capital have an economic payoff? A cross-country investigation”, *The Quarterly Journal of Economics*, 1251-1288.

Krasova, E. (2021). *Human Capital in Sustainable Development of the Information Economy: Euphoria and Reality*. In *Proceedings of the International Scientific and Practical Conference on Sustainable Development of Regional Infrastructure* 533 – 539.

Kouvonen, A., Kivimäki, M., Vahtera, J., Oksanen, T., Elovainio, M., Cox, T., ... Wilkinson, R. G. (2006). Psychometric evaluation of a short measure of social capital at work. *BMC Public Health*, 6, 251.

Mincer, J., (1984), Inter-Country Comparisons of Labor Force Trends and of Related Developments: An Overview, *Journal of Labor Economics*, 3(1), 1-32.

OECD (2001), *The Well-being of Nations, The Role Of Human And Social Capital, Education And Skills*.

Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge: Cambridge University Press.

Panzabekova, A., Satybalidin, A., Alibekova, G. and Abilkayir, N. (2019). Human Capital For Sustainable Development: A Comparative Analysis Of Regions Of The Republic Of Kazakhstan. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* 317: 1 – 7.

Putnam, R. (1993). *Making Democracy Work*, Princeton University Press, Princeton

Putnam, R. (1995). *Bowling Alone: America's Declining Social Capital*" *Journal of Democracy*, January 1995, pp. 65-78.

Rydin, Y., and Pennington, M. (2000). Public Participation and Local Environmental Planning: The Collective Action Problem and the Potential of Social Capital. *Local Environment*, 5, 153-169.

Shaaban, S. (2022), "Mısır sanayisinde sürdürülebilir kalkınmanın algılanmasında kadınların insan sermayesi olarak etkisi", *Yönetim ve Sürdürülebilirlik: Bir Arap İncelemesi*, Cilt. baskı öncesi Sayı. baskı öncesi. <https://doi.org/10.1108/MSAR-06-2022-0026>.

Shinkevich, A., Yakunina, R. and Klimenko, T. (2021). Index Approach Implementation Mechanism To The Human Capital Assessing Within The Framework Of The Sustainable Development Concept. *EasyChair Preprint No: 5405*.

Tuten, T. L., and Solomon, M. R. (2015). *Social Media Marketing*. SAGE Publications.

Ugnich, E., Chernokozov, A. and Ugnich, M. (2021). Human Capital In The System Of Sustainable Development Goals: Significance and Prospects. E3S Web of Conferences. 258: 1 – 7.

Uysal M, Gunay S (2001). Durbin-Watson ölçütüne göre kararsızlık bölgesinde bulunan negatif otokorelasyon için bazı testler. Anadolu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi: A-Uygulamalı Bilimler ve Mühendislik, 2(2), 277- 284.

Yarcı, S. (2011). PIERRE BOURDIEU'DA SOSYAL SERMAYE KAVRAMI. Akademik İncelemeler Dergisi, 6(1), 125-135.

Zak, P.J. and S. Knack (2001), "Trust and Growth", The Economic Journal, 111(470), 295-321.

Araştırma Makalesi / Research Article

**ADALET PARTİSİ GENEL BAŞKANI SÜLEYMAN DEMİREL'İN
İKTİSADİ DEVLET TEŞEKKÜLLERİNE DAİR GÖRÜŞLERİ**

Betül KARCI *

Öz

27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra Demokrat Parti'nin mirasını devralma iddiasıyla kurulan partilerden biri Adalet Partisi'dir. 10 Ekim 1965'te yapılan genel seçimlerde Adalet Partisi, birinci parti olarak Meclis'te çoğunluğu sağlamıştır. 27 Ekim 1965'te Süleyman Demirel, başbakanlık koltuğuna oturmuştur. 1961 Anayasa'sı ile başlayan yeni dönem, ülkede sermaye için uyum sağlama ve ona yön verme çabalarının görüldüğü bir dönemdir. Bu bağlamda 1961'de Nejat F. Eczacıbaşı öncülüğünde kurulmuş olan Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti'nin çalışmaları, 1960 sonrasında Türkiye'nin sermaye stratejisini gözlemek açısından önemlidir. İş dünyasından, üniversitelerden ve farklı kesimlerden tanınmış isimlerin, Türkiye'nin batı ile bütünleşmesini hızlandırmak için oluşturduğu Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti çeşitli konferanslar, toplantılar, seminerler düzenlemiş ve bunları kitaplaştırmıştır. Bu sayede de 1960'lar ve 1970'ler boyunca Türkiye'nin düşünce hayatında etkili olmaya çalışmıştır. Nejat F. Eczacıbaşı, kuruluşun hiçbir zümre, çıkar grubu, siyasi parti ve ideolojinin izinde olmadığını belirtmiştir. Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, amacını ülkenin ekonomik düşünce yapısındaki boşlukları, engelleri, yetersizlikleri biraz olsun gidermek, dünyadaki deneyimleri kamuoyuna sunmak, demokratik düzenin ve yeni anayasanın öngördüğü sosyal devlet anlayışına uygunluk içerisinde toplum refahını gerçekleştirmenin yollarını aramak olarak tarif etmiştir. Çalışmamız, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti'nin, Ankara'da düzenlediği İktisadi Devlet Teşekkülleri Seminerinde, Süleyman Demirel tarafından yapılan açılış konuşmasını temel alarak, Demirel'in iktisadi

* Dr. Öğretim Üyesi, İzmir Bakırçay Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, betul.karci@bakircay.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7702-4540>.

devlet teşekküllerinin ortaya çıkışı, mevcut durumu ve yeniden organize edilmesi gibi hususlardaki görüşlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmamızda kullanacağımız temel kaynak Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nden tespit ettiğimiz arşiv belgeleridir. Bununla birlikte konumuza ilişkin araştırma eserleri ve döneme ait bazı süreli yayınlardan da yararlanılmıştır.

Keywords: Adalet Partisi, Süleyman Demirel, İktisadi Devlet Teşekkülü, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti

THE VIEWS OF SÜLEYMAN DEMİREL, CHAIRMAN OF THE JUSTICE PARTY, ON ECONOMIC STATE ENTERPRISES

ABSTRACT

One of the parties established after the military coup of May 27, 1960, with the claim of taking over the legacy of the Democratic Party, is the Justice Party. In the general elections held on October 10, 1965, the Justice Party gained the majority in the Parliament as the first party. On October 27, 1965, Süleyman Demirel became the prime minister. The new era that started with the 1961 Constitution was a period in which efforts were made to adapt and direct capital in the country. In this context, the work of the Economic and Social Studies Conference Committee, which was established in 1961 under the leadership of Nejat F. Eczacıbaşı, is important in terms of observing Türkiye's capital strategy after 1960. The Economic and Social Studies Conference Committee, formed by well-known names from the business world, universities and different segments of society, to accelerate Türkiye's integration with the West, organized various conferences, meetings and seminars and compiled them into books. In this way, he tried to be influential in Türkiye's intellectual life throughout the 1960s and 1970s. Nejat F. Eczacıbaşı stated that the organization does not follow any group, interest group, political party or ideology. The Economic and Social Studies Conference Committee defined its purpose as to eliminate the gaps, obstacles and inadequacies in the country's economic mentality, to present the world's experiences to the public, and to seek ways to achieve social welfare in accordance with the social state understanding envisaged by the democratic order and the new constitution. Our study aims to reveal Demirel's views on issues such as the emergence, current situation and reorganization of economic state enterprises, based on the opening speech made by Süleyman Demirel at the Economic State Enterprises Seminar organized by the Economic and Social Studies Conference Committee in Ankara. The main source we will use in our study is the archive documents we identified from the Republic Archive of the State Archives Directorate. In addition, research works on our subject and some periodicals from the period were also used.

Keywords: Justice Party, Süleyman Demirel, State Economic Organization, Economic and Social Studies Conference Committee

GİRİŞ

Zorlu savaş yılları sonucunda büyük bir özveriyle, yokluklar içerisinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşunu takip eden yıllarda, birçok alanda olduğu gibi ekonomi alanında da zorluklarla karşılaşmıştır. Bu zorluklardan biri özel sektörün elinde yatırımlar için yeterli sermaye birikiminin olmamasıdır. Bu durum devletin çeşitli hizmetlerini yerine getirebilmesi için ekonomik faaliyetlere bizzat katılmasına neden olmuştur. İşte bu durum ülkemizde iktisadi devlet teşekküllerinin ortaya çıkmasına, farklı hükümet dönemleri ve şartlar içerisinde gelişim göstermesine neden olmuştur. Türk siyasi hayatının sembol isimlerinden olan Süleyman Demirel, 1964 yılında Adalet Partisi genel başkanı olmuş ve 27 Ekim 1965'te kurulan hükümetle başbakanlık koltuğuna oturmuştur.

Bu çalışmada Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel'in iktisadi devlet teşekküllerine dair görüşleri hakkında bilgi verilmeden önce iktisadi devlet teşekküllerinin tanımı ve ülkemizdeki tarihsel gelişimi üzerinde durularak bu müesseselerin ortaya çıkışı, ülke ekonomisi bakımından önemi ve Cumhuriyet Türkiye'sinin farklı hükümetleri dönemindeki durumları ifade edilmiştir. Daha sonra Süleyman Demirel'in yapmış olduğu konuşmaya ev sahipliği yapan Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti ve çalışmaları üzerinde durulmuştur. Burada verilen bilgilerle heyetin kurucusu, kuruluş amacı, çalışmaları, gelişimi ve 1960 ile 1970'li yıllar boyunca Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve kültürel hayatına etkilerinden bahsedilmiştir. Sonrasında ise Süleyman Demirel'in Adalet Partisi Genel Başkanı olma süreci hakkında bilgi verilmiş ve onun iktidara gelmesinden sonra katıldığı toplantıdaki konuşması üzerinden iktisadi devlet teşekküllerinin ortaya çıkış süreçleri, mevcut durumları, güçlü ve zayıf yönleri ile nasıl daha iyi bir duruma getirilebilecekleri hususundaki görüşleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. İKTİSADİ DEVLET TEŞEKKÜLLERİNİN TANIMI VE TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİMİ

İktisadi devlet teşekkülleri, iktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyet göstermek üzere kurulan ve sermayesinin tamamı devlete ait olan kamu iktisadi teşebbüsleridir. Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) ise iktisadi devlet teşekkülleri ile kamu iktisadi kuruluşlarının ortak adıdır (Bakır,2019:3-4). Türkiye'de kamu iktisadi

teşebbüslerinin geçmişi oldukça eskidir. Kamu iktisadi teşebbüslerinin gelişmesi ve özellikle iktisadi devlet teşekküllerinin yaygınlaşıp bir sistem haline gelmesi ise daha yeni bir durumdur.

İktisadi devlet teşekkülleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ekonomisi işlemez durumda bulunan ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasını gerçekleştirmek için bir araç olarak düşünülmüş ve uygulanmıştır. İktisadi devlet teşekkülleri; devletin, bazı kamu hizmetlerinin görülebilmesi için, iktisadi ve ticari faaliyetlere fiilen katılma isteğinin ve hatta zorunluluğunun bir sonucu olarak doğmuştur. Cumhuriyet daha ilan edilmeden önce askeri alanda kazanılan bağımsızlığın ekonomi alanında da sürdürülebilmesi ve kalkınmanın temel unsurlarının ortaya konulabilmesi için 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır (Aslan, 2015: 60 ve 62).

Kongre'ye başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, Meclis üyeleri, zengin çiftçiler, Türk iş adamları, Anadolu esnafının önde gelenleri ve işçiler katılmıştır (Tezel, 1986: 130). Kongrede, özel sektörü özendirici bazı tedbirlerin alınması kararlaştırılmıştır (Aslan, 2015: 62). Bu doğrultuda 1924'te Türkiye İş Bankası ve 1925'te, ilk iktisadi devlet teşekkülü olan, Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur (Delice Altunbağ ve Türkoğlu, 2015: 34). Bankanın kuruluş kanununun gerekçesinde, sanayi tesislerinin teşkil edilmesinin ve işletilmesinin ayrı bir uzmanlık olduğu ve milli sermayedarların bu konudaki bilgisizlikleri nedeniyle bu müesseseleri sürdüremedikleri, hükümetin destek ve teşviğine rağmen bu yatırımların başarısızlığa uğradıkları belirtilmektedir. Ayrıca kanunun gerekçesinde kurulması planlanan bankanın memleketin sanayi istikbalinin en önemli belirleyicisi olacağı da ifade edilmektedir. Sanayi ve Maadin Bankası'nın, sanayi işletmeciliği yapma görevi, olanaksızlıklar nedeniyle, zorunlu ve geçici bir uygulama olarak görülmüştür. Bu noktada Banka tarafından, sanayi işletmeciliğinin teşviki ve halkı iktisadi teşebbüslere hazırlama hususunda öncü bir rol üstlenilmektedir (Ayan,2021: 730).

Bu banka bir taraftan işletmecilik yaparken diğer taraftan da sanayi ve madencilik sektöründeki girişimcilerin kredi ihtiyaçlarını karşılayacaktı. Ayrıca Anadolu'da kurulan maden ve tarıma dayalı sektörlerdeki sanayi işletmelerinin ihtiyaç duydukları malzeme, makine ve finans gibi ihtiyaçları karşılamak ve bu alanlardaki girişimcileri desteklemek için kurulan sivil toplum kuruluşlarına destek

vermekle de yükümlüydü. Banka kurulduktan sonra Feshane Yünlü Dokuma Fabrikası, Bakırköy Pamuklu Dokuma Fabrikası, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası ile Hereke İpekli ve Yünlü Dokuma Fabrikalarının işletmesini devralmıştır (Erdal: 1-2).

Türkiye Sanayi ve Maadin Bankasının kurulmasından sonra 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır (Delice Altunbağ ve Türkoğlu, 2015: 34). İçlerinde Ereğli Kömür havzasında Kozlu, Fındıklı ve Alacaağzı mevkilerindeki maden ocaklarının da bulunduğu birçok müessese kısa süre içerisinde bu kanundan yararlanmıştır (BCA (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi), 30-10-0-0, 174-205-7, 23.06.1928). 1932 yılına ait bir istatistiğe göre 1473 müessese Teşvik-i Sanayi Kanunundan yararlanmaktaydı. Bu müesseselerden 342 adedi 1923'ten önce kurulmuşken, 1088 adedi ise 1923'ten sonra kurulmuştur. 43 müessesenin ise kuruluş tarihi bilinmemektedir (BCA, 30-10-0-0, 24-136-9, 26.09.1933). 1933'te 1397, 1934'te 1310, 1935'te 1161 ve 1936'da 1088 (BCA, 30-10-0-0, 24-138-1, 22.11.1937), 1937'de 1116, 1938'de ise 1103 müessesenin Teşvik-i Sanayi Kanunundan istifade ettiği bilinmektedir (BCA, 30-10-0-0, 25-140-4, 12.04.1940). 1939'da ise bu rakam 1144'e yükselmiştir (BCA, 30-10-0-0, 25-140-12, 20.12.1940). Ancak ekonomide istenilen gelişmelerin sağlanamaması ve ayrıca 1929 Dünya Ekonomik Buhranının ortaya çıkması ekonomide Devletçilik fikrinin ağırlık kazanmasına neden olmuştur (Delice Altunbağ ve Türkoğlu, 2015: 64-65). Bu durum kamu iktisadi teşebbüslerinin faaliyet ve hacmini genişletmiştir. Bu dönemde Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'nın sorumluluğundaki tesisler, Devlet Sanayi Ofisi'ne verilmiştir. Bankacılık işlemleri de Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası'na devredilmiştir. Ülkemizde, 1933'te karma ekonomik modele geçiş yapılmış ve Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı yürürlüğe konulmuştur (Delice Altunbağ ve Türkoğlu, 2015: 34; Tokgöz, 1995: 44-46). Bu planda öngörülen yatırımları gerçekleştirmek ve Devletçi sanayi politikasının uygulayıcısı olmak üzere 11 Temmuz 1933'te Sümerbank kurulmuş ve bu kuruma bazı görevler verilmiştir. Bu görevler arasında Devlet Sanayi Ofisi'nden devralacağı fabrikaları işletmek, devlet sermayesi ile kurulacak bütün sınıai kurumların etüt ve projelerini hazırlamak, bunları tesis etmek, yönetmek, kuruluşları ve gelişmeleri ülke yararına olan verimli sanayi işletmelerine imkânları nispetinde

ortak olmak, sanayi kurumlarına kredi vermek ve genel bankacılık işlerini yapmak bulunmaktaydı. Ayrıca nitelikli eleman ihtiyacının karşılanması için yurt içinde ve yurt dışında öğrenci okutmak ve bu amaçla açılacak okullara yardımcı olmak da Sümerbank'a verilen görevler arasındaydı (Yücel, 2017: 121).

1935'te Sümerbank'ın her alanda faaliyet yürütemeyeceği anlaşıldığından Etibank kurulmuştur. Sümerbank ve Etibank, Türkiye'de temel sanayi tesisleri ile maden ve enerji işletmelerinin kurulmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Bunlar tarafından kurulan bazı işletmeler yeni kamu iktisadi teşebbüslerinin çekirdeğini oluşturmuştur. 1937'de Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, Denizbank ve Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu kurulmuştur (Delice Altunbağ ve Türkoğlu, 2015: 34-35).

17 Haziran 1938'de, 3460 sayılı "*Sermayesinin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi Teşekküllerin Teşkilatıyla İdare ve Murakabeleri Hakkındaki Kanun*" çıkarılmıştır. Bu kanunda sermayesinin tamamı devlete ait olan ve kendi kuruluş kanunlarında bu kanuna tabi oldukları belirtilen, tüzel kişiliğe sahip, idari ve mali açılarından özerk ve sorumlulukları sermayeleri ile sınırlı kuruluşlar "*İktisadi Devlet Teşekkülü*" olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, sermayelerinin en az yarısı 3460 sayılı kanuna tabi ve iktisadi devlet teşekküllerine ait şirketlerin bilançolarının da düzenlenmesi ve denetimleri yönünden 3460 sayılı kanunun hükümlerine tabi olacakları belirtilmiştir (Yücel, 2017: 142-143).

Kamu iktisadi teşekküllerinin kuruluşunu sağlayan bu yasanın amacı; "*İlgili kuruluşlara bir zemin planı vermek, onlara gerekli ticari özerkliği sağlamak fakat aynı zamanda da milli planlama ve idari rejim bakımından yararlı olacak bir genel kontrole tabi*" tutmaktır. Bu kanunun 4. maddesine göre bu yönetim ve denetim organları TBMM Genel Kurulu, Başvekâlet Umumi Murakabe Heyeti, Sümerbank İdare Meclisi ve Sümerbank Umum Müdürüydü. İktisadi devlet teşekkülleri, özel hukuk hükümlerine göre idare edilecek ve tüzel kişiliğe sahip bulunmak üzere benzer tesisleri bir araya toplayan müesseseler müdür ve idare komitesince yönetileceklerdi (Yücel, 2017: 143).¹

¹ İktisadi devlet teşekküllerinin hukuki niteliği hakkında bkz. Ernest E. Hirsch, İktisadi Devlet Teşekküllerinin Hukuki Mahiyeti, Ankara 1939, s. 4-44.

1939-1945 yılları arasındaki döneme, II. Dünya Savaşı nedeniyle, katı devletçilik ve savaş ekonomisi devri denilebilir. Bu dönemde uygulanması hedeflenen İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulanamamıştır. Teşvik-i Sanayi Kanunu kaldırılmış, özel sektöre sıkı denetimler getirilmiştir. Ayrıca varlık ve muamele vergileri ihdas edilmiştir (Aslan, 2015: 64).

II. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması için daha savaş bitmeden önce, 1944'te savaş sonrası kalkınma planlarının hazırlanmasına karar verilmiştir (Şenel, Uzunkaya, 2020: 16). 1940'lı yıllarda devletçilik uygulamaları önceki döneme göre hızını kaybetmesine rağmen devam etmiştir. 1940'ta Millî Korunma Kanunu kabul edilmiş ve yeni bazı iktisadi devlet teşekkülleri kurulmuştur. 1941'de kurulan Petrol Ofisi, 1944'te kurulan Türkiye Zirai Donatım Kurumu, 1945'te kurulan İller Bankası ve 1946'da kurulan Emlak Bankası bu teşekküllerdendir (Yayman, 2005:75).

Çok partili dönemde iş başına gelen Demokrat Parti hükümeti her ne kadar liberal ekonomik model uygulamayı öngörse de ekonomide daha çok karma ekonomik modeli esas almıştır. Demokrat Parti, iktidara geldiğinde İstanbul Üniversitesi hocalarından Prof. Dr. Ernest E. Hirsch, başkanlığında özel bir komisyon kurulmuştur (Aslan, 2015: 66).² Bu komisyondan kamu iktisadi teşekküllerinin durumlarının saptanması ve kamu iktisadi teşekkülü olarak sürdürülmesi gerekmeyen işletmelerin özel sektöre devir yollarının belirlenmesi istenmiştir. Ancak komisyon istenilen sonucu elde edememiştir. Dönemin önemli isimlerinden Celal Bayar, ekonomik kalkınmada devletin vazgeçilmez rolü olduğunu vurgulamakla birlikte, girişimci ruhun asla kösteklenmemesi gerektiğini de düşünmekteydi. Hükümetin, özelleştirme iradesine sahip olmasına rağmen o dönemde özel sektörün bu kuruluşları alacak sermaye birikimine

² Ernst Eduard Hirsch (1902-1985), Hukukçu ve bilim adamıdır. 20 Ocak 1902'de Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. İlk, orta ve lise öğrenimini Fridberg'te tamamlamıştır. Üniversite hukuk okumuş ve 1923'te Gissen Üniversitesi'nden mezun olmuştur. 1924'te aynı üniversitede işletme hukuku alanında doktor unvanını almıştır. 1930'da Frankfurt Üniversitesinde doçent unvanı alarak burada ders vermeye başlamıştır. Hitler'in iktidara gelmesinden sonra hâkimlikten zorunlu olarak ayrılmış ve dersleri elinden alınmıştır. Atatürk'ün direktifiyle Türkiye'ye gelmiştir. 15 Ekim 1933'ten itibaren İstanbul Üniversitesi'nde dersler vermeye başlamıştır. İmzaladığı sözleşme gereği derslerini ilk 3 yıl Almanca olarak verebilecek ancak 4. Yıldan itibaren derslerini Türkçe olarak verecekti. Prof. Hirsch, daha Türkiye'ye gelmeden Türkçe öğrenmeye başlamış ve üçüncü yılın sonunda Türkçeyi iyi konuşmaya başlamıştır. Prof. Dr. Hirsch, Türkiye'de uzun yıllar ders vermiş ve Türk hukuk sistemine önemli katkılarda bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemalettin Deniz, "Ernst Eduard Hirsch", <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ernst-eduard-hirsch/?pdf=3677>, 08.12.2023 sa.17:06.

sahip olmaması o zamanki özelleştirme çabalarını başarısızlığa mahkûm etmiştir. 1950'lerden sonra kamu iktisadi teşekkülleri, özel sektörü güçlendirmek amacıyla bir araç olarak kullanılmıştır. 1960'tan itibaren planlı ekonomiye geçişle birlikte liberal iktisadi modelden karma ekonomik modele doğru bir değişme olmuştur. Bu dönemde kamu iktisadi teşekküllerine özel bir önem verilmiş, yerli ve yabancı araştırma gruplarıyla incelenmiş, nasıl daha verimli ve kârlı hale getirilebilecekleri üzerine çalışmalar yapılmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, 1962 yılı itibariyle kamu iktisadi teşekkülü tanımına uyan 75 iktisadi devlet teşekkülü listelenmiştir (Aslan, 2015: 66-67). 12 Mart 1964'te *İktisadi Devlet Teşekkülleriyle Müesseseleri ve İştirakler Hakkında Kanun* çıkarılmıştır.³

1967 sonunda iştiraklerin sayısı 70 olarak tespit edilmişken 1984 yılına gelindiğinde bu rakam 271'i bulmuştur. 1979'da kamu iktisadi teşekkülleri ülkenin çelik, alkollü içecekler, tütün ve petrol üretiminin tamamına yakınına, çimento, suni gübre, şeker, kâğıt ve baskı materyallerinin %50'den fazlasını üretmekteydi. 1960'tan sonra yapılan çalışmalarla Türkiye'de kamu iktisadi teşekkülleri için temel alınacak ve muhasebe uygulamalarını yönlendirecek muhasebe sistemleri tek düzene bağlanmıştır. 1980 sonrasında uygulanan kamu iktisadi teşekkülleri politikaları gereği, devletin ekonomideki payının küçültülmesi amaçlanmasına rağmen bu dönemde de yeni teşekküller oluşturulmuştur (Aslan, 2015: 66-68).⁴

2. EKONOMİK VE SOSYAL ETÜDLER KONFERANS HEYETİ

27 Mayıs 1960 askeri darbesi ve 1961 Anayasası'nı izleyen dönemde; DP dönemi iktisadi ilerlemesi, plansız olduğu gerekçesiyle eleştirilerek, planlı ekonomiye geçiş dönemi için hazırlıklar başladı. 1960 sonrası dönem sermaye için de yeni düzene uyum sağlama ve ona yön verme çabalarını içeren bir dönemdir (Demir ve Kömürcü, 2014:43).

³ Bu kanunda iktisadi devlet teşekküllerinin tanımı şöyle yapılmıştır: *"İktisadi Devlet teşekkülleri; sermayelerinin yarısından fazlası tek başına veya birlikte Devlete (genel ve katma bütçeli idarelere) ve İktisadi Devlet Teşekküllerine ait olup, iktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyet göstermek üzere kurulan ve kuruluş kanunlarında bu kanuna tabi olacakları belirtilen teşebbüslerdir"*. Bkz. Resmî Gazete, 21 Mart 1964, S. 11662, s. 1; Kanun metni için ayrıca bkz. BCA., 30-18-1-2, 197-48-18, 14.07.1966.

⁴ Kamu iktisadi teşebbüslerinin muhasebe sistemlerinin modern işletmecilik esaslarına göre düzenlenmesi ve 1972 yılı başından itibaren tek düzen muhasebe uygulamalarına geçmelerini sağlamak amacıyla *"Kamu İktisadi Teşebbüslerinde Tekdüzen Muhasebe Sisteminin Uygulamaya Konulmasının Düzenlenmesi Hakkında Karar"*ın yürürlüğe konulması Bakanlar Kurulunca 07.07.1971 tarihinde kararlaştırılmıştır. Bkz. BCA., 30-18-1-2, 268-49-17, 07.07.1971.

1961’de Nejat F. Eczacıbaşı⁵ öncülüğünde kurulan Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti’nin çalışmalarının incelenmesi, sermayenin en azından belirli bir bölümünün 1960 sonrasında Türkiye’ye dair stratejisini gözlemek bakımından önemlidir. İş dünyasından, üniversitelerden ve çeşitli kesimlerden tanınmış isimler, Türkiye’nin Batı ile bütünleşmesini hızlandırmak için Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti adı altında bir araya gelmiştir. Bu heyet toplantılar, konferanslar ve seminerler düzenleyip bunları kitaplaştırarak 1960’lar ve 1970’ler boyunca Türkiye’nin düşünce hayatında etkili olmaya çalışmıştır (Demir-Kömürcü, 2014: 43).⁶

Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, 50 kişilik bir danışma kurulu ve 15 kişilik bir yönetim kuruluyla yönetilmiştir. Araştırma, konferans, seminer ve yayın etkinlikleri için uzmanlardan kurulu komiteler oluşturulmuştur. Heyetin kurucusu olan Nejat F. Eczacıbaşı (1913-1993) kuruluşun hiçbir zümre, çıkar grubu, siyasal parti ya da ideolojinin izinde olmadığını ısrarla dile getirmiştir. Heyet, amacını çeşitli konulardaki seminer ve yayınlarıyla, düşünce yaşamındaki boşlukları, engelleri ve yetersizlikleri bir ölçüde gidermek, dünya

⁵ Nejat Eczacıbaşı, 1913’te İzmir’de doğmuştur. Süleyman Ferit Bey’in en büyük çocuğu ve Eczacıbaşı Holding’in kurucusudur. Evde Alman dadısı ile başladığı öğrenimine, İzmir İtalyan Okulu ve İzmir International College’da devam etmiştir. İstanbul Robert Kolejini bitirdikten sonra Almanya’da Heidelberg University’de kimya eğitimi görmüştür. University of Chicago’dan kimya yüksek lisans derecesini aldıktan sonra Almanya’ya dönerek 1937’de Humbolt University of Berlin’de kimya alanında doktorasını tamamlamıştır. Bu sırada Berlin Konservatuarı’nda keman eğitimi almıştır. 1939’da Nobel ödüllü kimyacı Adolf Butenand’tın asistanlığını yapmıştır. Türkiye’ye döndükten sonra Laleli’de kurduğu küçük atölyede bebek maması ve konsantre balık yağı ile başlayan üretim hayatı, 1940’larda Avrupa ilaçlarına muadil olarak geliştirdiği bazı ilaçları üretme girişimi ile devam etmiştir. İlaç sektörü dışında mobilya üretimi, kahve fincanı üretimi, seramik ve sağlık malzemeleri konusunda girişimleri ve ortaklıkları olmuştur. 1951’de TSKB’den aldığı kredi ile yabancı patentle ilaç üretimine başladığı Eczacıbaşı İlaç Fabrikasını kurmuştur. 1969’da kurulan Eczacıbaşı Holding’in yönetim kurulu üyeliğinde bulunmuştur. TEV, TESEV, İKSV gibi büyük sivil kuruluşların kurucuları arasındadır. 1993’te Amerika’da vefat etmiştir. Suna Kırdag Mahir-Esra Danacıoğlu, “Elitler ve Kültürel Sermaye: Nejat F. Eczacıbaşı Örneği”, *Sosyoloji Notları*, C. 2, S. 1, Haziran 2018, s. 144.

⁶ Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti’nin yayınlarından bazıları şunlardır: İktisadi Kalkınmanın Zirai Cephesi, İstanbul, 1965; Ekonomik Gelişmeyi Hızlandıran Etkin Olarak Eğitim: Beşinci Konferans, İstanbul, 1966; Karma Ekonomide Planlama ve Gelişme, İstanbul, 1966; İktisadi Devlet Teşekkülleri, İstanbul, 1968; Türkiye’de Turizmin Gelişmesi, İstanbul, 1970; Türk Vergi Sisteminin Ekonomik Gelişme Üzerine Etkileri, İstanbul, 1970; Türkiye’nin Enerji Sorunu ve Enerji İhtiyaçları Semineri, 26-30 Haziran 1972, İstanbul, 1973; Türkiye’de İşçi-İşveren İlişkileri, İstanbul, 1974; 1975 Sonbaharında Türkiye’nin İktisadi Durumu, İstanbul, 1975; Ortadoğu’da Ekonomik İşbirliği, İstanbul, 1976; Dünyada ve Türkiye’de Nüfus Sorunları, İstanbul, 1975; Türkiye’de Vergi Kaybı ve Önlenmesi Yolları, İstanbul, 1978; Para ve Maliye Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi, İstanbul, 1989; İnsan Hakları ve Cezaların İnfazı, İstanbul, 1990; Türkiye-Avrupa Topluluğu İlişkileri, İstanbul, 1990; Enflasyonla Mücadele Politikaları, İstanbul, 1989, Türkiye’de Bölgesel Politika, İstanbul, 1989; Sivil Toplum Geçiş, İstanbul, 1992.

deneyimlerini ülke kamuoyunun önüne getirmek, demokratik düzenin ve yeni anayasanın öngördüğü sosyal devlet anlayışına uygunluk içinde toplum refahını gerçekleştirmenin yollarını aramak olarak tarif etmektedir (Demir-Kömürçü, 2014: 43).

Konferans Heyeti, Eczacıbaşı'nın önderliğinde 1966'dan itibaren dernek olarak örgütlenmiştir. Kamu yararına hizmet etme iddiasındaki derneğin kurucu üyeleri arasında Nejat Eczacıbaşı (Fabrikatör), Behçet Osmanağaoğlu (Tüccar), Şeci Edin (İşletme Mühendisi), Vakur Versan (Profesör), Nuri Eren (Öğretmen), Robert W. Kerwin (İktisadi ve Kültürel Münasebetler Müdürü), Nezih Neyzi (Öğretmen) bulunmaktaydı. Din ve siyasetle uğraşmadığını tüzüğünde belirten dernek amacını, *“ekonomik ve sosyal alanlarda bilimsel araştırmalar yapmak, konferanslar ve seminerler düzenlemek, bu konularla ilgili yayınlar yaparak ekonomik ve sosyal sorunların açıkça ve serbest olarak tartışılabileceği bir forum yaratmak”* şeklinde tanımlamıştır (Demir-Kömürçü, 2014: 44-45).

Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, 27 Mayıs darbesini ve 1961 Anayasası'nı izleyen süreçte sermayenin yeni oluşan düzene müdahale etme çabasının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Eczacıbaşı, değişen düzeni iyi değerlendirmek ve dünyanın geçirdiği benzer deneyimlerden istifade etmek gerektiğini dile getirmiştir. Eczacıbaşı, özel girişimin bu yeni ortamda ciddi ve akılcı bir tutum takınarak, kendini topluma olumlu biçimde kabul ettirebileceği çabasıyla, hareket ettiğini ifade etmiştir. Eczacıbaşı, yeni koşullar altında iki büyük parti (Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi) karşısında özel girişimin bir kutuplaşma aracı sayılmamasını, özel girişimin demokrasinin doğal bir kurumu olduğunun kabul edilmesi gerektiğini dile getirir. Eczacıbaşı, darbe sonrasında oluşan anayasa metni etrafında sermaye gruplarının iki kampa ayrıldığını da belirtir. Bunlardan bir grubun telaşlı, diğer grubun ise kuşkulu olduğunu vurgular. Bu iki grubun hemfikir oldukları noktanın ise, özel kesimin ivedilikle örgütlenmesi gerektiğidir. Bu dönemde ortaya çıkan bir eğilim de paranın kudretine ve her şeyi çözeceğine güvenmektir. Bu eğilimi savunanlar büyük paralarla mücadeleye girmeyi telkin etmekteydiler. Eczacıbaşı'nın kendisini de dâhil ettiği diğer bir eğilim ise ılımlı ve tarafsız kalmayı daha sağlıklı görmekteydi. Eczacıbaşı, sermaye çevreleri arasında yapılan toplantılarda görüş ayrılıkları sonucunda iki grubun ortaya çıktığını belirtmekte ve bunlardan ılımlı yaklaşımı öngören kişilerle

Ekonomik ve Sosyal Etüdlere Konferans Heyeti'ni kurduklarını söylemektedir. Ülke için özlendi hedeflere nasıl ulaşılabilirliği konusunda net bir yol olmadığını ifade eden Eczacıbaşı, ülkenin yeni sosyal güçleri, siyasi iktidarı, üniversitesi, basını ve kamu kurumları arasında çözüm yollarını tartışmak için, hiçbir ortak platform olmadığını da ifade etmektedir. Ekonomik ve Sosyal Etüdlere Konferans Heyeti de böylesi bir ortamda “özgür tartışma forumu oluşturmak” amacıyla kurulmuştur. Heyet, problemlerin en sağlıklı çözüm yollarını açık bir forum tartışmasında aramaktadır. Heyet ayrıca tümüyle tarafsız olma iddiasındadır. Belirli düşüncelerin yayılması amacıyla çalışmadığını da vurgular. Heyetin tartışma platformu, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal sorunlarına çözüm yolları araştırmak ve sorunların bilimsel düzeyde tartışılmasını sağlamak için kurulmuştur. Heyet, ilk seminerini 1962'de “Sanayide Yatırım ve Sermaye Birikimi” konusunda düzenlemiştir (Demir-Kömürcü, 2014:45-46).⁷

3. SÜLEYMAN DEMİREL'İN İKTİSADİ DEVLET TEŞEKKÜLLERİNE DAİR GÖRÜŞLERİ

Adalet Partisi, 11 Şubat 1961'de emekli orgeneral ve Genelkurmay Başkanı Ragıp Gümüşpala tarafından kurulmuştur.⁸ 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra, Demokrat Parti oylarına sahip çıkmak amacıyla kurulan Adalet Partisi'nin kuruluşu ile Türk kamuoyunda bu yeni partinin Demokrat Parti'nin bir devamı olduğu inancı oluşmuştur (Kaya, 2014:17).

⁷ Dr. Nejat F. Eczacıbaşı'nın önderliğinde kurulan Ekonomik ve Sosyal Etüdlere Konferans Heyeti, 1990'lara geldiğinde değişme ve yenilenme ihtiyacı hissetmiştir. Konferans Heyeti'nin zengin tecrübe ve birikimi üzerine yeni bir yapının kurulması zorunlu görülmüştür. Bu nedenle 1994'te Ekonomik ve Sosyal Etüdlere Konferans Heyeti'nin, *Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdlere Vakfı (TESEV)* ismiyle bir düşünce kuruluşuna dönüştürülmesine karar verilmiştir. Bkz. <https://www.tesev.org.tr/tr/turkiye-ekonomik-ve-sosyal-etudler-vakfi/tarihce/>, 08.12.2023, sa.17:12.

⁸ Cemal Fedayi, “Adalet Partisi'nin Birinci Dönemi: 1961-1971”, *Muhafazakâr Düşünce*, Y. 16, S. 57, Temmuz-Aralık 2019, s. 125; Mahmut Deniz Tansi, “Türk Modernleşme Tarihi Sürecinde Adalet Partisi Bağlamında Muhafazakâr Siyaset Arayışı”, *Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Y. 2021, C. 14/3, s. 930; Adalet Partisi'nin kuruluşu ve politikaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tanel Demirel, *Adalet Partisi, İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000; Halit Kaya, *Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961-1965)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2014; Merve Dişiaçık Teknaz, *Adalet Partisi İktidarında Türkiye (1965-1971)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2023.

Adalet Partisi, katıldığı ilk seçim olan 1961 seçimlerinden, Cumhuriyet Halk Partisi'nin hemen ardından ikinci parti olarak çıkmıştır. Genel Başkan Ragıp Gümüşpala'nın 6 Haziran 1964'teki vefatından sonra (Fedayi, 2019:125-126) Süleyman Demirel, Adalet Partisi genel başkanlığına aday olmuştur. Adaylığına ordunun önemli bir kısmı, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, siyasi istikrar isteyen iş çevreleri ve basının büyük bir kesimi destek vermiştir. Demirel, 28 Kasım 1964'te yapılan genel kongrede rakiplerini geçerek parti başkanlığına seçilmiştir. Başkan seçilmesinin ardından sert şekilde muhalefet yapmaya başlamıştır. Ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda daha açık bir tavır ortaya koymuştur. Meclis'teki diğer partilerle anlaşış genel bütçenin kabul edilmesini engellemiş ve 13 Şubat 1965'te, İsmet İnönü başkanlığındaki Cumhuriyet Halk Partisi Hükümeti'ni düşürmüştür. Kayseri Senatörü Suat Hayri Ürgüplü'nün başkanlığında bağımsızlar, Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Millet Partisi'nin katılımıyla oluşturulan koalisyon hükümetinde dışarıdan başbakan yardımcısı ve devlet bakanı olarak görev almıştır. 10 Ekim 1965'te yapılan genel seçimlerden Adalet Partisi birinci parti olarak çıkmıştır. 27 Ekim 1965'te kurulan yeni hükümet, 27 Mayıs Darbesi'nden sonra kurulan ilk güçlü hükümettir (Karakoç, 2020:314). AP, Toprak reformuna karşılık, tarım reformunu savundu. AP iktidarı yerli-yabancı özel sermayeye önem verdi ancak AP'ye göre kalkınma ancak kamu yatırımlarının hızlanmasıyla sağlanabilirdi. AP'nin hükümet programında ülkenin ekonomik yapısı ve bu konuda yapılması planlananlar ayrıca bir yer tutmaktaydı. Planlı ekonomiye bağlı kalarak karma bir ekonomik sistemin devam ettirileceğinin belirtildiği programda planlı kalkınmanın "bir Anayasa müessesesi olduğu ve demokratik plan tekniğinin, iktisadi kalkınmada çok müessir bir metot olduğu" belirtiliyordu. 3 Kasım 1965'te Süleyman Demirel tarafından okunan hükümet programında hızlı kalkınmaya katkı sağlamak için tasarrufların artırılması, enflasyon ve deflasyon ile mücadele, gelir dağılımında eşitlik, vergi sisteminin modernleştirilmesi, bütçede denklik oluşturulması, kamu iktisadi teşekkülleri arasında devlet kontrolü altında bulunmasına gerek olmayanların özelleştirilmesi, özel sektörün geliştirilmesi ve bu amaçla teşvikler verilmesi, sosyal adaletin sağlanması, petrol sanayisinin geliştirilmesi gibi hususlar bulunuyordu (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 79-86).

Bu hükümette başbakanlık görevini üstlenen Süleyman Demirel, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti'nin, 18.03.1968'de Ankara'da düzenlediği İktisadi Devlet Teşekkülleri Semineri'nin açılış konuşmasında iktisadi devlet

teşekkülleri konusundaki görüşlerini ortaya koymuştur. Süleyman Demirel, seminerin yurdumuza faydalı ve başarılı olması temennisiyle sözlerine başlamıştır. Ayrıca 1961'den beri çeşitli ekonomik ve sosyal meseleler üzerinde ilim adamları ve uzmanlarla araştırmalar yaparak görüşlerini bir araya getiren Ekonomik ve Sosyal Etüdler Heyeti'ni de iktisadi devlet teşekkülleri konusundaki çalışması nedeniyle tebrik etmiştir.⁹

Süleyman Demirel'e göre iktisadi devlet teşekkülleri, karma ekonomi çerçevesi içerisinde iktisadi hayatımızın önemli bir unsurudur. Kalkınma halindeki memleket için çalışmaları en iyi şekilde değerlendirilmesi gereken müesseseler iktisadi devlet teşekkülleridir. Bu teşekküllerin idari bünyesi, çalışma usulleri ve yeniden organizasyon ihtiyacı konusunda karşılaşılan meseleler bugüne kadarki milli tecrübenin ışığı altında ilmi ve objektif şekilde incelenmelidir. Ayrıca bu alandaki milli tecrübenin milletler arası karşılaştırmalı çalışmalarla değerlendirilmesi iktisadi devlet teşekküllerini daha verimli bir istikamete yöneltme yolundaki gayretlere destek olacaktır.¹⁰

⁹ BCA., 30-1-0-0, 16-90-2, 18.03.1968; Konunun uzmanları tarafından *İktisadi Devlet Teşekkülleri Semineri*'nde yapılan konuşmalar daha sonra kitaplaştırılmıştır. Bu seminerde sunulan ve eserde yer alan konuşmalar şunlardır: Süleyman Demirel, "Açış Konuşması", Nejat F. Eczacıbaşı, "Açılış Konuşması", Memduh Yaşa, "Seminerin Taktimi", Aubrey Jones, "Britanya'da Devletleştirilen Endüstriler", Siddik Sami Onar, "İktisadi Devlet Teşekküllerinin Mahiyeti", José Sirvent, "İspanya'da İktisadi Devlet Teşekkülleri", Ajmone Marsan, "İtalya'da İktisadi Devlet Teşekkülleri", İsmail Ertan, "İktisadi Devlet Teşekküllerinin Reorganizasyon Problemleri", Osman N. Torun, "İDT'nin Yatırım Politikası ve Kalkınma Planının Gerçekleştirilmesindeki Roller", Sadullah Aygün, "İktisadi Devlet Teşekküllerinde Finansman Problemleri", Sabahattin Zaim, "İktisadi Devlet Teşekküllerinde Produktivite ve Rantabilite", Oktay Yenal, "İktisadi Devlet Teşekküllerinin Fiyat Politikası", Muhlis Ete, "İktisadi Devlet Teşekküllerinin Murakabesi", Berin Beydağı, "Haftanın Özeti". Ayrıntılı bilgi için bkz. İktisadi Devlet Teşekkülleri, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul 1968.

¹⁰ "BCA, 30-1-0-0, 16-90-2, 18.03.1968; Süleyman Demirel tarafından belirtilen kamu iktisadi teşekküllerinin yeniden organize edilmesi meselesi konuşmanın yapılmasından kısa bir süre sonra ele alınan bir konu olmuştur. 1971 yılı içerisinde kaleme alınan "Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Organizasyon Çalışmaları Hakkında Karar" a göre kamu iktisadi teşebbüslerinin merkez birimlerinin organizasyon yapılarının yeniden düzenlenmesi çalışmaları 1971 yılı sonunda tamamlandı. 1972 yılında ise yeni düzenin uygulanmasına karar verildi. Müessese ve işletme düzeyinde çalışmalar için gerekli hazırlıklar da 1973 yılı başında uygulamaya geçilecek şekilde yürütülecekti. Teşebbüslerin yapacakları çalışmalarda uygulanacak genel ve ortak esasları belirlemek, bu çalışmalar sırasında onlara yardımcı olmak ve teşekküller arasında koordinasyonu sağlamak için de 02.05.1971 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Kamu İktisadi Teşebbüsleri Reform Komisyonu kuruldu. Bunun yanı sıra bu komisyona bağlı olarak bir Merkezi Organizasyon Komitesi kurulmasına da karar verildi. Komitenin başkan ve üyeleri Kamu İktisadi Teşebbüsleri Reform Komisyonu tarafından seçilecekti. Çalışmalar esas itibarıyla teşebbüsler tarafından yürütülecek ve hazırlanacak organizasyon el kitapları yetkili mercilerin onayına sunulmadan önce komite tarafından incelenecekti. Ayrıca teşebbüsler çalışmalarındaki gelişmeleri aylık raporlarla komiteye bildireceklerdi. Gerek sözü edilen bu çalışmaların yürütülmesi gerekse de el kitaplarının yürürlüğe konulmasından sonraki izleme, düzeltme ve değişen durumlara göre yeni çalışmaların etkin bir biçimde yapılabilmesi için teşekküller Organizasyonu ve Metot birimlerini takviye edeceklerdi. Bkz. BCA., 30-18-1-2, 268-45-4, 23.06.1971"

Devletin iktisadi alanda işletmeci sıfatıyla giriştiği faaliyetleri yürütmek için kurulmuş olan çeşitli teşekküllerin özel kuruluş kanunları çerçevesinde tabi oldukları ayrı ayrı idare ve düzenleme şekilleri 1938 yılında çıkarılan 3460 sayılı kanunla bir düzene bağlanmıştır. Ziraat Bankası gibi eski bir mazisi olan kurumlarla Cumhuriyet Dönemi'nde kurulmuş, devlete ait birçok iktisadi teşebbüsün bankacılık, sanayi ve ticaret alanlarında ticari usuller ve kâr gayesinin yanında kamu hizmeti hedeflerini de içerisine alan faaliyetleri, karma ekonomide gittikçe genişleyen bir devlet sermayesi hareketini vücuda getirmiştir. Bu teşekkülleri faaliyet konularının gerektirdiği özel imkânlarla donatmak kadar idare ve denetimlerini kapsamlı bir sistem içerisinde, ortak esaslara bağlamak da üzerinde durulan bir konudur (BCA, 30-1-0-0, 16-90-2, 18.03.1968).

Süleyman Demirel'e göre iktisadi devlet teşekküllerinin faaliyet alanları içerisinde, kamu hizmeti gereği olarak, kâr ve verimlilik gayelerinin bağdaştırılması, bu teşekküllerin idari özerklikleri ile belirli bakanlıklara bağlılıklarının sağlanması gerekmektedir. Teşekküllerin sınırları, kamu menfaatine uygun ölçüler içerisinde tespit edilmelidir. Kamu iktisadi teşebbüslerine bağlanmış 50 milyarı aşan devlet sermayesinin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından denetlenmesinin en etkili usuller çerçevesinde gerçekleştirilmesi ve nihayet iktisadi faaliyetlerin kamu iktisadi teşebbüsleri ve özel teşebbüs sahaları arasında bölünüşünün en uygun ölçülerinin tayini uzun yıllardır tartışma konusudur (BCA, 30-1-0-0, 16-90-2, 18.03.1968).

Süleyman Demirel, konuşmasının devamında iktisadi devlet teşekküllerinin Türkiye'de ortaya çıkış nedenlerine de değinmiştir. Demirel'e göre Türkiye'de, Atatürk'ün iktisadi devlet teşekkülleri meydana getirerek devlet sermayesiyle giriştiği iktisadi politika, doktriner bir görüşün ürünü değildir. Bu hareket milli ekonomide özel teşebbüsün yetersizliğinden doğan boşluğu telafi etmek ve ferdin yapamadığını devlet eliyle yaparak ekonomimizi milli refahın ve güvenliğin gereklerine kavuşturmak amacıyla başlamıştır. Ancak daha sonra aşırı bürokrasi içerisinde iktisadi ihtiyaçları aşan bir genişleme göstermiştir. İktisadi devlet teşekküllerinin idare ve denetiminde takip edilmesi gereken en iyi usulleri araştırırken de doktriner açıdan girişilebilecek tartışmaları bir tarafa bırakarak, bu teşekkülleri temsil ettikleri kaynakların, milli kalkınma hedeflerine uygun olarak, azami verimlilikle işletilmesi bakımından ele almak gerekmektedir. İktisadi devlet

teşekküllerinin, yatırım programlarıyla işletmelerine hâkim olan karar verme ve bu kararları icra etme usulleri yönünden kalkınma hedeflerine yaklaştırılması geçmişte olduğu gibi bugün ve yarın da her türlü doktriner ve ideolojik görüşlerin üstünde iktisadi kalkınmamızın ameli meselesi olarak kalacaktır (BCA, 30-1-0-0, 16-90-2, 18.03.1968).

Bu noktada Demirel, iktisadi devlet teşekküllerimizin çalışmalarına esas olması gereken bazı prensiplere de işaret etmiştir. Bu prensiplerin üzerinde genel bir görüş birliği bulunmasına rağmen gereği gibi uygulanmadığına inanmaktadır. İktisadi devlet teşekküllerinin, devletin gücünü arkasına alarak özel teşebbüsle rekabete girişmesine ve bir taraftan devlete diğer taraftan ise tüketiciye yük olmasına imkân bırakmayan karma ekonomi düzeni, bu teşekküllerin kârlılık ve verimlilik esaslarına göre işlemlerini gerektirmektedir. Ayrıca 440 sayılı kanunda yer almış olan bu prensiplerin ve karma ekonomi kurallarını tespit eden kalkınma planının hassasiyetle uygulanması için iktisadi devlet teşekküllerinin idaresinde bürokratik zihniyetin tamamen terk edilerek bu teşekküllerin sevk ve idare tekniğine vakıf bir kadro tarafından yönetilmesi gerektiğine de inanmaktadır (BCA, 30-1-0-0, 16-90-2, 18.03.1968).

Süleyman Demirel, iktisadi devlet teşekküllerinin en kritik tarafının sevk ve idare meselesi olduğunu düşünmektedir. Sermayenin sorumluluğunu üstünde taşımayan bu nedenle de kâr ve zararın itme gücünden mahrum olan kadrolarla iktisadi devlet teşekküllerini idare etme zorunluluğu bulunmaktadır ve bu durum kuruluşların bünyesinden doğmaktadır. Sadece vazife aşkıyla çalışan bir kadronun iktisadi teşebbüsleri yürütmede tek başına yeterli bir unsur olmadığı görülmektedir. Ayrıca her zaman vazife aşkıyla çalışan kadroları oluşturmak da kolay değildir. Vazife aşkının yanında başka teşvik faktörlerine de ihtiyaç vardır. Ancak her şeye rağmen bunlar hür teşebbüsün kâr ve zarar müessesesi kadar işletmenin idaresine etki edememektedir. Ne olursa olsun iktisadi devlet teşekkülleri bugün bir gerçektir. Bünyenin imkân verdiği en iyi şekilde yönetilebilmeleri için bazı kurallar ve usuller mevcuttur. Bunların başında hiç şüphesiz ehil, yetkili, tecrübeli ve şevkle çalışan bir idari mekanizma bulunmaktadır (BCA, 30-1-0-0, 16-90-2, 18.03.1968).

Süleyman Demirel, bu noktada konuşmasını karma ekonomi prensiplerini özetleyerek devam ettirmiştir. Demirel'e göre ekonomik kararların alınmasında serbest piyasada meydana gelecek fiyatların esas olması, aynı istihsal kolunda

kamu sektörü ve özel sektör kurumlarının fırsat eşitliği esasına göre muamele görmesi gerekmektedir. İktisadi devlet teşekküllerinin gayri iktisadi teşekküller halinde devlete ve tüketiciye yük olmasına veya devletten gördüğü ayrıcalıklı muamele ile hür teşebbüsü zedeleyecek bir hâkimiyet kurmasına imkân bırakılmamalıdır. Buna karşılık devlet, iktisadi devlet teşekküllerini piyasada tekeli kuvvetlerin belirmesine karşı düzenleyici bir araç olarak kullanacak ve her şartta vatandaşların ezilmesine müsaade etmeyecektir. Sosyal adaletin gereği de budur (BCA, 30-1-0-0, 16-90-2, 18.03.1968).

Demirel'e göre devlet, memleketin genel kalkınmasını ve gelişimini hızlandıran alt yapı yatırımları ile toplumun refahına yönelik eğitim ve sağlık gibi sosyal amaçlı yatırımları yapacaktır. Ayrıca İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde imalat sanayii sektörünün gelişmesini özel sektöre bırakan bir politika takip edecektir. Bu arada iktisadi devlet teşekkülleri başlamış buldukları yatırımları tamamlayacak, ellerindeki istihsal kapasitelerini ekonomik olmak vasfını muhafaza etmek için arttıracak ve daha verimli kullanılacaktır. Ayrıca milli ekonominin hızla gelişmesi için gerekli olan ve özel sektörün bütün teşvik vasıtalarına rağmen giremediği alanlara etkili bir müteşebbis olarak girecektir. Bunun yanında kamu teşebbüslerinin yeni girdiği sanayi alanlarında özel teşebbüsün katkısını sağlamak için karma teşebbüsler tercih edilecektir. Devlet veya kamu iktisadi teşebbüsleri sermayesinin katılımıyla kurulacak olan karma teşebbüslerde sermaye ve idare hâkimiyeti sınırlı sayıda kişiye bırakılmayacaktır (BCA, 30-1-0-0, 16-90-2, 18.03.1968).

Ayrıca özel sektörün yatırım ve istihlâkle ilgili kararlarında hataların önlenmesi ve böylelikle kaynakların plan hedeflerine uygun olarak, israf edilmeden etkili bir şekilde kullanılması için kamu sektörü ile özel sektör arasındaki haberleşme sıklaştırılacaktır. Bu amaçla kamu sektörü, proje fikirlerinin gelişmesine yardımcı çalışmalara önderlik ederek bunların özel sektörün bilgisine ulaştırılmasını sağlayacaktır. Böylece İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda temel amaç olan milli refahın, sosyal adalet anlayışı içinde ve karma ekonomi düzeni çerçevesinde artırılması mümkün olacaktır (BCA, 30-1-0-0, 16-90-2, 18.03.1968).

Süleyman Demirel, milletin yatırdığı milyarlık sermayeleri temsil eden iktisadi devlet teşekküllerinin varlığını, planda yer alan karma ekonomi kurallarına göre özel teşebbüsle fırsat eşitliği içerisinde, kârlı ve verimli olma şartına bağlamış

müesseseler olarak zaruri görmektedir. Ayrıca bunların rasyonel çalışma düzenine uymaları gerektiğine de inanmaktadır. Bu teşekküller devlete ve tüketicilere yük olmadan, iç tüketicinin menfaatleriyle dış piyasaların rekabet şartlarını göz önünde tutmalıdır. İktisadi devlet teşekküllerinin milletçe kendilerine emanet edilen milyarlık sermayeyi verimli şekilde kullanma sorumluluğuna layık olabilmeleri ancak bu şekilde mümkündür. Bu bakımdan iktisadi devlet teşekkülleri idarecilerinin ayrıntılı program ve pazarlama meseleleri ile personel politikasına ve masrafları azaltıcı tedbirlere önem vermeleri gerekmektedir. Bu konulardaki başarının kilit noktası ise işletmelerde sevk ve idare bilgisine sahip kadrolarının yetişmesini öngören kapsamlı bir eğitim programının ve etkili bir personel idaresinin önemle ele alınmasıdır. Bazı iktisadi devlet teşekküllerinin milli ekonomiye olumlu katkıda bulunmaları özellikle de kalkınma ile teknolojik ilerlemeye rehberlik etmeleri beklenmektedir. Demirel, teşekküllerden her birinin kendi alanlarında ortaya koyacakları örneklerle modern teknolojinin halka ulaşmasını sağlamaları gerektiğini de ifade etmiştir. Özellikle et, süt ve yem sanayii gibi alanlarda rehberlik halkın teknoloji açısından yetişmesinde, üretimin kalite, miktar ve maliyet bakımlarından elverişli seviyelere yükselmesinde faydalı olacaktır. Bu da söz konusu teşekküllerde sermaye birikimi için milletçe yapılan fedakârlıkları anlamlı kılacaktır (BCA, 30-1-0-0, 16-90-2, 18.03.1968).

Demirel, iktisadi devlet teşekküllerinin işleminde önemli olduğunu düşündüğü hususlardan birinin de bütün devlet kuruluşları için hayati bir önem taşıyan koordinasyon olduğunu belirtmiştir. İktisadi devlet teşekküllerinin koordinasyon meselelerini ise şu noktalarda toplamıştır:

- a) *Her iktisadi devlet teşekkülü kendi bünyesindeki müesseselerle uyumlu çalışmalıdır.*
- b) *Ayrı ayrı teşekküller aynı devlet bünyesinin bütünlüğüne dâhil müesseseler olarak kendi aralarında koordinasyona muhtaçtırlar.*
- c) *Bu teşekküller kendi iş alanlarındaki özel teşebbüs müesseseleriyle iş birliği, haberleşme ve bilgi alışverişi suretiyle topyekûn bir milli kalkınmaya hizmet edecek bir uyumlu çalışma içerisinde olmalıdırlar (BCA, 30-1-0-0, 16-90-2, 18.03.1968).*

Böyle bir koordinasyon, işletmeler arasında ihtiyaçlar ile imkânların karşılaştırılmasına ve âtil kapasitelerin kullanılmasına elverişli şartlar yaratacaktır. Ayrıca birbirlerinin imkânlarından karşılıklı olarak faydalanmak suretiyle tesislerin tam kapasite olarak çalışması da sağlanacaktır. Memleketimizde büyük sanayi kurumları, küçük esnafın ve sanatkârların ihtiyaçlarına uygun üretim araçlarını imal ederek, küçük sanatkârların teknolojik açıdan donatılmasına yarayacak bir rehberlik hizmetini başarması için bazı iktisadi devlet teşekküllerinin öncülük etmesi de gerekmektedir. Demirel bu düşüncelerle bir taraftan iktisadi devlet teşekküllerinin ticari basiret, karlılık ve verimlilik zihniyeti içerisinde kaynak yaratıcı kurumlar olarak gelişmesine verdiği önemi belirtmiş diğer taraftan da bu teşekküllerin ekonomik ve sosyal kalkınmaya karşı sorumluluklarına işaret etmiştir (BCA, 30-1-0-0, 16-90-2, 18.03.1968).

Demirel'e göre iktisadi devlet teşekküllerinin yeniden organize edilmesi ihtiyacı ise bu fonksiyonları en iyi şekilde başarmalarını mümkün kılacak teşkilatın, bünye ve usullerinin araştırılması ile mümkündür. Bu da kendilerinden beklenen hizmetlerin ışığında ele alınması gereken bir konudur. Demirel, konuşmasını seminere katılan ilim adamları ile bilgili ve tecrübeli idarecilerin iktisadi devlet teşekkülleri konusuna derinlik kazandıracak görüşleriyle katkılarda bulunacaklarına inandığını ve ortaya çıkacak neticelerden hükümet olarak istifade edeceklerini söyleyerek tamamlamıştır (BCA, 30-1-0-0, 16-90-2, 18.03.1968).

SONUÇ

En basit tanımıyla iktisadi devlet teşekkülleri, iktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyet göstermek üzere kurulan ve sermayesinin tamamı devlete ait olan kamu iktisadi teşebbüsleridir. Bu müesseseler Cumhuriyet'in ilk yıllarında ekonomisi kötü durumda olan ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasını gerçekleştirmek için bir araç olarak düşünülmüşlerdir. Devletin, bazı kamu hizmetlerinin görülebilmesi için iktisadi ve ticari faaliyetlere fiilen katılma zorunluluğunun neticesi olarak doğmuşlardır. İzmir İktisat Kongresi'nde, özel teşebbüsü desteklemeye yönelik kararlar alınmasına ve sonrasında önemli bazı adımlar atılmasına rağmen ekonomide istenilen gelişmeler sağlanamamıştır. Bununla birlikte dünya piyasalarını derinden etkileyen 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın ortaya çıkması sonucunda ülkemizde ekonomide devletçilik fikri ağırlık kazanmıştır. II. Dünya Savaşı'nın da etkisiyle 1940'lı yıllarda devletçilik uygulamaları önceki döneme göre hızını kaybetmesine rağmen devam etmiştir. 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti Hükümeti, liberal ekonomi modeli uygulamayı öngörse de daha çok karma ekonomik modeli esas almıştır. Bu dönemde Prof. Dr. Ernest E. Hirsch, başkanlığında özel bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyondan kamu iktisadi teşekküllerinin durumlarının saptanması ve kamu iktisadi teşekkülü olarak sürdürülmesi gerekmeyen işletmelerin özel sektöre devredilmesinin yollarının belirlenmesi istenmiştir. Ancak istenilen sonuç elde edilememiştir. 1960'tan itibaren planlı ekonomiye geçişle birlikte liberal ekonomik modelden karma ekonomik modele geçiş olmuştur. Bu dönemde kamu iktisadi teşekküllerine özel bir önem verilmiştir. Bu müesseseler yerli ve yabancı araştırma gruplarıyla incelenmiştir. Nasıl daha verimli ve kârlı hale getirilebilecekleri üzerine çalışmalar yapılmıştır.

Başbakan Süleyman Demirel, iktisadi devlet teşekküllerinin, karma ekonomi çerçevesinde iktisadi hayatımızın önemli bir unsuru olduğunun bilincindedir. Demirel, iktisadi devlet teşekküllerinin doktriner bir görüşün ürünü olmayıp, özel teşebbüsün yetersizliğinden doğan boşluğu doldurmak için ortaya çıktığı ve ilerleyen süreçte aşırı bürokrasi içerisinde iktisadi ihtiyaçları aşan bir genişleme gösterdiği tespitinde de bulunmuştur. Konuşmasında iktisadi devlet teşekküllerinin çalışmalarına esas olması gereken prensiplere de işaret etmiştir. İktisadi devlet teşekküllerinin en kritik tarafının idare meselesi olduğunu

belirtmiştir. Aynı üretim kolunda kamu ve özel sektör kurumlarının fırsat eşitliğine sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu sayede iktisadi devlet teşekküllerinin devlete ve tüketiciye yük olmasına veya devletten gördüğü ayrıcalıklı muamele ile özel sektöre zarar verecek bir hâkimiyet kurmasına imkân bırakılmayacağını ifade etmiştir. Bununla birlikte iktisadi devlet teşekküllerini piyasada tekeli kuvvetlerin belirmesine karşı düzenleyici bir vasıta olarak da görmektedir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde imalat sanayiinin gelişmesinde özel sektöre önem ve öncelik verileceğini belirtmekle birlikte iktisadi devlet teşekküllerinin başladıkları yatırımları tamamlayacağını ve özel sektörün giremediği alanlara gireceğini de belirtmiştir. Özel sektörün yatırım kararlarında hataların önlenmesi ve böylece kaynakların uygun şekilde kullanılması için kamu sektörü ile özel sektör arasındaki haberleşmenin sıklaştırılacağı üzerinde de durmuştur. Demirel, iktisadi devlet teşebbüsleri arasındaki koordinasyon konusunun önemini de vurgulamıştır. Kurulacak sağlam bir koordinasyonun elverişli şartları yaratacağını belirtmiştir. Süleyman Demirel'in İktisadi Devlet Teşekkülleri Semineri'ndeki konuşmasında vurguladığı hususlar onun konunun geçmişine, olumlu ve olumsuz yönlerine, uygulanmaya çalışılan karma ekonomik model içerisinde alması gerektiği konuma ve üsteleneceği rollere dair hususlara vakıf olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

BCA., 30-1-0-0, 16-90-2, 18.03.1968.

BCA., 30-10-0-0, 24-136-9, 26.09.1933.

BCA., 30-10-0-0, 25-140-4, 12.04.1940.

BCA., 30-10-0-0, 25-140-12, 20.12.1940.

BCA., 30-10-0-0, 174-205-7, 23.06.1928.

BCA., 30-10-0-0, 24-138-1, 22.11.1937.

BCA., 30-18-1-2, 197-48-18, 14.07.1966.

BCA., 30-18-1-2, 268-49-17, 07.07.1971.

BCA., 30-18-1-2, 268-45-4, 23.06.1971.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 2, Cilt 1, Toplantı 1, Birleşim 5, (3 Kasım 1965), s. 79-86.

Resmî Gazete, 21 Mart 1964, S. 11662.

Ayan, E., (June, 2021), *Türkiye'nin İlk Kalkınma Bankası: Türkiye Sanayi ve Maden Bankasının Faaliyet Hayatının Eleştirel Analizi*, *History Studies*, 13/3, s. 727-750.

Aslan, M.,(2015), *Tarihsel Süreç İçerisinde Türkiye'de Kullanılan Muhasebe Sistemleri ve İktisadi Devlet Teşekkülleri Üzerinden Örnekler*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Çanakkale.

Bakır, G.,(2019) *İktisadi Devlet Teşekküllerinde Eğitim Giderlerinin Bütçede Doğruluk İlkesi Açısından İncelenmesi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

Delice Altunbağ, D. ve Türkoğlu, İ., (2015), *Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Ekonomisindeki Yeri*, *Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 3, s. 32-58.

Demir, G., ve Kömürcü, D., (Ekim,2014) *1960'larda Sermayenin Yeni Düzen Arayışı: Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti*, Yakındoğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. VII, S. 2, s. 32-58.

Dişiaçık Teknaz, M., (2023), *Adalet Partisi İktidarında Türkiye (1965-1971)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Fedayi, C., (Temmuz-Aralık 2019), *Adalet Partisi'nin Birinci Dönemi: 1961-1971*, Muhafazakâr Düşünce, Y. 16, S. 57, s. 123-150.

Hirsch, E. E., (1939), *İktisadi Devlet Teşekküllerinin Hukuki Mahiyeti*, Ankara.

İktisadi Devlet Teşekkülleri, (1968), Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul.

Karakoç, E., (2020), Süleyman Sami Demirel, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. Ek-1, Ankara, s. 313-316.

Kaya, H., (2014), *Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961-1965)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Kırdağ Mahir, S. Ve Danacıoğlu E., (Haziran 2018), *Elitler ve Kültürel Sermaye: Nejat F. Eczacıbaşı Örneği*, *Sosyoloji Notları*, C. 2, S. 1, s. 141-156.

Özmen, S., (1967) *Türkiye'de ve Dünya'da İktisadi Devlet Teşekkülleri (Önemi, Gelişme Nedenleri, Karşılaştırmalar, Değerlendirmeler, Türkiye İçin Düşünceler)*, Sevinç Matbaası, Ankara.

Tansi, M. D., (2021), *Türk Modernleşme Tarihi Sürecinde Adalet Partisi Bağlamında Muhafazakâr Siyaset Arayışı, Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 14/3, s. 924-937.

Tezel, Y. S., (1986), *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınları, Ankara.

Tokgöz, E., (1995), *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi*, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, Ankara.

Şenel Uzunkaya, S., (Prof. Dr. Sabri ORMAN Özel Sayısı, 2020), *Türkiye Ekonomisinde 1923-1977 Yılları Arasındaki Sanayi ve Kalkınma Planlarının Değerlendirilmesi*, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 14-30.

Yayman, H., (2005), *Türkiye'nin İdari Reform Politikası*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Yönetim Bilimi) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2005.

Yazman, M. Ö., Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, C. 1, Ankara (t.y).

Yücel, H., (2017), *Cumhuriyet Ekonomisinin Kuruluşu ve Gelişimi*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara.

Deniz, K., Ernst Eduard Hirsch, Erişim Tarihi, 08.12.2023 sa.17:06, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ernst-eduard-hirsch/?pdf=3677>

Erdal, İ., Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası, s. 1. Erişim Tarihi: 28.07.2024 sa. 19:58,(<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turkiye-sanayi-ve-maadin-bankasi/?pdf=3293>)

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı, Erişim Tarihi: 08.12.2023, sa.17:12, <https://www.tesev.org.tr/tr/turkiye-ekonomik-ve-sosyal-etudler-vakfi/tarihce/>

Araştırma Makalesi / Research Article

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ SÜRECİNDE GENÇLİK VE SPOR BAKANLIĞININ DÖNÜŞÜMÜ¹

İhsan Selim BAYDAŞ*

Niran CANSEVER**

ÖZ

Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi 16 Nisan 2017 Referandumu ile kabul edilmiş ve 9 Temmuz 2018 tarihinden itibaren uygulanmaya başlamıştır. Bu sisteme geçişle beraber Başbakanlık ve Bakanlar Kurulu kaldırılmış, Cumhurbaşkanı yürütmenin başı olmuştur. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile yaşanan önemli değişimlerden biri de bakanlık yapılanmasında ve teşkilatlanmasında meydana gelmiştir. Bakanlık merkez ve taşra yapılanmaları yeniden düzenlenmiştir. Bunun sonucunda Gençlik ve Spor Bakanlığı özelinde de önemli yapısal değişim ve dönüşümler olmuştur. Yeni sistemle birlikte mevcut durumda Gençlik ve Spor Bakanlığının teşkilat yapısı 10 Temmuz 2018 tarihli ve 1 Numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile belirlenmiştir. Çalışmada, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin bakanlıklara olan etkileri, Gençlik ve Spor Bakanlığı dönüşümü üzerinden incelenmiştir. Bunun için çalışma, sistem değişikliği ile Gençlik ve Spor Bakanlığının eski ve yeni yapısı arasındaki durumu kamu yönetimi çerçevesinde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaçla çalışmada, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemiyle birlikte bakanlıklarda ne tür farklılıkların olduğu, bakanlık yapılanmalarında ve teşkilatlanmalarında yeni düzenin ne şekilde olduğu Gençlik ve Spor Bakanlığı dönüşümü örneği üzerinden karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu kapsamda literatür taraması yapılmış, ilgili her türlü hukuki düzenleme, mevzuat, ilgili kurum ve kuruluşlara ait belgeler, veriler ve raporlar incelenmiştir. Toplanan veriler doküman incelemesi yöntemiyle analiz edilmiştir. 2018’de yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile

¹ Bu çalışma Dr. Öğretim Üyesi Niran CANSEVER danışmanlığında İhsan Selim BAYDAŞ tarafından hazırlanan “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Gençlik ve Spor Bakanlığının Dönüşümü” başlıklı yüksek lisans tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

* Rize Valisi, i.selim.baydas@icisleri.gov.tr., ORCID:0009-0001-2074-3536

** Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, niranansever@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7067-8779.

bakanlıklar, tüzel kişilikleri ve hükmü şahsiyetleri yerine artık cumhurbaşkanlığının tüzel kişiliğinin altında birer birim olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Gençlik ve Spor Bakanlığının teşkilat yapısında kamu yönetiminde etkinlik ve verimliliği artırmak amacıyla belirgin bir sadeleşme gözlenmiştir. Yeni yönetim modelinin daha hızlı karar alma süreçlerine imkân verdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Parlamenter Hükümet Sistemi, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Bakanlıklarda Dönüşüm, Gençlik ve Spor Bakanlığı

TRANSFORMATION OF THE MINISTRY OF YOUTH AND SPORTS IN THE PROCESS OF THE PRESIDENTIAL GOVERNMENT SYSTEM

ABSTRACT

The Presidential Government System in Türkiye was adopted by the April 16, 2017 Referendum and has been in effect since July 9, 2018. With the transition to this system, the Prime Ministry and the Council of Ministers were abolished and the President became the head of the executive. One of the most important changes the Presidential Government System brought about was the restructuring and reorganization of ministries. The central and provincial structures of the ministries were reorganized. As a result, the Ministry of Youth and Sports has undergone significant structural changes and transformations. With the new system, the organizational structure of the Ministry of Youth and Sports was determined by the Presidential Decree No. 1 dated 10 July 2018. In this study, the effects of the Presidential Government System on ministries are analyzed through the transformation of the Ministry of Youth and Sports. For this purpose, the study aims to reveal the situation between the old and new structure of the Ministry of Youth and Sports with the system change within the framework of public administration. For this purpose, the study comparatively analyzes what kind of differences have emerged in the ministries with the Presidential Government System and what the new order is in ministry structures and organizations through the example of the transformation of the Ministry of Youth and Sports. In this context, a literature review was conducted and all relevant legal regulations, legislation, documents, data and reports of relevant institutions and organizations were examined. The collected data were analyzed through document analysis. With the Presidential Government System that came into force in 2018, ministries now exist as units under the legal personality of the Presidency instead of their legal and sovereign personalities. A significant simplification was observed in the organizational structure of the Ministry of Youth and Sports in order to increase efficiency and effectiveness in public administration. The new management model was found to enable faster decision-making processes.

Keywords: *Public Administration, Parliamentary Government System, Presidential Government System, Transformation in Ministries, Ministry of Youth and Sports*

GİRİŞ

Türkiye’de 1961 Anayasası’ndan itibaren uygulanmakta olan parlamenter hükümet sistemi kaldırılarak yerine Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi getirilmiştir. Yeni hükümet sistemi, 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandum ile kabul edilmiş ve 9 Temmuz 2018 tarihinden itibaren uygulanmaya başlamıştır. Yeni hükümet sistemi birçok değişikliği beraberinde getirmiştir. Bunlardan en önemlisi Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile yeni bir yürütme mekanizması oluşturmuş, başbakanlık kurumu ve bakanlar kurulu kaldırılmış onun yerine cumhurbaşkanı yürütme erkinin başı olmuştur. Cumhurbaşkanlığı, Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkındaki 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanı, devletin başı olarak tanımlanmıştır ve yürütme yetkisi cumhurbaşkanına verilmiştir. Ayrıca bakanlar da cumhurbaşkanı tarafından meclis dışından atanabilmektedir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile yaşanan bir diğer değişim ise bakanlık teşkilatlanmasında olmuştur. Bu duruma yönelik bakanlık merkez ve taşra yapılanmalarında yeni düzenlemelere gidilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş sürecini sağlayan mevzuat düzenlemelerine aykırı olmayacak şekilde bakanlık birimlerinin yapıları, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine uygun olarak oluşturulmuş ve birim çalışma yönergeleri yayımlanmıştır. Yeniden yapılanma sürecinin incelendiği Gençlik ve Spor Bakanlığı’nda da tüm ikincil mevzuatlar, Bakanlığa ve kapatılarak merkez teşkilata dahil edilen iki bağlı kuruluşa göre düzenlendiği için Bakanlığa ait tüm mevzuat yapısı planlı bir çalışmayla yenilenmekte olup, çalışmalar büyük oranda tamamlanmıştır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin kamu yönetimi ve bakanlık yapılanmalarında meydana getirdiği bu değişiklikler sonucu Gençlik ve Spor Bakanlığı da yeni yapısına kavuşmuştur. Yeni sistemle birlikte mevcut durumda Gençlik ve Spor Bakanlığının teşkilat yapısı 10 Temmuz 2018 tarihli ve 1 Numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile belirlenmiştir. Hükümet sisteminin değişimiyle birlikte bakanlıklar bünyesinde oluşan farklılıklar sonucu Gençlik ve Spor Bakanlığında önemli yapısal farklılıklar olmuştur.

Çalışmada ülkemizde meydana gelen hükümet sistemi değişikliğinin bakanlık yapılanmalarında meydana getirdiği değişimler konu alınmıştır. Türkiye’de değişen kamu yönetimi ve hükümet sistemi ve bunlara istinaden değişen teşkilat yapıları üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Ancak bugüne kadar Cumhurbaşkanlığı

Hükümet Sistemine geçişin sonuçları ve etkileri bakanlık özelinde incelenmemiş aynı zamanda Gençlik ve Spor Bakanlığının dönüşümü özelinde bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışma, hükümet sistemi değişikliği ile Gençlik ve Spor Bakanlığının eski ve yeni yapısı arasındaki durumu kamu yönetimi çerçevesinde ortaya koymayı böylece Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Gençlik ve Spor Bakanlığı kapsamındaki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemiyle bakanlıklarda ne tür farklılıkların olduğu, bakanlık yapılanmalarında ve teşkilatlanmalarında yeni düzenin ne şekilde olduğu incelenmiş, Gençlik ve Spor Bakanlığında yeni sistem ile yaşanan değişim ve dönüşümün parlamenter sistem ile farklılıklarına odaklanarak karşılaştırılmıştır.

Araştırmada nitel karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılmıştır. Gençlik ve Spor Bakanlığının Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi öncesi durumu ile sonrasında yaşadığı değişim ve dönüşüm karşılaştırmalı bir analiz ile incelenmiştir. Karşılaştırma kapsamında konu ile ilgili hukuki düzenlemeler, mevzuat, ilgili kurum ve kuruluşlara ait belgeler, veriler ve raporlar gibi kaynaklar doküman incelemesi yöntemiyle incelenmiştir. Ayrıca araştırmacı, Gençlik ve Spor Bakanlığının yeni hükümet sistemindeki dönüşümü sırasında 02.11.2018-10.08.2023 tarihleri arasında Gençlik ve Spor Bakanlığında Bakan Yardımcısı olarak üst yöneticilik yapmış ve bu dönüşüm sürecinin başında bulunarak katılımcı ve gözlemci olmuştur. Bu kapsamda doküman incelemesinden elde edilen veriler katılımcı gözlemci rolündeki araştırmacının deneyimleriyle birlikte ele alınmış, bütüncül bir karşılaştırma yapılmıştır.

1. CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNE GİDEN SÜREÇ

Demokrasinin hâkim olduğu ülkelerde yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirleriyle olan ilişkileri hükümet sistemlerini ortaya çıkarmıştır. Hükümet sistemleri de kuvvetler birliğine ve kuvvetler ayrılığına göre iki grupta kategorize edilmektedir. Yasama ve yürütme erkleri aynı organda toplanırsa meclis hükümeti; farklı organlara verilirse parlamenter, başkanlık ve yarı-başkanlık sistemleri gibi kuvvetler ayrılığına dayanan hükümet sistemleri oluşur. Yasama ve yürütme kuvvetinin kesin ve katı bir şekilde ayrılmış ve aralarındaki ilişki son derece sınırlı ise bu sisteme başkanlık sistemi, yasama ve yürütme daha yumuşak

ve dengeli ayrılmış ve aralarındaki ilişki oldukça yoğun ise bu sisteme parlamenter sistem denir. Hükümet sistemleri, devletin özelde de yürütme erkinin kurumsal yapısını belirler. Bu nedenle kamu yönetiminin yapısında ve işleyişinde de önemli değişimlere yol açan hükümet sistemi değişiklikleri, Eryılmaz'a göre (2019:10) devletin yürütmeye ilişkin kolunun örgütsel görünümünü yansıtır. Literatürde genel olarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi olarak adlandırılan sistem; yasama, yürütme ve yargı erklerinin ilişkilerinin düzenlenmesi bakımından başkanlık sistemine benzer. Nitekim Lamba'ya göre (2019: 218) bu sistem, başkanlık sisteminin bazı değişikliklerle Türkiye'ye uyarlanmış bir şeklidir.

Cumhuriyetin kuruluş döneminde, 1921 Anayasası sonrasında 1924 Anayasasıyla farklı yürütme erki şekilleri oluşmuştur. TBMM'nin açılmasından cumhuriyetin ilanına kadar geçen süreçte Türkiye'de, yasama yürütme yargı erklerinin mecliste birleştiği Meclis Hükümeti Sistemi geçerli olmuştur. 1924 Anayasası da güçler birliği ilkesini ve meclis hükümeti sistemini yeniden benimseyen ve devam ettiren bir anlayış benimsemiştir. 1961 Anayasası çift meclisli parlamenter sistemi ve erk ayrımını benimsemiştir. 1982 Anayasası ise, tek meclisli klasik parlamenter sistemi benimsemiştir. Türkiye'de erkler, birbirlerinden bağımsız bir şekilde ayrılmıştır. Kuvvetler ayrılığı olarak nitelendirilen bu sistemde Türkiye'de; yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne, yürütme yetkisi ve görevi Cumhurbaşkanına, yargı yetkisini ise Türk Milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelere vermiştir. Türkiye'de 1961 Anayasasından itibaren uygulanmakta olan parlamenter hükümet sistemi kaldırılarak yerine 2018 yılında halk oyuyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi getirilmiştir. Sistem, 16 Nisan 2017 Referandumu ile kabul edilmiş ve 9 Temmuz 2018 tarihinden itibaren anayasada yapılan değişikliklerle uygulanmaya başlamıştır.

Tarihsel açıdan baktığımızda Türk siyasal hayatında Başkanlık sistemi tartışmaları altında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi değişikliği parlamenter sistemin tıkanıp noktalarında birçok lider tarafından dile getirilmiş ve tartışılmıştır. Söz konusu sistem değişikliğini Türkiye'de yöneten sağ liderliğini elinde tutarak tek başına iktidara gelerek uzun dönem başbakanlık ve sonrasında cumhurbaşkanlığı yapmış olan (Cansever ve Kiriş, 2021) Süleyman Demirel ve Turgut Özal daha önce dile getirmiştir. Hatta Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş de zaman zaman başkanlık sistemini savunan açıklamalar yapmışlardır (Bayram, 2016: 38). 1990'lı

yıllarda parlamenter demokraside, temsilde adalet sağlanırken yönetimde istikrar bir türlü sağlanamamış söz konusu dönemde 2002 seçimlerine kadar, Türkiye’de koalisyonel dönem yaşanmıştır. 1991 seçimleri ile başlayan 2002 seçimleri ile son bulan söz konusu dönemde kurulan hükümetlerin ömürleri ortalama 1 yıl veya birkaç aylık sürelerle kadar düşmüş ve 11 hükümet kurulmuştur (Cansever ve Kiriş, 2021). 1990’lı yıllar yönetimdeki istikrarsızlık ve tıkanıklık sistem içerisindeki birtakım problemleri göstermiştir. Bu süreç; koalisyon hükümetleri, bir partinin koalisyonundan çekilmesi ile hükümetin güvenoyu alamaması ve başbakanlık hükümet kurma görevi verilen kişinin çeşitli siyasi müzakerelere ve siyasi angajmanlara girerek hükümet kurması veya hükümet kurmadan tekrar hükümet kurma görevini cumhurbaşkanına iade etmesi ve bu esnada yürütme organının icrai tarafı olan hükümeti oluşturan başbakanın görevi teslim etmesi gerekirken teslim etmemesi gibi birçok yönetim problemini barındırmıştır.

2002 seçimlerinden sonra tek başına iktidar olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) iktidarının ilk döneminde, Türk siyasal hayatında dönem dönem yaşanan başbakan cumhurbaşkanı uyumsuzluğu problemi ortaya çıkmıştır. Anayasa’ya göre cumhurbaşkanı yürütmenin başıdır ve cumhurbaşkanı yürütmenin başı olarak devletin organlarının birbiriyle uyum içerisinde, ahenkle senkronize bir biçimde çalışmasını temin etmesi gerekmektedir. Ancak Türk siyasal hayatında başbakan ve cumhurbaşkanının çatışma örnekleri vardır. Ayrıca Türk siyasal hayatında klasik parlamenter sistemde meclis tarafından cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de tıkanıklıklar yaşandığı; siyasal partilerin bir cumhurbaşkanı ismi üzerinde anlaşmaya varamaması, bu nedenle cumhurbaşkanı seçilememesi gibi sorunların yaşandığı örnekler söz konusudur. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’ün görev süresinin dolmasıyla Türkiye’nin 7. Cumhurbaşkanı seçmek için 22 Mart 1980 tarihinde Meclis’te başlayan cumhurbaşkanlığı seçimleri, seçim sisteminin de ucu açık olması sebebiyle aylarca devam etmiştir. Bu süreçte dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil uzun süre Cumhurbaşkanlığı’na vekâlet etmiş, bu süreç 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle son bulmuştur. Yine bir başka örnek, tarihe 367 krizi olarak geçen 2007 cumhurbaşkanlığı seçimleridir. Cumhurbaşkanlığı seçim turlarında meclisteki çoğunluğun, cumhurbaşkanlığı seçim yeterlilik sayısında mı olması gerektiği, yoksa meclisin oturumunun açılmasını yeterli kılan sayının cumhurbaşkanlığı seçiminin oturum başlangıcına yeterli mi olduğu bir yorum tartışmasına sebep olmuştur. Bu tartışmalar esnasında seçime gidilmiş

ancak siyasal partilerin de bir uzlaşmaya varamaması neticesinde cumhurbaşkanı seçilememiş ve görev süresi dolmuş olmasına rağmen dönemin cumhurbaşkanı olan Ahmet Necdet Sezer cumhurbaşkanlığı görevine devam etmiştir. Söz konusu krizden sonra 22 Temmuz 2007 Milletvekili Seçimleri yapılmış, AK Parti yine tek başına iktidar olmuş, Meclis toplanmış cumhurbaşkanlığı seçimi tamamlanmış ve ardından 21 Ekim 2007 yılında anayasa değişikliği referandumu (%69,1) ile cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine karar verilmiştir. 28 Ağustos 2014 seçimlerinde ilk defa cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmiş, AK Parti lideri Recep Tayyip Erdoğan halk tarafından seçilmiş ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Ancak klasik parlamenter sistem uygulaması devam etmiş yürütme erki başbakan ve bakanlar kurulu ile devam etmiştir. 15 Temmuz 2016'da yaşanan askeri darbe girişimi sonrası, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve anayasa değişikliği yeniden tartışılmaya başlanmış ve 16 Nisan 2017'de yapılan anayasa değişikliği referandumu (%51,4) ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi uygulamasına geçilmiştir.

1.1. Bakanlık Teşkilatlanmasındaki Değişim ve Dönüşüm

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile anayasada yürütme kısmı yeniden düzenlenerek bakanlar kurulu kaldırılmış, başbakanlık mülga edilmiş ve yürütme organı cumhurbaşkanı ve cumhurbaşkanlığı teşkilatına atfedilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın sekizinci maddesinde yapılan değişiklik ile, yürütme yetki ve görevinin, cumhurbaşkanı tarafından, anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılması ve yerine getirilmesi sağlanmıştır. Cumhurbaşkanlığı yürütmenin merkezi olmuştur. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine göre cumhurbaşkanı herhangi bir siyasi partiye mensup da olabilir. Nitekim 2007 yılında yapılan anayasa değişikliğinden sonra 2014 yılından itibaren cumhurbaşkanı, halk tarafından seçilmektedir.

Yeni hükümet sistemiyle cumhurbaşkanlığı kararnamesi kavramı kamu yönetimi/idare literatürümüze girmiştir. Cumhurbaşkanlığı kararnameleri kavramı, idare organının anayasa çerçevesinde teşkilatlanmasını ve idari yapının ve kanunlarının, anayasanın kendisine verdiği yetki kapsamında dizayn edilmesini ifade etmektedir. Aynı zamanda kararname çıkarma kolaylığı ile karar alma kolaylığı sağlayan, eski kanun hükmünde kararnamelere benzeyen ama yetkisini, onayını, bizzat cumhurbaşkanından alan bir yapı getirmiştir. 2018'de

cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı 1, 2, 3 ve 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnemeleri yayımlamıştır. 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnemesi, cumhurbaşkanlığı teşkilatını tanımlayan kararnamedir. Söz konusu Kararname; bütün bakanlıkları, bütün cumhurbaşkanına bağlı alt birimleri, genel müdürlükleri yeniden tanımlayan işleyişini tarif eden, bunlara bağlı genel müdürlüklerin ve alt birimlerin detaylandırıldığı çok uzun bir kararnamedir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde bakanlıklar ve cumhurbaşkanlığına bağlı diğer birimler de cumhurbaşkanlığı teşkilatının yürütmenin altındaki birimlerine dönüşmüştür. Cumhurbaşkanı Hükümet Sistemi ile bakanların sadece Cumhurbaşkanı'na karşı sorumlu olmaları düzenlenmiştir. Yeni sistemle birlikte bakanlık yapılanmasında yaşanan değişimlerden ilki bakanlık sayısının 16'ya indirilmesi olmuştur. Bakanlık yapılanmasında yaşanan değişimlerden bir diğeri, idari müsteşarlık kurumunun kaldırılmasıdır. Müsteşarın görev ve yetkileri ise bakan yardımcılara aktarılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile yaşanan bir diğeri ise bakanlık teşkilatlanmasında olmuştur. Bu duruma yönelik bakanlık merkez ve taşra yapılanmalarında yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bunlardan en önemlisi başbakanlık ve bakanlar kurulunun kaldırılması ve bakanların da cumhurbaşkanı tarafından meclis dışından atanabilmesidir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş sürecini sağlayan mevzuat düzenlemelerine aykırı olmayacak şekilde Gençlik ve Spor Bakanlığı birimlerinin yapıları Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine uygun olarak yeniden oluşturulmuş ve birim çalışma yönergeleri yayımlanmıştır. Tüm ikincil mevzuatlar, Bakanlığa ve kapatılarak merkez teşkilata dahil edilen iki bağlı kuruluşa göre düzenlendiği için Bakanlığa ait tüm mevzuat yapısı planlı bir çalışmayla yenilenmekte olup, çalışmalar büyük oranda tamamlanmıştır.

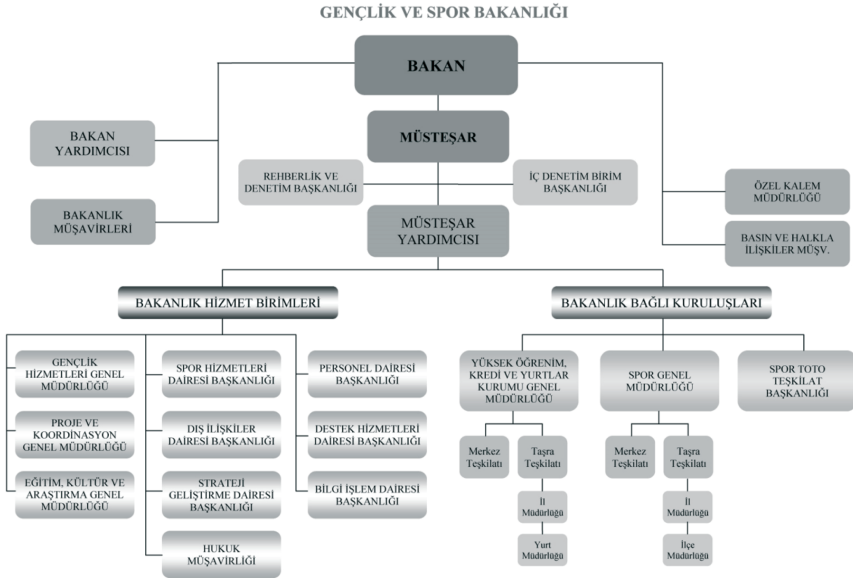
Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminden önce sistemde her bakanlığın kendine ait ayrı ayrı kuruluş kanunları, o tüzel kişiliği tanımlayan, tüzel kişiliği tarif eden, ayrı ayrı bakanlıkların kuruluşları hakkında kanun veya daha sonra yetki ile kuruluşları hakkında kanun hükmünde kararnameler varken yeni sistemde bunların tamamı mülga edilmiştir. Bakanlıkları ayrı ayrı tarif eden kanun veya kararnameler yerine, cumhurbaşkanlığı teşkilatını tanımlayan kararnameler altında, bakanlıklar ayrı ayrı birer başlık, birer madde olarak yer almıştır. Dolayısıyla, bakanlıkların tüzel kişilikleri ve hükmi şahsiyetleri yerine

artık cumhurbaşkanlığının tüzel kişiliğinin altında birer birim olarak varlıklarını sürdürdükleri söylenebilir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin kamu yönetimi ve bakanlık yapılanmalarında meydana getirdiği bu değişiklikler sonucu Gençlik ve Spor Bakanlığı da yeni yapısına kavuşmuştur. Yeni sistemle birlikte mevcut durumda Gençlik ve Spor Bakanlığının teşkilat yapısı, 10 Temmuz 2018 tarihli ve 1 Numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile belirlenmiştir. Hükümet sisteminin değişimiyle birlikte Bakanlıklar bünyesinde oluşan farklılıklar sonucu Gençlik ve Spor Bakanlığında önemli yapısal farklılıklar olmuştur.

2. GENÇLİK VE SPOR BAKANLIĞINDAKİ DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM

Gençlik ve Spor Bakanlığını tarihsel açıdan incelediğimizde çok farklı yapı ve kurumlar altında yer aldığını söyleyebiliriz. Spordan Sorumlu Devlet Bakanlığı, Spor Bakanlığı isimleriyle ya da Millî Eğitim Bakanlığı ile birleştirilmiş bir yapıda olmuştur. Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı olan Kredi Yurtlar Genel Müdürlüğünün doğrudan başbakanlığa bağlandığı dönemler de söz konusudur. AK Parti iktidarının ilk döneminde de Kredi Yurtlar Genel Müdürlüğü başbakanlığa bağlanmış, spor ise bir devlet bakanlığı çatısı altında yer almıştır. Daha sonra Kredi Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü ve Spor Genel Müdürlüğü, 2012 yılında müstakil bir bakanlık olarak Gençlik ve Spor Bakanlığı çatısı altında birleşmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi öncesinde Gençlik ve Spor Bakanlığının yapısı; bakan, bakana bağlı müsteşar, dört tane müsteşar yardımcısı, sonra ilave edilen bir tane bakan yardımcısı ve bakanlık ana hizmet birimleri ile bakanlığa bağlı kuruluşlar şeklindeydi.

Şekil 1. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Öncesi Gençlik ve Spor Bakanlığının Yapısı

Gençlik ve Spor Bakanlığı, dört ana yapıdan oluşan bir kurumsal organizasyona sahiptir. Bakanlığın asli hizmet birimleri; destek hizmetleri, bilgi işlem, strateji geliştirme, hukuk müşavirliği, dış ilişkiler ve personel yönetimi gibi başkanlıklarla koordineli olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Bakanlık bünyesinde Gençlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Proje Koordinasyon Genel Müdürlüğü ve Eğitim, Kültür ve Araştırma Genel Müdürlüğü olmak üzere üç ana genel müdürlük bulunmaktadır. Bu genel müdürlükler, personel, destek hizmetleri, bilgi işlem, strateji geliştirme, hukuk müşavirliği ve dış ilişkiler başkanlıkları gibi diğer hizmet birimleriyle entegre bir şekilde faaliyet göstermektedir. Ayrıca, İç Denetim Başkanlığı, Rehberlik ve Denetim Başkanlığı, Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü ile Özel Kalem Müdürlüğü de bakanlığın temel organizasyon yapısının bir parçasıdır. Bakanlığın ikinci yapısal bölümünde ise Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü, Spor Genel Müdürlüğü ve Spor Toto Teşkilat Başkanlığı yer almaktadır. 2018 yılı itibarıyla bakanlığın kurumsal yapısının %95'i, bu bağlı kuruluşlar altında toplanmıştır. Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü ve Spor Genel Müdürlüğü bünyesinde; Destek Hizmetleri Daire Başkanlığı, Personel Daire Başkanlığı, Bilgi İşlem Başkanlığı, Strateji Geliştirme

Başkanlığı, Hukuk Müşavirliği, Dış İlişkiler Başkanlığı, İç Denetim Birimi ve Teftiş Kurulu gibi birimler yer almakta olup, bu yapılar ilgili genel müdürlükler altında hizmet vermektedir.

2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmeden önce, Gençlik ve Spor Bakanlığı taşra teşkilatına sahip değildi. İllerde bulunan iki müdürlükten biri Spor İl Müdürlüğü, diğeri ise Kredi ve Yurtlar İl Müdürlüğü olarak işlev görmektedir. Spor İl Müdürlüğü, gençlik ve spor hizmetleriyle ilişkili olup, Spor Genel Müdürlüğü'nün taşra teşkilatı olarak faaliyet göstermektedir. Kredi ve Yurtlar İl Müdürlüğü ise Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğüne bağlı bir taşra teşkilatıdır. Bu iki il müdürlüğü, bakanlığa değil, doğrudan ilgili genel müdürlüklere bağlı olarak çalışmalarını sürdürmektedir. İl İdaresi Kanunu'na göre, bakanlık birimlerinin valiye bağlı olması gerektiği belirtilse de bu iki müdürlük doğrudan genel müdürlüklere bağlıdır. Bu yapı kapsamında, taşrada görev yapan tüm personel, yine bu genel müdürlüklere bağlı olarak hizmet vermektedir. Bakanlık Personel Daire Başkanlığı ise yalnızca bakanlığın merkez teşkilatında ve bakanlık hizmet birimlerinde görev yapan personelin yönetiminden sorumludur. Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü'nün personel daire başkanlıkları, bakanlık merkez teşkilatına kıyasla daha geniş bir personel yönetim sorumluluğuna sahiptir.

Bakan yardımcılığı, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminden önce bakanlıkların bünyesinde oluşturulmuş, genellikle siyasi ilişkileri yönlendiren, ancak icrai yetkileri olmayan ve doğrudan bakana bağlı bir pozisyon olarak tanımlanmaktadır. Bu pozisyonun etkinliği, müsteşar ve müsteşar yardımcılar aracılığıyla sağlanmaktadır. Bakanlığın en üst düzey bürokratik yöneticisi müsteşardır. İlgili mevzuatta, müsteşarın birçok kurum, kurul ve kuruluşun üst yöneticisi olarak tanımlandığı ve bakana doğrudan bağlı olarak görev yaptığı belirtilmektedir. Bakanlığın ana hizmet birimleri ve bağlı kuruluşları müsteşar tarafından yönetilmektedir.

Günümüzde Gençlik ve Spor Bakanlığının ana hizmet birimleri olarak faaliyet gösteren Spor Genel Müdürlüğü ve Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü, geçmişte farklı bakanlıklara veya Başbakanlığa bağlı olarak ya da bağımsız bir devlet bakanlığı şeklinde yapılandırılmış, geniş bütçeleri ve faaliyet alanları ile öne çıkan güçlü genel müdürlükler olarak varlık göstermiştir. 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş ile, Bakanlık ana hizmet

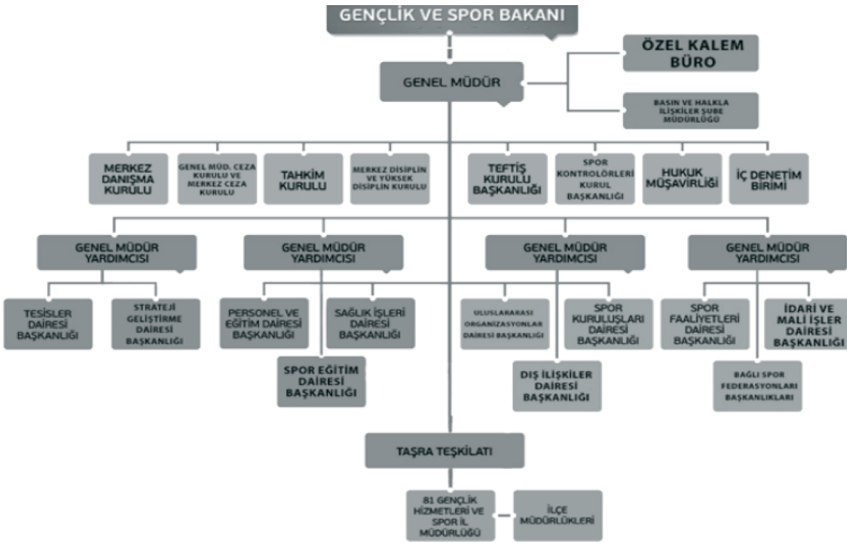

birimleri haline gelen Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü önemli bir dönüşüm sürecine girmiştir.

2.1. Spor Toto Teşkilat Başkanlığı, Spor Genel Müdürlüğü ve Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü'nün Dönüşümü

Spor Toto Teşkilat Başkanlığının teşkilat yapısı 2018 yılı itibarıyla ve sonrasında, bir diğer bağlı kuruluş olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Başkanlık, Spor Toto ve iddia oyunlarının oynatılmasını organize eden ve bu oyunlardan elde edilen katkı ve kar paylarını bütçeleştiren bir kurumdur. Ancak, doğrudan bu oyunları yöneten bir kuruluş değildir; bu görev, ihale usulüyle belirlenen bir alt yükleniciye devredilmektedir. İhale sonucunda belirlenen oranlara göre, alt yüklenici aracılığıyla elde edilen gelirden kar elde edilmektedir. Spor Toto Teşkilat Başkanlığının temel işlevlerinden biri, yasa dışı bahis faaliyetlerine karşı önemli bir engel oluşturmaktır. Başkanlık, bu alanı ne kadar etkin ve geniş bir şekilde yönetebilirse, yasa dışı bahisin terör örgütlerinin finansmanındaki payı o kadar azalacaktır. 2018 yılında yapılan yasal düzenlemeler, Başkanlığın dağıttığı ödül oranlarının artırılmasını sağlamış, bu da teşkilatın büyüme potansiyelini ve genişleme kapasitesini ortaya koymuştur.

Spor Toto Teşkilat Başkanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığının önemli bir bağlı kuruluşu olarak, bakanlığın kendi yatırım bütçesine kıyasla geniş bir yatırım yapma kapasitesine sahiptir. Teşkilatın elde ettiği gelirlerin bir kısmı Spor Genel Müdürlüğüne aktarılmakta iken, 2018'de yapılan mevzuat düzenlemeleriyle birlikte bu payın, Bakanlık Strateji Başkanlığının yatırım hesaplarına dahil edilmesi sağlanmıştır. Bu sayede, Strateji Başkanlığının yatırım bütçesine yapılan katkılar, Gençlik ve Spor Bakanlığının gerçekleştirdiği yatırımları önemli ölçüde artırma fırsatı sunmuştur.

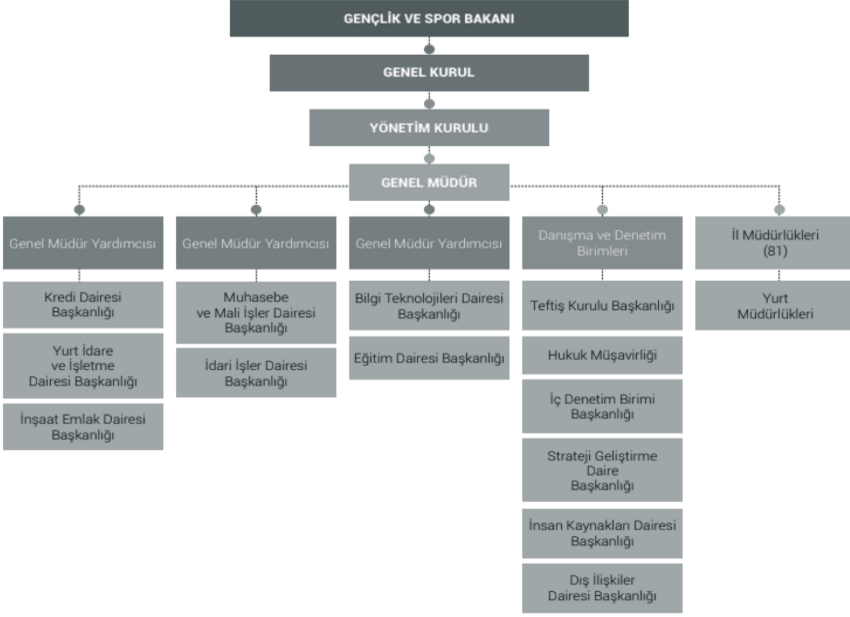

Şekil 2. Spor Genel Müdürlüğü Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Öncesi Teşkilat Şeması

Spor Genel Müdürlüğü, Genel Müdür ve dört Genel Müdür Yardımcısı tarafından yönetilmekte olup, bu yardımcıları; bakanlık Strateji, Eğitim, Dış İlişkiler, İdari ve Mali İşler gibi birimlerin yanı sıra, Spor Genel Müdürlüğüne özgü sporcu eğitimi, sporcu sağlığı, uluslararası organizasyonlar ve spor faaliyetleri gibi spesifik daireleri yönetmektedir. Genel müdüre bağlı olarak faaliyet gösteren bazı kurullar ise genel müdürlüğün işleyişinde kritik bir rol üstlenmektedir. Örneğin, Merkez Danışma Kurulu, Ceza Kurulu, Merkez Ceza Kurulu ve Spor Tahkim Kurulu bu önemli yapılar arasında yer almakta olup, bu kurulun kararlarına itiraz imkânı bulunmamaktadır ve nihai karar merciidir. Merkez Disiplin Kurulu, Spor Genel Müdürlüğü bünyesinde faaliyet gösteren bir diğer önemli birimdir. Bu birim, Teftiş Kurulu Başkanlığı, Hukuk Müşavirliği, İç Denetim, Spor Kontrolörleri Kurulu, Basın ve Halkla İlişkiler ile Özel Kalem gibi doğrudan Genel Müdürlüğe bağlı diğer birimlerle birlikte, kurumun işleyişini desteklemektedir. Bu birimler, Spor Genel Müdürlüğünün kurumsal kapasitesini güçlendiren unsurlar arasında yer almaktadır. Ayrıca, Tesisler Dairesi Başkanlığı, 2018 öncesinde Spor Genel Müdürlüğünün altyapı yatırımlarında, stadyumlar, spor salonları ve diğer spor tesislerinin planlanmasında kritik bir rol oynamıştır. Bu daire, kamu

sektöründe en fazla yatırım gerçekleştiren birimler arasında öne çıkmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemiyle birlikte ilgili birimler, genel müdürlükler hâline dönüştürülmüştür. Taşra teşkilatına sahip olan Gençlik Hizmetleri ve Spor İl Müdürlükleri, 81 ilde Gençlik Hizmetleri ve Spor İlçe Müdürlükleri ile, Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı olarak faaliyet göstermektedir.

Önemli bir diğer genel müdürlük, Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü'dür. Bu yapıda, üç genel müdür yardımcısının altında, Bakanlık organizasyonuna benzer bir yapılanma bulunmaktadır. İdari İşler Başkanlığı ve Eğitim Dairesi Başkanlığı gibi birimlerin yanı sıra, Danışma ve Denetim Birimleri arasında Teftiş Kurulu Başkanlığı da yer almaktadır. Ayrıca, Hukuk Müşavirliği, İç Denetim Birimi Başkanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Personel Daire Başkanlığı ve Dış İlişkiler Dairesi gibi çeşitli daire başkanlıkları da bu yapı içerisinde yer almaktadır. Kredi Daire Başkanlığı, Türkiye genelindeki 81 ilde ve yurtdışındaki öğrencilerin kredi ve burs işlemlerinin takibi gibi önemli görevler üstlenmektedir. Yurt İdare ve İşletme Dairesi Başkanlığı ile yurtların yapım, onarım ve bakımını sağlayan İnşaat Emlak Daire Başkanlığı da Yüksek Öğrenim Kredi Genel Müdürlüğü'nün işleyişinde kritik roller oynamaktadır. Bu genel müdürlüğün diğerlerinden ayrılan bir özelliği, yönetim kurulunun varlığıdır. Yüksek Öğrenim Kredi Genel Müdürlüğü, atanmış kişilerden oluşan bir yönetim kuruluna ve genel kurula sahiptir. Yönetim kurulunda, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) temsilcileri ile bakanlık yöneticileri yer almaktadır. Yönetim kurulunun onayıyla bazı karar mekanizmaları devreye girmektedir. Ancak, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile bu yapıda değişiklikler gerçekleşmiştir. Yönetim kurulunun yetkileri doğrudan Bakanlığa devredilmiş ve bu sayede, yönetim kurulu ve genel kurulun onayına gerek kalmaksızın bakan tarafından onaylanan kararlar yürürlüğe girmeye başlamıştır. Bu durum, yönetim kurulunun işlevselliğini sona erdirmiş ve yeni yapılanma, doğrudan genel müdür ve alt birimlerden oluşan bir yapı olarak şekillenmiştir.

Şekil 3. Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Öncesi Teşkilat Şeması

2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş ile, Spor Genel Müdürlüğü ve Kredi ve Yurtlar Kurumu mülga olmuştur. Bakanlık hizmet birimleri yeniden yapılandırılarak yeni genel müdürlükler eklenmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi çerçevesinde yayımlanan 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile sadeleştirilmiş ve birleştirilmiş bir yapı oluşturulmuştur. Bu yeni yapılanmada, Gençlik ve Spor Bakanı liderliğinde bakan yardımcıları ve yeni genel müdürlükler kurulmuştur. Kurulan genel müdürlükler şunlardır: Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Uluslararası Organizasyonlar ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Hukuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, Personel Genel Müdürlüğü, Strateji Başkanlığı, Bilgi İşlem Başkanlığı, Sosyal İlişkiler ve İletişim Başkanlığı, Gençlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Eğitim Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Destek Hizmetleri Başkanlığı, Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü, İç Denetim Başkanlığı, Bakanlık makamına bağlı olan Özel Kalem, Basın ve Halkla İlişkiler, İç Denetim, Rehberlik ve Denetim Başkanlığı ile Spor Toto Teşkilat Başkanlığı.

2.2. Gençlik ve Spor Bakanlığının Dönüşümü Sırasında Yaşananlar ve Mevcut Durum

Bu dönüşüm sürecini farklı ve kıymetli kılan husus bakanlık sisteminin ve faaliyetlerinin, bu geçiş döneminde işleyişini sürdürmeye devam ettirmesidir. 2018 yılının temmuz ayında bu değişiklikler resmîyet kazanmış, ancak 2019 yılının ocak ayına kadar yeni yapının altyapısına yönelik çalışmalar devam etmiştir. Yurt faaliyetleri, spor faaliyetleri ve maaş, kredi, burs ödemeleri kesintisiz şekilde sürdürülmüş; yazışmalar da aksamadan yapılmaya devam etmiştir. Bu yazışmalarda, bir süre sonra “mülga” ifadesinin kullanılmaya başlanarak geçiş sağlanmıştır. Zamanla, yeni genel müdürlüklerin, genel müdürler atanarak oluşturulmasına yönelik adımlar atılmış, doğal olarak bu süreçte birtakım zorluklarla da karşılaşmıştır.

2018 yılında Cumhurbaşkanı tarafından yeni Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve kabinesinin duyurulması, bu geçiş sürecinin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Gençlik ve Spor Bakanlığının yeni sisteme göre dönüşümü sırasında; teşkilat yapısı, hukuksal zemin, personel yönetimi hatta fiziksel açıdan dahi birçok sorunun aynı anda çözülmesi ve adaptasyon sürecini de beraberinde getirmiştir. O dönemde Spor Genel Müdürlüğü, Kredi Yurtlar Genel Müdürlüğü ve Bakanlık ana birimleri faaliyet gösterirken, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine ilişkin kararname doğrultusunda yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda, üç ayrı iç denetim biriminin bir araya getirilmesine yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Süreç, öncelikle kurumun ve teşkilat yapısının tanınması ve mevcut durumun incelenmesiyle başlamıştır. Bu incelemeler sırasında, başkanlık sayıları, genel müdür yardımcılığı kadroları, yeni yapı içinde yer alacak daire başkanlıkları ve genel müdürlüklerin sayıları gibi unsurlar detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin getirdiği en temel değişim; bakanlıklarda idari, hukuki bürokratik amir konumundaki müsteşarın yerine bakan yardımcılığı müessesesinin getirilmesidir. Müsteşarlık kurumu, tüm bakanlıklarda bürokratik sistemin son icrai karar noktası olarak aktif ve etkili mekanizmalardı. Siyaset geleneğinden gelen bakanların altında bürokratik hiyerarşiden gelen müsteşarlar bakanlık teşkilatlarının resmi işleyişinden bakana karşı sorumlu olarak çalışmaktalardı. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi bu bürokratik yapıyı

değiştirmiştir. Bakan ve genel müdürlükler arasında eskiden müsteşar ve müsteşar yardımcıları varken yeni yapıda sadece bakan yardımcıları bulunmaktadır. Müsteşarlık (müsteşar ve müsteşar yardımcılığı) kaldırılmış, müsteşar ve müsteşar yardımcılarında başka bir göreve atanamayanlar şahsa bağlı olarak unvanlarını muhafaza ederek bakanlıklarında icrai bir yetkileri olmaksızın görevlendirilmişlerdir. Yeni yapının aktif idari sorumluları bakan yardımcılığı olmuştur. Bakan yardımcılığı kavramı idari sistemimize ilk olarak girdiğinde daha çok sembolik ve siyasi bir makam iken, yeni yapıda kendisine bağlı birimlerin idari bürokratik amiri olarak icrai bir yapıya bürünmüştür. Daha önce tek müsteşarla tüm bürokratik yapı bakana karşı bir idari makamda birleşerek bağlanmışken; bakan yardımcılığında çoğunlukla 4 bakan yardımcısı ile bu sorumluluk ve bağlılık bölünmüştür. Genel atamalar değerlendirildiğinde çoğunlukla bu 4 bakan yardımcısının bir veya ikisi bürokratik kökenden, biri siyasi gelenekten, biri de sivil toplum, iş dünyası veya akademik gelenekten ilgili bakanlığın görev alanına göre tercih edilerek faydalı ve sinerjik bir çeşitlilik sağlamaya çalışmaktadır.

Bakanlığın merkez teşkilatında yer alan Yükseköğrenim Kredi Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü ve Spor Genel Müdürlüğü, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi çerçevesinde mülga hale getirilmiştir. Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Destek Hizmetleri Daire Başkanlığı, Bilgi İşlem Daire Başkanlığı, Personel Daire Başkanlığı, Hukuk Müşavirliği ve İç Denetim Birimi Başkanlıkları, Rehberlik ve Denetim Başkanlıkları ile birleştirilmiştir. Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Kredi Yurtlar Kurumundaki ve Spor Genel Müdürlüğündeki strateji başkanlıklarıyla entegre edilerek genel müdürlük düzeyine yükseltilmiş, diğer üç başkanlık ise bu yapı altında birleştirilmiştir. Hukuk Müşavirliği, daha sonra Hukuk Hizmetleri Genel Müdürlüğüne dönüştürülmüştür. Bakanlık merkezinde Spor Genel Müdürlüğü ve KYK Genel Müdürlüğünün Hukuk Müşavirlikleri, yeni yapıda Bakanlık Hukuk Müşavirliği çatısı altında bir araya getirilmiş ve ardından Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle Hukuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü haline getirilmiştir. Spor Genel Müdürlüğünün kurulmasıyla birlikte merkez teşkilatta bulunan Spor Hizmetleri Dairesi kapatılarak, bu genel müdürlüğün bünyesine dâhil edilmiştir. Ayrıca, Proje Koordinasyon Genel Müdürlüğü ile Eğitim, Kültür ve Araştırma Genel Müdürlüğü birleştirilmiştir. Daha önce iki ayrı genel müdürlük olarak faaliyet gösteren bu yapılar, tek bir çatı altında yeniden yapılandırılmıştır.

2018 yılında hükümet sistemi dönüşümünden önce, Gençlik ve Spor Bakanlığında üç Teftiş Kurulu Başkanlığı bulunmaktadır. Bu başkanlıklar, Bakanlık Teftiş Kurulu ile Spor Genel Müdürlüğü ve Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü bünyesinde bulunan Rehberlik ve Denetim Başkanları iken yeni yapıda tek bir Rehberlik ve Denetim Kurulu Başkanlığı çatısı altında birleştirilmiştir. Önceki yapıda Teftiş Kurulu ve Rehberlik ve Denetim Kurulu olarak adlandırılan birimlerin birleşmesi sonrasında unvanlar; yardımcı denetçi, denetçi ve baş denetçi unvanları altında yeniden yapılandırılmıştır. Bakanlıkların genel uygulamalarında müfettiş ve başmüfettiş unvanları tercih edildiği için Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile değişiklik yapılmış Rehberlik ve Denetim Başkanlığının ismi korunmuş, ancak alt kademelerdeki unvanlar birleştirilerek müfettiş yardımcısı, müfettiş ve başmüfettiş unvanları kullanılmaya başlanmıştır.

Spor Genel Müdürlüğü ve Kredi Yurtlar Genel Müdürlüğüne bağlı personel başkanlıkları, önceki yapılanmada üç ayrı daire başkanlığı olarak faaliyet göstermekteyken, yeni yapılanmada Personel Genel Müdürlüğü, Hukuk Müşavirlikleri ve Hukuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü gibi birimlerle birleştirilmiştir. Ayrıca, Spor Genel Müdürlüğü bünyesindeki Uluslararası Organizasyonlar Daire Başkanlığı ile Kredi Yurtlar Kurumuna ait Dış İlişkiler Daire Başkanlığı birleştirilerek, Uluslararası Organizasyonlar ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü oluşturulmuştur. Yeni yapılanma kapsamında Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü ile Sosyal İlişkiler ve İletişim Daire Başkanlığı da ihdas edilmiştir. Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, Spor Genel Müdürlüğünün Tesisler Dairesi ile Kredi Yurtlar Genel Müdürlüğünün İnşaat Dairesi başkanlıklarının birleştirilmesiyle oluşturulmuş güçlü bir yapı haline gelmiştir. Ayrıca, sosyal ilişkiler ve iletişim alanında faaliyet gösterecek birim olarak Sosyal İlişkiler ve İletişim Daire Başkanlığı kurulmuştur.

Bu dönüşüm süreci kapsamında, personel, strateji, hukuk, iç denetim, destek ve teftiş birimlerinden her birinde üçer daire başkanlığının bulunduğu yapılar birleştirilerek, işlevselliğin artırılması hedeflenmiştir. Personel birimi, insan kaynakları yönetimi ve geleneksel personel rejimi çerçevesinde bir birime indirgenmiştir. Bu süreç, mevcut daire başkanlarının nereye atanacağı konusunda çeşitli sorunları gündeme getirmiştir. Aynı zamanda, hizmetlerin hangi mekânda birleştirileceği konusu da ele alınmıştır. Bu unsurlar, organizasyon yapısının ve dönüşüm sürecinin yeniden yapılandırılmasının temel meselelerini oluşturmaktadır.

Kredi Yurtlar Genel Müdürlüğü ve Spor Genel Müdürlüğü'nün insan kaynakları yapıları, kendi özgün özellikleri nedeniyle birleştirilmesi zor iki genel müdürlük olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca, her iki genel müdürlüğün kendine ait bütçe ve harcama yöntemlerinin bulunması, strateji birimlerinin birleşimini de zorlaştırmıştır. Taşra teşkilatında da önemli değişiklikler olmuştur. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi öncesinde taşra teşkilatı, iki ayrı il müdürlüğü olarak faaliyet göstermekteydi: Gençlik Hizmetleri ve Spor İl Müdürlüğü, Spor Genel Müdürlüğüne bağlı olarak; Kredi Yurtlar Genel Müdürlüğü ise kendi bünyesinde faaliyet göstermekteydi. Ancak bu birimler, Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü adı altında birleştirilmiştir. Gençlik ve Spor Bakanlığının kuruluşundan 2018 yılına kadar taşra teşkilatı bulunmamaktaydı, ancak bu süreçte Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü kurulmuştur. Bu müdürlük altında, Spor Hizmetleri, Gençlik Hizmetleri ve Yurt Hizmetleri olarak il müdür yardımcıları kadroları ihdas edilmiştir; bu kadrolar, taşra teşkilatının işleyişini desteklemek amacıyla tasarlanmıştır.

Devlet sisteminde, bir kişi il müdürlüğüne atandıktan sonra belirli bir süre (üç yıl) görev yaptıktan sonra ilgili bakanlıkta uzman olarak atanmakta ve bu sistem, kişinin görevden sonra korunmasını amaçlamaktadır. Ancak, Gençlik ve Spor Bakanlığı bünyesinde bu koruyucu düzenleme uygulanamamıştır. Bu durum, bakanlığa bağlı il müdürlerinin genel müdürlüğe bağlı teşkilatlarının il müdürleri olmasından kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak, birleşme süreci neticesinde iki il müdüründen biri seçilerek il müdürlüğü sayısı bire indirilmiştir. 81 Kredi Yurtlar İl Müdürü ve 81 Spor İl Müdürü arasında biri tercih edildiği için, 81 il müdürü unvan olarak boşlukta kalmıştır. Ayrıca, daha önce görevden alınan veya görev değişikliği yaşayan kişiler de göz önüne alındığında, yaklaşık 120 il müdürü araştırmacı kadrosuna atanmıştır. Bu durum hem özlük hakları hem de emeklilik göstergeleri açısından önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır. Bu durumu çözmek amacıyla, 2022 yılında 7405 sayılı Spor Kulüpleri ve Spor Federasyonları Kanununa bir ek madde eklenmiş ve bu madde ile il müdürü olarak görev yaparken araştırmacı kadrosuna atanan personelin uzman olarak atanmasına olanak tanınmıştır.

Bu geçiş süreçleri, çeşitli zorluklar ve sıkıntılarla doludur. Personel rejimlerini yönetmek için azami memnuniyetin sağlanması gerekmekte, aynı zamanda tüm personelin kişinin haklarını ve hukukunu koruyacak bir sistemin inşası elzem

görülmektedir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi çerçevesinde, kariyer uzmanı ve müfettiş kadrolarına atama konularında belirgin zorluklar yaşanmıştır. Özellikle, mülga olan ve kapanan birimlerin yöneticilerine ilişkin atama problemleri ortaya çıkmıştır. Bu sorun, 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede belirtilen, “Birimi ve görev yaptığı genel müdürlüğü kapanan yerde belli bir süre daire başkanlığı veya dengi görevlerde bulunan kişiler, kariyer uzmanı veya müfettiş kadrolarına Bakan onayı ile atanır” maddesi ile kısmen çözülmüştür. Görevden alınan veya birimi kapandığı için atanamayan ya da bu durumların birinden vazgeçen daire başkanları, yeni kurulan Rehberlik ve Denetim Kurulu Başkanlığına başmüfettiş olarak atanmışlardır. Bu atamalar hem özlük haklarının korunmasını hem de Teftiş Kurulunda kurumsal aidiyetin sağlanmasını hedeflemiştir. Böylece, süreç içerisindeki önemli bir dönüşüm ve organizasyon aşaması gerçekleşmiştir.

Spor Genel Müdürlüğü bünyesinde eski yapıda birçok kurul bulunmaktadır. Bu kurullardan bazıları mülga olmuş, bazıları ise dönüşüme uğramıştır. Merkez Danışma Kurulu, Merkez Ceza Kurulu, Genel Müdürlük Ceza Kurulu ve İl Ceza Kurulu kapatılmıştır. Bakanlık bünyesinde yeni yapı olarak Tahkim Kurulu, Sportif Değerlendirme ve Gelişme Kurulu, Merkez Spor Disiplin Kurulu ve İl Spor Disiplin Kurulu oluşturulmuştur. Tahkim Kurulu, özel bir kurum niteliği taşımaktadır. Futbol Federasyonunun kendine özgü bir kanunu bulunduğundan futbol tahkiminden ayrılmakta, bu kurul futbol dışındaki tüm spor branşlarının son karar merciidir. Nitelikli bir yapıya sahip olan bu kurul, özellikle uzlaşmazlık ve anlaşmazlık durumlarında nihai kararları veren bir otorite olarak faaliyet göstermektedir.

Yeni Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi çerçevesinde, Gençlik ve Spor Bakanlığına yurtdışı teşkilatını kurma yetkisi tanınmıştır. Yurtdışında yaşayan, kendi vatandaşlarımızdan oluşan gençlerin, sporcuların yanı sıra eğitim ve yükseköğrenim gören gençlerin takibinin yapılması ve gönül coğrafyamızdaki kardeş ülkelerin gençlik ve spor organizasyonlarının izlenmesi amacıyla yurtdışı teşkilatlarının kurulmasına olanak sağlanmıştır. Ayrıca, Bakanlık tarafından daha önce kurulan 3289, 351 ve 7258 sayılı Teşkilat Kanunları çerçevesinde oluşturulan bazı kurul ve komisyonlar ya mülga olmuş ya da birleştirilmiştir; bazıları ise kaldırılmıştır. Bu kapsamda, personel yönetimine ilişkin disiplin kurulları, değerlendirme kurulları, komisyonlar ve kurul komisyonları birleştirilmiş veya yeniden yapılandırılmıştır.

Strateji Geliştirme Başkanlığı, birimlerin entegrasyonu bağlamında önemli bir örnek teşkil etmektedir. Strateji Geliştirme Başkanlığı, genel müdürlük düzeyinde bir başkanlık olarak kurulmuştur. Önceden Spor Genel Müdürlüğü, Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü ve Bakanlık bünyesindeki diğer strateji başkanlıkları mevcutken, bu başkanlıklar tek çatı altında birleştirilmiştir. Strateji Geliştirme Başkanlığı bünyesinde, Koordinasyon ve Ar-Ge Daire Başkanlığı, Bütçe ve Kesin Hesap Daire Başkanlığı, Stratejik Yönetim Hizmet Kalite Standardı Oluşturma Daire Başkanlığı, İl Müdürlükleri ve Planlama Daire Başkanlığı, İç Kontrol Daire Başkanlığı ile Yönetim Hizmetleri Daire Başkanlığı olmak üzere toplam altı Daire Başkanlığı oluşturulmuştur. Genel müdürlüklerin altındaki daire başkanlıkları tamamen yeniden kurulmuş ve her bir genel müdürlüğün ihtiyaç duyacağı daire başkanlıkları belirlenmiştir.

İl Müdürlükleri ve Planlama Daire Başkanlığı, tüm taşra teşkilatının bütçe ve planlamasını gerçekleştiren ana birimler olarak belirlenmiştir. Stratejik Yönetim ve Hizmet Kalite Standardı Oluşturma Daire Başkanlığı ise, bakanlığın tüm birimlerinin kalite standartlarını oluşturma ve denetimini sağlama görevini üstlenmiştir. Strateji Başkanlığı kurulduğunda, dönemin bakanlık strateji başkanı, Strateji Geliştirme Başkanı olarak atanmıştır. Bu başkanlık altında, Spor Genel Müdürlüğü ve Kredi Yurtları Genel Müdürlüğünden strateji başkanları, daire başkanı veya teftiş kurulu başkanlığında başmüfettiş olarak atanarak geçiş süreci sağlanmıştır. Benzer bir şekilde, diğer genel müdürlüklerin her birine vekaleten genel müdürler atanmıştır. Ayrıca, Spor Genel Müdürlüğü Strateji Başkanlığına ait çalışma yönergesi, Kredi Yurtlar Genel Müdürlüğü Strateji Başkanlığının uygulama yönergesi ve Bakanlık Strateji Başkanlığının çalışma yönergesi gibi mevzuatlar revize edilmiştir. Strateji Başkanlığı altında, en az beş ikincil mevzuat, bütçe hazırlama yönergeleri ve il müdürlükleri çalışma yönergeleri gibi birçok düzenlemenin dönüştürülmesi ve teşkilatlanma çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Kredi Yurtlar Genel Müdürlüğü bünyesindeki daire başkanlıklarının gerekliliği, Kredi Yurtları ekibi ve yöneticileri ile tartışılarak değerlendirilmiştir. Spor Genel Müdürlüğünün yapısında hangi daire başkanlıklarının olması gerektiği de benzer bir tartışma sürecinden geçirilmiştir. Spor Genel Müdürlüğü, eski daire başkanlıklarının yeniden varlık göstermesi gerektiğini, özellikle bir personel daire başkanlığı ve bir strateji daire başkanlığı kurulmasının önemini vurgulamış, ancak strateji başkanlığı oluşturulduğu için sadece sporun kendine

has birimlerinin kurulması sağlanmıştır. Stratejiyle ilgili birimlerin tümü Strateji Geliştirme Başkanlığı altında toplanmış ve Bütçe ve Kesin Hesap Daire Başkanlığı, tüm bakanlığın bütçesini hazırlayan, genel müdürlüklerin ve taşra teşkilatının bütçesini yöneten birim haline gelmiştir. Tüm bu genel müdürlükler ve başkanlıklar oluşturulurken, süreçte değiştirilmesi gereken yönetmelikler, iç çalışma yönergeleri ve hizmet sunumuna dair ikincil mevzuatlar güncellenmiştir.

Bakanlık birimleri, bir ana hizmet binası (Örnek Mahallesi), bir ek hizmet binası (Sıhhiye), bir ek hizmet binası (Söğütözü Mahallesi) ve bir ek hizmet binası (Balgat) olmak üzere dört ayrı binada hizmet vermeye başlamıştır. Birleştirilmesi en zor iki birim, Personel ve Strateji Başkanlıkları olmuştur. Personel Genel Müdürlüğü de birleştirilmiş, Personel Genel Müdürlüğü'nün bir kısmı Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün bir katında, bir kısmı Kredi Yurtlar Genel Müdürlüğü binasının bir katında ve bir kısmı da Bakanlık bünyesinde kalmıştır. Bu durum, birimleri birleştirmenin yanı sıra fiziksel mekanların entegrasyonu gereksinimini gündeme getirmiştir. Hukuki olarak birleştirilen genel müdürlüklerin, fiziksel olarak da parçalı değil, bütünlük içerisinde birleştirilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada, her bir genel müdürlüğün sahip olduğu mekân ve personel sayısının tespiti, yazılım programları aracılığıyla yapılmıştır. Mevcut personel sayısı ve gelecekte ihtiyaç duyulacak personel sayısı hesaplanmıştır. Bakanlık binalarının metrekare cinsinden planlaması ve hesaplaması gerçekleştirilmiştir. Hangi genel müdürlüğün hangi binada yer alması gerektiği ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca, bakanın kullanacağı binada hangi genel müdürlüğün yer alması gerektiği konusunda, yani bakanın sıkça kullanacağı birimlerin belirlenmesine yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Bu çerçevede, dört bina üzerinde kapsamlı bir değerlendirme gerçekleştirilmiştir. Hangi katlara hangi genel müdürlüğün yerleştirileceğine dair bir taslak oluşturulmuş ve yazılım programı ile her bir birimde mevcut mefruşat, mobilya ve odaların durumu tespit edilmiştir. Yönetici odaları ve toplantı odalarının planlaması gerçekleştirilmiştir. Bir hafta süresince taşınma operasyonu gerçekleştirilmiş ve bu süreç, Bakanlık içinde “birimler göçü” olarak tanımlanmıştır. Sadece evrakların taşınması ilke olarak benimsenmiş, mobilyaların taşınmaması kararlaştırılarak, sonradan gelecek birimlerin mevcut mobilyalardan faydalanması sağlanmıştır. Bir genel müdürlüğe bağlı tüm birimler ya aynı katta toplanmış ya da büyükse birkaç kat verilmiştir. Küçük olan iki hizmet binası ise müstakil birimlere tahsis edilmiştir. Balgat'taki hizmet binasında tüm

yatırım birimleri bir araya getirilmiştir. Sıhhiye'deki bina ise denetim birimlerine tahsis edilmiştir. Üç teftiş kurulu ve üç iç denetim birimi Sıhhiye binasında birleştirilmiş ve bu bina, İç Denetim ve Rehberlik Denetim Başkanlıklarının merkezi haline gelmiştir. Ana hizmet binasında ise, Destek Hizmetleri Başkanlığı, Personel Genel Müdürlüğü, Eğitim Araştırma Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Spor Genel Müdürlüğü ile bakan ve bakan yardımcılarını gibi karargâh işlevi gören birimler bir araya getirilmiştir. Söğütözü binasında da Kredi Yurtlar Genel Müdürlüğü, Strateji Başkanlığı, Hukuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Uluslararası Organizasyonlar Genel Müdürlüğü ve Saymanlık birimleri birleştirilmiştir. Bu şekilde, dört binada her birimin aynı çatı altında fiziksel bir birleşmesi gerçekleştirilmiştir.

Önemli bir konunun böylelikle çözüme kavuştuğu ifade edilebilir; zira hukuken birleştirilmiş olsalar da fiziksel olarak birleştirilmediklerinde birimler arasında gerçek bir bütünlük sağlanamayacaktır. Örneğin, Rehberlik Denetim Kurulu Başkanlığı, Teftiş Kurulları, kendilerine özgü yapıları ve gelenekleri olan birimlerdir. Usta-çırak ilişkisini sürdüren bu yapılar, bazı kurulların üstat geleneği ile şekillendiği göz önüne alındığında, teftiş kurullarını birleştirmenin zorluğu açıktır. Her bir teftiş kurulu, kendine özgü denetim alanları geliştirmiştir; örneğin, bir teftiş kurulu yurt denetimi ve yurt hizmetlerini, diğer bir kurul ise spor tesisleri ve spor faaliyetlerini denetlemek amacıyla kurulmuştur. Teftiş Kurulu binasının birleştirilmesi durumunda, müfettişlerin dağılımının nasıl yapılacağına dair bir problem ortaya çıkmıştır. Bu sorun, ayrı ayrı teftiş kurullarından gelen müfettişlerin bir arada olmasına yönelik alınan karar ile çözüme kavuşturulmuştur.

Personel Genel Müdürlüğü, yapılan yeniden yapılandırma ile birleştirilmiştir. Bu çerçevede, Personel Genel Müdürlüğü bünyesinde personel eğitimi, özlük işlemleri, atama ve destek hizmetleri gibi birimler kurulmuştur. Böylece, kâğıt üzerinde var olan birleşim, somut ve mekânsal olarak da hukuksal bir geçerlilik kazanmıştır. Ancak, bu süreçler personel açısından rahatsız edici olmuştur; zira çalışanların alışkın olduğu memuriyet tarzı, çalışma düzeni ve iş ortamı değişim göstermiştir. Bu durum, personel memnuniyetini artırmaya yönelik tedbirlerin planlanmasını zorunlu kılmıştır. Personel arasında yapılan bir anket ile 10 ana talep belirlenmiştir. Birinci öncelik, görevde yükselme sınavının yapılması; ikinci öncelik eş mazeret durumu tayinleri; üçüncü öncelik ise Bakanlık merkez teşkilatında kreş imkânının bulunmaması; dördüncü öncelik ise Bakanlık yemekhanelerinde yemek

kalitesinin yetersizliğidir. Elde edilen cevaplar doğrultusunda, tüm talepler yerine getirilmiştir. Gençlik ve Spor Bakanlığı tarihinde ilk kez, eş ve mazeret durumu tayinleri sistematik bir şekilde dijitalleştirilmiştir. Temmuz ve Aralık dönemlerinde, personelin eş veya mazeret talepleri alınmış ve bu talepler dijital sistem üzerinden belgelenmiştir. Böylece, eş mazeret tayin işlemleri bakanlığın rutin uygulamaları arasında sistematik hale getirilmiştir. Ayrıca, daha önce görevde yükselme sınavı olmadığı için 800'ün üzerinde personel kurum değiştirmek üzere dilekçe vermiştir. Çalışanlar, “yükselmiyoruz, istikbal göremiyoruz, kariyer imkânımız yok” gibi eleştirilerde bulunurken, sınavın yapılması talep edilmiştir. Görevde yükselme ve unvan değişikliği sınavı ile ilgili hazırlıklar yapılmış ve hangi unvanların bu süreçte yer alacağı belirlenmiştir. Eş zamanlı olarak, görevde yükselme ve unvan değişikliği sınavlarına ilişkin yönetmelik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu yönetmelik kapsamında, sınavlar düzenlenmiş ve hak eden kişiler tespit edilmiştir. Tüm taşra ve merkezi birimleri kapsayan sınavlar, unvan değişiklikleri ile sonuçlanmıştır. Bu neticede, bakanlıktan ayrılmak isteyen personelin dilekçeleri geri çekilmiş, Gençlik ve Spor Bakanlığına geçmek isteyen yüzlerce talep alınmaya başlanmıştır. Bakanlık, kariyer ve liyakat uygulamalarını hayata geçiren bir kurum haline gelmiştir.

Bakanlığın ana binasının yanında bulunan ilçe müdürlüğü, daha kullanışlı bir spor tesisi içindeki binaya taşınmış ve boşalan bina Bakanlık personeli için kreş ve gündüz bakım evi olarak hizmet vermeye başlamıştır. Ayrıca, eğitim, dil ve spor olanakları ile de zenginleştirilmiştir. Türkiye'de en fazla yemekhane işleten Bakanlık olmasına rağmen, kendi yemekhanesinde personelin şikayetçi olması sorunu yaşanmaktaydı. Yemekhane düzenlemeleri tamamen gözden geçirilmiş ve kurum personelinin yemekhaneden faydalanma oranı %100 artış göstermiştir. Tüm bu çalışmalar, personel memnuniyetini ve aidiyet duygusunu arttırmaya yönelik adımlardır. Personelden gelen talepler dikkate alınmış ve yapısal reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu reformlar, memnuniyetsiz bir ortam yaratmaktan ziyade pozitif dokunuşlarla personelin motivasyonunu arttırmış ve iş disiplininin sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin çıkarılması ile Bakanlık yapısının değişmesi, Bakanlığa ait tüm mevzuatın gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu süreç, uygulamada birçok iş yükünü beraberinde getirmiştir. Personel Genel Müdürlüğü Atama Yönetmeliğinden, Disiplin Amirleri Yönetmeliğine kadar, Strateji Başkanlığı Bütçe Hazırlama Yönergelerinden Spor Toto Teşkilatının Pay Dağıtım Yönergelerine kadar, kaldırılan kurul, kurum ve

organların disiplin kurulları ile değerlendirme kurullarının yönetmeliklerinin ve işleyiş yönergelerinin yenilenmesine kadar birçok yasal çalışmanın yenilenmesi gerekliliği doğmuştur. Tüm bu çalışmalar, profesyonel ekipler ve bir plan dâhilinde gerçekleştirilmiştir.

Bakanlık kapsamında yeni sistem ve ilgili düzenlemelerin gerçekleştirilmesi adına yeni bir teşkilatlanma ve mevzuat ekibi oluşturulmuştur. Bu ekipler ile her hafta sistematik toplantılar gerçekleştirilmiş ve mevzuatın her bir maddesi tek tek gözden geçirilmiştir. Tüm bu çalışmalar kısa sürede tamamlanmıştır. Ayrıca, İç Denetim Başkanlığında bir çalışma grubu oluşturulmuş, İç Denetim Başkanlığı tarafından Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile uyum açısından bir denetim çalışması yürütülmüştür. Teşkilatın ve organizasyon yapısının hukuki metinler açısından kıyaslamaları yapılmış, örneğin personel genel müdürlüğü teşkilatlanma yapısının Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine uyum düzeyi %80, hukuki metinler yönünde ise %75 olarak belirlenmiştir. Her bir genel müdürlük için puanlama sistemine dayalı bir değerlendirme yapılmıştır. Tüm bu çalışmalar 2018-2019 yılları arasında tamamlanmıştır. 2019 yılı sonunda, Gençlik ve Spor Bakanlığının teşkilat yapısı hem hukuksal hem de ideal açıdan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine uyumlu hale getirilmiştir.

SONUÇ

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile yaşanan önemli değişimlerden biri bakanlık yapılanmasında ve teşkilatlanmasında meydana gelmiştir. Bakanlık merkez ve taşra yapılanmalarında yeni düzenlemelere gidilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş sürecini sağlayan mevzuat düzenlemelerine aykırı olmayacak şekilde bakanlık birimlerinin yapıları Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine uygun olarak oluşturulmuş ve birim çalışma yönergeleri yayımlanmıştır. Bakanlıkları ayrı ayrı tarif eden kanun veya kararnameler yerine, cumhurbaşkanlığı teşkilatını tanımlayan kararnameler altında, bakanlıklar ayrı ayrı birer başlık, birer madde olarak yer almıştır. Eski sistemde her bakanlığın kendine ait ayrı ayrı kanunları, o tüzel kişiliği tanımlayan tüzel kişiliği tarif eden, ayrı ayrı bakanlıkların kuruluşları hakkında kanun veya daha sonra yetki ile kuruluşları hakkında kanun hükmünde kararnameler varken yeni sistemde tamamı mülga edilmiştir. Bakanlıkları ayrı ayrı tarif eden kanun veya kararnameler yerine, cumhurbaşkanlığı teşkilatını tanımlayan kararnameler altında, bakanlıklar ayrı ayrı birer başlık, birer madde olarak yer almıştır. Dolayısıyla bakanlıklar kendi tüzel kişilikleri ve hükmi şahsiyetleri yerine artık cumhurbaşkanlığının tüzel kişiliğinin altında birer birim olarak varlıklarını sürdürmeye başlamışlardır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemiyle birlikte Gençlik ve Spor Bakanlığının teşkilat yapısı 10 Temmuz 2018 tarihli ve 1 Numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile belirlenmiştir. Gençlik ve Spor Bakanlığının dönüşümü sırasında sadece hukuki ve teşkilat yapısının değişimi değil, personelden fiziki yapıya topyekûn bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşüm süreci kapsamında, strateji, iç denetim, hukuk, personel, destek ve teftiş birimlerinde Bakanlık bünyesindeki yapılar birleştirilerek, işlevselliğin artırılması hedeflenmiştir. Bakanlık merkez teşkilatında, yeni genel müdürlükler ve başkanlıklar kurulmuş, eski sistemde var olan bazı birimler kaldırılmıştır. Özellikle taşra teşkilatında, Gençlik ve Spor İl Müdürlükleri yeniden organize edilmiştir. 2018 öncesinde bağımsız bir yapıda olan Spor Genel Müdürlüğü ve Kredi Yurtlar Genel Müdürlüğü birleştirilerek tek bir yapı altında toplanmıştır. Ayrıca, Bakanlıkta kullanılan karar alma süreçleri de sadeleştirilmiş ve merkezi bir otorite altında toplanmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile, Gençlik ve Spor Bakanlığının teşkilat yapısında kısa süre içinde belirgin bir sadeleşme gözlenmiştir. Bu yeni yapı, kamu yönetiminde etkinlik ve verimliliği artırmayı hedeflemektedir. Eski parlamenter sistemle kıyaslandığında, yeni yönetim modelinin daha hızlı karar alma süreçlerine imkân verdiği tespit edilmiştir. Ancak, merkeziyetçilikle birlikte bakanlık teşkilatlarının yerel ihtiyaçlara cevap verme kapasitesinde bazı sorunlar yaşandığı da görülmüştür. Tüm bu yapısal ve hukuksal değişiklikler faaliyetler durmadan, idari hiçbir iş ve işlem aksamadan, organizma faal ve çalışmaya devam ederken gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

3046 sayılı Kanun ile Bazı Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname. (2011, 8 Haziran). Resmî Gazete (Sayı: 27958). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/06/20110608.htm>

6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2017, 21 Ocak). Resmî Gazete (Sayı: 29976). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170211.htm>

Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (2018, 9 Temmuz). Resmî Gazete (Sayı: 30473 (3. Mükerrer)). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180709M3.htm>

Bakanlıklara Bağlı, İlgili ve İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2018, 15 Temmuz). Resmî Gazete (Sayı: 30479). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180715.htm>

Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkındaki Kanun. (1984, 9 Ekim). Resmî Gazete (Sayı: 18540). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18540.pdf>

Bayram, S. (2016). *Türkiye’de başkanlık sistemi tartışmaları algılar, argümanlar ve tezler*, Ankara: SETA Yayıncılık.

Cansever, N. ve Kiriş, H. M. (2021). *Yöneten sağda rekabet ve dönüşüm*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2018, 10 Temmuz). Resmî Gazete (Sayı: 30474). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180710.htm>

Eryılmaz, B. (2019). *Kamu yönetimi: Düşünceler, yapılar, fonksiyonlar, politikalar*. Ankara: Umuttepe Yayınları.

Futbol ve Diğer Spor Müsabakalarında Bahis ve Şans Oyunları Düzenlenmesi Hakkında Kanun. (1959, 9 Mayıs). Resmî Gazete (Sayı: 10201). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10201.pdf>

Gençlik ve Spor Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (2011, 8 Haziran). Resmî Gazete (Sayı: 27958). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/06/20110608.htm>

Gençlik ve Spor Hizmetleri Kanunu. (1986, 21 Mayıs). Resmî Gazete (Sayı: 19120). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19120.pdf>

Lamba, M. (2019). *Merkezî yönetim: Başkent örgütü*. İç H. Ateş (Ed.), *Türk Kamu Yönetimi* (ss. 215-250). Ankara: Savaş Yayınevi.

Milletvekili Seçimi Kanunu. (1983, 13 Haziran). Resmî Gazete (Sayı: 18076). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18076.pdf>

T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı. (2021). 2021 Yılı Faaliyet Raporu. Erişim adresi: https://shgm.gsb.gov.tr/2021_Faaliyet_Raporu060622.pdf adresinden 01.09.2023 tarihinde alınmıştır.

T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı. (2022). 2022 Yılı Faaliyet Raporu. Erişim adresi: <https://sgb.gsb.gov.tr/Sayfalar/3765/3396/faaliyet-raporlari.aspx> adresinden 01.09.2023 tarihinde alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982, 9 Kasım). Resmî Gazete (Sayı: 17863 (Mükerrer)). Erişim adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17863_1.pdf

Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurt Hizmetleri Kanunu. (1961, 22 Ağustos). Resmî Gazete (Sayı: 10887). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10887.pdf>

Araştırma Makalesi / Research Article

THE ROLE OF WOMEN'S PERCEPTION OF GLASS CEILING IN CAREER DECISIONS

Rahmet Kübra SÖYLEMEZ*

Murat TUYSUZ**

ABSTRACT

The glass ceiling refers to invisible barriers arising from individual, organizational, or societal attitudes and obstacles that prevent women from advancing to management levels. Career is all the activities a person undertakes to advance throughout his or her business life. Particularly women's public sector career decisions depend primarily on themselves and then on familial, social and organizational situations. This study aims to determine the effect of the glass ceiling perception on women's career decisions, the relationship between the glass ceiling and career decisions, and whether this perception differs according to some demographic characteristics. According to the findings obtained through a survey from 202 staff members working within the Social Security Institution of Istanbul province, it was determined that individual factors had a significant negative effect on career decision. Also, it was observed that there was a weak negative relationship between career decision and glass ceiling perception, and in the organizational barriers dimension, glass ceiling perception differed according to educational status and job security.

Keywords: Glass Ceiling, Career, Career Decisions

---

* Sosyal Güvenlik Denetmeni, Muş Sosyal Güvenlik İl Müdürlüğü, rkulusoy@sgk.gov.tr, ORCID: 0000-0002-9110-7916.

** Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, murat.tuysuz@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5321-0413.

Not: Bu makale ilk yazarın Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı'na 2022 yılında sunduğu yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

KADINLARIN CAM TAVAN ALGISININ KARIYER KARARINDAKİ ROLÜ

Öz

Cam tavan, kadınların yönetim kademesine yükselmesini engelleyen bireysel, örgütsel ya da toplumsal tutum ve engellerden kaynaklanan görünmez sorunlar olarak tanımlanabilir. Kariyer ise bir kişinin iş yaşamı boyunca yükselmek için gerçekleştirdiği tüm faaliyetler olarak ifade edilebilir. Özellikle kadınların, kamu sektörü kariyer kararı öncelikle kendileri ile ilgili daha sonra ailesel, toplumsal ve örgütsel durumlara bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu çalışma ile cam tavan algısının kadınların kariyer kararına etkisi, cam tavan ve kariyer kararı arasındaki ilişki ve bazı demografik özelliklere göre bu algının farklılaşp farklılaşmadığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. İstanbul İli Sosyal Güvenlik Kurumu bünyesinde çalışan 202 kişiden anket yoluyla elde edilen bulgulara göre, kariyer kararı üzerinde bireysel engellerin negatif bir etkisi olduğu belirlenmiştir. Ayrıca kariyer kararı ile cam tavan algısı arasında negatif bir ilişki olduğu, örgütsel engeller boyutunda ise eğitim durumuna ve iş güvencesine göre cam tavan algısının farklılaştığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Cam Tavan, Kariyer, Kariyer Kararı

INTRODUCTION

The glass ceiling, which arises from stereotypes and gender discrimination, can be defined as an invisible and difficult to overcome problem that women face in business life just because they are “women”. The glass ceiling barrier that women face in their career advancement consists of three dimensions: Individual, societal and organizational. The barriers that women create with their own preferences as a result of trying to have a career in addition to the responsibilities such as housework, childcare, etc. that they have to undertake throughout their lives and shaping their personal perceptions with sexist attitudes from the moment they are a little girl constitute individual factors. Discriminatory attitudes towards women as a result of the relationships established by male colleagues within the organization with managers outside the organization by participating in informal communication networks and the lack of role models due to the insufficient number of female managers constitute organizational factors. Societal factors include the existence of occupational discrimination based on gender and the stereotypes of society towards women.

The perception of glass ceiling directs women to work in some sectors. In this sense, the role of glass ceiling perception in women’s choice of the public sector cannot be denied. In this context, with this study, first of all, after a literature review of glass ceiling, career and related issues, the effect of glass ceiling on women’s career decisions was examined with a research sample of women working in the public sector, the relationship between glass ceiling and career decision was tried to be revealed and the study was concluded with various suggestions by determining the differences according to various demographic characteristics.

1. LITERATURE REVIEW

1.1. *Glass Ceiling*

Glass ceiling is defined as “invisible artificial barriers created by attitudinal and organizational prejudices that prevent women from reaching managerial level” (Wirth, 2001: 1). This concept is used not because of women’s incompetence

or inexperience, but “because they are women” (Sağır, 2020: 92). The glass ceiling is a problem that prevents women’s career advancement is based on stereotypes and sexist attitudes, and constitutes the problems faced by women due to their gender, regardless of sector or character (İpçioğlu, Eğılmez and Şen, 2018: 687-688).

Women face problems at every stage of their working life due to their gender. As a result of the discrimination they experience in organizations at the promotion issues, it is revealed that the number of female managers is much lower than the number of male managers (Taşkın and Çetin, 2012: 24-25). All of the factors that cause this fact are called glass ceiling syndrome. The idea that “If a woman has to choose between her family and her profession, she will choose her family and disrupt her job” is the main reason for the formation of this syndrome. This invisible ceiling, which is more common in senior management positions, is known as the obstacle that women who reach a certain position hit after a certain point (Mestçioğlu, 2018). This invisible barrier is further strengthened by the fact that those who hold power, which varies depending on gender and seniority, see those who do not have power as inferior to them (Can, Kaptanoğlu and Lazgeen, 2018: 55). The factors that cause women to feel the existence of this obstacle regardless of their achievements and abilities are divided into three categories: individual, societal and organizational (Taşkın and Çetin, 2012: 20).

1.1.1. Individual Barriers

One of the individual factors that prevent women from reaching higher levels in career life is the situation of taking multiple roles. The fact that women have more than one role as a spouse, parent and employee is defined as multiple roles. Female managers may be torn between their roles at home and the responsibilities of their roles at work, and therefore take longer to climb the career ladder than male managers. The other is personal perceptions and preferences. Sometimes career barriers are not caused by external environmental factors and other people, but by the person himself/herself (İpçioğlu et al., 2018: 689). While planning their careers, women are hesitant to apply for senior management positions due to glass ceiling barriers. In particular, individual and social barriers shape women’s career expectations in a downward direction. Women are underrepresented in management positions due to social judgments

and individual responsibilities arising from the perception of the glass ceiling in career decisions.

In terms of gender, there are studies showing that women have more problems with work-life conflict than men. The conflict between the housewife responsibilities of the businesswoman and her responsibilities in working life increases the pressures of multiple roles and disrupts the work-life balance (Çarıkçı, Çiftçi and Derya, 2016: 56-57). Since women internalize their primary role of being “housewives” in their own perceptions, they avoid traveling and working long hours, thus putting obstacles in front of their careers due to their personal preferences. Due to the stereotypes created by learned sexual identities, women do not see themselves as suitable for managerial positions and create the glass ceiling barrier on their own (Leblebici and Karcioğlu, 2014: 6). Hence, career is not only individual achievement but also the struggle to overcome individual, organizational and societal obstacles.

1.1.2. Organizational Barriers

One of the glass ceiling dimensions consists of barriers arising from organizational factors. Sexist approaches in the organizational environment, unequal evaluation of employees and stereotypes especially against women reveal the glass ceiling barrier (İpçioğlu et al., 2018: 689).

The equal evaluation of women in terms of career opportunities within the organization depends on the culture and policies of the organization. The stereotypes of the society shape the thoughts of individuals from birth to death and affect their decisions in all areas of life. Due to the reflection of the society's stereotypical prejudices against women in organizational culture, women go back and forth between their domestic responsibilities and career plans and try to maintain a balance. Within the framework of stereotypes, the fact that women's first duty is to be a good mother and wife makes them feel excluded from their male colleagues in business life, they have to constantly prove themselves (Kuluoğlu, 2015: 109). Therefore, if women are treated as less intelligent and talented than men and taught that they do not possess managerial qualities as much as men, this understanding will continue to exist in the organization (Palmer and Hyman, 1993: 40).

While female employees can intervene in individual factors of glass ceiling barriers whenever they want, it is not possible for them to intervene in organizational factors (Taşkın and Çetin, 2012: 21). Organizational factors that cause glass ceiling barriers can be counted as organizational culture and policies, informal communication networks and mentoring support.

Organizational culture and policies have a significant impact on women's career development and planning. While some organizations provide opportunities for women, others put obstacles in front of women's career development. When organizational policies and evaluations, remuneration and opportunities are not egalitarian, they do not train women for top management positions and put a glass ceiling barrier in front of them. In a male-oriented organizational structure, it becomes very difficult for women to rise. In this type of organizational culture, female managers are not found suitable for certain tasks and are not given the opportunity to prove themselves (Leblebici and Karcioğlu, 2014: 6).

One of the negative effects of organizational policies and culture on women begins in the recruitment process, where they are hired for senior management positions with no chance of advancement and their career development is harmed (Taşkın and Çetin, 2012: 21). In the recruitment process, women are not preferred at all because they are "women" or they are subjected to different conditions and evaluations than men. These unequal practices encountered at the very beginning also destroy women's desire to advance in their careers (Tunç and Özmen, 2016: 104).

Communication networks among male employees in organizations create disadvantages in the careers of women due to their inability to participate in these networks. In addition, the lack of female mentors is another organizational barrier that limits the career development of female employees. (Tunç and Özmen, 2016: 104). However, it is easier for female employees who have a female mentor to be included in communication networks and to move up the career ladder (Anafarta, Sarvan and Yapıcı, 2008: 119).

1.1.3. Societal Barriers

Societal factors, which constitute one of the causes of the glass ceiling, are analyzed under two headings: Stereotypes about women and occupational

segregation by gender. Stereotypes against women affect women's working life and prevent them from being in top positions by insisting that managerial positions are not suitable for women. Sexist stereotypes, prejudices and superstitions create a transparent barrier for women (Utma, 2019: 51). Women internalize such prejudices against women because of their gender and shape their lives accordingly (İpçioğlu et al., 2018: 686-709).

Women's socially constructed sexual identity causes them to be subjected to gender discrimination in working life. Stereotypes and the fact that housework and childcare are placed on women's shoulders prevents women from advancing in their careers. Therefore, it is seen that most career women are unmarried, divorced or childless even if they are married and their only goal is career (Dalkıranoğlu and Çetinel, 2015: 280).

Due to cultural and social judgments, the division of jobs into "women's work" and "men's work" according to gender, gender injustice in education, women and men turning to different professions in the career process and gender-based occupational segregation (Kulualp, 2015: 109). This occupational gender segregation does not leave women free in their choice of occupation and causes women who deviate from the determined women's work track to face more difficulties in their jobs (Tunç and Özmen, 2016: 105).

When choosing a profession, individuals not only act according to their abilities, skills and knowledge, but also face family and societal pressures and prejudices, which lead them to choose professions against their wishes. These judgments lead to the segregation of professions according to gender. For example, while bus driver, engineer, car mechanic and manager are seen as male jobs, secretarial, human resources, nursing and teaching are seen as female jobs (Hoşgör, Hoşgör and Memiş 2016: 349). For this reason, it is inevitable that women are less preferred in professions such as general management, management and engineering, which are seen as stereotypically male jobs (Lelebici and Karcioğlu, 2014: 8). Occupational segregation imposed by gender roles and traditional family responsibilities create significant social barriers to women's careers. Due to these pressures, women are often forced to choose between career or family.

The belief that the women represent “weak” and the management represent “strong” continues to exist throughout the Turkish society. Even when a woman overcomes many difficulties and becomes a manager, she is expected to make a mistake by being watched every step of the way by men, and the female manager feels pressure because she puts herself in a position representing her fellow women, and the reason for any mistake she makes is directly associated with her gender (Taşkın and Çetin, 2012: 23).

2. CAREER

The concept of career, which has been translated into Turkish from the word “carriere” of French and Latin origin, is given in the Dictionary of the Turkish Language Association as the position, success and specialization obtained in a job with time and labor. The concept of career is used in French in meanings such as profession, diplomatic career, a professional stage to be passed, a path drawn in life, and the concept of career is defined as all of the processes that people face in order to rise throughout their business life (Bingöl, 2006: 284-285). Also, in some definitions, career involves the development and progress of employees in business life (Denizli and Dündar, 2020: 18).

Career is also defined as a set of attitudes and behaviors associated with work and work-related activities throughout a person’s life (Bhattacharyya, 2009: 226). Career, which refers to the activities that people follow throughout their professional lives, provides employees with the opportunity to advance vertically in their professions and to gain more responsibility, status, prestige and wages (Bingöl, 2006: 329-330). However, the concept of career does not only refer to vertical mobility such as career advancement, success, position, prestige and promotion; it also includes all activities that employees do throughout their working life. Therefore, the concept of career has both individual and organizational characteristics by examining the level of connection between the individual and his/her profession and between the individual and the organization (Bolat and Seymen, 2003:7).

Career refers to being promoted in the same field of work within the organization from the time a person starts his/her professional life until the

time he/she retires, as well as working in different jobs in different organizations operating in different fields of the profession (Çalık and Ereş, 2006: 32-33). In addition, it is defined as a progression that includes not only the jobs that the person has, but also the programs and training related to the expectations, needs, goals, wishes, feelings and desires related to the role of the job (Ertürk, 2011: 202-203). Women's career choices are influenced by factors such as social and family responsibilities, organizational barriers and job security. This is particularly evident in the preference for the public sector. Career refers to the achievements and positions an individual attains in their professional life. However, for women, this process is shaped by individual responsibilities and glass ceiling barriers stemming from gender roles.

2.1. Factors Affecting Women's Public Sector Career Decisions

It is known that women who want to have a career or just work will encounter work-life conflict due to the responsibilities that traditional society imposes on women. Due to these prejudices and natural responsibilities imposed by society, most women who want to work or make a career can decide on a career in the public sector. It is observed that the number of female employees has recently increased in public institutions and organizations in Türkiye, where women have the widest employment opportunities. However, the number of women in senior positions such as managers, heads of departments, presidents etc. is quite low (Doğan and Çelik, 2017: 114). In the distribution of female labor force by occupational groups in the public sector, it is determined that the highest number of female labor force by type of employment in the public sector is in the civil servant status. In the occupational group of judges and prosecutors, the rate of male employees is 68.48%, which is almost twice the rate of female employees (11th Development Plan Specialized Commission on Aging Report, 2018: 56).

Factors affecting women's public sector preference decisions include family, gender, education level, social security and social opportunities, job security and personal rights. Turkish society considers it is appropriate for a woman to work in the public sector, where she at least has job security. The Turkish family structure, which cannot completely abandon this perception, raises the women and men in the perspective of this perception. Therefore, women and men see "the children" as the biggest and most important obstacle to women's employment. A woman

who takes a break from her profession on maternity leave may feel discouraged from her profession and she does not want to leave her child. Men, on the other hand, even if they work in the same profession as their wives, see housework as the woman's responsibility when they return home and the women still work with housework. For this reason, women experience work-life conflict (Beyenal, 2019: 23-25).

Another factor why women are interested in the public sector in terms of gender is that exams are held without discrimination between men and women to enter the sector, there is equality in wages, and there is no sexist approach to promotion. In women's career decisions, the perception of the glass ceiling affects their orientation towards areas where organizational barriers are felt less, especially in the public sector. The public sector offers a more egalitarian structure that supports career advancement for women. For social security auditors, Article 11 of the Regulation on Social Security Auditors states in the working and promotion conditions for assistant auditors that the only step to become an authorized assistant auditor is an exam, which does not allow for a sexist approach.

One of the reasons why women do not enter the labor force is that they have to deal with housework and take care of their children. In order to raise children, women either do not enter the labor force at all or, if they do, they work double shifts in addition to housework. In order to ensure the balance between work and family life, the state organizes practices such as maternity and paternity leaves, flexible working hours, state provision of childcare services, etc. Among these, the most effective practice for female civil servants is the establishment and expansion of state-provided kindergartens for children aged 0-6. Article 191 of the Law No. 657 on Civil Servants stipulates that child care centers and social facilities can be established for civil servants in places where it is deemed necessary and needed. Article 2 of the Regulation on Child Care Homes to be Opened by Public Institutions and Organizations stipulates that nurseries (child care centers) must be opened for at least fifty children between the ages of 0-6 of the civil servants employed by the institution (Üstün, 2020: 1575). On the other hand, Article 30 of the Occupational Health and Safety Law No. 6331 Article 30 of the Regulation on the Conditions of Employment of Pregnant or Breastfeeding

Women and the Regulation on Breastfeeding Rooms and Child Care Dormitories, titled "Obligation to open rooms and dormitories" stipulates that in workplaces with more than 150 female employees, regardless of their age and marital status, it is obligatory for the employer to establish a dormitory separate from the workplace and close to the workplace for the leaving and care of children aged 0-6 and for breastfeeding employees to breastfeed their children, and in cases where the dormitory is more than 250 meters away from the workplace, the employer is obliged to provide transportation (Üstün, 2020: 1578).

The cadre means the qualifications, grades, duties, powers and obligations of the civil servant, while on the other hand, it provides him/her with job security and a regular income. In addition to the positive socio-economic consequences of these opportunities provided to the civil servant by tenure, the individual participates in working life and receives a certain share of social production (Sezen and Karasu, 1999: 21). In times of economic crisis, it is common to come across businesses in the private sector where the perception prevails that primarily female employees are laid off. In the public sector, even if the organization is abolished, the assurance mechanism, which is quite high, shows its existence more sharply when the person is assigned to other duties (Köroğlu, 2010: 157).

3. METHOD

This study is designed as a descriptive research in terms of its purpose and as a quantitative research method. Therefore, it is among the objectives of this study to determine the effect of the glass ceiling on career decisions and the relationship between them, to determine if there is a difference in demographic characteristics and to make some inferences. For this research, Marmara University, Social Sciences Research Ethics Committee approval dated 06.03.2024 and numbered 2023-125, was obtained.

The population of the study consists of women working in 30 Social Security Centers operating in Istanbul. The sample of the research consists of 202 female employees working in Social Security Institutions of 4 District Centers (Esenler, Kartal, Fatih, Zeytinburnu) which are randomly selected from this population. During the research process, a total of 300 questionnaires were distributed and

220 questionnaires were sent back to us, but 18 of the 220 questionnaires were incompletely filled in, so 202 questionnaires were included in the analysis. The demographic characteristics of the participants that emerged from the data obtained are presented in the table below (Table 1).

Table 1. Demographic Characteristics of Participants

Age	f	%	Education Level	f	%
20-30	86	42,6	High School	12	5,9
31-40	80	39,6	Associate Degree	9	4,5
41-50	27	13,4	Undergraduate	14	73,3
51-60	8	4		8	
60 above	1	0,5	Graduate	33	16,3
Total	202	100	Total	20	100
				2	

Job Title	f	%	Professional Experience	f	%
Administrator	11	5,4	1-5 years	10	51,5
Supervisor/Assistant Sp. Chief	111	55		4	
Data Preparation and Control Operator	11	5,4	6-10 years	53	26,2
Officer	29	14,4	11-15 years	18	8,9
Other	30	14,9	16 years and above	27	13,4
Total	10	5	Total	20	100
	202	100		2	

Marital Status	f	%	Number of Children	f	%
Married	99	49	None	14	71,8
Single	99	49		5	
Widowed and Divorced	4	2	1	33	16,3
Total	202	100	2	22	10,9
			3 and above	2	1
			Total	20	100
				2	

Career Guiding Factors	f	%	Reasons for Public Sector Preference	f	%
Friends	13	6,4	Job Security	17	87,6
Colleagues	21	10,4		7	
Mother/Father/Spouse	67	33,2	Social Facilities	11	5,4
Gender	10	5	Low Workload	9	4,5
Work Environment Challenges	91	45	Low Expectations	5	2,5
			Total	20	100
				2	

According to the table, among the female employees of the Social Security Institution, nearly 83% of the respondents were 40 years of age or younger, nearly 90% had a bachelor's degree or higher, more than half of the female employees were supervisors/assistant supervisors, 5.4% were in the managerial level, more than half of the respondents had 1-5 years of professional experience, almost half of them were married (49%) and the other half were single (49%), and the vast majority (71%) do not have children, the biggest consideration in their career decisions is the difficulties that may be encountered in the work environment (45%), so with this decision, it can be stated that female employees are focused on towards the public sector where they can face the less problems than private sector, followed by the family factor has an impact on the career decisions of female employees, and the biggest reason for female employees to prefer the public sector is "job security" (88%), so it can be stated that they choose the public sector with the idea that they have job security compared to the private sector.

3.1. Data Collection Tools and Scales Used in the Study

The data collected for the research were obtained through a questionnaire in 2022. In the preparation of the items in the questionnaire, the glass ceiling scale used in Karaca's (2007) study titled "An Applied Research on Career Barriers Glass Ceiling Syndrome in Female Managers" (Karaca, 2007: 125) and the career decision scale used in Yusupu's (2015) study titled "The Relationship Between Career Decisions and Perfectionism, Learning Motivation and Academic Achievement in University Students" (Yusupu, 2015: 138) were utilized. In the questionnaire form, the career decision scale consisting of 13 items and the glass ceiling syndrome perception scale consisting of 38 items prepared in 5-point Likert type, and in the last section, there are questions about demographic information, factors shaping the career and the reason for preference for the public sector, consisting of 8 questions in total.

3.2. Data Analysis

The following hypotheses were developed regarding the variables addressed in the research:

H₁: Glass ceiling perception negatively affects career decision making.

H₂: There is a negative relationship between glass ceiling perception and career decision.

H₃: Glass ceiling perception differs according to demographic characteristics.

The data obtained as a result of the research were analyzed with SPSS 25.0 (Statistical Package for Social Sciences) program and the hypotheses mentioned above were tested and the results obtained were summarized and interpreted with tables. First, factor analyses (exploratory) were conducted and Cronbach's alpha reliability coefficient was calculated. In order to obtain the analysis results of the research hypotheses, test of normality was applied to decide which tests could be performed. According to the results of Kolmogorov-Smirnova test ($p=0,07>0,05$) and Shapiro-Wilk ($p=0,76>0,05$) normality test, it was seen that the data were normally distributed. Therefore, regression, correlation and ANOVA analyses from parametric tests were performed.

3.3. Factor and Reliability Analyses

In order to determine the construct validity of the scales used in the study, exploratory factor analysis was first performed for the glass ceiling scale. The factor pattern of the scale was found by applying "principal component analysis" as the factorization method and "Varimax" vertical rotation method as the rotation method. During the analysis process, the absolute value of 0,40 was entered and the statements with factor loadings below $|0,4|$ were removed from the analysis. The 38-item glass ceiling scale was reduced to 20 items and factor analysis was performed again. The Cronbach's alpha value of the entire scale was 0,76, indicating that the scale was "reliable".

Table 2. Factor and Reliability Analysis Results of the Glass Ceiling Scale

Scale Items	Factor Loadings			Cronbach's Alpha
	Societal Barriers	Organizational Barriers	Individual Barriers	
M36	0,82			0,85
M33	0,77			
M35	0,73			
M38	0,70			
M31	0,66			
M32	0,63			
M37	0,63			
M13		0,75		0,83
M22		0,74		
M15		0,70		
M20		0,68		
M28		0,68		
M23		0,66		
M24		0,62		
M14		0,55		
M9			0,78	0,71
M10			0,67	
M12			0,64	
M3			0,61	
M1			0,43	
Total Variance Explained			% 51,35	
KMO Value			0,85	
Bartlett's Test of Sphericity			1484,94	
p- value			0,00	

As a result of the factor analysis (Table 2), it was observed that the glass ceiling scale had three factors and these three factors explained 51,35% of the total variance. The first factor consisting of 7 items contains statements about stereotypical prejudices, the second factor consisting of 8 items contains statements about informal communication networks, gender-based occupational discrimination and organizational culture, and the third factor consisting of 5 items contains statements about women's multiple roles and personal perceptions. Therefore, Factor 1 was named as "Societal Barriers", Factor 2 as "Organizational Barriers" and finally Factor 3 as "Individual Barriers". KMO and Bartlett's test of sphericity were applied and the Kaiser-Meyer-Olkin sampling adequacy value of 0,85 showed that the data set was suitable for factor analysis. The chi-square obtained as a result of Bartlett's sphericity test was 1484,94 and the test result

was significant ($p=0.00$), which means that there is a high correlation between the variables, in other words, the data set is suitable for factor analysis. According to the reliability analysis conducted for the sub-dimensions of the glass ceiling, it was found that the Cronbach's Alpha value of the social barriers dimension was 0,85, the organizational barriers dimension was 0,83 and individual barriers was 0,71. These values indicate that the scale is reliable.

Table 3. Career Decision Scale Factor and Reliability Analysis Results

Scale Items	Factor Loadings	Cronbach's Alpha
M10	0,82	
M11	0,81	
M12	0,80	
M7	0,77	
M13	0,75	
M1	0,74	
M2	0,74	0,92
M5	0,73	
M3	0,72	
M6	0,70	
M8	0,68	
M4	0,66	
M9	0,55	
Total Variance Explained		54,32
KMO Value		0,91
Bartlett's Test of Sphericity		1619,10
p- value		0,00

The factor pattern of the scale was found by using “principal component analysis” as the factorization method and “Varimax” vertical rotation method as the rotation method. In Table 3, it was determined that the scale consisted of a single factor and that this factor explained 54,32% of the total variance. The weights of the statements within the factor were analyzed with the varimax vertical rotation method applied to the scale. Table 3 indicates the items and factor loadings within the factor that emerged as a result of the analysis. Thus, the factor loadings of all items included in the scale are greater than 0,40. In order to find out whether the collected data is suitable for factor analysis, KMO and Bartlett test were applied to the scale and the values in Table 3 were found.

The KMO sampling adequacy value of the career decision scale was found 0,91 and the chi-square obtained as a result of Bartlett's test of sphericity was found 1619,10 and the $p=0.00$. Therefore, it was determined that the data set was suitable for factor analysis and that there was a high correlation between the variables, in other words, the data set was suitable for factor analysis. The 13-item career decision scale was found to be a highly reliable scale with a Cronbach's alpha value of 0,92.

4. FINDINGS

In this section of the study, the identified hypotheses were tested.

Table 4. Regression Analysis on the Effect of Glass Ceiling and Career Decision

Dependent Variable: Career Decision	B	Std. Error	Beta	t	p
(Constant)	4,83	0,27			
Glass Ceiling - Societal Barriers	-0,05	0,07	-0,05	-0,70	0,48
Glass Ceiling - Organizational Barriers	-0,06	0,06	-0,07	-1,03	0,30
Glass Ceiling - Individual Barriers	-0,17	0,06	-0,17	-2,51	0,01
Model Summary			ANOVA		
R ² = 0,031	Adjusted R ² = 0,026	F=4,35	p=0,038		

According to the regression analysis to determine the effect of glass ceiling on career decision, the model is significant ($F=4,35$, $p<0,05$). The regression analysis results indicate that individual barriers, one of the dimensions of glass ceiling perception, have a significant negative effect on the career decision of the participants. The beta coefficient in Table 4 is -0,17. This coefficient indicates that individual barriers have a negative effect on career decision. Thus, it can be stated that when the participants' perception of glass ceiling individual barriers increases by one unit, career decision decreases by 0,175 units ($\beta= -,175$; $p<,05$). In Table 4, $R^2=0,031$, this coefficient indicates that individual barriers explain 0,3% of the change in career decision.

In this study, correlation analysis was also conducted to determine the relationship between glass ceiling and career decision. The results of the analysis are presented in the table below.

Table 5. Correlation between Glass Ceiling and Career Decision

		Glass Ceiling Perception	Career Decision
Glass Ceiling Perception	Pearson Correlation Coefficient	1	-,146*
	Sig. (2-tailed)		0,038
	n	202	202
Career Decision	Pearson Correlation Coefficient	-,146*	1
	Sig. (2-tailed)	0,038	
	n	202	202

*Significant difference at $p < 0,05$ level

According to the Table 5, there is a significant relationship between glass ceiling and career decision ($p = 0,038 < 0,05$). Pearson’s correlation coefficient of $-0,146$ indicates that there is a low strong negative relationship between career decision and glass ceiling perception. Therefore, it can be stated that career decision decreases when glass ceiling perception increases.

In order to determine whether there is a significant difference in glass ceiling perception according to some demographic characteristics of the participants, one-way analysis of variance (ANOVA) test was applied. According to the results of Levene’s test, which was performed to determine whether the variances of the groups were homogeneous before the one-way analysis of variance was performed, the equality of the variances of the groups was accepted ($p = 0,24$) and the precondition for ANOVA was met.

Table 6. Glass Ceiling Perception According to Demographic Characteristics ANOVA Test

	Education Status	Sample	Mean	SS	F	P
Organizational Barriers	High School	12	2,57	0,77	9,85	0,000*
	Associate Degree	9	2,54	0,85		
	Undergraduate	148	3,54	0,73		
	Graduate	33	3,26	1,00		
	Reason for Public Sector Preference	Sample	Mean	SS	F	P
Organizational Barriers	Job Security	177	3,44	0,83	3,029	0,031*
	Social Facilities	11	2,67	1,12		
	Low Work Intensity	9	3,38	0,54		
	Low Expectations	5	3,57	0,49		

*Significant difference at $p < 0,05$ level

As a result of the one-way ANOVA test conducted to determine whether the glass ceiling perception of the participants showed a significant difference

according to their educational status; it was found that organizational barriers, one of the sub-dimensions of glass ceiling perception, showed a statistically significant difference according to their educational status ($F=9,85$; $p=0,000<0,05$). Post hoc tests were applied to find out from which group the difference originated, and it was seen that the participants with undergraduate degree differed from other education levels. One-way ANOVA test was applied to determine whether the glass ceiling perceptions of the participants showed a statistically significant difference according to their reasons for choosing the public sector. As a result of this analysis, it was found that organizational barriers showed a statistically significant difference according to the reasons for choosing the public sector ($F=3,02$; $p=0,031<0,05$). As a result of the Post-hoc Bonferroni test, a significant ($p<0,05$) difference was found between the reason for “job security” and the reason for “social opportunities” (Table 6). It was revealed that those who preferred the public sector due to job security had a higher perception of glass ceiling organizational barriers than those who preferred the public sector due to social opportunities. According to all these results, Hypothesis 2 is accepted, Hypothesis 1 and Hypothesis 3 are partially accepted.

CONCLUSION

This study was conducted to determine the effect of the barriers called “glass ceiling”, which are invisible but felt more by women as they climb the career ladder, on the career decisions of women who prefer to work in the public sector. In addition, the study also aimed to determine whether the perception of glass ceiling shows a significant difference according to various demographic characteristics.

According to the analysis, it was determined that individual barriers, one of the sub- dimensions of glass ceiling perception, had a significant negative effect on career decision making. It was observed that as women’s confidence in their own skills and knowledge decreases and they take on domestic responsibilities alone, they are negatively affected in making career decisions. In addition to these findings, organizational and societal barriers, which are sub-dimensions of glass ceiling perception, did not have a significant effect on the career decision of the participants. It can be said that the reason why participants are not affected by organizational barriers when making career decisions is due to the culture and policies of the public sector. One example of this is that male and female employees in the public sector are placed in a profession by being subjected to the same exam, and the salary varies according to seniority rather than gender. This situation shows that although women are more likely to choose to work in the public sector to avoid organizational barriers, their perceptions of personal preferences have an impact on their career decisions. Thus, it can be thought that most of the participants think that they have managerial skills and characteristics, that they are aware of the fact that male colleagues communicate with their superiors more easily than women in the organization and that this situation provides advantages to their male colleagues, and that they are pressured by their families to choose a profession according to their gender. In line with the answers given by the women participating in the research, it was seen that contrary to the prejudices imposed by the society, women can work long shifts like men and can participate in business trips between cities or countries. In addition, it has been determined that they do not think that their emotional structure can prevent them from being successful in senior management, that they are as resilient as men in the business world, but they think that they need to make more effort

than men to advance in the profession and that men are given more opportunities than women in senior management.

This study also revealed that there is a weak negative relationship between career decision and perception of glass ceiling syndrome. It was observed that the increase in the glass ceiling perception of the participants caused a decrease in their conscious career decision. Consequently, it can be said that women with a high perception of glass ceiling are less excited when making a career choice, their self-confidence decreases, they think that they cannot overcome the obstacles they will face throughout their career life and they despair about their future careers.

It was determined that there was a significant difference in the organizational barriers dimension of the glass ceiling perception of the participants according to the reasons for choosing the public sector, and there was a significant difference between job security and social opportunities. It has been revealed that women who prefer the public sector due to job security have a higher glass ceiling perception than women who prefer the public sector according to social opportunities. In this context, it has been revealed that those who prefer the public sector due to job security have a higher perception of glass ceiling in the context of organizational barriers than those who prefer the public sector according to social opportunities. Therefore, the glass ceiling thought in the participants' preference for a public sector career due to job security is seen more than other reasons. As a result of the analysis, it was determined that the participants made their career decisions in favor of the public sector due to job security. Hence, it was concluded that women who want to avoid the difficulties of the work environment and spend less energy without fear of losing their jobs when they fulfill their home and family responsibilities by working in a job with a job security, prefer the public sector due to the effect of glass ceiling syndrome. It is seen that the participants choose to work in the public sector with the awareness that they will not face the organizational barriers of the glass ceiling, but despite this, they are also influenced by their individual preferences and perceptions in their career decisions. Therefore, as women's confidence in their own abilities and knowledge decreases and as they take on domestic responsibilities alone, they are negatively affected in making career decisions.

In addition, the glass ceiling perception did not show a statistically significant difference according to the participants' age, job titles, professional experience, marital status and number of children.

As a result, the following suggestions can be made for women who think that they have the self-confidence, ability and other characteristics to take part in senior management positions to overcome the glass ceiling barriers that have been found to negatively affect their career decisions. In the dimension of individual barriers, it should be ensured that women attach importance to their own education and personal development. The perception that housework is a job specific to women should be changed by ensuring that women and men take equal responsibility for housework. In the dimension of organizational barriers, efforts should be made to end women's lack of informal communication networks within the organization. More opportunities should be given to women to become managers in organizations, institutions should assign equal tasks to their employees without gender discrimination, and policies should be developed to give women the chance to show that they can be successful in senior management positions. Finally, it should be ensured that necessary studies are carried out so that women in senior management status can provide mentor support to both sexes. In the dimension of societal barriers, efforts should be made to break down the perception that women will prioritize family and domestic responsibilities over professional responsibilities, to help women think away from social pressure and stereotypes when making career decisions, to break down prejudices in society and to raise awareness of the glass ceiling syndrome.

REFERENCES

Anafarta, N., Sarvan, F., ve Yapıcı, N. (2008). *Konaklama İşletmelerinde Kadın Yöneticilerin Cam Tavan Algısı: Antalya İlinde Bir Araştırma*. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 8(15): 111-137.

Beyenal, S. (2019). *Çalışan Anne Olmanın Ev, İş ve Sosyal Yaşam Üzerindeki Etkileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Bhattacharyya, D. K. (2009). *Human resource planning*. India: Excel Books.

Bingöl, D. (2006). *İnsan kaynakları yönetimi*. İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım.

Bolat, T., ve Seymen, O. A. (2003). *Örgütlerde İş Etiği ve Kariyer Yönetimi İlişkisi: Normatif Etik Boyutuyla Bir Değerlendirme*. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi*, 14(45): 3-19.

Can, E., Kaptanoğlu, S., ve Lazgeen, M. H. (2018). *Akademisyenlerde Cam Tavan Sendromunun Güç Mesafesi ile İlişkisi*. *Öneri Dergisi*, 13(50): 52-64.

Çalık, T., ve Ereş, F. (2006). *Kariyer yönetimi tanımlar kavramlar ilkeler*. Ankara: Gazi Kitapevi.

Çarıkcı, İ. H., Çiftçi, M., ve Derya, S. (2016). *İş-Aile Yaşam Çatışması: Türkiye'deki Kadın Yöneticiler Üzerinde Bir Uygulama*. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2(2): 53-65.

Dalkıranoğlu, T., ve Çetinel, F. G. (2015). *Konaklama İşletmelerinde Kadın ve Erkek Yöneticilerin Cinsiyet Ayrımcılığına Karşı Tutumlarının Karşılaştırılması*. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (20): 277-298.

Denizli, A. A., ve Dündar, G. İ. (2020). *Kariyer Tatmininin Mutluluk Düzeyi Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma*. *İş'te Davranış Dergisi*, 5(1): 17-25.

Doğan, B., Bahar, ve Çelik, M., Gaye. (2017). *Kadının Kamudaki Yeri: Türkiye İstatistik Kurumu Örneği*. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(13): 113-131.

Ertürk, M. (2011). *İnsan kaynakları yönetimi*. İstanbul: Beta Yayınları.

Hoşgör, H., Hoşgör, D. G., ve Memiş, K. (2016). *Sosyo-Demografik Özellikler ile Cam Tavan Sendromu Arasındaki İlişki ve Farklılıkların İncelenmesi: Sağlık Çalışanları Örneği*. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(35): 345-362.

İpçioğlu, İ., Eğilmez, Ö., ve Hilal, Ş. (2018). *Cam Tavan Sendromu: İnsan Kaynakları Yöneticileri Bağlamında Bir Araştırma*. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(25): 686-709.

Karaca, A. (2007). *Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri: Cam Tavan Sendromu Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Koroğlu, Ö. T. (2010). *Türkiye’de Personel Yönetiminden İnsan Kaynaklarına Geçişte Esneklik ve Memur Statüsü*. *Türk İdare Dergisi*, (469): 139-164.

Kulualp, H. G. (2015). *Stratejik İnsan Kaynakları Yönetiminde Cam Tavan Sendromu Engellerini Aşmak*. *Kamu-İş*, 99-123.

Leblebici, Y., ve Karcioğlu, F. (2014). *Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri: Cam Tavan Sendromu Üzerine Bir Uygulama*. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(4): 1-20.

Mestçioğlu, Ö. (2018). *Women in managerial positions*. *Date of Access: 19.07.2024*, <https://ozlemmestcioglu.com/2018/01/12/yonetici-konumunda-kadin/>

Palmer, M., ve Hyman, B. (1993). *Yönetimde kadınlar*, American Management Association. İstanbul: Rota Yayıncılık.

Sağır, M. (2020). *Cam Tavan Sendromunun Bankacılık Sektöründe Çalışan Kadınlarda İşten Ayrılma Niyetine Etkileri*. *Strategic Public Management Journal*, 6(11): 91-102.

Sezen, S., ve Karasu, K. (1999). *Belediyelerde Kadro ve İstihdam Yapısı*. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 8(3): 20-54.

Sosyal Güvenlik Denetmenliği Yönetmeliği, T.C. Resmi Gazete, 27945, 26.06.2011.

Taşkın, E., ve Çetin, A. (2012). *Kadın Yöneticilerin Cam Tavan Algısının Cam Tavanı Aşma Stratejilerine Etkisi: Bursa Örneği*. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (33): 19-34.

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2018), 11. Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, *Date of Access, 19.07.2024*, <https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2020/04/KadininKalkinmadakiRoluOzellhtisasKomisyonuRaporu.pdf>.

Tunç, S., ve Özmen, A. (2016). *Kadın Çalışanların Cam Tavan Engelleri ile Algılanan Örgütsel Adalet Arasındaki İlişki: Eskişehir Bankacılık Sektöründe Uygulama*. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2): 97-119.

Utma, S. (2019). *Kadına Yönelik Cinsiyet Ayrımcılığı ve Cam Tavan Sendromu*. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 11(1): 44-58.

Üstün, K. T. (2020). *Kadının Ücretsiz Bakım Emeğinin Azaltılması Kapsamında Kurumsal Çocuk Bakım Hizmetlerine Erişim Kreş Hakkı*. *Çalışma ve Toplum*, 3(66): 1557-1590.

Wirth, L. (2001). *Women in Management: Closer to Breaking Through The Glass Ceiling*. *Women, Gender and Work*. *Date of Access: 19.07.2024*, <https://www.ilo.org/publications/breaking-through-glass-ceiling-women-management-updated-version-2004>.

Yusupu, R. (2015). *Üniversite Öğrencilerinde Kariyer Kararları İle Mükemmeliyetçilik, Öğrenme Motivasyonu ve Akademik Başarı Arasındaki İlişkiler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu, T.C. Resmi Gazete, 12056, 23.07.1965.

6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, T.C. Resmi Gazete, 28339, 20.06.2012.

Araştırma Makalesi / Research Article

HAYVAN REFAHI VE DİN ÖZGÜRLÜĞÜ BAĞLAMINDA AİHM RİTÜEL KESİM KARARININ (Başvuru No: 16760/22) DEĞERLENDİRİLMESİ

Ömür Kadri SARI¹

ÖZ

Bu makalede Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yakın zamanda verdiği ritüel kesim kararı ele alınacaktır. Öncelikle başvuru sahiplerinin iddiaları, savunma ve olayın özeti aktarılarak karara konu olay açıklanacaktır. Ardından Mahkeme kararındaki tespitler ve gerekçe hayvan refahı, din özgürlüğü, gıda güvencesi ve güvenliği ile beslenme hakkı yönünden tartışılacaktır. Belçika'nın Flaman ve Valon bölgelerinde sersemletme yöntemi kullanılmadan hayvan kesimi istisnasını ortadan kaldırmaya yönelik yasal çalışmalar sonrasında ortaya çıkan ihtilaf AİHM kararıyla yeni tartışma konuları açmıştır. Mahkemenin denetimde çokça kullandığı ölçülülük ilkesinin alt başlıkları olan gereklilik ve orantılılık özelinde karara odaklanılarak değerlendirmeler yapılacaktır. Hayvan refahını sağlama amacı ile ritüel kesim yasağı arasındaki denge farklı yönleriyle incelenecektir. Sersemletme yöntemine dair farklı bilimsel görüşler ve başvuru sahiplerinin iddialarının Mahkeme kararında yeterince karşılanıp karşılanmadığı sorgulanacaktır. Söz konusu karar doktrin için kıymetlidir. Çünkü hayvan refahı ile din özgürlüğü arasında çatışmaya dair belirlemeler yapılmıştır. Hayvan refahı kavramı, Avrupa'nın yükselen değeri kabul edilerek Müslümanların dini gereklerine uygun kesim yöntemine sınırlandırma getirilmesi mümkün kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hayvan Refahı, Din Özgürlüğü, AİHM, Temel Hakkın Sınırlandırılması, İdarenin Müdahalesi

¹ Ankara İdare Mahkemesi idari hâkim, omursari639@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1176-2399>

EVALUATION OF THE ECHR RITUAL SLAUGHTER DECISION (Application No: 16760/22) IN THE CONTEXT OF ANIMAL WELFARE AND FREEDOM OF RELIGION

ABSTRACT

This article will analyze the recent decision of the European Court of Human Rights (ECHR) regarding ritual slaughter. Initially, the applicants' claims, the defense, and a summary of the facts will be presented to explain the issue at hand. Following this, the Court's findings and rationale will be discussed in terms of animal welfare, freedom of religion, food security and safety, and the right to adequate nutrition. The dispute that emerged after the legal efforts to eliminate the exception for slaughtering animals without stunning in the Flemish and Walloon regions of Belgium has opened up new discussion topics with the ECHR decision. The analysis will focus on the principles of necessity and proportionality, which are subcategories of the Court's frequently employed principle of proportionality. The balance between the objective of ensuring animal welfare and the ban on ritual slaughter will be examined from different perspectives. The extent to which various scientific views on stunning methods and the applicants' claims have been addressed in the Court's decision will be questioned. This decision is significant for legal doctrine as it makes determinations regarding the conflict between animal welfare and freedom of religion. The concept of animal welfare has been recognized as an emerging value in Europe, and the limitation of the methods of slaughter according to the religious requirements of Muslims has been deemed acceptable.

Keywords: *Animal Welfare, Freedom of Religion, ECHR, Limitation of Fundamental Rights, Intervention of the Administration*

GİRİŞ

İnsan yaşamının devamı ve duygusal gelişimi için sağlıklı, yeterli ve güvenli gıdaya erişmek temel haklardan biridir.² Hukuki metinlere konu olan gıdanın tüketilebilir ve sağlıklı olma gerekliliği gıda güvenliği ve güvencesi kavramlarıyla ifade edilmektedir.³ Gıda hakkını korumak için uluslararası sözleşmelerde güvencelere yer verilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nin 2. maddesindeki yaşam hakkı çerçevesinde herkesin tüketilebilir ve sağlıklı gıda hakkı bulunduğu kabul edilmektedir.

AİHS'deki temel haklar kısa ve çerçeve niteliğindedir.(Erdoğan, 2014: 161) AİHS'nin 14.maddesi ve 12 Numaralı Protokol uyarınca güvenli gıdaya erişim bakımından din, siyasi veya herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık yapılamaz. Kurulduğu günden bu yana görevi temel hakların kapsamını belirlemek olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, önüne gelen uyuşmazlıkları sözleşmenin bu düzenlemelerine göre ele almaktadır. Yakın tarihte verilen Executief van de Moslims van België and Others v. Belgium (applications nos. 16760/22 and 10 others) kararında sersemletme yöntemi kullanılmadan hayvan kesilmesi talebinin reddi din özgürlüğü ve ayrımcılık yasağı bakımından ele alınmıştır. Sonuç olarak geleneksel hayvan kesim talebinin reddedilmesinde temel haklar bakımından ihlal durumu görülmemiştir.⁴ Çalışmamızda bu kararı irdeleyerek din özgürlüğü, gıda güvencesi ve beslenme hakkı Müslüman kişiler bakımından tartışılacaktır.

Kesim usulü hayvansal gıdanın kalitesi, hijyeni ve tüketilebilirliğini etkilemektedir. Hayvansal gıdanın işlenmesinin ilk basamağı olan kesim usulü gıda zincirinin diğer halkalarını da etkilemektedir.(Bergeaud-Blackler, 2007: 965) Müslümanlara göre hayvanın kesim yöntemi tüketilebilirlik (helal) kriteri açısından önemli bir noktadır. Kur'an-ı Kerim'de gıda maddelerinin helal (tüketilebilir) ve tayyip (sağlıklı) olanının yenilmesi emredilmektedir. Kararda Müslümanların inancına uygun hayvansal gıdaya erişim sorunu nasıl değerlendirilmiştir? Bu sorunun cevabı aranırken ritüel kesim usulünün hayvanlarda daha fazla acı çekmesine neden olduğu iddiası bilimsel olarak ele alınarak AİHM kararında yeterince incelenip incelenmediği tartışılacaktır.

² <https://www.wur.nl/en/show/food-security-11.htm>

³ Codex Alimentarius Commission, General Principles Of Food Hygiene CXC 1-1969, 2020, s.5. Accecd: 16.04.2024 <https://www.fao.org/fao-who-codexalimentarius/sh-proxy/en/?lnk=1&url=https%253A%252F%252Fworkspace.fao.org%252Fsites%252Fcodex%252Fstandards%252FCXC%2B1->

⁴ <https://hudoc.echr.coe.int/fre-press#%7B%22itemid%22:%5B%22003-7874911-10945982%22%7D>

Diğer yandan Ek Protokol'ün 1. maddesinin 2. fıkrasında kişilerin kamu idaresi tarafından ayrımcılığa maruz bırakılmayacağı belirtilmektedir. Mahkeme kararımıza konu olayda Belçika idaresinin Müslümanların gıda güvenliği hakkını ayrımcılık yasağına uyarak kullandırması gerekmektedir. Müslümanların talebinin reddedilmesi işleminin yargısal denetiminde “hayvan refahı” kavramı (Bu kavramın Avrupa'daki hukuki gelişimi için bkz; Hazar, 2023: 830) meşru ve ölçülü bir gerekçe olup olmadığı detaylıca incelenmelidir. Belçika'daki farklı muamelenin nedeni hayvan refahını koruma kavramının keyfi yorumlanıp yorumlanmadığı bilimsel esaslarla ortaya konulmalıdır. Din özgürlüğü, gıda güvenliği ve güvencesi ile hayvan refahı arasında makul bir denge kurulup kurulmadığı ölçülülük ilkesi zemininde ele alınacaktır. Hayvan kesim usullerinin hayvan refahı üzerindeki etkisi bilimsel gerçeklikler ortaya konularak AİHM kararındaki gerekçeler tartışılacaktır.

Hayvan kesiminde sersemletme yönetiminin kullanılmasıyla etin kalitesi ve hijyeninin değiştiği veya değişmediği yönünde farklı bilimsel görüşler vardır. (Yardımcı, 2020: 125) Müslüman kişilerin gıda güvencesi hakkının Belçika yasama organı ve idaresi ile AİHM tarafından ne kadar korunduğu ele alınması gereken bir konudur. AİHM kararında atıf yapılan Avrupa Gıda Güvenliği Otoritesi (EFSA) raporlarında da kesim usullerinin avantaj ve dezavantajlarına yer verilmiştir. Örneğin sersemletme yönteminin Müslüman kişilerin iddia ettiği olumsuz yönler imkân verdiği raporda yer almaktadır. Bilimsel sabitenin olmadığı bu halde din özgürlüğü ve gıda güvencesi talebi bakımından farklı bir uygulamaya mecbur bırakılmanın gerekçesi yerinde olup olmadığı farklı bilimsel görüşlerle açıklanmaya çalışılacaktır.

1. BAŞVURU KONUSU MAHKEME KARARI

1.1. Olayın Özeti

Belçika'nın Flaman ve Valon bölgesinde Hayvanların Korunması ve Refahına İlişkin Yasalarda hayvanların sersemletme yöntemi uygulanmadan kesimine dair istisna düzenlemeler bulunmaktaydı. Flaman bölgesinde 07 Temmuz 2017 tarihinde ve Valon Bölgesinde 04 Ekim 2018 tarihinde hayvanların kesiminde izin verilen yöntemler hakkında değişiklikler yapılmıştır. Her iki bölgede de bir omurgalı hayvanın ancak sersemletildikten sonra kesilebileceği ve dini

ritüeller için gerekli özel yöntemlerde bile hayvanın kesimi sersemletme olmadan gerçekleştirilmemeli şeklinde düzenlemeler yayınlanmıştır. 2019 yılının başında düzenlemeler yürürlüğe girmiştir. Böylece Müslüman ve Yahudilerin inançlarına göre kesim yöntemleri bakımından istisna son bulmuştur.

Hayvanların sersemletilmesi, elektrikli veya fiziki araçlarla hayvanın bilincinin zayıflatılması yöntemidir (Bergeaud-Blackler, 2007: 973). Hayvanın kesim anında daha az acı çekmesi için uygulanan sersemletme yönteminin etkililiği ve amaçlanan sonucu doğurup doğurmadığı konusunda tartışmalar bulunmaktadır (Bergeaud-Blackler, 2007: 975). Buna rağmen, Avrupa Birliği uygulamasında sersemletme yöntemi genişleyen bir yöntemdir. Belçika'da yaşayan Müslüman ve Yahudiler, hayvan kesim yöntemine kısıtlama getiren kurallar nedeniyle ayrımcılık yapıldığını ve din özgürlüğünün ihlal edildiğini savunmaktadır.⁵

Hayvanların Korunması Yasalarındaki anılan değişikliklerin iptali için Belçika Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmuştur. Yüksek mahkeme sersemletilme yapılmadan kesim yasağı uygulaması hakkında ön soru yoluyla Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD)'na başvurmuştur. ABAD⁶, kesim sırasında hayvanın sersemletilmesi yükümlülüğü getiren ulusal kuralların hayvan refahını teşvik etme amacına ulaşmayı hedeflediği (66. paragraf) ve söz konusu düzenlemelerin hayvan refahı ile din özgürlüğü arasında adil bir denge kurduğu (80. paragraf) sonucuna ulaşmıştır. ABAD'dan alınan bu görüşler akabinde Anayasa Mahkemesi başvuruların din özgürlüğünün ihlal edildiği iddialarının dayanaksız olduğuna karar vermiştir.⁷ Bunun üzerine iç hukuk yolları tükenince AİHM'e başvurulmuştur.

Mahkeme, Belçika'daki ritüel kesim yasağına dair farklı başvuruları birleştirerek tek bir kararla sonuçlandırmıştır. 16760/22 sayılı başvurunun tüm başvurucuları Müslüman'dır. 16849/22, 16850/22, 16857/22, 16860/22, 16864/22, 16869/22, 16877/22, 16881/22 sayılı başvuruların başvurucuları ise Yahudi inancına sahip kişilerdir. Bu başvurular birleştirilerek tek bir kararla talepler karşılanmıştır. Çalışmamızda ise Müslümanların başvurusundan hareketle ortak

⁵ Belçika toplumunda yaşayanların hayvan kesim yöntemine dair kurallar hakkında görüşleri yazılı ve görsel medya aracılığıyla yansıtılmıştır. Örnek için bkz; <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/belcika-da-helal-kesim-yasagina-tepki-buyuyor/1364884>

⁶ Hayvanların öldürülmeden önce sersemletilme zorunluluğu hakkındaki ön karar başvurusu hakkında ABAD'ın verdiği kararın gerekçeleri için bkz; <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=235717&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=>

⁷ <https://fra.europa.eu/en/caselaw-reference/belgium-constitutional-court-1172021>

karar değerlendirilecektir.

1.2. Tarafların İddiaları

Belçika üç bölgeden oluşan federal bir devlettir (The Belgian Constitution, t.y.: 1). Flanan ve Valon bölgeleri hayvan kesim kurallarını kendileri belirleyebilmektedir. Nitekim yukarıda olayın özetini aktardığımız kısımda ayrı yapılan düzenlemelere yer vermiştik. Her iki bölgede de daha önce dini gerekçelerle sersemletilme uygulamasına başvurulmadan hayvan kesimine izin verilirken dava konusu değişiklikler sonrasında istisna kaldırılmıştır. Anayasa Mahkemesi'nden sonuç alınmayınca 13 Belçika vatandaşı ve Belçika merkezli yedi sivil toplum kuruluşu konuyu AİHM önüne taşımıştır.

Başvuru sahipleri Müslüman ve Yahudi inancına sahip Belçika vatandaşları ve Müslüman toplulukları temsil eden kuruluşlardır. AİHM'e sunulan dilekçelerde başvuranların temel iddiası dini gereklere uygun hayvan kesmenin zorlaşması ve hatta imkânsız hale gelmesidir. Dolayısıyla Belçika'da gündelik yaşam içerisinde dini gerekleri doğrultusunda kesilen etleri temin etmenin zorlaşacağı ileri sürülmektedir (42. paragraf).

Başvuranların iddiasındaki “dini gereklere uygun et bulmanın” zorlaşması ile düzenlemelerdeki “sersemletme işleminin geri dönülebilir” olduğunu ele almak gerekmektedir. Başvuranların inançları gereği hayvan kesim anında canlı olmalıdır. Sersemletmek için genellikle elektroşok kullanılmaktadır. Bu yöntemin zaman zaman hayvanın ölümüne neden olduğuna dair bilimsel çalışmalar bulunmaktadır (Yardımcı, 2020: 126).

Hayvanların kesilmeden önce bayıltılmasının başvuranların dini inançlarını ifade etme hakkına müdahale anlamına geldiği vurgulanmaktadır (67. paragraf). Üstelik bu müdahalenin Müslümanların gıda güvencesi hakkını ihlal ettiği iddia edilmektedir. Örneğin Müslümanların bir hayvan etini tüketilebilir olarak kabul etmesinin başında leş olmaması ve Allah'ın adının anılarak kesilmesi gelmektedir. Sersemletmenin hayvanın ölümüne sebep olabileceğine dair birçok bilimsel kanıt vardır. Bu durum Müslümanların güvenli gıdaya erişimini zorlaştırmaktadır. Yukarıdaki gerekçelerden hareketle başvuru dilekçesinde asıl amacın hayvan refahını korumak değil ayrımcılık yapmak olduğu ifade edilmektedir (68. paragraf).

Başvuranların dikkat çektiği diğer bir nokta insan haklarını hayvanların menfaatleriyle karşılaştırmak veya ahlaki korumanın kapsamını hayvan refahı yönünde genişletmenin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin amacıyla örtüşmediğidir. Kaldı ki, sersemletmenin hayvan refahı için uygun bir araç olup olmadığı da tartışmalıdır. Zira hayvanların sersemletme aşamasında acı çektiği ve kesim aşamasında ayrıca acı çektiğine dair bilimsel çalışmalar bulunmaktadır (Sazili vd., 2023: 5). Dolayısıyla sersemletme aracının hayvan refahını koruma amacına hizmet ettiği hususu tartışmalıdır (69. paragraf).

Belçika hükümeti savunmasında ise anılan düzenlemelerin din özgürlüğüne müdahale anlamına gelmediğini ifade etmektedir. Hayvanlarının sersemletilerek kesilmesinin din özgürlüğü kapsamında olmadığı savunulmaktadır (75. paragraf). Düzenlemelerin önlenabilir hayvan acılarını ortadan kaldırmayı amaçladığı ve kamu yararını hedeflediği vurgulanmaktadır. Toplumda artan hayvan refahı hassasiyetini göz ardı etmenin mümkün olmadığı ve bu düzenlemelerin insan haklarının daha etkin korunması anlayışıyla çelişmediği ileri sürülmektedir (76. paragraf).

Hükümet, bilimsel çalışmaların sersemletme yönteminin hayvan refahını sağlamaya uygun bir araç olduğunu belirtmektedir. Hayvanın ölüm anında acısını sınırlandırmak için en uygun yöntem olduğu savunulmaktadır (77. paragraf). Brüksel Bölgesinde halen sersemletme yapılmadan hayvan kesimine izin verilmesi nedeniyle dini gereklere uygun et temini imkânı bulunduğu ifade edilmektedir. Ayrıca söz konusu düzenlemelerin sersemletilmeden kesilen hayvan eti ticaretini yasaklamadığı üzerinde durulmaktadır (79. paragraf). Hükümetin savunmasının, başvuruların iddialarını tam anlamıyla karşılamadığını söyleyebiliriz. Zira dini gereklere uygun etin Brüksel bölgesinde temin edilebilmesi yasaklamayı meşru kılmaz. Ayrıca vatandaşlarının hak ve özgürlüklerini güvenceye alması gereken hükümetin tartışmalı bir araçla hayvan refahına hizmet ettiğini iddia etmesi çelişkili bir durumdur.

1.3. Mahkeme Kararının Gerekçesi

Mahkeme öncelikle sersemletme yönteminin Müslüman ve Yahudi inananların gıda güvenliği anlayışıyla ilişkisini tartışmıştır (86. paragraf). Hükümet

savunmasının aksine başvuruların gıda güvenliği endişelerinin din özgürlüğü kapsamında olduğu değerlendirilmiştir. Diğer yandan Flaman ve Valon bölgelerinde yaşayan insanların ortak ahlaki değerinin hayvanların korunması yönünde olduğudur, tespiti Mahkemece yapılmıştır (98. paragraf). Mahkeme kararının gerekçelendirilmesinde hayvan refahı kavramının AİHS'nin 9/2.maddesindeki sınırlama ölçütleri kapsamında olup olmayacağı irdelenmiştir. AB içerisinde hayvan refahının artan bir ahlaki değer olduğu ve dini inançların dışı vurumunun kısıtlanmasında göz önünde bulundurulabileceği belirlenmiştir (100. paragraf).

Hayvan refahı ve din özgürlüğü çatışmasının Mahkeme tarafından ele alınması kararlara yeni bir boyut kazandıracaktır. Hayvan refahı toplum ahlaki içinde kabul edilerek din özgürlüğüne getirilen kısıtlamalarda meşru bir vasıta olarak görülmektedir. (92. paragraf) Sersemletme önleminin hayvan refahını önemseyen kişilerin hak ve özgürlüklerini korumaya yönelik olduğu Mahkemece kabul edilmektedir (102. paragraf). Böylelikle başvuruların iddia ettiği gibi hayvan refahı kavramının insan hak ve özgürlüklerini sınırlayacak şekilde genişleme gösterdiği anlaşılmaktadır.

Başvuru konusu düzenlemelerin hayvan refahını korumaya yönelik olduğu ve bu amacın kamu yararı açısından kabul edilebilir bir neden olduğu Mahkemece ulaşılan en önemli sonuçtur. Buradan hareketle, hayvan refahının, demokratik bir toplumda kamu ahlakının korunması için gerekli bir sınırlama aracı olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla söz konusu düzenlemelerin din özgürlüğü hakkının ihlal edilmediği tespit edilmiştir. Mahkeme hayvan refahı ile din özgürlüğü çatışmasında artan hassasiyetler ve hayvan acısının dindirilmesi gerekçesiyle hayvan refahına üstünlük tanımıştır.

Mahkeme kararında ayrımcılık yasağı yönüyle de başvuru incelenmiştir. Fakat konumuz kapsamında olmadığı için ayrımcılık yasağı yönüyle iddialara ve karara yer verilmemiştir. Karar gerekçesini ilerleyen bölümde farklı yönleriyle değerlendireceğimizden ayrıntılı ifadeleri burada ele almayacağız.

2. AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKU'NDA HAYVAN REFAHI VE DİN ÖZGÜRLÜĞÜNE YAKLAŞIM

İnsanın temasta bulunduğu her nesne ile arasında bir ilişki oluşmaktadır. Bunun sonucunda ilgili durum ile arasındaki ilişkiyi düzenleyen kurallara ihtiyaç bulunmaktadır. Hayvanlar, insan yaşamında kadimden beri yer edinen ve yoğun etkileşimin olduğu varlıklardır. Hayvan hukukundaki gelişimin önemli bir kilometre taşı hayvan refahı kavramıdır. Bu kavramın özellikle Avrupa'da yükselen değer haline gelmesini hukuki düzenlemeler ve mahkeme kararlarında sıklıkla yer edinmesinden anlamaktayız.

Bu kısımda temel insan hakkı olan din özgürlüğü ve hayvan refahı ilişkisi ile temel insan hakkının hayvan refahı kavramıyla sınırlandırılması tartışılacaktır. Kavramların gelişimine kısaca yer verilerek çalışma konumuz mahkeme kararında öne çıkan yönleri ele alınacaktır.

2.1. Hayvan Refahı Kavramının Gelişimi

Dünya genelinde insan dışındaki canlıların da birtakım haklara sahip olduğu uzunca bir süre tartışılmıştır. 20. yüzyılın başında farklı ülkelerdeki birikimin bir sonucu olarak Evrensel Hayvan Hakları Bildirgesi yayınlanmıştır (Linzey, 2013). Tüm hayvanların haklara sahip olduğu, hayvanlara saygının insanın insana saygısıyla bağlantılı olduğu bu bildiri ile hukuki zemin bulmuştur.⁸ Avrupa Birliği (AB)'nde hayvan hakları ve refahına dair düzenlemeler yapılmıştır. 1968 yılında Hayvanların Uluslararası Taşınması Sırasında Korunması ve 1979 yılında Kesim Sırasında Hayvanların Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi imzalanmıştır.

1997 yılında Amsterdam Antlaşmasıyla birliği kuran antlaşmaya hayvan refahına dair hüküm eklenmiştir. Bu düzenlemede hayvanlar duyarlı varlıklar olarak kabul edilerek tarım, araştırma, ulaşım, kültürel ve dini gereklilikler yerine getirilirken hayvan refahı gereksinimlerine yüksek seviyede dikkat edilmesi gerekliliği vurgulanmıştır (Veissier vd., 2008: 280). Böylece AB'de hayvanların yetiştirilmesi, taşınması ve kesilmesi aşamasına dair kurallarda hayvan refahı yer edinmiştir. Birliğin hayvan yönetimi uygulamalarında bilimsel gereklilik olarak hayvan refahı sıklıkla zikredilmektedir (Broom, 1991: 4170).

⁸ Evrensel Hayvan Hakları Bildirgesi, 15 Ekim 1978'de UNESCO'nun Paris'teki genel merkezinde ilan edilmiştir. Detay için bkz; <https://www.fondation-droit-animal.org/la-fondation/declaration-des-droits-de-lanimal/declaration-of-animal-rights-en/>

İngiliz Hükümetine 1965 yılında sunulan Brambell Raporu'nda hayvan refahı; bir hayvanın fiziksel ve duygusal açıdan iyi durumda olması şeklinde nitelenmiştir.⁹ Hayvan refahına dair bu resmi çerçeveden sonra kavram, hayvanın yaşamı sürecince acı ve stresten uzak tutulması durumunu anlatmak için kullanılmıştır (Broom, 1998: 394). Hayvanların duyarlı varlık kabul edilmesi ve akabinde hayvanların iyi durumunun korunması anlayışı hukuki sonuçlar doğurmuştur. Hem AB direktiflerinde hem de AİHM kararlarında hayvan refahı daha çok anılır olmuştur.

Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın 13. maddesinde üye devletlerin tarım, hayvancılık, taşımacılık ve araştırma politikaları belirlenirken hayvan refahıyla ilgili gereklerin üst seviyede dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir. Sokak hayvanları ve evcil hayvanların refahına dair farklı düzenlemeler yayınlanmıştır. Fakat çalışmamız gereği hayvanların kesim usulüyle ilgili hayvan refahı uygulamalarını inceleyeceğiz. Birlik içerisinde hayvanların kesim usulü 1099/2009 sayılı Hayvanların Öldürülmesi Sırasında Korunmasına İlişkin Direktif ile düzenlenmektedir.

Anılan direktif birliğin kapsam alanı dâhilinde hayvanların kesimi sırasında uyulması gereken kurallardan oluşmaktadır. Hayvanların en iyi teknik koşullar altında kesilmesi ve acı, sıkıntı, ıstırap ve korkunun en aza indirilmesi temel esas olarak belirlenmiştir. Direktifin 4. maddesinde sersemletme (stunning) yöntemlerinin çerçevesi çizilmiştir. Kullanılacak ekipmanlar ve izlenecek prosedür direktifle belirlenmiştir. Bu direktif, birliğe dahil ülkelerin iç düzenlemeleri için kılavuz mahiyetindedir.

2.2. AİHM Kararlarında Hayvan Refahı

Hayvan hakları ve refahı kavramları AİHM kararlarında ilk olarak avlanma ve hayvan deneyleri konusunda ortaya çıkmıştır. Hayvan deneyleri yapmak, deney hayvanı yetiştirmek veya hayvan avcılığı yapmak hususları ile hayvan refahı ilişkisine dair başvurular AİHM önüne daha çok gelmektedir. Örneğin Tierbefreier e.v. V. Germany başvurusunda; bir şirketin deneylerde kullanmak için maymun yetiştirmesi sürecinde hayvan refahına uygunluk durumu tartışılmıştır. Aslında

⁹ Başta İngiltere olmak üzere AB'de hayvan bakımı ve refahı için yapılan çalışmalar ve tanımlar için bkz; https://www.canr.msu.edu/news/an_animal_welfare_history_lesson_on_the_five_freedoms

hayvan refahına dair ilk karar örneği avlanmaya ilişkin 1999 yılındaki Chassagnou and Others v. France başvurusu hakkındaki kararda avlanma hakkı ve avlanma alanlarının sınırlandırılmasında incelenmiştir.

Zıpkınla yapılan balina avcılığı sonrasında hayvan katliamına dair çok sayıda olay basına yansımıştır. AİHM'in hayvan refahına ilişkin kararlarının bir kısmı da söz konusu avlanma faaliyetine dairdir.¹⁰ Mahkeme hayvan refahı ile çeşitli hakların çatışmasına dair kararlar vermiştir. İfade özgürlüğü ile hayvan haklarının yarışmasına dair Verein gegen Tierfabriken v. Switzerland kararında et endüstrisindeki reklam yasağı hayvan hakları yönüyle ele alınmıştır. Sokak köpeği saldırıları nedeniyle cismani zarara uğrayanların talepleri ve idarenin aldığı tedbirlerin tartışıldığı kararlarda hayvan haklarına ne derece riayet edildiği incelenmiştir.¹¹ Mahkemenin kararlarının kronolojik gelişiminde hayvan refahının ön planda tutulduğu görülmektedir.

Çalışmamızla ilgili ritüel kesim ile hayvan refahı ilişkisine dair en önemli karar örneği Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France başvurusuna dairdir. Başvuru konusu olayda Fransa'da Musevi derneği olarak faaliyette bulunan Cha'are Shalom ve Tsedek, sersemletilmeden hayvan kesilmesi istisnasından yararlanmak istemektedir. Onaylanmış bir dini kurum kabul edilmemesi nedeniyle istisnadan yararlandırılmaması üzerine durum AİHM önüne gelmiştir. Mahkeme bu kararda ritüel kesim kavramını açıklığa kavuşturmuştur. Bu kararın literatüre kazandırdığı en önemli anlayış ritüel kesim (dini kesim) ile inancın dışı vurulması arasında bağlantı kurulmasıdır. Söz konusu kararın 74. paragrafında; ritüel kesim AİHS'nin 9. maddesi kapsamında dinini açığa vurma hakkıyla ilişkilendirilmiştir.

Anılan kararda ritüel kesim din gereklerine uygun hayvan kesim usulü şeklinde nitelendirilmiştir. Yahudilikte koşer, Müslümanlıkta helal kesim usulüyle ifade edilen yöntem mahkeme kararlarında ritüel kesim olarak anılmaktadır. Çalışma konumuz kararda da aynı anlamda kullanılmaktadır. İlerleyen başlıklarda dini kesim usulüne yönelik sınırlandırmanın hayvan refahını korumada elverişli

¹⁰ Örnek karar için bkz; ECHR, Geert Drieman and Others v. Norway, Third Section Decision on Admissibility of 4 May 2000, Application No. 33678/96

¹¹ ECHR, Berü v. Türkiye, Second Section Judgment of 11 January 2011, Application No. 47304/07; ECHR, Georgel and Georgeta Stoicescu v. Romania, Third Section Judgment of 26 July 2011, Application No. 9718/03

bir araç olup olmadığı incelenecektir. Kişilerin din özgürlüğünün hayvan refahı gerekçesiyle sınırlandırılması AİHS temel anlayışıyla ne kadar uyumlu olduğu tartışılacaktır.

Mahkeme kararını farklı yönlerden tartışmadan önce din özgürlüğü kavramının kısa gelişimi ve AİHM kararlarındaki gelişimine değineceğiz. Zira özellikle hayvan refahı ile din özgürlüğünün sınırlandırılması hususunu inceleyebilmemiz için din özgürlüğünün mevcut ele alınış usulünü ortaya koymamız gerekmektedir.

2.3. Din Özgürlüğü Kavramı ve AİHM Yaklaşımı

İlk insandan bu yana din kavramı sosyal hayatta belirleyici bir etken olmuştur. İnanç insan hayatının hep içinde olduğundan temel bir insan hakkı olarak kabulü insanlık ile yaşıttır (Demir, 2011: 15). Modern anlamda devletin oluşumuyla birlikte devlete yüklenen ilk görevlerden biri kişilerin din ve inançlarının korunmasıdır (Dilbirliği, 2020: 115). Kadimden gelen din ve inanç hürriyeti ile Avrupa’da artan bir hassasiyet olan hayvan refahı arasında dengenin nasıl kurulacağı önemli bir sorundur. Zira içtihat ile şekillenen Avrupa hukukunda insan hakları sahasında temel değerlerin yeniden şekillenmesi sonucu ortaya çıkacaktır.

AB içerisindeki kültürel ve dil çeşitliliğinin sonucu olarak farklı dini inançlara sahip çoğulcu toplum yapısı meydana gelmiştir. Toplumun fertleri arasında ayrımcılık yapılmaması, hoşgörü ve dayanışmanın egemen olmasında din özgürlüğü hakkının önemli yeri vardır (Paladini ve Iglesias Vázquez, 2023: 174). Birliğe üye ülkeler arasında bu anlayışı hâkim kılmak için kuruluş antlaşmasında dini tercihe saygı duyulması ve ayrımcılık yapılmaması için mücadele edileceği belirtilmiştir. Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma’nın 10. maddesinde birlik politikaları ve tedbirlerinin belirlenmesinde din özgürlüğü temelli anlayış geliştirileceğine yer verilmiştir.

AİHS’nin “Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü” başlıklı 9. maddesinde herkesin din özgürlüğüne sahip olduğu ifade edilmiştir. Bu düzenlemede düşünce, vicdan ve din kavramlarının birlikte kullanılmasından ilahi kökene sahip olmayan inanç ve kanaatlerin de sözleşmenin korunması kapsamında olduğu anlaşılmaktadır (Ağırbaşı, 2012: 85). İncanın sözleşme kapsamında korunması için ikna edici ve

tutarlı olma ile belli bir öneme ulaşma kriterleri Campbell and Cosans V. The United Kingdom davasında geliştirilmiştir. Mahkeme toplumda yaygın inanç sistemlerini 9. madde kapsamında tartışmaktadır.¹²

AİHS'nin 9. maddesinde korunan hukuki değerler somutlaştırılarak belirtilmediği için AİHM kararları veya karar içeriklerindeki yorumlardan hareketle bir sonuca varmaya çalışılmaktadır.(Dilbirliği, 2020: 117) Maddenin koruma alanının belirlenmesinde yargı kararlarının esas alınması değişken durumlar meydana getirecektir. Çünkü yıllar içerisinde yargı kararlarının seyrinde değişiklik meydana gelmektedir. Özellikle Avrupa'daki siyasi, ekonomik ve kültürel değişim AİHM kararları üzerinde etkili olduğundan din özgürlüğünün gerçek manada güvence altına alınmadığını düşünmekteyiz.

Din özgürlüğü hem içsel hem de dışsal boyutu olan temel bir haktır. Devlet bu hakkı sağlamak ve korumakla yükümlü olmakla birlikte hukuki korumayı etkileyen sınırlandırmaları da uygulamaktadır (Demir, 2011: 7; Paladini ve Iglesias Vázquez, 2023:). Sınırlamanın yasa ile yapılması ve AİHS'nin 9/2. maddesindeki şartlara uygun olması gibi konular çalışmamız kapsamında olmadığından daha çok idarenin sınırlandırmayı uygulama sürecine odaklanacağız. Çalışmamızda ritüel kesime yönelik getirilen sınırlandırmanın din özgürlüğü üzerinde ne tür etki uyandırdığını ele alacağız. İdarenin ritüel kesime getirdiği sınırlandırma dini anlayışın dışı yansıyan yönüne getirilen sınırlandırma olup olmadığı Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France davasında tartışılmıştır. Mahkeme dini usullere uygun hayvan kesimine getirilen sınırlandırmanın din özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varmıştır. Zira Müslümanlık ve Yahudilikte hayvan kesim usulü inancın dışı dünyaya yansıyan halidir.¹³

Din özgürlüğünün kişinin inancını açıklamaya zorlanmamasından ibadet, eğitim ve öğretim hakkının kullanımına kadar birçok alanda görünümü bulunmaktadır. Şüphesiz bu konulara dair din özgürlüğüyle alakalı birçok ihtilaflar ortaya çıkmıştır.¹⁴ Fakat çalışma konumuz karardaki ritüel kesim usulü

¹² Krişna inancına dair 20490/92 başvuru numaralı International Society for Krishna Consciousness Ltd. v. Birleşik Krallık davası; Druidizm inancına dair 12857/86 başvuru numaralı Chappel v. Birleşik Krallık davası.

¹³ 27417/95 başvuru numaralı Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France kararının 80. paragrafı.

¹⁴ 21924/05 başvuru numaralı Sinan Işık v. Türkiye davası; 19516/06 başvuru numaralı Alexandridis v. Greece davası.

ile din özgürlüğü ilişkisini açıklamaya yarayacak karar ve doktrindeki görüşlere başvurulacaktır. Mahkeme, 9. madde kapsamında koruma gerekip gerekmediğini belirlerken eylemin inancı ifade etmesi ve inancın gereği olarak ortaya konulması kriterini ortaya koymuştur. Arrowsmith v. The United Kingdom davasında askerlere broşür dağıtılması eyleminin bir inancın gereği ve ifadesi olarak yapıp yapılmadığını incelemiştir. Ritüel hayvan kesim usulü de inancı ifade eden ve inancın gereği olarak şekillenmektedir. Böylece hayvan kesim eyleminin din özgürlüğü kapsamında korunması ve garanti altına alınması gereken eylem olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Aslında ritüel kesim çalışma konumuz karardaki helal ve koşer usulüne uygun kesim dışındaki kültürel ve diğer inançlara uygun kesimleri de kapsamaktadır. Dolayısıyla dinin beslenme ile ilgili kuralları çerçevesindeki ritüel kesim ve hayvan refahı ile ilişkisini inceleyerek 9/2. maddedeki sınırlandırma ölçütlerinden hangisi kapsamında değerlendirildiğini inceleyeceğiz.

2.4. Din Özgürlüğüne Müdahale Aracı Olarak Ritüel Kesim

Hayvansal kaynaklı gıdaların tüketime sunulmasından önce bazı usullere göre hazırlanması birçok dini metinde yer almaktadır. Dini kurallara göre hayvan kesilmesi literatürde ritüel kesim olarak adlandırılmaktadır. Çalışmamıza konu mahkeme kararında da bu şekilde ifade edilmiştir. Fakat bu usul dini kesim şeklinde de ifade edilmektedir (Van Der Schyff, 2014: 77). Söz konusu usulün dini kesim şeklinde ifade edilmesinin daha doğru olduğunu düşünmekteyiz. Zira ritüel kesim kültürel ve geleneksel kesim yöntemlerini de içine alan geniş bir kavramdır. Fakat çalışma konumuz kararda ve literatürdeki yaygın kullanım nedeniyle ritüel kesim kavramını kullanmaya devam edeceğiz.

İslam dinine göre yenilmesi uygun olan gıdalar helal ve temiz (tayyip) olmalıdır. Bakara suresinin 168. ayetinde bu kriterler ortaya konulmaktadır. Yahudilikte de koşer şeklinde çerçevesi çizilen kurallar nedeniyle hayvan kesimi konusunda titiz hareket edilmektedir. Dolayısıyla Müslüman ve Yahudilerin hayvan kesimine dair uygulamaları ile hayvan refahı kavramı karşı karşıya gelmektedir. Yine konu sersemletilmenin hayvanı leş haline getirip getirmediği ve yeterli kan akışına imkan verip vermediğinde yoğunlaşmaktadır (Van Der Schyff, 2014: 78).

AİHS'nin 9/2. maddesinde din özgürlüğünün demokratik toplumda kamu güvenliği, düzeni, genel sağlık, ahlak veya başkalarının hak ve özgürlüklerini

korumak için sınırlama getirilebileceği belirtilmektedir. AİHM, Cha'are Shalom ve Tsedek kararında (64. paragraf) dini gereklere göre et temininin imkansız hale gelmesi halinde ritüel kesim yasağının din özgürlüğünün engellendiği anlamına geleceğini belirtmiştir. Getirilen bu kriter objektif ve nesnel bir boyutta değildir. Söz konusu kriter çalışma konumuz kararda da Belçika'nın Brüksel bölgesinde dini gereklere uygun et temin edebileceği şeklinde yer almaktadır. Belçika ve Avrupa genelinde yaşayan Müslüman nüfusun yoğunluğu dikkate alındığında bu gereğin hukuken kabul edilmesine imkan olmadığı anlaşılmaktadır.

ABAD kararlarında da birçok kez ritüel kesimin din özgürlüğü üzerindeki etkisi tartışılmıştır.¹⁵ Din özgürlüğünün ritüel kesim aracılığıyla sınırlandırılabilirliği, bu sayede hayvan refahı ile aralarında dengenin gözetilmesi gerektiği ABAD kararlarında vurgulanmaktadır. Diğer yandan dini gereklere uygun etin temin imkânının da sağlanması gerektiği ifade edilmektedir (Paladini ve Iglesias Vázquez, 2023: 292). ABAD kararlarında ritüel kesim konusu AB toplumu için hassas bir değer şeklinde ele alınmaktadır. Ayrıca ritüel kesime getirilen kısıtlamanın gerekli olup olmadığı, orantılı ve haklı olup olmadığı irdelenmektedir (Paladini ve Iglesias Vázquez, 2023: 295). Avrupa Gıda Otoritesi'nin sersemletme yöntemine dair bilimsel görüşlerine¹⁶ dayanarak din özgürlüğü üzerinde orantılı bir sınırlama yöntemi olduğu görüşüne varılmıştır.

Hayvan refahı gereğiyle ritüel kesim üzerinde yapılan sınırlandırma meşru ve orantılı olarak görülmektedir. Çalışma konumuz kararda da bu kabulden hareketle hayvan refahı ve din özgürlüğü arasındaki dengeye değinilmektedir. Karardaki kurum ve kavramların çerçevesini çizdikten sonra artık kararın değerlendirilmesi ve tenkitini yapabiliriz.

3. MAHKEME KARARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

AİHM, Belçika'daki ritüel kesim yasağına dair tüm başvuruları birleştirerek 13 Şubat 2024 tarihinde karar vermiştir. Karara dair değerlendirme yapılırken 16760/22 sayılı başvurudaki iddialar dikkate alınacaktır. Din özgürlüğünün sınırlandırılmasının gerekliliği, orantılılığı ve gıda güvencesine etkisi Müslümanlar bakımından değerlendirilecektir.

¹⁵ Örnek karar için bkz; <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=c-426/16&td=ALL>

¹⁶ EFSA'nın bilimsel değerlendirme süreci için bkz; <https://www.efsa.europa.eu/en/topics/topic/animal-welfare-slaughter>

3.1. Tüketilebilir Hayvansal Gıdaya Erişim

Karara konu başvurunun esasî ritüel kesime yönelik getirilen kısıtlama nedeniyle dinî kurallara göre kesilmiş etleri temin etmenin zorlaşacağı veya imkânsız hale geleceği iddiasıdır. Mahkemenin kararını gerekçelendirirken bu iddiayı nasıl karşıladığını incelemek gerekmektedir. Söz konusu iddianın diğer yönü gıda güvencesi ile ilgili olmasıdır. Ryerson Üniversitesi bünyesindeki Centre for Studies in Food Security gıda güvencesi kavramını sağlanabilirlik, erişebilirlik, yeterlilik, kullanılabilirlik ve kabul edilebilirlik ilkeleriyle açıklamaktadır.¹⁷ 2024 yılında BM halen, devletlerin gıda güvencesi yükümlülüklerini ne derece yerine getirdiğine dair çalışmalar yürütmektedir.¹⁸ Dolayısıyla devletler, vatandaşların kabul edilebilir, erişebilir ve kullanılabilir gıdayı sağlaması gerekmektedir.

16760/22 sayılı başvuru üzerine AİHM'in verdiği kararda Müslümanların gıda güvencesinin ne derece korunduğu yeterince tartışılmamıştır. Flaman ve Valon bölgesinde ritüel kesime yönelik kısıtlama getirilirken Brüksel'de böyle bir kısıtlama yoktur. Bu durum Mahkeme kararında sıkça zikredilmiştir (58, 59 ve 60. paragraf). Başvuranlar da Mahkemenin bu konuya dikkatini Brüksel Başkent bölgesinden veya yurtdışından et temin edebilmenin işleri kolaylaştırmadığını ifade ederek çekmektedir (71. paragraf). Mahkeme bu iddiayı yeterince karşılayamamıştır. Zira sersemletmenin yasal bir zorunluluk olmadığı diğer bölgelerden veya yurtdışından et temin etmenin mümkün olduğu gerekçesi dini gereklere uygun hayvansal gıdaya erişimin güvence altına alındığı anlamına gelmemektedir (122. paragraf).

Mahkeme dini gereklere uygun gıdaya erişimin zorlaştığının yeterince ispatlanamadığı tespitine yer vermiştir. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi görevine sahip Mahkeme, Müslümanların inançlarına uygun gıdaya ulaşımını çok dar yorumladığı kanaatindeyiz. Gündelik hayatta beslenmemiz içerisinde et ve türevleri büyük yer tutmaktadır. Belçika ve Avrupa'daki Müslüman nüfus yoğunluğu dikkate alındığında daha geniş imkânlar verilmesi gerektiği ortadadır. Fakat bunun aksine bir yorum tercih edilmiştir. Dünyada yetersiz beslenme ve tüketilebilir gıdaya erişimin önündeki engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik çabalar sürerken (Shaw, 2007: 309) Belçika'da getirilen sınırlandırmanın gıda

¹⁷ Gıda güvencesinin temel ilkeleri için bkz; <https://www.torontomu.ca/foodsecurity/>

¹⁸ <https://openknowledge.fao.org/items/09ed8fec-480e-4432-832c-5b56c672ed92>

güvencesi zemininde ele alınmaması eksiklidir. Yeterli ve dengeli beslenme sağlıklı yaşam sürmek için temel gereklilik olduğu ortak kabul olmasına rağmen hayvan refahı gerekçesi ile Müslümanların tüketebileceği et ürünlerine sınırlandırma getirilmesinin sözleşmenin 2. maddesiyle de uyuşmadığı düşüncesindeyiz.

Yukarıda gıda güvencesine dair saydığımız hususlar karşısında hayvan refahına öncelik verilmesi ayrı bir başlıkta değerlendirilecektir. Flaman ve Valon bölgesindeki sınırlamanın bu bölgelerde yaşayan insanların günlük beslenmesine etkisi yeterince incelenmemiştir. Hayvanın kesilme aşamasındaki acı ve ızdırabı, sersemletmenin etkilerine dair detaylı incelemenin yanında getirilen sınırlandırmanın Müslümanların gündelik yaşamına tesirine dair de detaylı inceleme yapılması beklenmektedir. Fakat Mahkeme kararında bu yönden yeterli gerekçeye yer verildiği söylenemez.

3.2. İdarenin Müdahalesinin Gerekliliği

Sersemletme yöntemi olmadan hayvan kesimine izin veren istisnaları ortadan kaldıran kuralların din özgürlüğüne müdahale olduğu konusunda tartışma bulunmamaktadır. AİHM kararında da bu durum somut olarak ortaya konulmuştur (88. paragraf). Mahkeme kararı gerekçesinde asıl incelenmesi gereken yön Flaman ve Valon bölge idarelerine doğrudan ritüel kesime engel olmasına dair yetki verilmesinin demokratik bir toplumda gereklilik olup olmadığıdır. İki bölgede yasalarla idareye verilen bu müdahale sosyal bir ihtiyacı karşılamakta mıdır? Bu soru başvuruçuların da iddiaları arasında yer almaktadır (67. paragraf). Fakat mahkeme kararında iddialar objektif, nesnel, somut ve hukuken kabul edilebilir ifadelerle karşılanmamıştır. EFSA görüşleri ve hayvan refahının Avrupa’da yükselen değer olması temel dayanak noktası olmuştur.

Yukarıda doktrinde sersemletme yöntemine dair farklı bilimsel görüşler olduğuna yer vermiştik. Sersemletme yöntemi ile hayvanın daha fazla acıya maruz kaldığına yönelik göz ardı edilemeyecek görüşler bulunmaktadır. Bunun yanında sersemletme yöntemi konusundaki farklı bilimsel görüşler arasında sentez yapılmadan sadece bir tarafın görüşüne dayanılarak karar inşa edilmiştir. Sersemletme uygulamasının hayvanların daha az acı ve ızdırıp çekmesini sağladığı konusunda yeterli gerekçeye yer verilmemiştir. Bu durum kamusal müdahale

karşısında AB vatandaşlarının temel hak ve özgürlüklerini koruyan mahkeme anlayışıyla uyuşmamaktadır. Nitekim hükümetin savunmasındaki ifadeler gerekçede aynı haliyle yer bulmuştur.

AlHS'nin 9/2. maddesine göre kişilerin dini gereklerine uygun hayvan kesim usulüne müdahalenin demokratik bir toplumda gerekli olmasıdır. Demokratik bir toplumda gereklilik olup olmadığı ölçütü de yine mahkeme kararlarında ortaya konulmuştur. Bir müdahale acil bir toplumsal ihtiyaç karşılıysa veyahut hedeflenen meşru amaçla orantılıysa demokratik bir toplumda gerekli kabul edilecektir.¹⁹ Mahkemenin ortaya koyduğu bu ölçüt çalışma konumuz kararda yeterince irdelenmemiştir. Acil toplumsal ihtiyaç nedir? Eğer bu soruya hayvan refahının sağlanması şeklinde cevap verilecekse dini kesim ile hayvan refahının ortadan kaldırıldığı sonucu ortaya çıkacaktır. Durumun böyle olmadığına dair birçok bilimsel görüş bulunmaktadır. Müslümanların dini gereklerine uygun kesim yöntemleri içerisinde de hayvanın acısını azaltacak ve daha iyi bir durumda can vermesini sağlayacak yöntemler bulunmaktadır.²⁰ Bu hassasiyet görmezden gelinerek dini gereklere uygun kesimin hayvan refahına zarar verdiği algısı meydana getirilmiştir.

Mahkeme söz konusu yasaların hazırlık sürecinde yeterince araştırma yapıldığı ve detaylı analizler yapıldığını ifade etmektedir (107. paragraf). Fakat aksi bilimsel iddiaları dikkate dahi almamıştır. İdareye verilen bu yetkinin din özgürlüğü ve hayvan refahı arasında denge oluşturduğu ifade edilmektedir. Adında “insan hakları” bulunan ve insanların temel hak ve özgürlüklerini korumayı ana ilke edinen mahkemenin hayvan refahı ve din özgürlüğü (temel insan hakkı) çatışmasında insan hakları aleyhine bir denge kurduğu kanaatindeyiz. Müslümanların dini gereklerine uygun kesim hakkına müdahalenin gerekliliği yeterince ortaya konulmamıştır. Belçika yasa koyucusu ve idaresinin geniş takdir yetkisine sahip olduğunu ifade edilerek esaslı bir denetimden geri durulmuştur.

¹⁹ Örneğin Case of Fernández Martínez V. Spain kararının 124. Paragrafına bkz.

²⁰ Diyanet İşleri Başkanlığına gelen sorular üzerine temel usuller açıklanmıştır. Detay için bkz; <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/664/kurban-keserken-nelere-dikkat-edilmelidir>. Yine bu durum hadislerle de konu olmuştur. Kesimden önce bıçak ve benzeri kesici aletlerin hayvanın gözünden uzak bir yerde bilemeleri sünnettir. Hayvanlardan biri, diğerinin gözü önünde kesilmemelidir. (Kâsânî, Bedâ'i, 5/41). Hayvanın canı çıkmadan boynunu kırmak, derisini yüzmek, bir uzvunu koparmak veya tüyünü yolmak gibi hayvanın acısını arttıracak işlerden kaçınılmalıdır (İbn Nüceym, el-Bahr, 8/194).

AİHM'in bu olayda hayvan refahının, din özgürlüğünü daha az kısıtlayıcı bir tedbirle korunup korunamayacağı değerlendirmesi yapması beklenirdi. Çünkü temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında daha yumuşak aracın seçilmesi veya daha fazla müdahale içermeyen araçların kullanılması benimsenmiştir (Oğurlu, 2001: 505). Fakat kararda böyle bir sorgulama yapılmamıştır. Müslümanların kesim yöntemi üzerinde farklı denetim sistemleri oluşturulması hayvan refahını korumaya hizmet edebilir mi? Sersemletmenin hayvan refahını koruduğuna yönelik somut ve yeterli kanıt var mı? Buna benzer soruların cevabı aranmadan kararın verilmesi adil yargılanma hakkını da zedelemiştir.

Sonuç olarak bahsi geçen yasaların uygulanmasının demokratik bir toplumda gerekli olduğu kanaati oluşmuştur (115. paragraf). Başvurucuların hayvanların acısını dindirecek farklı yöntemler ve uygulamayla dengelemenin olmadığına yönelik iddiaları ise ispattan yoksun beyanlar olarak görülmüştür.

3.3. Hayvan Refahı Sınırlandırma Aracının Orantılılığı

AİHM'in temel hak ve özgürlüklere müdahale içeren durumları incelerken baktığı diğer bir durum orantıdır. Araç ile amaç arasındaki ölçünün incelendiği bu uygulama sözleşmede yer almamaktadır. Mahkemenin kişilerin temel hak ve özgürlüklerine orantısız bir şekilde müdahale edilmemesi, araç ile amaç arasında dengeyi araması üzerine bu kavram gelişmiştir (Didinmez, 2021: 164). Çalışma konumuz kararda başvuranların iddiaları ve hükümet savunmasında da hayvan refahı aracılığıyla din özgürlüğü üzerindeki sınırlandırmanın orantılılığına dair ifadeler yer almaktadır. Karar gerekçesi ve iddialardan hareketle orantılılığı değerlendireceğiz.

Kural olarak başka bir kimseye zarar vermeyen dini uygulamaların din özgürlüğü koruması içerisinde bulunması gerekmektedir.(Atar, 2021: 71) Başkasından kasıt bir insan olup bu durumda sınırlandırmanın tartışılması gündeme gelmektedir. Fakat çalışmamıza konu olayda dini inanç gereği hayvan kesim usulünün hayvan refahına zarar verip vermediği somut şekilde ortada değil iken sınırlandırmaya gidilmesinde orantılılık tartışılmalıdır. Zira din özgürlüğüne müdahale aracının orantılı olabilmesi için ulaşılmak istenen amacın hukuken kabul edilebilir olması şarttır.

Kararda ulusal otoritelerin farklı hak ve çıkarlar arasında denge sağlamak için takdir yetkisine sahip olduğu ifade edilmektedir (117. paragraf). Sersemletme yönteminin dini gereklere uygun hayvan kesimini engelleyecek şekilde uygulanmasıyla denge korunmuş mudur? Gereçtede bu dengeye dair doyurucu ifadeler yer almamaktadır. Sersemletme yönteminin geri döndürülebilir olması ve hayvanın ölümüne neden olmaması aracı elverişli kılmaktadır. Mahkeme, yöntemin bu özelliği nedeniyle başvuruların dini gereklere uygun kesim uygulamasını ortadan kaldırmadığını tespit etmiştir. Sersemletmenin hayvanda meydana getirdiği olumsuz durumlar veya ölüm etkisine dair bilimsel çalışmalar (Yardımcı, 2020) göz ardı edilerek böyle bir tespitte bulunulmuştur. Dolayısıyla hayvan refahının korunması ve din özgürlüğü arasında adil bir denge kurulduğu söylenemez. Flaman ve Valon yasama organları takdir yetkisini kullanırken dini gereklere uygun kesim hakkına amacın ötesine geçecek şekilde müdahale etmiştir. Mahkeme, yasama organlarının takdir yetkisinin kullanımı değerlendirirken hayvan refahının giderek artan bir değer olmasını vurgulamıştır (118. paragraf).

Müslümanların dini gereklerine uygun hayvansal gıdaya erişim sorunu ve başvuruda ileri sürdükleri zorluklar ciddi, somut ve inandırıcı olarak görülmemiştir. Hayvan refahının korunması meşru amacı konusunda tartışma bulunmamaktadır. Mahkeme kararında sorun olarak gördüğümüz husus, bu amacın gerçekleştirilmesinde tercih edilen aracın din özgürlüğüne amaç ötesinde zarar verdiğidir. AİHM benzer kararlarında izlenen meşru amaçla araç arasında orantıyı detaylıca incelemiştir.²¹ Brüksel bölgesinde sersemletme yönteminin zorunlu olmamasını anarak Müslümanların gıda güvenliği hakkına müdahale incelenmemiştir. Mahkeme hem bilimsel görüşler hem de iddialar açısından tam bir sentez yapmadığını düşünmekteyiz. EFSA ve hükümetin sunduğu bilimsel raporların aksi raporlar ve iddiaları yeterince değerlendirilmemiştir.

Devlet organlarının vatandaşların beslenme hakkını güçlendirici tedbirleri alması gerekirken, aksi yönde hareket etmesinin çok yüksek bir amacı olması gerekmektedir. Yasama organının hayvan refahını koruma amacıyla Müslümanların tüketebileceği et ürünlerine erişimi kısıtlayacak tedbiri din özgürlüğü, beslenme hakkı ve gıda güvenliğine müdahale anlamına geldiği ortadadır. Müdahale edilen temel insan haklarının gerekçesi olarak sunulan hayvan refahının farklı şekillerde

²¹ Örnek için bkz; S. ve Marper v. Birleşik Krallık, (Başvuru No: 30562/04) 101. paragraf.

korunması mümkünken, alternatif yöntemler dikkate alınmadan karar verilmesi yerinde olmamıştır. Zira Mahkeme, genelde orantılılık sorgulamasını farklı yönlerden yapmaktadır (Oğurlu, 2001: 490).

Aslında sınırlama gerekçesi ile kamu yararı arasında denge olmağı da açıktır. Çünkü sersemletme yöntemine dair bilimsel görüş farklılıkları ve toplumda var olan büyük bir kesimin gıdaya erişiminin sınırlandırılması terazinin iki kefesinde bulunmaktadır. Ancak Mahkeme yaptığı tüm değerlendirmeler sonucunda hayvan refahının koruma amacına yönelik olarak alınan önlemin haklı ve orantılı olduğu sonucuna varmıştır.

SONUÇ

AİHM ritüel kesim kararıyla hayvan refahı ve din özgürlüğü arasındaki dengeyi incelemiştir. Mahkeme, hayvan refahını koruma amacıyla getirilen düzenlemelerin, Müslüman toplulukların dini gereklilikleri ile çatışabileceğini kabul etmiş ancak bu çatışmada hayvan refahı ilkesine öncelik tanımıştır. Bu bağlamda, din özgürlüğüne getirilen sınırlamanın meşru bir amaca hizmet ettiği ve demokratik bir toplumda gerekli olduğu sonucuna varılmıştır.

Mahkeme, kararında ölçülülük ilkesini temel alarak, din özgürlüğüne getirilen sınırlamanın gereklilik ve orantılılık ilkelerine uygun olduğunu belirtmiştir. Hayvan refahı, Avrupa'da giderek artan bir toplumsal değer olarak kabul edilmekte ve bu durum, dini özgürlüklerle ilgili tartışmaları da şekillendirmektedir. Bu karar, hayvan refahı konusundaki düzenlemelerin, dini pratikleri ne ölçüde sınırlayabileceği konusunda önemli bir emsal teşkil etmektedir.

Mahkeme kararında hayvan refahı ve din özgürlüğü gibi iki önemli değer arasındaki çatışması durumunda hangi kriterler ışığında denetim yapılacağı açıkça ortaya konulmamıştır. Kararın gerekçesini değerlendirdiğimiz kısımda gereklilik, orantılılık, gıdaya erişim hakkı bağlamındaki eksikliklere veya tutarsızlıklara yer verdik. İnsan haklarının korunmasında güvence olarak kabul edilen mahkemenin gereklilik ve orantılılığı gerekçelendirirken sersemletme yönteminin geri döndürülebilir olması veya Brüksel bölgesinde sersemletme yapılmadan kesim yapılabilmesi ifadelerine yer vermesi açıklayıcı olmamıştır. Üstelik ortadaki bilimsel farklı sonuçlar göz ardı edilerek hayvan refahını koruma karşısında beslenme hakkı, gıda güvencesi ve din özgürlüğünün nasıl güvenceye alınacağı ortaya konulamamıştır.

Mahkemelerin yargılamada kullandıkları temel yöntem olan tez-anti tez-sentez yöntemi çalışma konumuzda kararda yeterince yerine getirilmemiştir. Başvurucuların iddiaları, savunma ve tek yanlı bilimsel görüşlerin gölgesinde ele alınmıştır. Mahkeme kararının hayvan refahı ve din özgürlüğünün ele alış şekli ve temel hakka müdahaleyi gerekçelendirme yöntemi doktrinde daha fazla tartışılmalıdır. Çünkü yükselen değer olarak kabul edilen hayvan refahı ile diğer temel insan hakları arasında yeni ihtilafların Mahkeme önüne geleceği ortadadır. Geçmişten bu yana Mahkemenin geliştirdiği denetim ölçütlerinin temel hak ve özgürlükleri güçlendirici şekilde yorumlanmasına zemin hazırlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Ağırbaşı, Ş. (2012). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Din ve Vicdan Özgürlüğü*, TBB Dergisi, 101, 83-102.

Atar, Y. (2021). *Türk Anayasa Hukuku* (14. bs). Seçkin.

Bergeaud-Blackler, F. (2007). *New Challenges for Islamic Ritual Slaughter: A European Perspective*. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33(6), 965-980.

Broom, D. M. (1991). *Animal welfare: Concepts and measurement*. *Journal of Animal Science*, 69(10), 4167-4175.

Broom, D. M. (1998). *Welfare, stress, and the evolution of feelings*. *Advances in the Study of Behavior: stress and behavior*, 27, 371-403.

Demir, H. S. (2011). *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Işığında Türkiye’de Din ve Vicdan Özgürlüğü*, Adalet Yayınevi.

Didinmez, M. A. (2021). *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Üç Aşamalı Testi*. *Kırıkkale Hukuk Mecmuası*, 1(1), 149-174.

Dilbirliği, M. (2020). *Avrupa’da Din ve Vicdan Özgürlüğü*, Adalet Yayınevi.

Erdoğan, M. (2014). *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Gaygusuz Kararı: Mülkiyet Hakkının Geniş Yorumu Ve Ayrımcılık Yasağı*, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 18(1-2), 159-189.

Hazar, Z. (2023). *Hayvan Refahı: Din ve İnanç Özgürlüğüne Getirilen Yeni Bir Sınırlandırma Nedeni mi?* Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 13(2), 807-846.

Linzey, A. (2013). *The Global Guide to Animal Protection*, University of Illinois Press.

Oğurlu, Y. (2001). *AİHM Kararları ve Türk İdare Hukukunda Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanmasında Bir Yargısal Denetim Ölçütü Olarak “Ölçülülük İlkesi”*, Dokuz Eylül Hukuk Fakültesi Turhan Tufan Yüce Armağanı, 485-522.

Paladini, L., and Iglesias Vázquez, M. D. Á. (Ed.). (2023). *Protection and Promotion of Freedom of Religions and Beliefs in the European Context*, Springer International Publishing.

Sazili, A. Q., Kumar, P., & Hayat, M. N. (2023). *Stunning Compliance in Halal Slaughter: A Review of Current Scientific Knowledge*, *Animals*, 13, 1-24.

Shaw, D. J. (2007). *World Food Security: A History since 1945*, Palgrave Macmillan.

Van Der Schyff, G. (2014). *Ritual Slaughter and Religious Freedom in a Multilevel Europe: The Wider Importance of the Dutch Case*, *Oxford Journal of Law and Religion*, 3(1), 76-102.

Veissier, I., Butterworth, A., Bock, B., & Roe, E. (2008). *European approaches to ensure good animal welfare*. *Applied Animal Behaviour Science*, 113(4), 279-297.

Yardımcı, M. (2020). *Impact of Electrical Stunning And Non-Stunning Slaughtering Methods on Animals*, Ankara International Congress on Scientific Research.

Derleme Makalesi / Review Article

TÜRKİYE'DE PROJE YÖNETİMİNİN KAMUDA TARİHSEL GELİŞİMİ

Ahmet ESEN*

Öz

Uluslararası literatüre göre proje kavramının geçmişi 1600'lü yıllara kadar uzanmaktadır. "Proje Yönetimi" kavramı ise özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Soğuk Savaş döneminde, silahlanma ve uzay projelerinde bir yöntem olarak kamu sektöründe kullanılmaya başlanmıştır. 1980'lerden itibaren, Yeni Kamu Yönetimi (YKY) anlayışının ve "Yeni Sağ" hükümetlerinin kamusal hizmetlerde etkinlik, verimlilik ve etkililik ilkelerini benimsemesiyle proje yönetiminin kullanımı yaygınlaşmıştır.

Türkiye'de ise proje yönetimi konusu, özellikle 2000'li yılların başında Avrupa Birliği ile müzakerelerin başlamasıyla gündeme gelmiştir. Daha önceki yıllarda Kalkınma Planlarında proje yönetiminin bir yaklaşım olarak benimsenmesi önerilmişse de uygulamada bir karşılık bulamadığı görülmektedir. Bu çalışma, Türkiye'de kamu sektöründe proje yönetimi konusuna tarihsel bir bakış açısı sunmakta ve özellikle kalkınma planları ışığında proje yönetiminin gelişim sürecini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu yolla, kamu sektöründe proje yönetimi alanındaki çalışmalara katkı sunmak hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Proje Yönetimi Tarihi, Yeni Kamu Yönetimi, YKY, Kamu Yönetimi

* TC. Muğla Valiliği AB ve Dış İlişkiler Bürosu, VHKİ. ahmetesen08hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8278-0586

HISTORICAL DEVELOPMENT OF PROJECT MANAGEMENT IN PUBLIC SECTOR IN TÜRKİYE

ABSTRACT

According to the international literature, the concept of "project" dates back to the 1600s. The concept of "Project Management," on the other hand, began to be used in the public sector as a method in armament and space projects, especially after the Second World War, during the Cold War period. Since the 1980s, the use of project management has become widespread with the adoption of the principles of effectiveness, efficiency, and productivity in public services by the New Public Management (NPM) approach and the "New Right" governments.

In Türkiye, the subject of project management came to the agenda especially in the early 2000s with the start of negotiations with the European Union. Although it was suggested in the Development Plans in previous years that project management should be adopted as an approach, it is seen that it did not have much practical application. This study provides a historical perspective on project management in the public sector in Türkiye and aims to evaluate the development process of project management, especially in light of the development plans. In this way, it is aimed to contribute to the studies in the field of project management in the public sector.

Keywords: *Project Management History, New Public Management, NPM, Public Management*

GİRİŞ

Günümüzde projeler, günlük hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. İnşaattan teknolojiye, belediye hizmetlerinden otomotiv sektörüne, hatta konserler gibi etkinlik organizasyonlarından ulaşıma kadar pek çok alanda projeler yürütülmekte ve proje yönetimi metodolojileri uygulanmaktadır. Tarihsel açıdan bakıldığında, proje yönetimi kavramı özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kamu sektöründe, savunma sanayii ve uzay çalışmalarında geniş bir uygulama alanı bulmuş ve bir yöntem olarak benimsenmiştir. Bugün ise proje yönetimi, bir "düşünce okulu" olarak kabul edilmektedir.

Proje yönetimine ilişkin Türkçe literatürde sınırlı sayıda çalışma mevcuttur. Proje yönetiminin tarihsel gelişimine dair uluslararası literatürde çeşitli çalışmalar bulunsa da bu çalışmalar genellikle işletme yönetimi odaklıdır ve kamu yönetimi perspektifini yeterince kapsamamaktadır. Bu bağlamda, çalışmamız bazı sorulara yanıt aramaktadır. Proje yönetimi uluslararası literatürde nasıl bir gelişim seyri izlemiştir? Bu gelişim Türk kamu yönetimine nasıl yansımıştır? Türk kamu yönetiminde proje yönetimi nasıl bir gelişim göstermiştir? Bu sorulara yanıt arayan çalışma, Türkçe literatürdeki bu eksikliği gidermeyi ve alana katkı sunmayı hedeflemektedir.

Bu çalışma, açıklayıcı nitelikte olup birincil ve ikincil kaynaklara dayanılarak hazırlanmıştır. Çalışmanın kapsamı; proje kavramı, proje yönetimi disiplini, proje yönetiminin tarihsel gelişimi ve Türkiye'de kamu sektöründe proje yönetiminin evrimini içermektedir. Bu doğrultuda, ilgili literatür incelenmiş, derlenmiş ve değerlendirilmiştir.

1. PROJE VE PROJE YÖNETİM TARİHİ

Proje terimi ilk olarak yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. Oxford Sözlüğü'ne göre, "proje" terimi 1600'lü yıllara kadar uzanmakta ve Cambridge Üniversitesi yönetiminin çalışmalarını nitelemek için kullanılmıştır (Cleland ve Gareis, 2006: 15). Projelere ilişkin ilk yayımlanan çalışma ise 1697 yılında Daniel Defoe tarafından kaleme alınmıştır. Defoe, Nuh'un inşa ettiği gemiyi ilk proje olarak kabul ederken; Babil Kulesi'nin inşası, 1680 İngiltere İç Savaşı, Londra Yangını sonrası kurulan

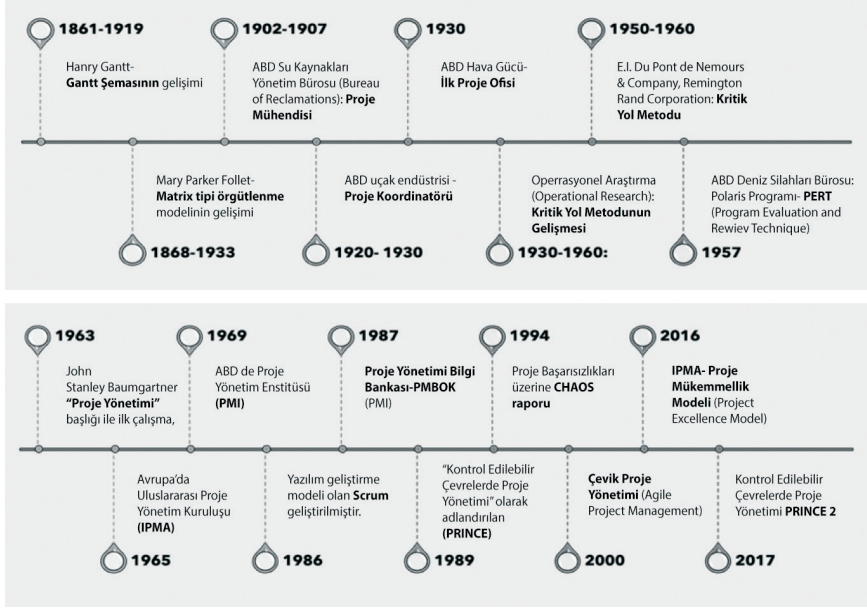
itfaiye teşkilatı, birinci sınıf gemilerin inşası ve Penny Post adlı posta servisi gibi girişimleri de proje olarak değerlendirmiştir (Defoe, 1887: 18-23).

Literatürde projeye dair pek çok tanım bulunmaktadır. Cleland ve Gareis (2006: 4), projeleri topluları dönüştüren ve ileriye taşıyan girişimler olarak tanımlamıştır. Bir başka kaynak, projeyi "ilgilerin imparatorluğunun" küçük ölçekte ve makul boyutlarda işlenmesi olarak nitelendirirken; Bryde (2000: 10) ise projelerin amaç odaklı olduğunu ve proje ekibi tarafından fiyat, kalite ve zaman hedeflerinin planlanarak kontrol edilmesini içerdiğini belirtmektedir. Hatta Patrick Weaver (2007: 2), Sun Tzu'nun "Savaş Sanatı" adlı eserinde savaşların stratejik planlama açısından birer proje olarak ele alındığını ifade etmiştir. Tüm bu tanımlar ışığında, projelerin, karmaşık ve dinamik ortamlarda değişimi yönetmek ve hedeflere ulaşmak için kullanılan stratejik araçlar olduğu söylenebilir.

Projelerin başarıyla yönetilebilmesi için belirli bir metodoloji ve süreç takibi gereklidir. Proje yönetimi, Proje Yönetim Enstitüsü (PMI, 2017: 19) tarafından, proje yaşam döngüsünün başlangıcından bitimine kadar olan sürecin yönetimi olarak tanımlanmaktadır. Bu süreç, projenin hedeflerine ulaşmasını sağlamak için bilgi, beceri, araç ve tekniklerin proje faaliyetlerine uygulanmasıdır. PMI'a göre (2017: 23) bu yaşam döngüsü beş aşamadan oluşmaktadır: Başlangıç, Planlama, Uygulama, İzleme ve Kontrol ve Kapanış. Günümüzde, bu süreçleri yönetmek için farklı proje yönetim metodolojileri geliştirilmiştir. En yaygın kullanılan metodolojilerden bazıları, şelale modeli (Waterfall) gibi geleneksel yaklaşımlar ile Çevik (Agile) gibi yinelenmeli yaklaşımlardır. Şelale modeli, her aşamanın bir önceki tamamlandıktan sonra sırayla ilerlediği doğrusal bir yaklaşımken; Çevik metodolojiler, esnekliğe, iş birliğine ve sürekli iyileştirmeye odaklanırlar. PMI'ın yanı sıra, Uluslararası Proje Yönetim Birliği (IPMA) gibi dünya çapında kabul görmüş başka organizasyonlar da proje yönetimi alanında standartlar ve sertifikasyon programları sunmaktadır. IPMA, Yetkinlik Temelli Yaklaşımı (Competence Baseline) benimseyerek, proje yöneticilerinin sahip olması gereken bilgi, beceri ve yetkinlikleri tanımlamaktadır.

Projeler, matris tipi, yani yatay etkileşimin olduğu yapılarda daha kolay yürütülmektedir. Bu kapsamda, hiyerarşik örgütlerde yatay etkileşim süreçlerinin öncülüğünü yapan Mary Parker Follett (1868-1933), döneminde devrim niteliğinde çalışmalara imza atmıştır. Follett, işçiler üzerinde uygulanan gücün aksine, işçiler

ile birlikte kullanılan gücün önemine değinmiş; hem yönetim hem de çalışanlar açısından kazan-kazan durumunun ortaya çıkacağını savunmuştur. Daha sonraki dönemlerde, bilimsel yönetim ekolünden gelen Henry Gantt (1861-1919), kendi adıyla anılan ve günümüzde de proje yönetiminde faaliyetlerin zaman planlaması için kullanılan Gantt şemasını geliştirmiştir (Cleland ve Gareis, 2006: 12).

Şekil 1. Proje Yönetiminin Tarihsel Süreci

Kaynak: Bu şekil, Ohara, 2008; Howes, 2001; Asada, 2008; Cleland ve Gareis, 2006; Lappi ve Aaltonen, 2017; Morris, 2010; IPMA, 2015; Weaver, 2007; Howes, 2001; Kerzner, 2010 kaynaklarından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Proje yönetimine yönelik tarihsel bir bakış açısı sunan birçok kaynak mevcuttur (Ohara, 2008; Howes, 2001; Asada, 2008; Cleland ve Gareis, 2006; Lappi ve Aaltonen, 2017; Morris, 2010; IPMA, 2015; Weaver, 2007; Kerzner, 2010). Ancak, proje yönetiminin ayrı bir disiplin olarak tanınması ve gelişimi 20. yüzyıla dayanmaktadır. İlk olarak, ABD Su Kaynakları Yönetim Bürosu'nun (Bureau of Reclamations) proje ofisi ve projenin tamamlanması için görevlendirilmiş bir proje mühendisinin çalışmaları, bu alandaki öncü örnekleri oluşturmaktadır. Sonrasında, 1920'li ve 1930'lu yıllarda ABD uçak endüstrisi "proje koordinatörü"

unvanını geliştirmiş; ABD Hava Kuvvetleri de uçak üretim sürecini izlemek amacıyla proje ofisleri kurmaya başlamıştır. 1950'lerin sonuna doğru proje yöneticisi, bireysel veya kurumsal düzeyde, kısmi veya tam sorumluluk alan bir çalışan olarak birçok fonksiyonel alana yayılmıştır (Weaver, 2007: 8).

Her ne kadar bir yönetim teorisi olmasa da Operasyonel Araştırma (Operational Research) metodu da proje yönetim tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. 1930'lu yılların sonunda başlayan ve hızla yayılan bu disiplinler arası bilim dalı, örgüt içinde karmaşık problemlerin çözümünde matematiksel optimizasyon sağlayan metotları konu almaktadır. Operasyonel Araştırmalar, Kritik Yol Metodu'nun (Critical Path Method- CPM) gelişmesine de önemli katkılar sağlamıştır (Weaver, 2007).

1950'lerin ortasında, E.I. Du Pont de Nemours ve Remington Rand Corporation şirketlerinden oluşan bir çalışma grubu, kimya tesislerinin inşaa çalışmalarının planlanması ve yönetimi için ağ planlaması ve kontrolüne olanak sağlayan matematiksel bir teori olan Kritik Yol Metodunu (CPM) geliştirmiştir. Aynı dönemde, ABD Deniz Silahları Bürosu, Polaris denizaltı füze programının tekrarlayan değerlendirmelerini yönetmek için bir program değerlendirme ofisi kurmuş ve bu süreçlerin matematiksel tekniklerle yönetilebilmesi amacıyla özel sektörden teklifler toplamıştır. 1957 yılında Booz, Allen & Hamilton ve Lockheed firmaları ile imzalanan sözleşmeler neticesinde, proje yönetiminde PERT (Program Evaluation and Review Technique) adı verilen, program değerlendirme ve gözden geçirme tekniği geliştirilmiştir (Howes, 2001: 180).

1960'lara kadar proje yönetimi geniş anlamda kabul görmemiştir. John Stanley Baumgartner, 1963 yılında yayımladığı çalışmasıyla "proje yönetimi" başlığını kullanan ilk kişi olmuştur (Weaver, 2007: 17). Proje yönetiminin profesyonel anlamda kurumsallaşması ise 1965 yılında, günümüzde Uluslararası Proje Yönetim Birliği (IPMA) olarak bilinen birliğin kurulmasıyla gerçekleşmiştir. IPMA, günümüzde Avrupa, Asya ve Arap ülkelerinde proje yönetiminin gelişmesinde öncü bir rol üstlenmektedir. Bundan dört yıl sonra, 1969'da Amerika Birleşik Devletleri'nde Proje Yönetim Enstitüsü (PMI) kurulmuştur. PMI, proje yönetimi bilgi birikiminin (PMBOK) hazırlanması ve yayımlanması ile tanınmaktadır (Seymour, 2014: 235).

1970'li yıllarda bilgisayarların gelişmesi ve boyutlarının küçülmesi, proje yönetimde yazılım geliştirilmesini kolaylaştırmıştır. Bu dönemde, NASA'nın proje yönetim tekniklerini kullandığı Apollo projesi ve Polaris programı öne çıkmıştır. NASA, aya ilk insanın gönderilmesinde; karmaşık, pahalı ve iddialı planların yönetilmesinde proje yönetimini etkin bir şekilde kullanmıştır (Seymour, 2014: 236).

1980'lerden 1990'ların ortasına kadar proje yönetimine ilişkin programların gelişimi devam etmiştir. "Kontrol Edilebilir Çevrelerde Proje Yönetimi" (PRINCE) ve Proje Kaynaklarının Organizasyonel Yönetim Planlama Tekniği (PROMT 2) gibi metodolojiler, projelerin yönetimini kolaylaştıracak karmaşık verilerin düzenlenmesi amacıyla geliştirilmiştir. Aynı dönemde, Sınırlılıklar Teorisi (Theory of Constraints-TOC) de başarıya odaklanmış örgütlerin hedeflerine ulaşmada en az bir sınırlılık ile mücadele etmesi gerektiği felsefesine dayanan bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır (Seymour, 2014: 236).

1986 yılında, yazılım geliştirme modeli olan SCRUM geliştirilmiştir. SCRUM, geleneksel ve sıralı yaklaşımların aksine, esnek ve bütüncül bir ürün geliştirme stratejisi olarak, ürün geliştirme ekibinin hedefe ulaşmak için birtakım olarak çalıştığı bir yaklaşımı benimsemektedir (Seymour, 2014: 236).

1987 yılında PMI tarafından Proje Yönetimi Bilgi Birikimi Kılavuzu (PMBOK) yayımlanmış; proje yönetimine yönelik etik, standart ve akreditasyon konuları ele alınmıştır. 1994 yılında ise Standish Group tarafından proje başarısızlıkları üzerine "Chaos" adlı bir rapor yayımlanmıştır. Bu dönemde, İngiltere-Fransa Kanal Projesi (1989-1991), Uzay Mekiği Challenger Projesi (1983-1986) ve 15. Calgary Kış Olimpiyat Oyunları (1988) gibi önemli projeler gerçekleştirilmiştir. İngiltere-Fransa Kanal Projesi, İngiliz ve Fransız hükümetlerinin ortak girişimiyle geliştirilmiş; finans kurumları ve mühendislik şirketlerinin yer aldığı uluslararası bir projedir. Challenger projesinin başarısızlığı, proje yönetim topluluğunun dikkatini risk yönetimi ve kalite yönetimi alanlarına çekmiştir. Calgary Olimpiyatları ise başarılı bir etkinlik yönetimi örneği olarak tarihe geçmiştir (Seymour, 2014: 236).

1995'ten 2003 yılına kadar gelişen teknoloji, değişimin ana tetikleyicisi olmaya devam etmiştir. 1996 yılında PRINCE metodu, PRINCE2 olarak güncellenmiştir. 1997 yılında ise projelerin planlanması ve yönetilmesinde

kullanılan bir metot olan Proje Yönetimi Kritik Zinciri (Critical Chain Project Management-CCPM) geliştirilmiştir. CPM ve PERT'ten farklı olarak, Kritik Zincir metodu, belirli görevlerin tamamlanmasından ziyade, projenin tamamlanması için hangi kaynakların kullanılması gerektiğine vurgu yapmıştır. 2000'li yılların başında ise yazılım geliştirme ekiplerinin takım olarak daha iyi ve hızlı çalışabilmelerine yönelik "Çevik Proje Yönetimi" (Agile) manifestosu yayımlanmıştır (Seymour, 2014: 236-237).

Günümüzde proje yönetiminin etkinliği, başarısı kanıtlanmış metodolojilerin kullanımıyla doğrudan ilişkilidir. Bu metodolojiler arasında, Proje Yönetim Enstitüsü (PMI) tarafından yayınlanan ve proje yönetimi alanında küresel bir standart olarak kabul edilen Proje Yönetimi Bilgi Birikimi Kılavuzu'nun (PMBOK) 7. baskısı geniş bir uygulama alanına sahiptir (PMI, 2021). PMBOK, proje yönetimi süreçlerini, bilgi alanlarını ve en iyi uygulamaları tanımlayarak, projenin yaşam döngüsü boyunca tutarlı ve sistematik bir yaklaşım sunmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği projelerinde ise PM² (Project Management Methodology) yaygın olarak tercih edilmektedir. Avrupa Komisyonu tarafından geliştirilen PM², kamu sektörü projelerinin kendine özgü gereksinimlerini karşılamak üzere tasarlanmış bir metodolojidir (European Commission, 2023). PM², yalın ve kullanımı kolay yapısıyla, proje yönetimi, süreçleri, planları ve temel çıktıları (eser) tanımlayarak, proje ekiplerinin etkin bir şekilde iş birliği yapmasını ve projelerin başarıyla tamamlanmasını desteklemektedir. Bu metodolojilerin kullanımı, kamu projelerinde şeffaflığın, hesap verebilirliğin ve verimliliğin artırılmasına önemli katkılar sağlamaktadır.

Günümüzde proje yönetimi gelişmeye devam etmektedir. Proje yönetiminin etkinlik, verimlilik ve ekonomiklik prensiplerine yönelik uluslararası çalışmalar yayımlanmaktadır. Bu çalışmalar, projelerde zaman, maliyet ve sonuçlara ilişkin önemli kaynak niteliğindedir. Son zamanlarda, projelerin maliyet etkinliği ve zamanlamalarına yönelik yoğun çalışmalar yürütülmekte; profesyonelleşme adına proje yönetimde mükemmeliyet merkezleri açılmakta, örgüt kültürü proje yönetim modeline dönüştürülmekte ve proje yönetimde olgunlaşma gibi kavramlara yönelim artmaktadır.

2. KAMUDA PROJE YÖNETİMİ

20. yüzyılın ortalarında proje yönetimi disiplininin resmîyet kazanması ve gelişmesinde, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'ndeki savunma ve uzay projelerinin itici bir güç olduğu görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem, bu gelişimin seyrini daha da hızlandırmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, ABD hükümeti, en az yirmi yıl boyunca, gelişen Sovyet tehdidine karşı koyabilmek ve dünya siyasetinde ağırlığını hissettirebilmek için yoğun bir mücadele içine girmiştir (Cleland ve Gareis, 2006: 8). Soğuk Savaş döneminde bu mücadelenin merkezinde silahlanma yer almıştır. Kitle imha silahlarının hızlı bir şekilde üretilmesi; geniş çaplı projelerin ve binlerce sözleşmenin yönetilmesini zorunlu kılmıştır (Kerzner, 2010: 2). Bu durum, ABD'de mühendis ve bilim insanı sayısında artışa yol açarken, özellikle askeri alandaki teknolojik gelişmeler proje yönetiminin hızla gelişimini tetiklemiştir. Günümüzde daha çok özel sektör tarafından kullanılan proje yönetiminin kökenlerini, İkinci Dünya Savaşı sonrasında hükümetlerin giriştiği teknoloji yarışında aramak bu nedenle daha doğru olacaktır. Nitekim Polaris denizaltı silahlarının geliştirilmesi sürecinde, proje yönetiminin anahtar teknikleri olan PERT, kazanılmış değer analizi ve grafik türü programlama analizlerinin ortaya çıktığı görülmektedir (Howes, 2001: 213). Bu dönem öncesinde, uzay ve savunma endüstrilerinde %300'lere varan maliyet artışları yaşandığı belirtilmektedir (Kerzner, 2010: 2).

Silahlanma yarışıyla birlikte, ABD hükümeti, projelerin tek elden yönetimini kolaylaştırmak amacıyla proje yöneticilerini istihdam etmeye başlamış; böylece proje yöneticileri, bir projenin tüm aşamalarının başarıyla tamamlanmasından doğrudan sorumlu hale gelmiştir. NASA ise uzay programlarının tamamında proje yönetim yaklaşımını zorunlu kılmıştır (Kerzner, 2010: 2). Kerzner (2010: 6), proje yönetiminin zaman içerisindeki yayılımını şu şekilde açıklamaktadır:

1960-1985: Uzay, savunma ve inşaat

1986-1993: Otomotiv parça tedarikçileri

1994-1999: Telekomünikasyon

2000-2003: Bilgi teknolojileri

2004-2006: Sağlık

2007-2008: Pazarlama ve satış

2009- 2010: Kamu kurumları

Şekil 2. Proje Yönetiminin Sektörel Tarihsel Gelişimi

Kaynak: (Kerzner 2010: 6)

Yukarıdaki sıralamada ilk sırada yer alan uzay ve savunma sektörlerindeki gelişmelerin, kamu girişimleriyle başladığı söylenebilir. Ancak bürokratik yönetim anlayışı, kamu sektöründe proje yönetiminin gelişimini engellemiştir. 1980 sonrasında kamu yönetiminde yaşanan dönüşümlerle birlikte, proje yönetiminin uygulama alanının genişlediği görülmektedir. Kerzner (2010: 6), iş tanımı (statement of work), iş kırılım yapısı (work breakdown structure) ve risk yönetimi gibi temel şablonların kullanımının yanı sıra; entegre proje ekiplerinin oluşturulması, yüklenici kaynaklı kapsam değişikliklerinin kontrolü ve kazanılmış değer analizinin uygulanması gibi iyi uygulamaların, kamu sektöründe proje yönetimini kolaylaştırdığını savunmaktadır.

Özellikle Türkiye gibi ülkelerde, kamusal alanda proje yönetimi her ne kadar bürokratik yapıların gölgesinde kalsa da proje çalışmalarının her geçen gün arttığı gözlemlenebilir. 1980 öncesinde kamu, genellikle müdahaleci, bürokratik ve hantal bir yapı olarak değerlendirilirken; 1980 sonrası Yeni Kamu Yönetimi yaklaşımıyla birlikte esnekleşen yapılar, proje yönetiminin uygulama alanını genişletmiş ve daha sistemli bir şekilde kullanılmasına imkân sağlamıştır. Bu süreçte kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını da sürece dâhil ederek daha etkin bir rol üstlenmeye başlamıştır. Bu etkinin yansımaları, ABD ve İngiltere gibi ülkelerde proje yönetiminin temel iş yapma aracı olarak kullanılmasında açıkça görülmektedir. Örneğin, günümüzde İngiltere’de devlet tarafından

yürütülen hizmetlerin neredeyse tamamı (%98) proje yönetimi yaklaşımıyla gerçekleştirilmektedir (Meggs, 2021). Bu veri, kamu sektöründe proje yönetiminin ulaştığı noktayı göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Günümüzde, küreselleşen dünyanın da etkisiyle, kamusal alanda dijitalleşme ve maliyet-etkin uygulamalar ön plana çıkmaktadır. Kamu yönetimi, bu hızlı değişim ve dönüşüm sürecini etkin bir şekilde yönetebilmek adına bir uyum ve dönüşüm sürecini başlatmıştır. Bu sürecin önemli bir parçası olarak, e-devlet uygulamaları gibi vatandaşlarla doğrudan ve hızlı iletişim kurmayı sağlayan birçok yazılım projesi hayata geçirilmektedir (Lappi ve Aaltonen, 2017: 287). Bununla birlikte, kamu sektöründe proje yönetimi, kendine özgü zorluklarla da karşı karşıyadır. Uluslararası Proje Yönetim Birliği'ne (IPMA) göre bu zorlukların başında; yerel yönetimlerin proje yönetme kapasitelerinin yetersizliği, proje yönetimi faydalarının tam anlamıyla hayata geçirilmesini sekteye uğratan bürokratik engeller ve çok paydaşlı yapısı nedeniyle, farklı çıkarların uyumlaştırılmasındaki güçlükler gelmektedir (IPMA, 2023).

3. TÜRKİYE'DE KAMUDA PROJE YÖNETİMİ

Türkiye'de proje yönetiminin gelişimi, kalkınma planları ve Avrupa Birliği ile yürütülen müzakereler çerçevesinde hazırlanan ilerleme raporları ışığında incelenebilir. Yapılan literatür taraması, kalkınma planları dışında, kamuda sürdürülebilir, stratejik proje yönetimi üzerine sistematik bir çalışma olmadığını ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, kalkınma planları ve AB ilerleme raporları incelenerek, Türkiye'de proje yönetiminin tarihsel gelişimi ve mevcut eksiklikleri analiz edilmiştir.

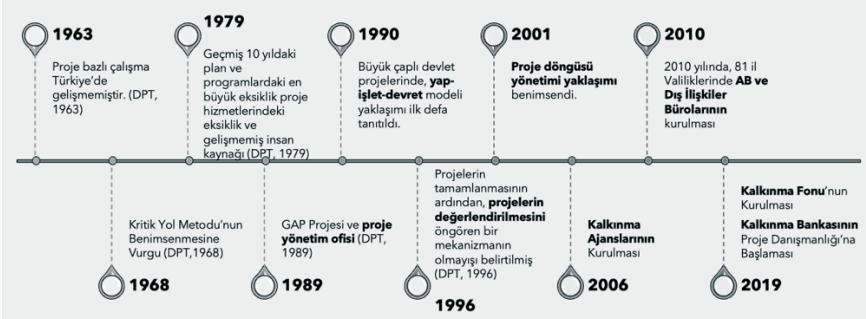
İlk Kalkınma Planı'nda (1963-1967), Türkiye'de proje temelli çalışmanın beklenen düzeyde gelişmediği ve bu alana yatırım yapmanın gerekliliği vurgulanmaktadır. Planda, devlet tarafından üretilen projelerin neredeyse tamamının özel sektöre sözleşme yoluyla verildiği belirtilmekte; projelerin önceliklendirilmesinde ise fayda-maliyet etkisi, ödemeler dengesine etkisi, dış yatırımlardan gelecek kazanç ve istihdama katkısı gibi kriterlerin kullanıldığı anlaşılmaktadır (DPT, 1963). İkinci Kalkınma Planı'nda (1968-1972) ise ilk defa kamu projelerinde Kritik Yol Metodunun (CPM) benimsenmesi gerektiğine

değnilmiştir (DPT, 1968). Önceki bölümlerde de açıklandığı üzere CPM, 1950'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde projelerin zaman yönetiminde kullanılmaya başlanan bir metodolojidir. CPM, bir projenin tamamlanabileceği en uzun süreyi esas alır ve bu kritik yolda yer alan faaliyetlerin belirlenen zaman aralığının üzerinde gerçekleşmesi halinde, projelerin tamamlanmasında gecikmeler yaşanacağına işaret eder (Weaver, 2007). Bu durum da projeyi riske atar. Zaman yönetiminde kullanılan bu metot, adı geçen plan döneminde uygulanmamış ve sonraki kalkınma planlarında da yer almamıştır. Planda dikkat çeken bir diğer husus ise proje işlerinin ehil olmayan kişilere emanet edilmesi ve bu durumun projelerin etkinliğini düşürmesidir (DPT, 1968).

Üçüncü Kalkınma Planı (1973-1977), geçmiş on yıldaki plan ve programların gecikmelerindeki en büyük eksikliği, proje hizmetlerindeki yetersizliklere ve gelişmemiş insan kaynağına bağlamaktadır (DPT, 1979). Tamamlanması yıllar süren Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Beşinci Kalkınma Planı (1985-1989) döneminde kamu eliyle başlatılan mega projeler arasında yer almaktadır. GAP'ın en önemli özelliği, projenin yürütülmesi için ilk defa bir "proje yönetim ofisinin" kurulmuş olmasıdır (DPT, 1989). Proje yönetimi, projelerin başlangıcından bitimine kadar geçen süreci yönetmeyi esas alır ve bu yönetim kurumsallaşmış yapılar gerektirir. Proje yönetim ofisleri bu kurumsal yapıların tipik bir örneğidir. Bu açıdan bakıldığında GAP, Türkiye'de kamu sektöründe proje yönetiminin sistematik olarak ele alındığı ve uygulandığı ilk proje olarak değerlendirilebilir.

Altıncı Kalkınma Planı'nda (1990-1994) ise Yeni Kamu Yönetimi anlayışının etkileri Türk kamu yönetiminde görülmeye başlanmıştır. Büyük çaplı devlet projelerinde, Yap-İşlet-Devret modeli ilk defa bu planda tanıtılmıştır (DPT, 1990). Özellikle "Kamu sektöründe daha üst düzeyde rekabet ortamı oluşturularak sözleşmelere ve ihale prosedürlerine geçilmelidir" (Hood C., 1995: 96) düşüncesinin hâkim olmaya başladığı görülmektedir.

Şekil 3. Proje Yönetiminin Türk Kamu Yönetiminde Tarihsel Süreci

Kaynak: Bu şekil Kalkınma Planları ve AB İlerleme Raporları esas alınarak oluşturulmuştur.

Yedinci Kalkınma Planı'nda (1996-2000), Türkiye'de proje yönetimi araştırmaları ve geliştirme faaliyetlerinin de yetersiz kaldığı belirtilmektedir. Plana göre, büyük çaplı araştırmaları ve geliştirme projelerinin uygulanmasında, araştırmacılar da dâhil olmak üzere, proje yönetimi konusunda tecrübe eksikliği bulunmaktadır (DPT, 1996). Ayrıca, büyük altyapı projelerinin tamamlanmasının ardından, projelerin değerlendirilmesini öngören bir mekanizmanın eksikliğinden bahsedilmektedir (DPT, 1996). Bu durum, kamu projelerinin etkinlik ve verimlilik açısından denetlenmediğini göstermektedir. Bu eksiklik, aynı zamanda kaynakların verimli kullanılamaması sorununu ve sürekli iyileştirme olgusunun zedelenmesini de beraberinde getirmektedir.

Sekizinci Kalkınma Planı (2001-2005) döneminde, Türkiye'nin "Proje Döngüsü Yönetimi" yaklaşımını benimsediği görülmektedir (DPT, 2001). Bu on yıllık dönemde, kamu yönetimi köklü dönüşümler yaşanmıştır. 2003 yılında AB ile tam üyelik müzakerelerinin başlaması, proje yönetiminin gelişimini önemli ölçüde hızlandırmıştır. Bunun en önemli nedeni ise AB hibe programlarının proje bazlı yürütülmesidir. Türkiye, AB tarafından yedi yıllık periyotlar halinde uygulanan programlara, aday ülke statüsüyle, bir kısmına katılım ücreti ödeyerek, bir kısmına ise doğrudan hibe yoluyla erişim sağlamaktadır (Esen, 2014: 1-8).

Türkiye'de proje yönetiminin gelişiminde Kalkınma Ajanslarının da önemli bir rolü olmuştur. İlki 2006 yılında, AB ilerleme raporları doğrultusunda, Türkiye'nin NUTS2 (İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması) düzeyinde bölgesel sınıflandırma yapması önerisiyle kurulmuştur (AB Komisyonu, 2020). Bu kapsamda, 26 Kalkınma Ajansı faaliyete geçmiştir. Kalkınma Ajansları, bölgesel kalkınmaya ivme kazandırmakta ve proje ve program odaklı çalışmaktadır. Ajanslar her yıl düzenli olarak hibe programları yayımlamakta, proje tekliflerini değerlendirmekte ve fon sağlamaktadır.

Proje yönetiminde bir diğer önemli gelişme ise, çalışmanın ilk kısmında "hizmette yerellik" (subsidiarite) ilkesi kapsamında ele alınan, hizmetlerin halka en yakın birimler aracılığıyla yönetilmesi prensibinden hareketle, 2010 yılında 81 il valiliğinde AB ve Dış İlişkiler Bürolarının kurulmasıyla yaşanmıştır. Bu kapsamda, her ilde bir vali yardımcısı "İl AB Daimi Temas Noktası" olarak görevlendirilmiştir (ABGS, 2011). Bu birimler, illerde AB hibe programlarının tanıtımı, kamu kurumları, STK'lar ve özel sektöre yönelik proje hazırlama eğitimleri, ildeki projelerin istatistiklerinin tutulması gibi çeşitli görevler üstlenmişlerdir. Ayrıca, illerde Avrupa Birliği'ne Uyum, Danışma ve Yönlendirme Kurulu toplantılarını organize etmekle de sorumlu olmuşlardır (ABGS, 2011). Her ne kadar bu birimler il düzeyinde İçişleri Bakanlığı Genelgesi ile kurulmuş olsa da personel statülerinin düzenlenmesi konusunda herhangi bir ilerleme kaydedilememiştir. Dönemin AB Genel Sekreterliği (ABGS) tarafından yayımlanan "Valilikler Tarafından Yürütülen AB Çalışmalarına İlişkin 2010 Faaliyet Raporu"nda bu sorun şu şekilde ifade edilmiştir (ABGS, 2011): "Valiliklerde oluşturulan AB Birimlerinde çalışan personel ağırlıklı olarak farklı kamu kuruluşlarından görevlendirme ile ilgili birimlerde çalışmaktadır. Birimlere kadro tahsis edilememesi sürdürülebilir çalışma ortamının oluşmasını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca farklı kuruluşlardan görevlendirilen personel gelir kaybı (ders saati ücretler, fazla mesai ödemeleri vb.) yaşamakta ve bu durum çalışanların motivasyon kaybına neden olmaktadır". Bahsi geçen bu sorunlar, çalışmanın yapıldığı yıl itibarıyla halen geçerliliğini korumaktadır.

AB ilerleme raporlarında da Türkiye'de proje yönetimi alanındaki eksiklikler sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda AB tarafından, bazı istisnai yıllar hariç, her yıl düzenli olarak "sağlam proje yönetimi" (sound project management) çağrısı yapılmakta ve fonların kullanımında sürdürülebilir, daha organize yapıların

geliştirilmesi vurgulanmaktadır (AB Komisyonu, 2020). Çalışmada ele alınan sürdürülebilir stratejik proje yönetiminin gerekliliği ise, Bölgesel Kalkınma ve Yapısal Araçların Koordinasyonu Faslı (22. Fasil) altında özellikle şu ifadeler ile açıklanmaktadır:

- Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı-IPA2 (Instrument for Pre Accession) kapsamında devam eden operasyonların belirlenen zaman dilimi içerisinde tamamen uygulanarak yüksek kaliteli sonuçların elde edilmesine odaklanılmalıdır.
- Program düzeyinde stratejik planlama ve risk yönetimini etkin bir şekilde uygulanmasının sağlanmasına odaklanılmalıdır.
- Fonların daha iyi yönetilebilmesi için gerek bakanlık düzeyinde gerekse de daha alt düzeydeki yönetim kademelerinde kapasite artışına odaklanılmalıdır.

Yukarıdaki üç ifadeden de anlaşılacağı üzere, Türkiye'de kamu yönetiminde proje odaklı çalışmalarda, özellikle zaman, kalite, proje başarısı, stratejik planlama, risk yönetimi gibi hususlarda eksiklikler bulunmakta ve bu eksiklikler raporlara konu olmaktadır. Kurumsal kapasitenin artırılmasının da önemle altı çizilmektedir.

Bu kısımda son olarak, kamu yönetimine oldukça yenilikler getiren Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi (CHS) çerçevesinde değişen proje yönetimi olgusu tartışılacaktır. Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanan 11. Kalkınma Planı'ndaki bulgulara göre, Türkiye, kamu-özel ortaklıkları çerçevesinde mega projelerin yürütülmesinde önemli oranda çaba sarf etmektedir. 2018 yılı verilerine göre kamu-özel ortaklı projelerin toplam yatırım ve sözleşme büyüklüğü 140 milyar doları bulmuştur (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019). Türkiye'nin 2018 yılı GSMH'sı yaklaşık 785 milyar dolar olduğu düşünüldüğünde, önemli oranda (yaklaşık %20'si) bir tutarın kamu-özel ortaklığında yürütülen projelere aktarıldığı görülmektedir. Savunma sanayi, ulaşım, otomobil endüstrisi, bilgi teknolojileri, e-dönüşüm projelerinde önemli adımlar atılmıştır. Yavuz Sultan Selim Köprüsü, Avrasya Tüneli, Osmangazi Köprüsü, İstanbul Havalimanı, 8 adet şehir hastanesinin yapımı gibi önemli projeler kamu-özel ortaklığı ile yürütülmüştür. Ancak kamu-özel iş birliğinde yürütülen projelerde bütüncül yaklaşmanın önemi

ve projelerin makroekonomik politikalarla uyumunu sağlayacak şekilde süreçlerin etkinleştirilmesi ve proje yönetiminde kurumsal kapasite geliştirilmesinin halen büyük bir ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019)

Sonuç olarak, Türkiye'de proje yönetiminin kamu sektöründeki gelişimi, kalkınma planları ve AB ilerleme raporları ile izlendiğinde, belirgin bir ilerleme kaydedildiği; ancak hala önemli eksikliklerin bulunduğu görülmektedir. Özellikle proje yönetimi eğitime ve kurumsal kapasite geliştirmeye yönelik ihtiyaç, hem kalkınma planlarında hem de AB raporlarında vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, kamu sektöründe proje yönetimi yetkinliklerinin geliştirilmesine yönelik kapsamlı ve sürdürülebilir eğitim programlarının oluşturulması, Türkiye'nin proje yönetiminde daha başarılı olabilmesi için kritik bir öneme sahiptir.

SONUÇ

Bu çalışma, proje ve proje yönetimi terimlerinin tarihsel gelişimini uluslararası literatür ışığında incelemiş ve bu gelişimin Türkiye'deki kamu yönetimine yansımalarını değerlendirmiştir. Çalışmanın bulguları, Türkiye'de kamu sektöründe proje yönetiminin 2000'li yıllardan itibaren önem kazanmaya başladığını, ancak kurumsal yapılanma ve insan kaynağı açısından hala önemli eksiklikler olduğunu ortaya koymaktadır. Proje yönetimi konusunda gelişmiş insan kaynağına duyulan ihtiyaç, birçok kalkınma planında vurgulanmıştır. Ancak, günümüzde Türk kamu kurumlarında proje yönetim ofislerinin yeterince kurumsallaşmadığı anlaşılmaktadır. Gerek merkezi gerekse yerel düzeyde proje yönetim ofisleri henüz yasal bir zemine oturtulmamıştır.

Sonuç olarak, Türkiye'de kamu sektöründe proje yönetiminin başarıyı yakalayabilmesi ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşabilmesi için bazı adımların atılması gerektiği düşünülmektedir. Bu doğrultuda, öncelikle üst düzey yöneticilerin desteğini alan ve proje yönetimine stratejik bir bakış açısı getiren kurumsal bir yaklaşımın benimsenmesi faydalı olacaktır. Bu yaklaşım, proje yönetim ofislerinin (PMO) kurulmasını, görev tanımlarının netleştirilmesini, yetki ve sorumlulukların açıkça belirlenmesini ve performans değerlendirme sistemlerinin oluşturulmasını içerebilir. Buna ek olarak, proje yöneticilerinin yetkinliklerini geliştirmek amacıyla kapsamlı eğitim programları düzenlenebilir ve uluslararası kabul görmüş sertifikasyon programlarına katılım teşvik edilebilir. Önemli bir diğer husus ise, kamu projelerinde şeffaflık ve hesap verebilirliğin artırılmasıdır. Bu doğrultuda, proje bilgilerinin kamuoyuyla düzenli olarak paylaşılması ve etkin denetim mekanizmalarının oluşturulması yararlı olacaktır. Ayrıca, Türkiye'de kamu sektöründe proje yönetiminin uzun vadede sürdürülebilir bir şekilde gelişimi için, bir "Kamu Proje Yönetimi Mükemmeliyet Merkezi" kurulması önerisi değerlendirmeye alınabilir. Böyle bir merkez, ulusal proje yönetimi standartlarının geliştirilmesi, eğitim programlarının tasarlanması, bilgi ve deneyim paylaşımının teşvik edilmesi ve kamu projelerinin performansının izlenmesi gibi işlevleri üstlenebilir. Son olarak, üniversitelerle iş birliği içinde, kamu proje yönetimi alanında lisansüstü programların açılması ve araştırma faaliyetlerinin desteklenmesi, nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesine ve bu alandaki akademik birikimin artırılmasına önemli ölçüde katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmanın temel sınırlılığı, konuyu kamu sektörü odaklı bir yaklaşımla ele almış olmasıdır. Bu bağlamda, Türkiye'de özel sektörde proje yönetiminin gelişimine ve kamu-özel sektör karşılaştırmasına yönelik yapılacak çalışmalar, bu alandaki literatüre önemli katkılar sağlayacaktır. Ayrıca, proje yönetiminin etkinlik, verimlilik, ekonomiklik, etik ve çevresel değerler gözetilerek ele alınacak nicel çalışmalar, proje yönetiminin kamu sektörüne sağlayacağı faydaların daha net ve kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

AB Komisyonu. (2019). *Türkiye 2019 progress report*, Alındığı tarih 23 Ara. 2024, [https://www.ab.gov.tr/siteimages/resimler/20190529-Türkiye-report\(1\).pdf](https://www.ab.gov.tr/siteimages/resimler/20190529-Türkiye-report(1).pdf)

AB Komisyonu. (2020). *Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Türkiye raporları*, Alındığı tarih: 23 Ara. 2024, [TC. Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html].

ABGS. (2011). *Valilikler Tarafından Yürütülen AB Çalışmalarına İlişkin 2010 Faaliyet Raporu*, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara.

Asada, T. (2008). *A Study of Multiple Value Measures Applied into Strategic Project Management*, In Japanese project management (pp. 187-201).

Bryde, D. J. (2000). *Project management: uses, structures, systems and influences*. Doktora Tezi. Liverpool, İngiltere: John Moores University.

Defoe, D. (1887/1697). *An Essay Upon Projects*. Alındığı tarih: 23 Ara. 2024, [Project Gutenberg: <https://www.gutenberg.org/files/4087/4087-h/4087-h.htm>]

DPT. (1963). *Birinci beş yıllık kalkınma planı (1963-1967)*. Alındığı tarih: 23 Ara. 2024, [TC. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>]

DPT. (1968). *İkinci beş yıllık kalkınma planı (1968-1972)*. Alındığı tarih: 23 Ara. 2024, [TC. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>]

DPT. (1979). *Üçüncü beş yıllık kalkınma planı (1973-1977)*. Alındığı tarih: 23 Ara. 2024, [TC. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>]

DPT. (1989). *Beşinci beş yıllık kalkınma planı (1985-1989)*. Alındığı tarih: 23 Ara. 2024, [TC. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>]

DPT. (1990). *Altıncı beş yıllık kalkınma planı (1990-1994)*. Alındığı tarih: 23 Ara. 2024, [TC. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>]

DPT. (1996). *Yedinci beş yıllık kalkınma planı (1996-2000)*. Alındığı tarih: 23 Ara. 2024, [TC. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>]

DPT. (2001). *Sekizinci beş yıllık kalkınma planı (2001-2005)*. Alındığı tarih: 23 Ara. 2024, [TC. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>]

Esen, A. (2014). *Türkiye'nin dâhil olduğu 2014-2020 AB programları kapsamında Muğla ili proje potansiyelinin değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Esen, A., ve Yıldız, N. (2020). *Is Türkiye missing the train of project management, Stratejik Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 135-158. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/syad/issue/57029/772183>

European Commission: Directorate-General for Digital Services. (2023). *PM² project management methodology: guide 3.1*. Publications Office of the European Union, <https://data.europa.eu/doi/10.2799/970188>.

Hood, C. (1995). *The "The "new public management" in the 1980s: variations on a theme"*, *Accounting, Organization and Society*, 20(2/3), 93-109.

Howes, N. R. (2001). *Modern project management successfully integrating project management knowledge areas and processes*, New York: Amacom.

IPMA. (2015). *50th anniversary of IPMA* [Web sitesi], Alındığı tarih: 23 Ara. 2024, [International Project Management Association: http://products.ipma.world/ipma-product/50th_anniversary/]

IPMA. (2023). *Kamu Sektörü Proje Yönetimi: Mükemmelliğe Giden Yol* [Web sitesi]. IPMA. Alındığı tarih: 13 Şubat 2024, [<https://ipma.world/public-sector-project-management-the-way-to-excellence/>]

Kerzner, H. (2010). *Project management: Best practices: Achieving global excellence (2. baskı)*. New Jersey: John Wiley.

Lappi, T., and Aaltonen, K. (2017). *Project governance in public sector agile software projects*, *International Journal of Managing Projects in Business*, 10(2),

263-294.

Meggs, T. (2021). *Delivering government major projects in a modern age*, Alındığı tarih: 23 Ara. 2024, Gov.UK: <https://www.gov.uk/government/speeches/delivering-government-major-projects-in-a-modern-age>

Morris, P. W. (2010). *Research and the future of project management*, *International Journal of Managing Projects in Business*, 3(1), 139-146.

Ohara, S. (2008). *Framework of contemporary japanese project management: Project management paradigm — interpretation, application and evolution to KPM*, *Japanese Project Management*, 5-23.

Project Management Institute (PMI). (2017). *A guide to the project management body of knowledge*. Pennsylvania: Project Management Institute

Project Management Institute (PMI). (2018). *Pulse of the profession 10th global project management survey*, Pennsylvania: PMI.

Project Management Institute. (2021). *A Guide to the project management body of knowledge (PMBOK® guide) (7th ed.)*. Project Management Institute, Inc.

Seymour, T., and Hussein, S. (2014). *The history of project management*, *International Journal of Management & Information Systems*, 18(4), 233-240.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*, Alındığı tarih: 23 Ara. 2024, TC. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: [<https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>]

Weaver, P. W. (2007). *The Origins of Modern Project Management* [Web sitesi]. Alındığı tarih: 23 Ara. 2024, [Mosaic Projects: <https://mosaicprojects.com.au/PMKI-ZSY-005.php#Overview>]

Araştırma Makalesi / Research Article

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA ABD ETKİSİNE DAİR TÜRK BASININDAKİ ALGININ ANALİZİ: 2002-2012 YILLARI

Şevket ATLI*

ÖZ

Türkiye'nin dış politikasında Amerikan etkisi söz konusu olduğunda bir yandan olgular (antlaşmalar, iş birlikleri ve bunlarla ilgili belgelere dayalı gerçekler) tartışılırken öte yandan algılar olgulardan daha fazla gündemde kalmaktadır. Bu durum basın ve kamuoyundaki algının önemini artırmaktadır. Bu algılar Türkiye'nin iç siyasetinde de etkili olmuş; Amerika'nın dış politikamıza etkisiyle ilgili söylemler üzerinden siyasi saflar oluşmuştur. Bu araştırmada, Irak Savaşı ve 1 Mart tezkere sürecinin etkilerini, Suriye krizinin ve Arap Baharı'nın ilk yıllarını kapsayan 2002-2012 yıllarına ait üç ulusal gazete incelenmiştir. Bu dönem, bilhassa Amerika'nın Orta Doğu'da varlık göstermesiyle ve Türkiye'nin jeopolitik konumu nedeniyle bölgede etkili bir siyasi aktör olmasıyla öne çıkmaktadır. Çalışmanın verileri nitel araştırma yöntemi ve dokümantasyon tekniğiyle elde edilmiştir. Verilerin analizinde ise nitel içerik analizi kullanılmıştır. Veriler, belirlenen dönemde politik eğilimleriyle birbirlerinden farklılaşan Cumhuriyet, Milliyet ve Yeni Şafak gazeteleri incelenerek oluşturulmuştur. Araştırma sonucunda Amerika'nın Türk dış politikasına etkisi konusundaki algıların, gazetelerin ağırlıklı olarak tasvip ettikleri siyasi akıma göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Amerikan etkisinin fazla olmadığına dair algıyı yansıtan gazeteler Türkiye'nin önemli bir uluslararası aktör olmasının bu etkiyi gerektirdiğini ifade ederken Amerika'nın etkisini eleştiren gazeteler ise Türkiye'nin Amerika'nın çıkarlarına hizmet ederek kendi coğrafyasındaki komşularına zarar verecek bir siyasete razı olduğu algısını oluşturmaya yönelik haberler yapmışlardır. İncelenen gazetelerde haberlerin köşe yazılarına oranla daha tarafsız olduğu, konuyla ilgili haber sayısına oranla, algı oluşturmaya yönelik haber metinlerinin çarpıcı düzeyde olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Amerika'nın Dış Politikaya Etkisi, Arap Baharı, Dış Politika Algısı, Tezkere, Türk Dış Politikası

* İstanbul Vali Yardımcısı, Doktora öğrencisi, Yalova Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, e-posta: sevkett77atli@gmail.com, ORCID:0009-0008-8040-1256

ANALYSIS OF TÜRK PRESS PERCEPTION REGARDING U.S. INFLUENCE ON TÜRK FOREIGN POLICY: 2002-2012

ABSTRACT

When discussing American influence on Türkiye's foreign policy, while facts (agreements, collaborations and document-based realities) are debated, perceptions tend to dominate the agenda more than facts. This increases the importance of the press and public perception connection. These perceptions have also influenced Türkiye's domestic politics, with political alignments forming around narratives concerning the US's influence on our foreign policy. This research examines three national newspapers from 2002-2012, covering the effects of the Iraq War and March 1st memorandum process, the Syrian crisis, and the early years of the Arab Spring. This period is particularly significant due to America's presence in the Middle East and Türkiye's emergence as an influential political actor in the region due to its geopolitical position. The study's data was collected using qualitative research methods and documentation techniques, with descriptive content analysis used for data evaluation. The data was compiled by examining Cumhuriyet, Milliyet, and Yeni Şafak newspapers, which differ in their political orientations during the specified period. The research found that perceptions of American influence on Türk foreign policy varied according to the newspapers' predominant political leanings. Newspapers that portrayed minimal American influence argued that Türkiye's status as a significant international actor necessitated this relationship, while those critical of American influence published articles suggesting that Türkiye was accepting policies that would harm its regional neighbors while serving American interests. The study determined that news articles were more impartial compared to opinion columns and the proportion of news texts aimed at shaping perception was not significantly high relative to the total number of related news articles.

Keywords: *The US Influence On Foreign Policy, Arab Spring, Foreign Policy Perception, Memorandum, Turkish Foreign Policy*

GİRİŞ

ABD, kuruluşunun üzerinden henüz yarım asır geçmişken, 1830 yılında Osmanlı Devleti ile bir ticaret (Seyr-i Sefâin) antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşmadan sonra Türkiye’de konsolosluklar açmaya başlayan Amerika ile Türkiye arasındaki ilişkiler yoğunlaşarak sürmüştür (Güler, 2005: 230-232). O tarihten günümüze Türkiye-Amerika ilişkilerinin hangi ülkenin lehine olduğu konusunda zamana, antlaşmalara ve olaylara göre farklı değerlendirmeler yapılsa da gerek siyasetçiler ve siyaset bilimcilerin gerekse basın ve kamuoyunun her seferinde mevcut hükümetleri, bu ilişkilerin Türkiye aleyhine yürütüldüğüne dair analizlerin ağırlık kazandığı eleştirilerine tabi tuttıkları görülmektedir. Osmanlı Devleti Dönemi’nde Amerika’nın Türkiye’ye ve Türkiye’nin dış siyasetine etkisi üzerine yapılan tartışmalar Cumhuriyet Dönemi’nde de devam etmiştir. Bu etkiler konusundaki tartışmalar çoğunlukla birbirinden bağımsız olmamıştır. Bu tartışmalara örnek olabilecek eserlerden biri gazeteci kimliğiyle de bilinen Halide Edip Adivar’ın “Türkiye’de Şark-Garp ve Amerikan Tesirleri” adlı kitabıdır (Adivar, 2009).

Tarihsel süreçte ilkin ticaretle başlayan Türkiye ABD ilişkileri, birçok farklı alan aracılığıyla artarak devam etmiştir. Bu alanlardan biri öncelikle misyonerlik amacıyla planlanan eğitim olmuştur. 1834 yılında İstanbul’daki Ermenilere yönelik ilk misyoner okulu açılmış, zamanla bu okullar ve ardından kolejler Anadolu’da birçok ilde kurulmuştur (Biçer, 2010: 22). ABD ile askeri alışveriş sürecimiz de oldukça erken bir dönemde başlamıştır. 1872’de Henry Martini tüfekleri satın alınarak Türk ordusunun kullanımına sunulmuştur (Bayındır, 2022: 859).

Ermenilerle ilişkilerin Amerika’nın Türkiye’nin dışişlerine karıştığı ilk konu olduğu söylenebilir. Günümüze gelindikçe de Türkiye’nin ABD ile ilişkileri ve ABD’nin Türkiye’nin dış siyasetindeki etkisi dönemsel olarak değişkenlik göstermiştir. Süreçte yaşanan olaylar, savaşlar gibi olgular bu değişimi belirleyen unsurlardandır. Örneğin; 1980’li yıllarda İran Devrimi ve etrafında gelişen olaylar, sonrasında Körfez Savaşı belirleyici olurken, 2000’li yıllarda Suriye ve Arap Baharı devreye girmiştir. Filistin sorunu ise daha uzun bir süreçten bugüne etkisi devam eden bir konu olmuştur. Böylece Türkiye-Amerika ilişkilerinin ana eksenini Orta Doğu meseleleri teşkil etmiştir.

Türkiye'nin boğazlara sahip olması, Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan deniz yolunun Türkiye'nin kontrolünde olması, Avrupa, Asya ve Afrika arasındaki bağlantıların kesişim noktasında olması yönüyle stratejik bir bölge sayılan Anadolu'nun hâkimi olması, hem Avrupa hem Orta Doğu ile sınırının olması, Türkiye'yi bir yandan bölgede önemli bir güç kılarken öte yandan komşularına yönelik savaş ve çatışmalar söz konusu olduğunda güvenlikle ilgili riskleri beraberinde getirmektedir. Yakın tarihte Türkiye çevresinde yaşanan bu güvenlik riskleri karşısında Türkiye'nin NATO'ya üyeliği çok uluslu bir güvenlik sisteminde olmanın gerekliliğini göstermektedir (Aydın ve Ereker, 2014: 128-134).

Bu çalışmada Türkiye'nin bu jeopolitik konumu dikkate alınarak bilhassa Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik dış politikasında Amerika'nın etkisi konu edinilmiştir. Ancak konu, tarihi bilgiler ve antlaşmalardan ziyade basında yer aldığı ölçüde ele alınmıştır. Günümüzde birçok konuda olduğu gibi ülkelerin siyasetinde, hatta dış siyasetinde kamuoyunun oluşturulması veya yönlendirilmesi gibi iç dinamiklere yönelik etkisinin yanı sıra, dış dünyada ülkeye dair algı oluşturulması ve algının yönetilmesi konusundaki gücü bilinen medyanın önemli bir aktör olduğu söylenebilir. Medyanın bu etkisi onun "dördüncü kuvvet" olarak adlandırılmasına sebep olmuştur. Bu yönüyle gazeteler ve diğer medya araçları, bireyin ve toplumun siyasal sistemle ve yönetimle ilişkisinin şeklini, boyutunu belirlemede etkilidir. Kitle iletişim aracı olarak da adlandırılan medyanın bu etkisi siyaset konusunu veya kurumunu tam olarak anlamlandırmada vazgeçilmez bir kaynak haline getirmiştir (Thompson, 2009: 419-422). Gazeteler algı oluşturmada yorum ve köşe yazıları kadar haberleri de etkin olarak kullanmaktadır. Bu konuda daha büyük etki yaratmak amacıyla kimi zaman bazı haberleri öne çıkarırken (Terzioğlu, 2019:981) kimi zaman da haberi sunmada çarpıcı veya kışkırtıcı bir dil kullanmaktadır.

Ülkemizdeki siyaset bilimi çalışmalarına bakıldığında medyanın önemine kıyasla yapılan araştırmaların oldukça az olduğu görülmektedir. Oysa medyanın bir haberi sunma tarzından içeriğe kadar o medya aracının yahut medya patronunun tercih ettiği ideoloji ve dile uygun seçilmektedir. Dolayısıyla medya veya gazete sahibinin desteklediği siyasi ve ideolojik iktidarın veya muhalefetin lehine olacak algıyı oluşturmaya hizmet edecektir (McLeod, Kosicki ve McLeod: 2008). Bu durumda çoğunlukla kendisini finanse eden sosyal grupların çıkarlarına

uygun hareket ettiği (Herman ve Chomsky, 2012:15-16) bilinen medyanın siyaset konusunda tarafsızlığı tartışmalı olacak ve algı yönetimini görevi sayması daha yaygın olacaktır. Günümüzde medya araçları yoluyla daha fazla kitleye daha hızlı ulaşılabilirdiği göz önünde bulundurulursa, söz konusu etkiler ve yaratılmaya çalışılan algılar çok kısa sürede ve oldukça etkili düzeyde gerçekleştirilecektir. Türkiye gibi vatandaşlarının siyasetle ve bilhassa dış siyasetle yakından ilgilendiği ve olayları medyadan takip etme oranının yüksek olduğu bilinen bir ülkede bu tür araştırmaların yapılması önem arz etmektedir.

Türkiye ABD ilişkileri ve Türkiye'nin dış siyasetinde ABD'nin etkisi, basın kamuoyunda algı oluşturma çabasında olduğu sıkça gözlemlenen konuların başında gelmektedir. Bunun en önemli nedeni bu konunun Türkiye iç siyasetinde hemen her dönemde muhalefet ve iktidar arasındaki önemli tartışma konularından biri olmasıdır. Diğer bir ifadeyle basın bu konuyu öne çıkarmakla iç siyasete yönelik kamuoyunu yönlendirme ve algı oluşturma hedefini de gütmektedir. Ancak araştırmanın sahasını oluşturan gazetelere bakıldığında her ne kadar ABD'nin Türkiye dış siyasetine etkisi konusunda algı oluşturma hedefiyle birçok haber yapılsa da ideolojik bakımdan sistematik ve tek yönde süreklilik arz eden bir seyirle konuya dair haber yapılmadığı dikkat çekmektedir. Gazetelerin bu tutumunun kamuoyuna da yansıdığını gösteren araştırmalar vardır. Örneğin; TESEV'in 2011'de yayımlanan "Türkiye'de Dış Politika Algısı" raporunda, kamuoyunun bazı konularda ABD ile ilişkileri tasvip ettiği, Türkiye'nin güvenlik ve ekonomiyle ilgili çıkarlarına uygun olmadığını düşündüğü konularda ise kaygı duyduğu belirlenmiştir (TESEV, 2011).

1. TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDE TARİHSEL DÖNÜM NOKTALARI VE TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda Türkiye'yi tanıyan ilk ülkelerden biri ABD olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren Türkiye, Amerika tarafından bir müttefik olarak görülmüş, Kore'ye asker göndermemizle birlikte bu ittifak somutlaşmıştır. ABD-Türkiye ilişkilerinin iş birliği içinde sürdürülmesini sağlayan olgulardan biri de Marshall planıdır. Amerika, SSCB etkisini azaltmak amacıyla ekonomik sıkıntı yaşayan Türkiye'nin de aralarında bulunduğu Avrupa ülkelerine

ekonomik destek vermiştir. Türkiye'ye bu kapsamda 1948-1950 yılları arasında ekonomik destek sağlanmıştır (Erhan, 2012: 538). Tıpkı Marshall Planı gibi Yeşil Kuşak Projesi de yine SSCB'nin dine karşı olan tutumunu gerekçe göstererek İslam dininin SSCB'nin komünizm ideolojisinin Orta Doğu'da, Kafkaslarda ve Orta Asya'da yayılmasını önlemek için İslam'ın etkili olacağını varsayarak Müslümanlarla iş birliğini hedeflemiştir (Şahin, 2008: 45).

1952'de Türkiye'nin NATO'ya girişinden itibaren ise Türkiye ile antlaşmalar, yardımlar, krediler konusunda Amerika'nın varlığı hissedilmiştir. Türkiye'nin NATO'ya üyeliğiyle birlikte Türkiye-ABD arasındaki ittifakın resmen kurulduğu ifade edilmektedir (Çağaptay, 2015). Bu ittifak, zamanla iç siyasette ve basında siyasi ve askeri konularda Türkiye'yi Amerika'ya mahkûm bıraktığı yönündeki eleştirileri arttırmıştır. Bu ittifaktan sonra ABD- Türkiye ilişkilerinin bozulduğu ilk hadise Kıbrıs konusudur. 1964 yılında Türkiye Kıbrıs'a harekât hazırlığında iken, ABD Başkanı Lyndon Johnson İsmet İnönü'ye, adada güç kullandığı takdirde, Türkiye'yi SSCB tehdidine karşı koruyamayacağını içeren sert bir mektup gönderir. 1974 yılında harekât gerçekleştirildiğinde ise ABD Türkiye'ye silah ambargosu uygulamaya başlamıştır. Ancak İran'da yaşanan devrim ve Türkiye'deki askeri darbeden sonra iki ülke arasındaki ilişki tekrar normale dönmüştür (Çağaptay, 2015; Lesser, 2005).

ABD'nin Türkiye ve Orta Doğu ile ilişkileri ABD'nin dünya ülkeleri arasındaki durumundan bağımsız değildir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında askeri ve ekonomik bakımdan güçlü bir ülke olan ABD "Yeni Dünya Düzeni"nin baş aktörü olmuştur. Soğuk savaş döneminde ekonomik ve askeri bakımdan liderliğini pekiştiren ABD, 1991 yılında SSCB'nin dağılması ve Soğuk Savaşın sona ermesiyle gündeme gelen halihazırdaki "Yeni Dünya Düzeni"nin de yönlendirici gücü olmuştur (Parlak, 2017: 432). Bu yeni düzende Orta Doğu'ya yönelik hedefler öne çıkmıştır. ABD'nin Orta Doğu politikasında petrol ve ekonomik çıkarların yanı sıra İsrail'in de belirleyici unsurlar arasında olduğu bilinmektedir (Arı, 2017: 73-101).

Günümüzde ise ABD'nin küresel bir güç olarak yeniden şekillendirmek istediği bölgenin Türkiye'nin çevresinde olması (TASAM, 2011), Türkiye'yi bölge meselelerinin içinde olmaya adeta mecbur bırakmaktadır. 1980'lerde önce İran-İrak Savaşı ile başlayarak Körfez Savaşı (Kirişçi, 1996: 152-153) ve ardından Türkiye'de tezkere meselesiyle iç ve dış siyasetimizi etkileyen Irak Savaşı, son olarak da hem güvenlik hem göç konularıyla siyasetimizde odak bulan Suriye

krizi ve Arap Baharı Türkiye çevresinde cereyan eden, iç ve dış siyasette gündemi belirleyen, bu anlamda etkisini farklılaşan süreç ve sonuçlarıyla belirleyen başlıca dönüm noktaları olmuştur. Anlaşılan odur ki Soğuk Savaş sonrası dönemden günümüze değin, Körfez Savaşları ve etrafındaki olgular, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin başlıca belirleyicilerinden olmuştur (Molla, 2009:29).

Bu araştırmanın örneklemini teşkil eden tarihsel dönem, Türkiye dış siyasetinin Orta Doğu'daki komşularıyla yakınlaştığı, Batı'nın Orta Doğu'da varlık göstermeye başladığı ve aynı zamanda ülkenin dış siyasetinde Batı'nın etkisinin açıkça görüldüğü bir dönemdir (Sinkaya, 2011:89).

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Araştırmanın amacı ABD'nin Türkiye'nin dış politikasına etkisinin ulusal basında yer alma biçimlerini belirlemek ve analiz etmektir. Böylece kamuoyunda bu konuda oluşan algıların belirleyicilerinden birinin etkisi ortaya çıkarılmıştır. Bu araştırmadan elde edilecek dolaylı bir sonuç ise medyada ve kamuoyunda ABD algısıdır. Bu yönüyle araştırma, Türk kamuoyunda ABD algısı konusundaki çalışmalarla karşılaştırılabilecek veriler sunmayı da amaçlamıştır.

Araştırmanın evreni, belirlenen zaman periyodunda yazılı basında yer alan ve Türkiye'nin dış siyasetinde ABD'nin etkisini içeren haberlerdir. Araştırma için örneklem olarak belirlenen Cumhuriyet, Milliyet ve Yeni Şafak gazetelerinin, 2002 Ocak ile 2012 Aralık arası ile sınırlandırılan zaman periyodundaki haberleri incelenmiştir. Köşe yazıları her ne kadar yazarın bağımsız düşüncesi ile şekillense de medya ve iletişimin gücü konusundaki araştırmalar (McLeod ve diğerleri: 2008) medyada sunulan mesajların medya sahibinin amaçları doğrultusunda olma ihtimalini göstermektedir. Bu bakımdan köşe yazılarının da söz konusu her bir gazetenin haberlerindeki algı ile büyük oranda uyumlu olduğu gözlenmiş, haberler yeterli görülerek köşe yazıları örneklemin dışında tutulmuştur.

Araştırmanın sahası, amaçlı örnekleme ile belirlenmiştir. Buna göre üç farklı siyasi/ideolojik eğilimi temsil ettikleri düşünülen ve araştırma için seçilen yıllarda aynı görüşleri temsil eden gazeteler arasından tirajlarıyla öne çıkan Cumhuriyet, Milliyet ve Yeni Şafak gazeteleridir. Araştırmanın konusu ve

problemleri kapsamındaki kavramlar belirlenmiş, çalışma sahasına dahil edilen gazeteler bir medya takip kuruluşunun veri tabanından yararlanılarak doküman incelemesine tâbi tutulmuş ve nitel içerik analizi yapılmıştır.

İçerik analizi için gerekli aşamalar olan; verilerin kodlanması, temaların belirlenmesi, kategorilerin düzenlenmesi ve bulguların yorumlanması (Akbulut, 2018:187) aşamaları dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda, veri tabanı üzerinden araştırmanın örneklemini oluşturan üç gazetenin 2002-2012 yılları arasındaki tüm sayıları taranmıştır. Türkiye'nin dış siyasetinde ABD'nin etkisine dair olabilecek kavramlar taratılarak ilgili haberler analiz edilmiştir. Örneğin; Türk dış siyasetine konu olan ülke adlarıyla birlikte ABD, dönemin ABD başkanları ve yetkililerinin adları taranarak söylem ve ifadeleri tespit edilmiştir. Belirlenen kavramların geçtiği 819 gazete haberi belirlenmiştir. İlgili kavramların geçtiği birçok haber, konumuzun problemleriyle ilişkili olmadığı anlaşılınca analiz dışında bırakılmıştır. ABD ve dış siyasetimiz içerikli haberler, bu dönem içerisinde Orta Doğu'da yaşanan dört önemli olgu esas alınarak kategorilere ayrılmıştır.

Araştırma konusu tekrarlayan belirli kavramlarla veya tek bir konu ile sınırlandırılabilir nitelikte olmadığından analizlerde sayısal veriler ve ilgili kavramların tekrarlanma sayısı verilmemiştir. Bulgular nitel içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Nitel içerik analiziyle temalar ve kodlar oluşturulmak suretiyle elde edilen kategoriler araştırmanın konusu bakımından yorumlanmıştır. *“Nitel içerik analizi, belirli bir metinde açık veya gizli olabilecek anlamları, temaları ve kalıpları incelemek için yalnızca kelimeleri saymanın veya metinlerden nesnel içerik çıkarmanın ötesine geçer”* (Gül ve Nizam, 2021:185).

3. ARAŞTIRMANIN PROBLEMLERİ

Birbirini tamamlayan şu iki soru araştırmanın temel problemini teşkil etmektedir: Türk basınında, Türkiye'nin dış politikası ile ilgili haberlerin sunumunda ABD'nin etkisi öne çıkarılmakta mıdır? Türk basınında ABD'nin etkisine dair eleştirel bir algı mı yoksa bu etkiyi normalleştiren ve onaylayan bir algı mı yansıtılmaktadır?

Araştırmanın alt problemleri ise şunlardır:

Türkiye'nin dış siyasetine ABD'nin etkisini belirleyebileceğimiz olaylarla ilgili haber ve başlıklar algı oluşturmaya yönelik midir? Gazetelerin konuyla ilgili algıları farklılaşmakta mıdır? Hangi ölçüte göre farklılaşmaktadır? Türkiye'nin çıkarları, mevcut hükümete yakınlık veya muhaliflik ve ideoloji gibi etmenlerden hangisi oluşturulmak istenen algıda referans olmuştur?

Türkiye'nin dış siyasetine ABD'nin etkisi Türk basınında ülkenin güvenlik sorunuyla ilişkilendirilmiş midir? Yahut güvenlik endişesini yansıtan haberler yapılmış mıdır?

ABD'nin dış siyasetimize etkisiyle ilgili eleştirel algı oluşturmada ekonomik endişeler de gerekçe olmuş mudur?

4. BULGULAR

Araştırmanın verileri yukarıda bahsedilen medyanın kamuoyu oluşturma gücüne odaklanarak incelendiğinde, haberlerde ve haber başlıklarında, yorum ve analizlerde kamuoyuna hitabın, konuyla ilgili fikir vermenin ve algı oluşturma çabasının gözlemlendiği ifade edilebilir. Medyanın algı oluşturmadaki önemi bakımından araştırmaya örneklem seçilen konu ve dönem içerisinde, gazetecilerin medyanın algı oluşturma ve algı yönetimindeki rolüne dair serzenişte bulunduğunu yansıtan dikkat çekici bir örneğe rastlanmıştır. 2 Aralık 2011 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, o tarihte gerçekleşen Türk Arap Medya Forumu'nda konuşan Suudi Arabistanlı gazeteci Usame O. Taha'nın Suriye meselesinde gazetelerin tutumuyla ilgili şu ifadesini haber yaparak öne çıkarmıştır: "Batı basını da Türk basını da Suriye'de olan bitenin hepsini değil, görmemiz gereken taraflarını veriyorlar. Nereden biliyorlar Suriyelilerin değişim istediklerini".

Türkiye'nin bilhassa Körfez Savaşı ve sonrasında Orta Doğu'da öne çıkan konumuyla birlikte Orta Doğu siyasetinde kendi ekonomik çıkarlarını korumak ve güvenliğini sağlamak adına ABD ve Batı yanlısı bir politikayı takip ettiği bilinmektedir (Falk, 2014; Molla, 2009:33). Türkiye'nin bilhassa Orta Doğu ülkeleriyle ilişkili dış siyasetinde ABD'nin etkisi çerçevesinde elde edilen bulgular, araştırmanın tarih sınırlaması kapsamındaki dönemde öne çıkan olaylara göre kategorize edilmiştir.

Buna göre incelenen gazetelerde bu periyottaki haberlerin, Irak meselesi ve tezkere, Suriye krizi, Arap Baharı ve Büyük Orta Doğu Projesi etrafında yoğunlaştığı gözlenmiştir. İncelenen gazetelerin genel olarak bu hadiselerle ilgili olarak ABD'nin Türkiye dış siyaseti üzerinde etkisi olduğu kanaatinde oldukları anlaşılmaktadır.

Örnekleminin tarih aralığı, Türkiye-ABD ilişkilerinde birbirine tezat teşkil eden hadiseleri de barındırmaktadır. 11 Eylül 2001 saldırılarını takip eden süreçte Türkiye'nin Amerika'nın yanında yer alması iki ülke ilişkilerini güven ve destek etrafında olumlu düzeye çıkarırken çok geçmeden Irak Savaşı nedeniyle Amerika'nın talep ettiği Türkiye topraklarında Amerikan ordusunun bir cephe oluşturması amacıyla TBMM'ye sunulan 1 Mart 2003 tarihli tezkere talebinin reddedilmesiyle iki ülke arasındaki ilişkilerdeki olumlu ilerleme sekteye uğramıştır. Ardından Kasım 2003'te diğer bir tezkere TBMM'de kabul edilmiş, tekrar iş birliği rüzgarları esmeye başlamıştır (Molla, 2009: 34-36).

4.1. Irak Tezkeresi Süreci

Irak Savaşı sürecinde Başbakanlık tarafından hazırlanan *“Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması için Hükümet'e yetki verilmesine ilişkin Başbakanlık Tezkeresi”* 25 Şubat 2003 tarihinde TBMM'ne sunulmuş, Genel Kurul'un 1 Mart 2003 tarihli oturumunda yapılan oylamada salt çoğunluğa ulaşamadığı için reddedilmiştir.

Cumhuriyet gazetesi Irak'a asker gönderme tezkeresi talebinin ABD'nin isteği üzerine Meclis'e getirildiğini haber başlıklarına ve içeriğine taşımıştır. Bu haberlerin konusu bakımından objektif olduğu ifade edilebilir. 8 Ekim 2003 tarihli Cumhuriyet gazetesinin ilk sayfasında *“...Türkiye Irak'ın işgaline katılıyor”* ifadesinin yer aldığı başlığın altında yer alan büyük başlıkta *“ABD'nin istediği oldu.”* denilerek eleştirel bir yaklaşım sergilenmiştir.

8 Ekim 2003 tarihli Cumhuriyet gazetesinin 4. sayfasında tam da tezkere sürecinde medyanın algı yönetimini nasıl gerçekleştirdiğini özetleyen bir haber yapılmıştır. *“Türk Basını da İkiye Bölündü”* başlığıyla sunulan haberin içeriğinde şu ifadeler yer verilmiştir: *“Basının bir bölümü tezkere haberini birinci sayfaların altlarında yer vererek kamuoyunun gözünden kaçırmaya çalışırken bir bölümü de askerinin Irak'a girmesini eleştirdi.”*

9 Ekim 2002 tarihli Cumhuriyet gazetesi, AB'nin tezkere kararına saygılı olduğunu belirten başlığın altında Avrupa Parlamentosu Sosyalist üyesi Schulz'un "Türkiye'nin Irak'ta sadece ABD'nin çıkarına hizmet etmemesi" şeklinde uyarıda bulunduğunu bu haberin içeriğine taşımıştır.

Tezkere sürecinde Irak'taki Türkiye Büyükelçiliği'ne yapılan saldırının ardından 15 Ekim 2003 tarihli Cumhuriyet gazetesinin 7. sayfasında muhalefetin "Türk askeri hedef olacak" iddiası başlık olarak kullanılmış, haberin içeriğinde ise Başbakan'ın konuşması aktarıldıktan sonra ABD'nin bölgedeki terör olaylarına etkisi eleştirel bir dil ile sunulmuştur; "Erdoğan, uluslararası teröre karşı ortak mücadele platformu oluşturulmasının zorunluluğuna işaret ederek ABD'ye dolaylı mesaj verdi".

Hükümetin tezkere ile verilen yetkiyi kullanmayacağını açıklaması ile ilgili haberde, Cumhuriyet gazetesinin ABD etkisiyle bu kararın verildiğini destekleyen argümanlarını öne sürdüğü görülmektedir: "Hükümet 7 Ekim'de TBMM'den aldığı Irak'a asker gönderme yetkisini kullanmama kararı aldı. Hükümetin bu kararı alması sürecinde Colin Powell'in önceki gece Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'le yaptığı telefon görüşmesinde 'Asker istemiyoruz, teşekkür ederiz' sözlerinin de etken olduğu öğrenildi." Gazete bu sunum ile kararın Türkiye'nin çıkarı gözetilerek alınmadığı ancak ABD'nin etkisiyle alındığını öne çıkarmaktadır.

29.09.2003 tarihli Milliyet gazetesinde "Yurt Dışına Asker İçin 16 Kez İzin Alındı!!!" başlığıyla 1 Mart'ta mecliste reddedilen tezkere haberi sunulmuştur. Bu başlık ile meclise gelen tezkerelerin büyük kısmının Amerika'nın talebi üzerine çıktığı, dolayısıyla bu tezkere talebinin olağandışı olmadığı algısı yansıtılmaktadır.

3 Mart 2003 tarihli Yeni Şafak gazetesi, tezkerenin reddedilmesiyle ilgili haberin sunumunda "Demokrasi Kazandı" manşetini kullanmıştır. Bu ifadeyle ABD'nin değil, halkın isteğinin gerçekleştiği vurgulanmıştır.

13 Aralık 2005 tarihinde Yeni Şafak gazetesinde "ABD'den Viyana'ya Türkiye İçin Baskı" haberinde, bu dönemde basındaki ve kamuoyundaki Türkiye'nin Orta Doğu siyasetinde kendi çıkarlarından ziyade Amerika'nın çıkarlarına hizmet ettiği yönündeki algıya karşın Amerika'nın da Türkiye'nin çıkarına yönelik girişimlerde bulunduğu yönünde bir algıyı öne çıkarmak istemiştir.

31 Aralık 2005 tarihli Yeni Şafak gazetesi, ABD Dışışleri Bakanı ve Genelkurmay Başkanı'nın Türkiye'ye geleceği haberini sunduğu yazıda Irak, Suriye ve İran konusunun ele alınacağını, askeri iş birliği ve teröre karşı iş birliği konularının görüőleceđini belirterek ABD ve ABD'nin Türkiye'nin komşularıyla siyasetinde ABD'nin olumlu bir algıyla takdim edildiği görülmektedir.

4.2. Büyük Orta Doğu Projesi

ABD'nin Irak'a müdahaleden bir süre sonra, Türkiye'nin Orta Doğu ülkelerine rol model olmasını da kapsayan ve Büyük Orta Doğu Projesi (BOP) olarak adlandırılan bir süreç gündeme gelmiştir. BOP, Türkiye kamuoyu ve basını tarafından Türkiye-ABD ilişkileri söz konusu olduğuunda neredeyse ABD askerlerinin Türkiye'de konuşlandırılması kadar eleştirilen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

27 Aralık 2010 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, *“Türkiye’de Rejim Tehlikede”* başliğıyla sunulan haberde, gazetenin BOP'un amacı konusunda oluşturmak istediği algıyı bir siyasetçinin ifadesiyle başliğa taşıdığı anlaşılmaktadır: *“CHP Genel Başkan Yardımcısı Süheyl Batum, laik, demokratik rejimin tehlike altında olduğunu belirterek ‘ABD tarafından ülkemiz üzerine biçilen İlimli İslam ve Büyük Ortadoğu Projesi iktidar eliyle hızla ilerliyor...’ dedi.”* Böylece BOP'a Türkiye'nin de iştiarak etmesinin ABD etkisinde ve onun amaçlarına hizmet şeklinde gerçekleştiği vurgulanmıştır.

Yeni Şafak gazetesi BOP ile ilgili haberlerinde daha çok başbakanın ve hükümetin demeclerini başliğa taşımıştır. Örneğin; 13 Ocak 2009 tarihli gazetede, *“Erdoğan’dan Baykal’a BOP Eş Başkanı Cevabı”* başlıklı haberde, Erdoğan'ın BOP'un bizi bağlayan bir yönü olmadığına dair şu demecine yer verilmiştir: *“... Erdoğan BOP eş başkanı diyor. Büyük Ortadoğu Projesi'nin hedefi amacı bellidir... BOP'ta Türkiye'nin görevi bellidir. BOP barışı korumak için kurulmuştur. Yalnız ölü doğmuş bir projedir. BOP ile zaten bizi bağlayan bir şey yok...”*

Milliyet gazetesi de BOP konusunda sadece siyasetçilerin söylemlerini zaman zaman haber yapmıştır. Örneğin; 13 Mart 2011 tarihli gazetede, *“MHP’li Şandır: Büyük Ortadoğu Projesi uygulanıyor”* başliğı ile haber metni içerisinde Şandır'ın Büyük Orta Doğu Projesi'nin Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye sokacağına dair söylemine yer verilmiştir.

4.3. Arap Baharı

Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin bir yandan Türkiye açısından etkileri önemliken, öte yandan ABD'nin Arap Baharı'na yaklaşımı ve bu konudaki siyasetinde Türkiye'nin aktörlüğü üzerinden ilerlediği bilinmektedir. Dönem içerisinde ABD'de ve Türkiye'de ABD'li yetkililerin birçok açıklamasında Türkiye söz konusu olmuştur.

Bu minvalde 20 Temmuz 2011 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, *"ABD ile İlişkiler Yine Bölgesel Eksenli"* başlıklı yazıda *"Suriye, İran, Irak, Afganistan ve Arap Baharı'nın Ankara ile Washington politikalarının ağırlık noktasını"* oluşturduğu belirtilerek, ABD'nin Türkiye'nin Orta Doğu ile ilişkilerinde konuya nasıl dahil olduğu öne çıkarılmıştır. Gazetenin konuyla ilgili kupürü incelendiğinde Arap Baharı ekseninde ABD'nin Türkiye'yi diğer İslam ülkelerine model olarak sunmak istediği belirtilmiştir.

7 Eylül 2011 tarihli Milliyet gazetesi, önce Irak Savunma Bakanı ve ardından Libya hükümet sözcüsünün mesajlarını haber başlığı yaparak esasında Türkiye'nin Orta Doğu politikasında NATO ve Amerika'nın çıkarları ve talepleri doğrultusunda hareket ettiği ve bu durumun Türkiye'nin Orta Doğu ile ilişkilerine zarar verdiğine yönelik algıyı yansıtmaktadır. İlgili haberin başlığı şu şekildedir: *"Ortadoğu'dan Türkiye'ye üstü kapalı tehdit yaşıyor: Müslüman bir ülkede NATO zararlı"*. Libya hükümet sözcüsünün şu cümlesi ise tırnak içine alınmadan başlıkta verilmiştir: *"Türkiye artık tüm Araçların düşmanı"*. Haberin kupüründe görüldüğü üzere, söz konusu demecin sunumunda ABD etkisinde kalmanın Türkiye'nin Ortadoğu'daki algısını olumsuz etkileyeceği yansıtılmak istenmiştir.

14 Eylül 2011 tarihli Yeni Şafak gazetesi, *"Türkiye Çağı"* manşetiyle sunduğu haberde, ABD'nin ve Batı medyasının Türkiye'yi Arap Baharı sürecinde Orta Doğu ülkelerine rol model olarak gördüğünü işaret eden demeçlere yer vermiştir. Haberin içeriğinde ise Başbakan Erdoğan'ın İsrail'e yaptırım uygulamasının ardından Arap Baharı yaşanan ülkelere gitmesinin önemi öne çıkarılarak, Türkiye'nin İsrail konusu ve Filistin meselesinde ABD'den bağımsız hareket ettiği algısı sunulmaktadır. Gazetenin ilgili kupürü incelendiğinde Türkiye'nin bu politikasına övgülerin öne çıktığı görülmektedir.

4.4. Suriye Krizi

24 Eylül 2011 tarihli Cumhuriyet gazetesi, hükümetin Orta Doğu ve Amerika ile ilişkili dış siyasetini eleştiren “*Sıfır Sorun İflas Etti*” manşetiyle çıkmıştır. Haberin içeriğinde hükümetin Orta Doğu ülkelerinin büyük kısmıyla yaşadığı sorunlardan bahsedildikten sonra ABD ile ilişkilerin de sorunlu olduğu ifade edilmiştir: “...ABD terörle mücadelede verdiği göstermelik birkaç desteğin dışında, Hamas, Gazze, Filistin, Kıbrıs, Ege, Ermenistan, Kuzey Irak gibi konularda AKP’yi desteklememeyi tercih etti. Buna karşın İsrail’i de koruma altına alan füze kalkanının radarlarının Türkiye’ye yerleştirilmesi konusunda AKP, ABD’ye ‘evet’ demek zorunda kaldı”. Bu içerikle ABD’nin İsrail’i koruma veya Orta Doğu’da konuşlanma konusundaki politikasına Türkiye’nin zorunlu destek verdiği algısı öne çıkarılmaktadır.

17 Eylül 2011 tarihli Milliyet gazetesinin “*Obama Erdoğan ile Suriye’yi Konuşacak*” başlıklı haberinde, BM Genel Kurulu’nda Obama’nın özel olarak Erdoğan ile Suriye ve İsrail konusunu görüşeceği belirtilmiştir. Haberin sunumunda yoruma yer verilmese de Türkiye’nin Suriye ve İsrail konusundaki siyasetine ABD’nin etkisinin olağan ve bilinen bir gerçek olduğu algısını taşımaktadır. Haberin ilgili kupüründe görüldüğü üzere haber metninde sadece haber niteliği bulunmaktadır.

6 Ekim 2011 tarihli Cumhuriyet gazetesi, Ana Muhalefet Partisi lideri Kılıçdaroğlu’nun Türkiye’nin Orta Doğu’ya yönelik dış siyasetinde Batı’nın egemen güçlerinin güdümünde olduğunu öne süren “*Maşa Gibi Kullanıyorlar*” ifadesini manşete taşıyarak, “*maşa olma*” algısını vurguladığı görülmektedir.

11 Kasım 2011 tarihli Cumhuriyet gazetesi, İran İslami Danışma Meclisi Dış Siyaset ve Ulusal Güvenlik Komisyonu Başkanı Alaaddin Burucerdî’nin, “*Füze kalkanı ABD’nin oyunu*”, şeklindeki demecini haber başlığına taşıdığı görülmektedir. Haberin içeriğinde de Burucerdî’nin ABD’nin bölgede sadece kendi çıkarı peşinde olduğunu ve füze kalkanını Türkiye’de konuşlandırmak istemesinin ABD’nin bir oyunu olduğunu söylediği aktarılmaktadır. Böylece ABD’nin kendi çıkarı için Türkiye’nin dış siyasetini şekillendirdiğine yönelik bir algı bu haber ile yansıtılmıştır.

11 Ağustos 2011 tarihli Yeni Şafak gazetesi Türkiye'nin ABD'nin etkisinde Suriye krizine müdahil olmasının, Türkiye'nin çıkarlarına hizmet ettiği algısını oluşturmak hedefiyle Times Gazetesi'nin *"Esad'ın Devrilmesini Ancak Türkiye Sağlayabilir"* başlığını atmıştır. Haberin içeriğinde ise *"ABD Başkanı Barack Obama'nın Esad'ın görevden uzaklaştırılması için çağrı yapmaya hazır olduğunu, bunu ise ancak 'Türklerin gerçekleştirebileceğini' savunan Times, Türkiye'ye Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'a övgüler sıraladığı başyazısına 'Ankara kavşakta' başlığını atmış."* Yeni Şafak gazetesi bu haberle aynı zamanda ABD'nin politikasına uygun hareket etmeyi ve ABD kaynaklarınca övülmeyi olumlu bir algıyla takdim etmiştir.

16 Ağustos 2011 tarihli Milliyet gazetesi, ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Victoria Nuland'ın *"Türk sabrının giderek tükeniyor olması bizim için sürpriz değil"* ifadelerine yer vermiştir. Haber metnindeki başlıkta ise, Nuland'ın *"Türkiye ile amaçlarımız aynı"* şeklindeki ifadesi kullanılmıştır. Haberin devamında *"sözcü Nuland başka bir soru üzerine de Türkiye ile ABD'nin Suriye'de şiddetin durması, askeri güçlerin kışlarına geri dönmesi ve doğru demokratik dönüşümün başlatılması olmak üzere, Suriye konusundaki amaçlarının aynı olduğunu dile getirdi."* Nuland'ın ifadeleri aracılığıyla aslında ABD'nin konuyla ilgili taleplerinin Türkiye'nin de tercihi olduğu algısı verilmeye çalışılmıştır.

SONUÇ

ABD'nin Türkiye'nin dış siyasetine etkisi her dönem Türk kamuoyunun ve basınının gündeminde önemli bir yer tutmuştur. Konunun sadece bir olgu olarak değil çoğu zaman bir algı olarak da gündemi işgal ettiği görülmektedir. Kamuoyundaki algıyı oluşturmada medya veya basının etkisi bilinmektedir. Medyanın kitlesel etki boyutu bilhassa yakın komşularımız ve Müslüman coğrafyasına dair konularda, ABD'nin müdahil veya Türkiye'nin siyasetini belirlemede başat bir aktör olarak algılanması meselenin gerçekliği ve uluslararası siyaset boyutu kadar dikkat çeken bir konu olmuştur.

Yazılı basın, araştırmalara kaynaklık etmesi bakımından çok yönlü işlevlere sahiptir. Güncel haber kaynağı olmasının yanı sıra, yayımlandığı dönemlerdeki siyasi, sosyal ve sanatsal süreçlerle ilgili tarihsel veriyi taşıması bakımından basın, bu alanlardaki araştırmalar için vazgeçilmez dokümanlardır. Bu iki işlevin ötesinde medya ve basının, vurguladığı kavramlarla sunduğu manşetler ve haber başlıklarıyla, haber içerikleriyle, yorum yazılarıyla ve öne çıkardığı görsellerle çoğu zaman okuyucu kitlesinde bir algı oluşturması veya yönetmesi medya ve basını, algı çalışmalarının da önemli bir kaynağı haline getirmiştir.

Okuyucu kitlesi büyük oranda benzer politik, ideolojik bakış açısını paylaşanlardan oluşan gazetelerin algı yönetimi ve kamuoyu oluşturma hedefleri de çoğunlukla kendi okuyucu kitlesine yöneliktir. Bundan hareketle araştırmada farklı siyasi, ideolojik görüşleri benimsedikleri düşünülen üç gazete belirlenerek, konu ile ilgili veriler tespit edilmiş ve bu gazeteler nitel içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu amaçla 01 Ocak 2002 ile 31 Aralık 2012 tarihleri arasında yayımlanan Cumhuriyet, Milliyet ve Yeni Şafak gazetelerinden toplam 819 haber incelenmiştir.

Taranan kelimeler ve terkipler, Türkiye'nin komşu ülkeleri ile ABD ve belirlenen tarihlerde bu ülkelerle ilişkilerimizi etkileyen olayları kapsamaktadır. Bu olaylardan başlıcaları, Irak Savaşı, tezkere meselesi, Suriye krizi, Büyük Orta Doğu Projesi ve Arap Baharı'dır. Türkiye'nin dış siyasetinde ABD'nin etkisine ve belirlenen olaylara dair haber ve başlık sayısının Cumhuriyet gazetesinde diğer iki gazeteden daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Milliyet gazetesinin konuyla ilgili olayı aktarıp haber metni içinde yoruma fazla yer vermediği, haberleri nispeten daha tarafsız sunduğu belirlenmiştir.

ABD'nin dış siyasetimize etkisi bağlamında incelenen gazeteleri Amerikancı ve Amerikan karşıtı şeklinde bir sınıflandırmaya tâbi tutacak düzeyde veri belirlenememiştir. Örneğin; Yeni Şafak gazetesi ile Cumhuriyet gazetesi bazen aynı haberde ABD'ye dair olumsuz sunumda benzer yaklaşımı sergilerken, bazı haberlerde ayrıştıkları belirlenmiştir. Çoğu zaman Türkiye'nin dış politikasının ABD etkisinde olduğunu dile getirip eleştiren Cumhuriyet gazetesi, eleştirilerini Türkiye'nin güvenliği ve ekonomisine dair kaygılarıyla temellendirmektedir. Yeni Şafak gazetesi ise eleştirilerinde bölgede Türkiye'nin aktörlüğünün ABD gölgesinde kalmasına tepki göstererek zaman zaman da güvenlik kaygısı ile ilişkilendirerek sunmaktadır. Buna karşın Yeni Şafak gazetesinin ABD'nin Türkiye ile Ortadoğu'da iş birliğine girmesini "Güçlü Türkiye" algısıyla sunmaktadır.

Böylece incelenen gazetelerin doğrudan Amerika'nın Türkiye'nin dış siyasetine etkisini tasvip edip etmeme veya böyle bir etkinin olup olmadığı konusundaki bakış açılarının Amerikancı veya Amerikan karşıtı olmalarından ziyade bu konulardaki söylemleri serdeden iktidar veya muhalefetin görüşünü tasvip edip etmedikleriyle ilişkili olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle gazetenin tasvip etmediği olay hakkında hükümete veya muhalefete tepkisi, ABD'ye müdahalesi için gösterilen tepkiye oranla daha fazla olmuştur. Buradan hareketle ilgili gazetelerin araştırmaya konu edilen dış siyaset meseleleriyle ilgili oluşturmaya çalıştıkları algının asıl hedefinin iç siyaset olduğu sonucuna varılmıştır. Cumhuriyet gazetesi bu dönemdeki iktidarın dış siyasetini, ABD'nin Türkiye dış siyasetinde belirleyici rolünün baskıcı ve zorlayıcı niteliğini, Türkiye'nin bölgedeki güvenlik sorunlarına dahil olmasına neden olması ve ABD'nin Türkiye'nin çıkarlarını koruyacağına dair vaatlerinin tutulmadığı gerekçelerini öne çıkarmak suretiyle eleştirmektedir. Yeni Şafak gazetesi ise ABD'nin Orta Doğu'daki varlığı konusunda, iktidarın dış siyasetini eleştirmekten ziyade, ABD'nin Türkiye ve Orta Doğu'da ekonomik, askeri hedeflerinin bulunması ve İsrail'in politikalarına hizmet etmesini merkeze almaktadır. Milliyet gazetesinin dış siyasetimizde ABD'nin etkileriyle ilgili haber sunumunda olay ve olgulara göre değişen bir tutum sergilediği gözlenmektedir.

Basının konu hakkındaki algısı için daha çok gazetenin dahil edileceği geniş boyutlu araştırmalar yapıldığı takdirde, basının algı oluşturma, yönetme, kamuoyu oluşturma ve siyaset olgusuna tesir etme kapsam ve düzeyini belirlemek daha açık ve net olacaktır. Bu araştırmayla belirlenen ABD'nin Türk dış politikasına

etkisine dair basındaki algının, kamuoyundaki karşılığını ve yansımalarını tespit edecek müstakil çalışmalar yapılmalıdır. Öte yandan basının kamuoyu oluşturma ve siyaset kurumlarını etkileme gücü bilindiğine göre, gazetelerin ABD'nin Orta Doğu'da varlık gösterdiği tarihlerdeki sayılarının haberler dışındaki yorum yazıları ve köşe yazılarını örneklem olarak, tarafsızlık ilkesi gibi evrensel basın etik kurallarına bağlılık düzeyini ölçecek araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

Adivar, H. E. (2009). *Türkiye'de Şark-Garp ve Amerikan Tesirleri*, İstanbul: Can Yayınları.

Akbulut, Y. (2018). *Veri Çözümleme Teknikleri. Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, (Editör: Ali Şimşek), Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, s.163-192.

Arı, T. (2004). *Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*. Birinci Basım. Bursa: Alfa Yayınevi.

Aydın, M., ve Ereker, F. (2014). *Türkiye'de Güvenlik: Algı, Politika, Yapı*, Uluslararası İlişkiler Dergisi, 11(43), 127-156.

Bayındır, A. (2022). *Osmanlı Devleti Ordusunda Henry-Martini Tüfekleri*, Tarih ve Gelecek Dergisi, 8(3), 859-885.

Biçer, B. (2010). *Amerikan Kolejleri ve Bu Kolejlerin Türk Toplum Yapısına Sosyo-Kültürel Etkileri*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Çağaptay, S. (2015, Feb 5). Is The U.S.-Turkey Relationship Crumbling? The Washington Institute for Near East Policy. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/us-turkey-relationship-crumbling>, (Erişim Tarihi:25.10.2021).

Erhan, Ç. (2012). *ABD ve NATO'yla İlişkiler, Türk Dış Politikası*, Cilt 1 (Derl. Baskın Oran). İstanbul: İletişim yayınları.

Falk, R. (2014). *Can the U.S. Government Accept an Independent Türk Foreign Policy in the Middle East? Insight Türkiye*, Vol. 16 / No. 1 /2014, pp. 7-18 <https://ciaotest.cc.columbia.edu/journals/it/v16i1/f003092625052.pdf> .

Gül, S. S., ve Nizam, Ö. K. (2021). *Sosyal Bilimlerde İçerik ve Söylem Analizi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (42), 181-198.

Güler, Y. (2005). *Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri 1795-1914*, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(1), 227-240.

Herman, E.S. ve Chomsky, N. (2017). *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası*, (Çeviren: Ender Abadoğlu), İstanbul: Bgşt Yayınları.

İnceoğlu, M. (2010). *Tutum Algı İletişim*, 5. Baskı. No:69. İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınları.

Kirişçi, K. (1996). *Türkiye in Search of Security in the Middle East: The Economic Dimension*, Perceptions, 164-5.

Lesser, I. O. (2005). *Off autopilot: The future of Türk-US relations*, *Türk Policy Quarterly*, 4(4), 3.

McLeod D.M. and Kosicki, G. M. & McLeod, J. M. (2008). *Political Communication Effects. Media Effects: Advances in Theory and Research* (editör: J. Bryant & M. B. Oliver), s. 228-251, 3.baskı, New York: Routledge.

Molla, A. (2009). *Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD-NATO İlişkileri*, *Journal of Management and Economics Research*, 7(11), 29-45.

Morgan, C.T. (1981). *Psikolojiye Giriş*, (Çev. S. Karakaş ve diğerleri) Ankara: Meteksan.

Özer, M.A. (2012). *Bir Modern Yönetim Tekniği Olarak Algılama Yönetimi ve İç Güvenlik Hizmetleri*, 33.sayı. Karadeniz Araştırmaları, s.147-180.

Parlak, Z. (2017). *Türkiye-ABD İlişkileri: Kısa Tarihçe ve Günümüz. Türk Dış Politikası, Aktörler, Krizler, Tercihler, Çözümler* (ed. Şerif Demir vd.), Barış Kitap, 253-281.

Sinkaya, B. (2011). *Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi*, *Adam Academy Journal of Social Sciences*, 1(1), s.79-100.

Şahin, M. (2008). *ABD'nin Müslüman Savaşçıları. Akademik Ortadoğu*, Cilt 3, Sayı:1,43-52.

TASAM, (2011). *Yeni Dönem Türkiye- ABD İlişkileri: Fırsatlar ve Riskler*, (Hazırlayan: Tuğçe Ersoy Öztürk).

Terzioğlu, E. (2019). *Algı Yönetiminde Medyanın Rolü: Avrupa Birliği-Türkiye Müzakere Süreci Örneği*, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(3), 977-994.

TESEV (2011). *Türkiye'de Dış Politika Algısı Raporu*, (hazırlayanlar: Mensur Akgün ve diğerleri), Tesev Yayınları: İstanbul.

Thompson, J. B. (2009). *Kitle İletişimi, Simgesel Mallar ve Medya Ürünleri*, A. Giddens (editör), *Sosyoloji Başlangıç Okumaları* (çeviren: G. Altaylar), s. 418-422, İstanbul: Say Yayınları.

Araştırma Makalesi / Research Article

DEVLETİN DENİZ FAALİYETLERİNİN İDARESİNDE FRANSA'DAKİ DENİZ VALİLİĞİ ÖRNEĞİ

Alper KIYAK*

ÖZ

Deniz valiliği, Fransa'nın denizlerde yürüttüğü devlet faaliyetlerinin idaresinde önemli, tarihi ve özgün bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu makale, Fransa'daki deniz valiliği kurumunu irdelemeyi ve devletin deniz faaliyetlerinin idaresinde bu kurumun yerini tetkik etmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, çalışmada öncelikle Fransa'daki mülki idare sistemi ve valilik kurumunun yapısı ve işleyişi ana hatlarıyla açıklanacak; ardından, adı geçen ülkede kabul edildiği haliyle devletin deniz faaliyetleri kavramı ve bu faaliyetlerin idaresi ele alınacaktır. Üçüncü bölümde, deniz valiliğinin geçmişisi ile deniz valilerinin görev, yetki ve sorumluluklarına değinilecek, daha sonra deniz valilerinin sorumluluk sahası hususuna temas edilecektir. Böylelikle çalışma, deniz valiliğini biçimde inceleyip, devlet teşkilatı içerisinde ve devletin deniz faaliyetlerinin idaresinde anılan kurumun işlevini değerlendirerek, kurumun başka ülkelerde ihdası için önerilerde bulunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Deniz Valiliği, Deniz Yetki Alanı, İdare, Mülki Teşkilat, Fransa

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Denizcilik, Ulaştırma Hukuku ve Siyaseti Anabilim Dalı, kiyaka@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6417-1608.

THE MARITIME PREFECTURE IN FRANCE: AN EXAMPLE IN THE ADMINISTRATION OF STATE'S MARITIME ACTIVITIES

ABSTRACT

The maritime prefecture is an important, historical, and unique institution in administrating France's state activities at sea. This article seeks to provide an analysis of the institution of the maritime prefecture in France and examine its role in administrating the state's maritime activities. To this end, the paper will first outline the structure and functioning of France's territorial administration system and the institution of prefectures. Subsequently, it will explore the concept of state maritime activities and their administration. In the third part, the history of the maritime prefecture and the duties, powers and responsibilities of maritime prefects will be discussed, and then the area of responsibility of maritime prefects will be touched upon. Thus, the study will examine the maritime prefecture, evaluate the function of this institution within the state organisation and in the administration of the state's maritime activities, and make suggestions for the establishment of the institution in other countries.

Keywords: Maritime Prefecture, Maritime Jurisdiction Zone, Administration, Territorial Organisation, France

GİRİŞ

İnsanlar ve devletler tarih boyunca denizlere ilgi duymuşlardır. Kullanışlı bir ticaret ve ulaşım güzergâhı olmasının yanında, denizlerin barındırdığı doğal kaynaklar ve sağladığı stratejik üstünlük, devletleri denizlerde daha çok söz sahibi olmaya yöneltmiştir. Devletler, topraklarını denizden gelecek tehditlere karşı korumak, kaçakçılığı ve gümrük geliri kayıplarını önlemek için kıyılarından itibaren belli bir şeridi münhasır denetimleri altında bulundurmaya istemişlerdir. Devletlerin denizlerden iktisadi olarak daha fazla yararlanma isteği, kendi kıyılarından giderek daha ötede hak iddia etmelerine neden olmuştur. Bunların neticesinde kara suları, bitişik bölge ve münhasır ekonomik bölge gibi farklı deniz yetki alanları uluslararası hukuka dahil olmuştur.

Bununla beraber, bir devletin kendi deniz yetki alanlarının idaresini nasıl gerçekleştireceği ve devlet teşkilatlarının bu deniz alanlarında nasıl bir usul ve hiyerarşik yapıda çalışacağı hususu devletlerin iç düzenlemeleriyle belirlenmektedir. Dolayısıyla deniz yetki alanlarının idaresinde ve bu alanlardaki devlet faaliyetlerinin icrasında yer alan kamu makam ve teşkilatları ülkeden ülkeye farklılıklar arz etmektedir. Bu noktada, Türkiye başta olmak üzere dünyadaki birçok devletin idari teşkilatında yer almayı, Fransa'da bulunan deniz valiliği kurumu dikkat çekmektedir.

Hukuk alanında birçok ülkeye tesir etmiş ve geniş deniz yetki alanlarına sahip Fransa'da özgün bir kurum olarak uzun yıllardır varlığını sürdüren deniz valiliğinin incelenip değerlendirilmesinin hukuki literatüre katkı sağlayacağı düşüncesi bu çalışma konusunun seçiminde etkili olmuştur. Makale, Fransa'daki deniz valiliği kurumunu irdelemeyi, bu kurumun Fransa idare teşkilatı içerisindeki yerini ve diğer valiliklerden farklarını ortaya koymayı amaçlarken, kurumun Türkiye gibi Fransız idare sistemine aşına olan diğer ülkelerde teşkil edilmesinin faydalı olup olmayacağı hususunda genel bir fikir vermeyi de istihdaf etmektedir. Türkçe kaynaklarda deniz valiliği üzerine bugüne değin yapılmış herhangi bir akademik çalışma olmadığı gibi, Fransızca kaynaklarda da bu konu üzerinde yeterli eser bulunmamaktadır. Bu nedenle, işbu çalışmada ekseriyetle birincil kaynaklardan yararlanılmıştır.

Bu makalede öncelikle Fransa'daki mülki idare sistemi ve valilik kurumu açıklanacaktır. İkinci bölümde Fransa'da kabul edilen haliyle devletin deniz faaliyetleri kavramı ve bu faaliyetlerin idare şekli ele alınacaktır. Üçüncü bölümde deniz valiliği kurumunun ortaya çıkışı anlatılacak, deniz valilerinin görev, yetki ve sorumlulukları incelenecek, ardından Fransız deniz yetki alanlarına ve deniz valilerinin sorumluluk sahasına değinilecektir.

1. FRANSA'DA MÜLKİ İDARE SİSTEMİ VE VALİLİK

Fransa'nın idare teşkilatı ve hukuku, tarih içerisinde farklı coğrafyalarda bulunan birçok devlete model olması nedeniyle önem taşımaktadır. Söz gelimi Fransa, mülki idare ve mahalli idareler gibi idare sistemleri bakımından önce Osmanlı Devleti'ni sonra Türkiye Cumhuriyeti'ni önemli ölçüde etkilemiştir (Gözler, 2019: 26). Elbette ki Fransa'nın koloni geçmişi dolayısıyla idare hukuku alanında tesir ettiği ve 20. yüzyılda bağımsızlığını kazanmış Afrika devletlerinin sayısı da hayli fazladır. Fransız idare hukukunun etkilediği coğrafyaya bazı Asya ve Latin Amerika ülkelerini ilave etmek dahi mümkündür (Truchet, 2005: 166).

Fransa'nın mevcut mülki idare sisteminin ve valilik kurumunun kökü 1789 Fransız Devrimi'ne kadar uzanmaktadır. Devrimden kısa bir süre sonra Fransa'nın mülki taksimi yapılarak, iller teşkil edilmiştir (Ministère de l'Intérieur, 2024). Günümüz Fransa'sındaki valiliğe yakın anlamdaki valilik ise ilk defa 17.02.1800 tarihli Kanun ile Napolyon Bonapart tarafından başlatılmıştır. O günden bu yana, Fransa'nın siyasi tarihi içerisinde farklı anayasalara ve rejimlere tanık olan valilik kurumu günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Beşinci Fransız Cumhuriyeti'ni kuran ve halen yürürlükte bulunan 1958 tarihli Anayasa'da tanımlanan tek üst düzey devlet yetkilisi valiler olmuştur. Fransız Anayasası'nın 72'nci maddesinde "devlet temsilcisi" olarak işaret edilen vali; ulusal çıkarları korumak, idari denetimleri yapmak ve yasalara uygun davranılmasını sağlamakla görevlendirilmiştir. Anayasa'nın yanında, valilerin görev ve yetkilerine ilişkin hükümler muhtelif kanun ve kararnamelerde yer almaktadır. Bunlardan 6.02.1992 tarih ve 92-125 sayılı Devletin Mülki İdaresi Hakkında Kanun ile 29.04.2004 tarih ve 2004-374 sayılı Bölge ve İllerde Devlet Hizmetlerinin İdaresi ve Yürütülmesi ile Valilerin Yetkileri Hakkında Kararname başta gelen düzenlemelerdir.

Bugün Fransa'da merkezi idarenin taşra teşkilatı esasen üç kademedен müteşekkil olup bunlar; bölge (*région*), il (*département*) ve ilçedir (*arrondissement*). Bölge idaresinin başı bölge valisi (*préfet de région*) iken il idaresinin başı il valisidir (*préfet de département*). Bölgenin başkenti olan ilin valisi aynı zamanda bölge valisi olarak görev yapmaktadır. Bölge valilerinin bazı konular haricinde il valileri üzerinde yetkileri bulunmaktadır. Bununla beraber bölge valilerinin il valileri üzerindeki yetkisi hiyerarşik olarak addedilemeyecektir (Bouillon, 2020). İlçe idaresinin başında ise kaymakamlar (*sous-préfets*) bulunmaktadır. Fransa'nın en küçük düzeydeki mahalli idaresi olan komün (*commune*) yönetiminin başı olan ve seçimle gelen belediye başkanı (*maire*); valinin hiyerarşik yetkisi altında, merkezi idarenin taşra teşkilatının bir temsilcisi olarak da komününde görevler yerine getirmektedir (Frier ve Petit, 2016: 254).

Valiler, İçişleri Bakanı ve Başbakanın teklifi üzerine Bakanlar Kurulunda Cumhurbaşkanını Kararı ile atanmakta ve atanacak kişiler genellikle kaymakamlar veya diğer sivil idareciler arasından seçilmektedir. Valiler devletin ve kamu hizmetinin varlığını, kalıcılığını ve sürekliliğini somutlaştırmaktadır. Anayasa'da zikredildiği gibi valiler, taşrada devleti, başbakanı ve hükümetin her bir üyesini doğrudan temsil etmektedir. Böylece valiler, merkezdeki bakanların ildeki kuruluşlar üzerindeki hiyerarşik yetkisini kullanmalarında aracı rol oynayarak, merkezi idarenin talimat ve politikalarının görev alanındaki bölge veya il kuruluşlarında uygulanmasını temin etmektedir. Sorumluluk alanlarında yasalara uyulmasının sağlanması, kamu düzeni ve güvenliğinin temini ile can ve mal emniyetinin korunması valilerin temel görevlerindedir. Vali, alanındaki polis ve jandarma kuvvetlerinin amiridir. Vali, doğal afet tehlikelerine karşı insanların korunması için hazırlıklı olunması ve acil durum operasyonlarının yönetilmesi konularından mesul olup, itfaiye teşkilatı üzerinde de yetkisi bulunur.

Fransa'nın mülki idare sisteminde deniz alanlarına özel bir önem verildiği söylenebilir. Zira, yukarıda bahsi geçen il ve bölge valiliklerinin haricinde, yine devletin taşra teşkilatında görevlerini yerine getiren deniz valilikleri bulunmaktadır. Diğer taraftan deniz valilikleri; tarihi, üstlendiği görevler, sorumluluk alanı ve atanma koşulları gibi hususlarda diğer valiliklerden ayrılmaktadır. Deniz valiliği kurumunu daha iyi inceleyebilmek adına, anılan kuruma geçmeden evvel aşağıdaki bölümde devletin deniz faaliyetlerinin kavramsal çerçevesine ve bu faaliyetlerin idaresine ilişkin genel ilkelere değinilecektir.

2. DEVLETİN DENİZ FAALİYETLERİ KAVRAMI VE BU FAALİYETLERİN İDARESİ

Deniz alanları, denize kıyısı bulunan bir devletin ayrılmaz bir parçasıdır. Devletler kıyılarından itibaren belli bir şeritte tam egemenlik haklarını kullanırken, bu şeridin ötesinde tam egemenlik haklarından daha sınırlı olan bazı egemen hak ve yetkilerini kullanmaktadır. İç sular, kara suları, takım ada suları ve boğazlar bir devletin deniz ülkesini oluştururken, devletler, uluslararası deniz alanının parçalarına tekabül eden bitişik bölge, münhasır ekonomik bölge, balıkçılık bölgesi ve kıta sahanlığında bazı egemen haklarını kullanabilmektedir (Pazarıcı, 2018: 301). Açık denizler, hiçbir devlete ait olmamakla beraber, devletler bu deniz alanında da yine birtakım hak ve yetkilere sahip bulunmaktadır. Örneğin bir devletin savaş gemileri, açık denizlerde kendi bandirasını taşıyan gemilere kolluk ve denetim faaliyetleri yapabilmektedir.

Devletin çeşitli kurumları - devletin yetkili olduğu sınırlar dahilinde - denizde asayişin temini, milli savunma, deniz emniyeti denetimleri, gümrük muhafazası, balıkçılık kontrolü, deniz gözetimi, adli kolluk ve ihtiyati haciz gibi işlem ve faaliyetler yapabilmektedir. Keza deniz hukukuna ilişkin uluslararası sözleşmeler; bayrak devleti, kıyı devleti veya liman devleti sıfatıyla birtakım kolluk ve denetim faaliyetleri yapma ödevini devletlere yüklemektedir. Devletler denizlerde idari, adli ve askeri faaliyetlerini yerine getirirken sahil güvenlik teşkilatları, deniz kuvvetleri, deniz polisi veya jandarması gibi yüzer unsurları bulunan kamu teşkilatlarını yetkilendirebilmektedir. Dolayısıyla devletler; temsil, kolluk ve diğer idare faaliyetlerini karada olduğu gibi pekâlâ deniz alanlarında da yerine getirmektedir.

Uluslararası hukukta savaş gemilerinin bayrağını taşıdığı devletin egemenliğini temsil ettikleri kabul edilmektedir (BM Deniz Hukuku Mahkemesi, 2012:348). Kamu teşkilatları da gerek uluslararası hukuk gerek ulusal hukukları uyarınca deniz yetki alanlarında kendilerine verilen görevleri yerine getirirken bayrağını taşıdığı devleti temsil etmektedir. Zira, sahil güvenlik gemileri ve gümrük gemileri gibi ticari amaçlı olmayan diğer devlet gemileri de uluslararası hukukta savaş gemileriyle aynı hükümlere tabi tutulmakta, dolayısıyla söz konusu kamu gemileri de denizlerde devletin egemenliğinin ve gücünün birer ifadesi olmaktadır.

Deniz yetki alanlarında görev alan kamu teşkilatlarının büyük çoğunluğunun devlet tüzel kişiliği altında görev yapan birimler olması tabiidir. Öte yandan, deniz zabıtası veya deniz itfaiyesi gibi isimler altında devlet tüzel kişiliğinden ayrı tüzel kişiliği haiz yerel yönetimlere ait personelin ve yüzer unsurların da bir devletin deniz yetki alanlarında faaliyet göstermesi mümkündür. Elbette ki bu durum ilgili devletin ulusal hukuku çerçevesinde farklılıklar gösterebilecektir.

Bir devletin deniz yetki alanlarında o devletin farklı kamu teşkilatları idari, askeri veya iktisadi faaliyetler gerçekleştirebilmektedir. Fransa'da kullanılan "devletin deniz faaliyetleri" kavramı ise özel bir anlam içermekte olup, esasen bir idari modele de işaret etmektedir. Devletin deniz faaliyetleri (*action de l'Etat en mer*) milli savunma hariç olmak üzere, devletin kendi unsur ve kaynaklarıyla gerçekleştirdiği kamu yararını ve kamu düzenini hedefleyen tüm devlet faaliyetlerini ihtiva etmektedir (Secrétariat général de la mer [SGMer], 2024).

Deniz emniyeti ve deniz güvenliğinin temini, denizde suç ve suçlularla mücadele, düzensiz göçle mücadele, çevrenin korunması, arama kurtarma ve gümrük muhafaza gibi sahil güvenlik görevleri Fransa'da "devletin deniz faaliyetleri" kavramı altında ele alınmaktadır. Anılan kavrama bakıldığında milli savunma dışındaki pek çok faaliyetin kavrama dahil edildiği görülmektedir ve aslında bunların çoğunluğunun kolluk faaliyeti olduğu anlaşılmaktadır. Adı geçen idari modelin temelinde, muhtelif kamu teşkilatlarının yürüttüğü devlet deniz faaliyetlerinin merkez ve taşra teşkilatında tek elden idare edilmesi yatmaktadır (SGMer, 2024). Devletin deniz faaliyetleri, merkez teşkilatının koordinasyonunda ve taşra teşkilatı aracılığıyla yürütülmektedir. Buna göre merkez teşkilatında, bakanlıklar arası bir birim olarak kurulmuş ve doğrudan Başbakan'a bağlı olan Deniz Genel Sekreterliği; taşrada ise aşağıda detaylıca ele alınacak olan deniz valileri görev almaktadır.

3. FRANSA'DA DENİZ VALİLİĞİ KURUMU

3.1. Fransa'da Deniz Valiliğinin İhdası

Fransa'da deniz valiliği (*préfecture maritime*), il valilikleri kadar eskiye dayanmaktadır. Deniz valiliği, yine ilk defa Napolyon tarafından 27.04.1800 tarihli Deniz Teşkilatı Düzenlemesi ile oluşturulmuştur. Deniz valiliği uygulamasının getirilmesi, Napolyon'un valilik uygulamasını getirmesinden yaklaşık iki ay sonrasına tekabül etmektedir. Mevzubahis düzenleme ile Fransız deniz alanları altıya bölünmüş ve ayrılan her bir deniz alanına bir deniz valisinin görevlendirilmesi öngörülmüştür. Düzenleme ile birlikte denizlerde karadaki mülki idare sistemine benzer bir sistemin hedeflendiği söylenebilecektir. Deniz valisinin vaktiyle Donanma Bakanı'na bağlı olarak görev yapması ve Bakan'ın emir ve talimatlarını kendi sorumluluk sahasında yerine getirmesi düşünülmüştür.

Anılan kararnameye bakıldığında, deniz valiliğinin baştan beri çok amaçlı bir kurum olarak tasarlandığı görülmektedir. Deniz valisi o dönemde cephanelik hizmetlerinin yönetiminden, liman güvenliğinden, kıyıların korunmasından, deniz yollarının ve deniz alanlarında demirli gemilerin denetlenmesinden sorumlu tutulmuştur. Fransa'nın Restorasyon Dönemi'nde kısa bir süre için ortadan kaldırılan deniz valiliği kurumu, 1826 ve 1827 tarihli Kararnameler ile tekrar kurulmuştur (Assemblée Nationale, 2012). Deniz valiliği kurumunun görev, yetki ve sorumlulukları ilk kuruluşundan bu yana geçen iki yüzyılı aşkın bir zaman dilimi içerisinde tabiatıyla değişmiş olup, bunlar mevcut hâliyle aşağıda ele alınacaktır.

3.2. Deniz Valilerinin Görev, Yetki ve Sorumlulukları

1958 Fransız Anayasası'nda valilere ilişkin yukarıdaki bölümlerde bahsedilen hükümler yer alıyor olsa da Anayasa'da deniz valilerine ilişkin herhangi bir atf bulunmamaktadır. Deniz valilerine dair yürürlükteki temel düzenlemelerden birisi 6.02.2004 tarihli ve 2004-112 sayılı Denizde Devlet Faaliyeti Hakkında Kararname'dir. Kararnamenin ilk cümlesinde deniz valisi, devletin denizdeki temsilcisi olarak tanımlanmıştır. Bu tanım, valilere ilişkin Anayasa'da bahsi geçen madde ile uyumludur. Buna göre deniz valisi, hükümetin bir temsilcisi olup, Başbakan'ı ve Hükümetin her bir üyesini doğrudan temsil eder. Öte yandan deniz valisi, merkez teşkilatta ise Başbakan'a bağlı olarak çalışan Deniz Genel Sekreteri'nin koordinesi altında görevlerini yürütmektedir.

Fransa'da valilik sivil bir makamdır ve kural olarak bir valinin askeri yetkileri yoktur. Buna karşın, deniz valisi hem sivil hem de askeri yetkilere sahiptir. Deniz valilerine tanınan bu çift yetki, deniz alanlarında hem sivil düzenin sağlanmasını hem de deniz kuvvetlerinin komuta edilmesini mümkün kılmaktadır. Deniz valisi olarak atanacak kişinin bir deniz kuvvetleri amirali olması şarttır. Dolayısıyla deniz valisi; oramiral, koramiral, tümamiral veya tuğamiral rütbelerinden birine sahip olabilir. Bir amiral, deniz valisi olarak atandığında askeri rütbelerini taşımaya devam etmektedir. Şu kadar ki deniz valisi, atandığı deniz bölgesinin komutanlığı görevini de yürütmektedir. Örneğin Akdeniz Deniz Bölge Komutanı, Akdeniz Deniz Valisi'dir. Deniz valisinin geçici olarak ayrılması halinde deniz bölge komutanlığına vekalet eden deniz subayı deniz valiliğine vekalet etmektedir (Décret, No.2004-112, 6.02.2004).

Her ne kadar milli savunma bir kolluk faaliyeti olarak kabul edilmeyecekse de deniz valileri milli savunmaya ilişkin görevlerini, uhdesinde buldukları askeri yetkilerini kullanarak yerine getirebilmektedir. Askeri görevlerinin haricinde, deniz valilerine oldukça çeşitli görev ve yetkiler tanındığını ifade etmek gerekir. Deniz valisi, deniz alanlarında ulusal egemenlik haklarının ve ulusal çıkarların korunması, denizde kamu düzeninin tesis edilmesi, acil durumlara müdahale edilmesi, denizde can ve mal güvenliğinin sağlanması, arama kurtarma, seyrüseferlerin gözetimi ve deniz çevresinin korunması konularında sorumludur. Ayrıca, ülke kara sularından zararsız geçişler, deniz enkazları ve terk edilmiş gemilere ilişkin kolluktan da mesuldür (Préfet maritime de la Manche et de la Mer du Nord, 2024).

Deniz valisi, denizle ilgili çalışan kamu teşkilatlarının çalışmalarını koordine eder. Bu noktada Fransa'da, Amerika Birleşik Devletleri Sahil Güvenliği veya Türk Sahil Güvenlik Komutanlığına benzer biçimde ulusal bir sahil güvenlik teşkilatı bulunmadığını belirtmek gerekmektedir. Fransız Ulusal Jandarmasının alt birimi olan Deniz Jandarması, idari kolluk ve adli kolluk faaliyetleri icra etmekte, denizde arama kurtarma çalışmalarına katkıda bulunmaktadır. Merkezde Gümrükler Genel Müdürlüğüne bağlı Fransız Deniz Gümrük Muhafaza Teşkilatı da Fransız deniz yetki alanlarında yüzer unsurlarıyla görev yapmaktadır. Deniz valileri; Deniz Kuvvetleri, Deniz Jandarması, Denizcilik Genel Müdürlüğü, Gümrük Muhafaza Teşkilatı ve Milli Denizde Kurtarma Derneği bünyesindeki personelden ve unsurlardan

yararlanabilmektedir. Bir operasyonun gerçekleştirilmesi gerektiğinde, unsurları koordine eden ve belirli bir idarenin operasyona katılıp katılmayacağına karar veren kişi deniz valisi olmaktadır. Benzer şekilde, gemilere çıkılıp denetim yapılması için deniz valileri tarafından özel olarak kamu personeli görevlendirilebilmektedir. Bununla birlikte deniz valiliği, bir idari makam olup, valiliğin doğrudan kendine ait yüzer veya uçar unsurları bulunmamaktadır.

Deniz valiliğinin altında “denizcilik konferansı” isimli bir istişare organı bulunmaktadır. Deniz valisinin başkanlığı altında yapılan konferans toplantılarına, valinin bölgesindeki denizle ilgili çalışan devlet birim ve kuruluşlarının yetkilileri katılır. Konferanslara mahalli idarelerden de katılım sağlanabilmektedir (Décret, No.2004-112, 6.02.2004). Böylelikle, sorumlu olunan deniz bölgesiyle ilgili bilgi paylaşımı yapılarak devlet faaliyetlerinin uyumu ve eşgüdümü amaçlanmaktadır.

Yukarıda anılan mevzuatın dışında, muhtelif Fransız kanunlarında deniz valilerinin görev ve yetkilerine ilişkin hükümler yer almaktadır. Örneğin Taşımacılık Kanunu’na göre, kaza sonucu deniz kirliliğinin önlenmesi amacıyla, petrol veya tehlikeli madde taşıyan bir geminin kaptanı, Fransız kara sularına ve iç sularına girer girmez ilgili deniz valisine bu sulara giriş tarih ve saatini, konumunu, geminin rotasını, hızını ve yükün niteliğini belirten bir bildirimde bulunmakla mükellef olup, aksi durumda kaptanın cezai sorumluluğu bulunmaktadır (Code des transports [CdT], L.5242-7). Benzer şekilde, gemi kaptanlarının, Fransız kara sularında veya iç sularında seyrederken gemisinin uğradığı herhangi bir deniz kazasını deniz valisine bildirmemesi bir suç olarak öngörülmüştür. (CdT, L. 5242-6)

Deniz valileri, görev alanlarına ilişkin olarak düzenleyici kararlar ve talimatlar yayımlayabilmekte; belirli bir faaliyete izin verme, askıya alma veya yasaklamaya yönelik işlemler gerçekleştirebilmektedir. Örneğin bir Valilik Kararı (*arrêté préfectoral*) ile belirli bir alanda demirlemek, tüplü dalış veya su sporları yapmak yasaklanabilmekte, söz konusu düzenlemelere uyulmaması yaptırıma bağlanmaktadır. Benzer şekilde, 1972 tarihli Denizde Çatışmanın Önlenmesine İlişkin Uluslararası Kurallar Hakkında Sözleşme (COLREG) uyarınca çıkarılan trafik ayırım planlarının uygulanması için deniz valilerince çıkarılan özel talimatlara uyulmaması yaptırıma tabi tutulmuştur.

Fransa'daki deniz valiliklerinin gerçekleştirdiği iş ve işlemler dolayısıyla kural olarak idari davalar açılabilir. Örneğin deniz valisi, gemi ve yükünün yarattığı tehlikenin ortadan kaldırılması amacıyla gerekli tüm önlemleri alması için donatana veya gemi sahibine resmi bildirimde bulunabilir, istenen sürede veya acil bir durumda donatanın veya gemi sahibinin kendi inisiyatifleriyle bu tedbirleri almaması halinde deniz valisi; masrafları, riski ve kayıpları bu kişilere ait olmak üzere gerekli tedbirlerin alınmasını emredebilir (Vialard, 2000:326). Fransa Uyuşmazlık Mahkemesinde görülen bir davada, iki şirkete ait iki geminin birçok konteynırını denize düşürmesi sonucu seyrüsefer güvenliğini temin etmek amacıyla, deniz valisi tarafından bir donanma gemisine konteynırları arama ve limana çekme emri verilerek müdahale edilmiş, müdahale masraflarının şirketlerden istenmesinin ardından şirketlerce konunun davaya taşınması neticesinde uyuşmazlığın idari yargıya tabi olduğu tespiti yapılmıştır (Tribunal des Conflits, No. C4107, 11.12.2017).

Fransa'nın ulusal mevzuatının haricinde deniz hukukuna dair birçok uluslararası sözleşme, deniz valisinin görev ve sorumluluklarını ilgilendirmektedir. Birçok tipik sahil güvenlik görevi konusunda Fransa'daki deniz valilerine yetki ve sorumluluk verildiğinden, 1974 tarihli Denizde Can Emniyetine Dair Uluslararası Sözleşme, 1979 tarihli Denizde Arama ve Kurtarma Uluslararası Sözleşmesi, 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) ve 1969 tarihli Petrol Kirliliği Kazalarına Açık Denizlerde Müdahale Edilmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme deniz valilerin görev alanlarını ilgilendiren uluslararası sözleşmeler arasında sayılabilecektir. Fransa'nın Avrupa Birliği (AB) üyesi olmasından ötürü, deniz çevresinin korunması ve deniz emniyeti gibi muhtelif alanlarda düzenlemelerin yer aldığı AB Hukuku metinleri de deniz valilerini ilgilendirmektedir.

Fransa'nın dışında Gine, Benin, Kotdivuar ve Togo'da deniz valiliği kurumunun bulunduğu müşahede edilmiştir. Bunlardan Togo'daki deniz valiliğinin teşkiline ilişkin 16.10.2014 tarihli ve 2014-174 sayılı Kararname incelendiğinde, bu ülkedeki deniz valilerine Fransa'daki örneğine yakın görev ve sorumluluklar verildiği görülmektedir. Deniz alanlarındaki egemenlik haklarının ve ulusal çıkarların korunması, denizde kamu düzeninin idamesi, arama kurtarma, deniz

çevresinin muhafazası, denizde tıbbi yardım sağlanması ve deniz alanlarında yasadışı faaliyetlerle mücadelede koordinasyon sağlanması sayılan görevler arasındadır. Togo'da denizdeki adli polis faaliyetleri de deniz valisinin sorumluluğu altına verilmiştir.

3.3. Deniz Valilerinin Sorumluluk Sahası

Deniz valilerinin sorumluluk alanı, yine 2004-112 sayılı Denizde Devlet Faaliyeti Hakkında Kararname içerisinde düzenlenmektedir. Kararname'nin giriş bölümünde sayılan dayanaklarda deniz yetki alanlarını düzenleyen bazı uluslararası hukuk ve ulusal hukuk belgelerine atıfta bulunmaktadır. Bu bağlamda başta BMDHS olmak üzere; 30.12.1968 tarih ve 68-1181 sayılı Fransa'nın Kıta Sahasının Araştırılması ve Doğal Kaynaklarının İşletilmesi Hakkında Kanun ile 24.12.1971 tarih ve 71-1060 sayılı Fransız Kara Suları Sınırı Kanunu'nun adına da yer verilmektedir.

Deniz valisinin sorumluluk sahasının sınırını kural olarak Fransız deniz yetki alanları oluşturmaktadır. Fransa, 1996 yılından bu yana BMDHS'ye taraftır. Anılan Sözleşme, devletlerin kıyılarında tespit edilecek esas hatlardan itibaren 12 deniz miline kadar kara suları ilan edebileceğini öngörmektedir. Yine Sözleşme'ye göre devletler, esas hatlardan itibaren 24 deniz miline kadar bitişik bölge de ilan edebilmektedir. Deniz yetki alanlarının sınırlanmasına dair ikili antlaşma veya deniz yetki alanlarını sınırlayıcı bir uluslararası mahkeme kararı bulunan yerler haricinde Fransa, ana kara kıyılarındaki esas hatlardan itibaren 12 deniz mili kara suları, 24 deniz mili bitişik bölge ilan etmiştir. Fransa ana karasının doğusu ve kuzeydoğusundaki Atlas Okyanusu ile Manş Denizi'nde ve güneyindeki Akdeniz'de münhasır ekonomik bölge ilan etmiştir. Devletin egemenliği, münhasır ekonomik bölgede kara sularına ve iç sulara nazaran daha sınırlı olsa dahi bu alanlara bir devlet temsilcisi atamaya engel bir durum yoktur. Söz konusu deniz yetki alanlarında, uluslararası hukuk uyarınca sahildevlet devlet olarak Fransa'ya tanınan tüm yetkileri deniz valisi kullanabilecek, devletin bu bölgedeki egemen haklarının korunmasında pekâlâ görev üstlenebilecektir. Deniz valilerinin yetkileri bazı durumlarda açık denizleri de kapsamaktadır. Uluslararası hukuk tarafından devlete müdahale yetkisi tanınan deniz yoluyla uyuşturucu madde kaçakçılığı gibi hallerde, deniz valileri açık denizlerde de yetkilerini icra edebilecektir.

Fransa, deniz yetki alanlarına sahiplik bakımından dünyada ikinci sırada yer almaktadır. Ne var ki Fransa'nın deniz yetki alanlarının çoğunluğu, Amerika, Avustralya ve Hint Okyanusu'nda hükmettiği birçok deniz aşırı il, bölge, idare ve özel statülü yönetimler nedeniyle sahip olduğu deniz alanlarından ileri gelmektedir. Buna karşın, Fransa'nın deniz aşırı toprakları için deniz valileri görevlendirilmemiştir. Fransa'nın denizaşırı toprakları nedeniyle sahip olduğu deniz yetki alanlarındaki devlet temsilciliği görevi, denizaşırı topraklarındaki karadaki valiye (Antiller, Fransız Guyanası, Réunion, Mayotte'ta) veya hükümete bağlı yüksek komisere (Yeni Kaledonya, Fransız Polinezyası, Saint-Pierre ve Miquelon'da) devredilmiştir (Décret, No. 2005-1514, 6.12.2005). Örneğin Fransa'nın bir denizaşırı ili olan Fransız Guyanası'nın başında bir bölge valisi bulunmakla beraber bölge valisi, deniz valiliğine dair görevleri de Fransız Guyanası sahillerinden başlayan deniz yetki alanlarında yerine getirebilmektedir. Dolayısıyla, Fransa'daki deniz valilerinin sorumluluk sahası Avrupa'daki toprakları nedeniyle sahip olduğu deniz yetki alanları ile sınırlı olmaktadır. Bu çerçevede, halihazırda ülkede görev yapan üç deniz valiliği bulunmakta olup, bunlar Atlas Okyanusu Deniz Valiliği, Manş Kanalı ve Kuzey Denizi Deniz Valiliği ile Akdeniz Deniz Valiliğidir.

Fransız limanlarının idari sınırları içinde kalan alanlar, deniz valisinin sorumluluk sahasının dışında tutulmuştur. Askeri limanlar hariç olmak üzere, limanların idari sınırları içerisinde sorumluluk il valisine verilmiştir. Nehir ağzlarında ve haliçlerde ise bir kararname ile enlemesine bir çizgi ile kesilerek deniz sınırı belirlenmekte; çizgiden denize bakan kısım deniz valisinin, diğer taraf il valisinin sorumluluk sahasına girmektedir (Préfet maritime de l'Atlantique [PremarA], 2023). Kara suları sınırına kadar olan genişlik içerisinde deniz tabanı ve deniz tabanının altı ise deniz valisinin değil, il valisinin sorumluluğuna girmektedir (PremarA, 2024). Mahalli İdareler Umumi Kanunu uyarınca, sınırlı da olsa denizlerde belediyenin yetkisi altında bulunan kolluk görevleri de bulunmaktadır.

Deniz valileri, Fransız deniz yetki alanlarındaki özel deniz koruma alanları bakımından da görevlendirilebilmektedir. Söz gelimi, Manş Denizi'nde yer alan ve bir Kararname ile özel deniz koruma alanı ilan edilen Chausey Adaları bölgesi için Manş Kanalı ve Kuzey Denizi Deniz Valisi koordinatör olarak görevlendirilmiştir (Arrêté, 6.04.2020).

SONUÇ

Fransa'da geçmişi Napolyon dönemine uzanan deniz valiliği kurumu günümüzde hukuken ve fiilen varlığını sürdürmektedir. Fransa'da bugün geniş yetkilerle donatılan deniz valileri, devletin denizlerdeki temsilcisi olup, devletin deniz faaliyetlerinin idaresini taşrada sürdürmektedir. Bir devletin toprakları idari bölümlere ayrılabilirdiği gibi deniz alanlarının da idari taksimata tabi tutulması, bu bağlamda valilerin kara ülkesinde olduğu gibi deniz yetki alanlarında da devleti temsil edebilmesi mümkündür; nitekim denizler de devletin egemenlik alanının bir parçasıdır. Bir devletin deniz alanlarında kendini temsil edecek valiler ataması, şüphesiz devletin deniz yetki alanlarına verdiği önemi göstermektedir.

Fransa'da deniz valiliği; gümrük ve denizcilik işlerinden sorumlu makamlar, deniz jandarması ve ulusal donanma dahil olmak üzere çeşitli devlet kurumlarının denizdeki faaliyetlerinin koordinasyonunu sağlayan yarı askeri yarı sivil bir organ olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir devletin deniz faaliyetlerinin idaresi ve deniz yetki alanlarındaki sivil, askeri ve kolluk kuvvetlerinin entegrasyonu bakımından dünyada genel kabul gören tek model yoktur. Bununla beraber, bu makalede incelenen deniz valiliğinin denizciliğin yoğun olduğu, uzun kıyı şeridi bulunan ve geniş deniz yetki alanlarına sahip ülkelerde ihdas edilmesi yararlı olabilecektir. Zira denizin doğası; arama kurtarma, deniz kazalarına müdahale, deniz kirliliğinin veya kirlilik tehlikelerinin önlenmesi ve ortadan kaldırılması gibi faaliyetlerin hızlı ve doğru yöntemlerle yapılmasını gerektirmektedir. Fransa'da deniz valileri tarafından devlete ait ilgili tüm personel ve unsurlara doğrudan talimat verilebilmesi ve valilerin denizcilik alanında bilgisi ve tecrübesi sabit amiraller arasından atanması müdahalelerin hızlı ve verimli olmasını sağlayacak hususlardandır.

Şayet bir ülkeye deniz valiliği kurumu getirilecekse bu uygulamanın her ülkenin özel şartlarına göre uyarlanması doğru olacaktır. Şu kadar ki, deniz valilerinin görev, yetki ve sorumluluklarını hakkıyla yerine getirebilmesi için valilerin denizcilik alanında eğitim, birikim ve tecrübeye sahip kişiler arasından atanmaları bir zorunluluktur. Sivil ve askeri yetkilerin beraber kullanılmasına dair teamül bulunmayan ülkelerde atamaların emekli deniz subayları arasından yapılması bir alternatif olabilecektir. Deniz valiliği kurumunun ihdasından bağımsız olarak, belirli dönemlerle ilgili taşra teşkilatı ve mahalli idareler temsilcilerinin de katılacağı Fransa'daki bölgesel denizcilik konferansları benzeri toplantılar düzenlenmesinin ise her halükârda faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Arrêté portant désignation du préfet maritime coordonnateur pour la zone de protection spéciale « Chausey ». (2020, 6 Mart).

Assemblée nationale, la commission de la défense nationale et des forces armées. (2012). Rapport d'information. Erişim tarihi: 22 Ekim 2024, https://assemblee-nationale.fr/13/rap-info/i4327.asp#P216_29529.

BM Deniz Hukuku Mahkemesi. (2012, 15 Aralık). 'Ara Libertad' Davası (Arjantin - Gana) Geçici Tedbir Kararı.

Bouillon H. (2020, 23 Aralık), *Le préfet : quel nouveau rôle dans l'organisation administrative française ?*, Erişim tarihi: 1 Eylül 2024, <https://vie-publique.fr/parole-dexpert/277854-le-prefet-quel-nouveau-role-dans-lorganisation-administrative>

Code des transports. (2024). Erişim tarihi : 10 Ekim 2024, https://legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000023086525/

Décret n°2004-112 relatif à l'organisation de l'action de l'Etat en mer, (2004, 6 Şubat).

Décret n°2005-1514 relatif à l'organisation outre-mer de l'action de l'Etat en mer, (2005, 6 Aralık).

Décret n°2014-174 portant attributions du préfet maritime et organisation de la préfecture maritime, (2014, 16 Ekim).

Frier P. L. ve Petit J. (2016). *Droit administratif* (16. Basım). Paris: LGDJ.

Gözler K. (2019). Osmanlı mülkî idare sistemi üzerinde Fransız etkisi: 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri Fransa'dan mı iktibas edilmiştir?, *Amme İdaresi Dergisi*, 52(1), 1-32.

Loi n° 92-125 relative à l'administration territoriale de la République, (1992, 6 Şubat).

Ministère de l'Intérieur. (2024). Histoire des préfets. Erişim tarihi: 8 Eylül 2024, <https://interieur.gouv.fr/Le-ministere/Histoire/Histoire-des-prefets>.

Pazarıcı H. (2018). *Uluslararası hukuk* (17. Basım). Ankara: Turhan Kitabevi.

Préfet maritime de l'Atlantique, (2023). Le préfet maritime. Erişim tarihi: 23 Ekim 2024, <https://premar-atlantique.gouv.fr/page/le-prefet-maritime-5630>.

Préfet maritime de l'Atlantique. (2024). *Mémento : A l'usage des maires et des communes littorales*, Erişim tarihi: 7 Kasım 2024, https://premar-atlantique.gouv.fr/uploads/ckeditor_storage/atlantique/memento%202024/MEMENTO%202024%20WEB.pdf.

Préfet maritime de la Manche et de la Mer du Nord, (2024). Les compétences. Erişim tarihi : 10 Ekim 2024, <https://www.premar-manche.gouv.fr/page/competences-et-pouvoirs>.

Secrétariat général de la mer, (2024). Erişim tarihi : 5 Eylül 2024, <https://info.gouv.fr/organisation/secretariat-general-de-la-mer-sgmer/action-de-l-etat-en-mer-sgmer>.

Tribunal des Conflits (2017, 11 Aralık). n°C4107.

Truchet D. (2005). *Le rayonnement de la jurisprudence administrative française*, *Revue juridique de l'Océan Indien*, 165-176.

Vialard A. (2000). *L'évolution du droit maritime international en matière de lutte antipollution*, Prof. Dr. Seyfullah EDİS'e Armağan (ss.321-332). İzmir: DEÜ Rektörlük Matbaası.

Araştırma Makalesi / Research Article

ÇOK YÖNLÜ BİR VALİ: EBUBEKİR HAZIM TEPEYRAN

Cahit ÇELİK*

ÖZ

Ebubekir Hazım 1864 yılında Niğde'nin Tepeyran semtinde dünyaya geldi. Niğde'de Hafız Osman Mektebinde başladığı eğitim hayatına babasının memuriyeti nedeniyle Isparta ve Antalya'da devam etti. Daha sonra babasının tayini nedeniyle Niğde'ye geri gelen Hazım, 1877 yılında okulu bitirerek aynı yıl Niğde'de tahrirat kâatibi olarak memuriyet hayatına başladı. Hazım, memuriyet hayatını 1882-1885 yılları arasında Konya'da maarif meclisi kâatipliği ve Vilayet Gazetesi yazarı olarak sürdürdü. 1885-1891 yılları arasında Kastamonu vilayetinde, 1891-1893 yılları arasında Aydın vilayetinde mektubi kalemi mümeyyizliği görevlerinde bulundu ve 1893 yılında Edirne Vali Muavini olarak atandı. 1896 yılında atandığı Dedeâğaç Mutasarrıflığı görevinden 1898 yılında azledildi. Kısa bir süre sonra Musul'a vali olarak atanan Hazım Bey bu ilk valilik görevinden sonra Manastır, Bağdat, Sivas, Ankara, Hicaz, Beyrut, Bursa valiliklerinde bulundu. Bir dönem Danıştay üyeliği ve Danıştay'da daire başkanlığı, kısa bir dönem İstanbul Belediye Başkanlığı ve 1920 yılında Dâhiliye Nazırı olarak görev yaptı. Daha sonra Kuvayımilliyeye taraftarlarına destek olduğu iddiasıyla tutuklandı. Yargılanıp idama mahkûm edilen Hazım Bey, yedi buçuk ay tutuklu kaldıktan sonra cezasının ömür boyu kürek cezasına çevrilmesi neticesinde serbest bırakıldı. Hazım Bey cezaevinden çıktıktan sonra Millî Mücadele'ye destek vermek amacıyla Anadolu'ya kaçtı. Ankara Hükümeti tarafından Millî Mücadele döneminde önce Sivas Valiliğine sonra Trabzon Valiliğine atandı. 1923-1927 yılları arasında TBMM'nin II. Döneminde, 1939-1946 yılları arasında TBMM'nin VI ve VII. dönemlerinde Niğde milletvekilliği yaptı. Soyadı Kanunu çıktıktan sonra "Tepeyran" soyadını alan Hazım Bey 5 Haziran 1947 tarihinde İstanbul'da vefat etti. Hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde birçok önemli şehirde yöneticilik yapan Hazım Bey aynı zamanda çok iyi bir yazar, şair ve sanatsal yönü güçlü olan biridir.

Anahtar Kelimeler: Ebubekir Hazım Tepeyran, Niğde, Küçük Paşa, İdari İçtima-i Sanihat

* Dr.Niğde Valisi, cahitcelik@gmail.com, ORCID: 0009-0006-6899-9924

A SOPHISTICATED GOVERNOR: EBUBEKİR HAZİM TEPEYRAN

ABSTRACT

Ebubekir Hazım was born in 1864 in the Tepeviran neighborhood of Niğde. He started his education at Hafız Osman School in Niğde and continued his education in Isparta and Antalya due to his father's civil service. Hazım, who later returned to Niğde due to his father's appointment, graduated from school in 1877 and started his civil service life as a clerk in Niğde in the same year. Hazım continued his civil service in Konya between 1882- 1885 as the clerk of the education council and a writer for the provincial newspaper. Between 1885-1891, he worked as an assistant to Governor in Kastamonu province and between 1891-1893 in Aydın province. He was appointed as Deputy Governor of Edirne in 1893. In 1898, he was dismissed from the post of Dedeoğaç governorship, to which he was appointed in 1896. Hazım was appointed as governor of Mosul shortly afterwards and after this first governorship, he served as governor of Manastır, Baghdad, Sivas, Ankara, Hijaz, Beirut and Bursa. He served as a member of the Council of State and head of department in the Council of State for a period, as Mayor of Istanbul for a short period and as the Minister of Interior in 1920. He was later arrested for allegedly supporting the supporters of the Kuva-yı Milliye. After being tried and sentenced to death, Hazım was released after seven and a half months of imprisonment as a result of his sentence being commuted to life imprisonment. After his release from prison, Hazım fled to Anatolia to support the Independence War. He was appointed by the Ankara Government first as the Governor of Sivas and then as the Governor of Trabzon during the Independence War. He served as an MP for Niğde between 1923- 1927 in the II. term of the Grand National Assembly of Türkiye and between 1939- 1946 in the VI. and VII. Terms of the Grand National Assembly of Türkiye. Hazım Bey, who took the surname "Tepeyran" after the Surname Law was enacted, died on June 5, 1947 in Istanbul. Hazım, who served as an administrator in many important cities during both the Ottoman and Republican periods, was also a very good writer, poet and a person with a strong artistic side.

Keywords: *Ebubekir Hazım Tepeyran, Niğde, Küçük Paşa, İdari İçtima-i Sanihat*

GİRİŞ

Hazım Bey hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde birçok önemli görevlerde bulunmuştur. Tahrirat kâtibi olarak memuriyet hayatına başlamıştır. Osmanlı'nın son dönemlerinde mutasarrıf, vali, İstanbul şehremini ve dâhiliye nazırlığı görevlerinde bulunmuştur. Millî Mücadele döneminde de Sivas ve Trabzon'da valilik yapmıştır. Cumhuriyetin kurulmasından sonra da üç dönem Niğde milletvekilliği görevinde bulunmuştur.

İdari ve siyasi yaşantısında önemli yenilikler ve faaliyetlerde bulunan Hazım Bey aynı zamanda başarılı bir yazar, şair ve sanatçı olup Fransızca yazdığı şiir kitabı ile Fransa'da ödül almıştır. Devlet yönetimi ve ülkeye dair fikir ve tespitlerini içeren 'İdari İçtimai Sanihat' ve edebiyatımızda köy hayatını anlatan ikinci roman olarak kabul edilen "Küçük Paşa" gibi önemli eserleri bulunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı çok yönlü bir idareci olan Hazım Bey'in görev yaptığı yerlerdeki çalışmalarını ve edebi kişiliğini ortaya koymaktır. Bu çalışmada Hazım Bey'in yazdığı eserler tetkik edilmiştir. Hazım Bey hakkında yazılan tetkiki eserler ile Osmanlı arşiv belgeleri incelenerek literatür taraması yapılmıştır. Çalışma beş bölümden oluşup ilk bölümde Hazım'ın çocukluğu, eğitimi ve hayatı anlatılmıştır. İkinci bölümde Hazım Bey'in vali olmadan önce üstlendiği görevler, üçüncü bölümde ise valilik yaptığı yerler ve o yerlerdeki hizmetleri ele alınmıştır. Dördüncü bölümde Hazım Bey'in yaptığı diğer kamu görevleri ve bu görevleri yaparken yaptığı hizmetler; son bölümde ise Hazım Bey'in edebi kişiliğini ortaya koyan eserlerine kısaca değinilmiştir.

1. EBUBEKİR HAZIM'IN ÇOCUKLUĞU, EĞİTİMİ, HAYATI

Hazım Bey 1864 yılında Niğde'nin o dönemde "Tepeyran" denilen daha sonra ise "Yenice" Mahallesi ismini alan semtinde doğmuş, 5 Haziran 1947 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Soyadı Kanunu çıkınca da Hazım Bey doğduğu mahalleye atfen "Tepeyran" soyadını kullanmıştır. Hazım Bey köklü bir ailenin çocuğu olup Niğde'de 1661-1662 yıllarında içinde cami, türbe, han, hamam ve çeşmeden oluşan bir külliye yaptıran Murat Paşa sülalesinden Hasan Efendi'nin oğludur. Hazım Bey doğduğunda babası Hasan Efendi, Niğde'de tahrirat

müdürü olarak görev yapmaktadır. Hasan Efendi, Hazım ile beraber üç erkek ve üç kız çocuğu babasıdır. Hazım haricindeki erkek çocukları ölünce Hazım evin tek erkek çocuğu olarak kalır (Hayber, 1988: 1). Hazım, okul çağına geldiğinde Hafız Osman'ın muallimlik yaptığı mahalle mektebine gönderilir. Ancak okulda gördüğü manzara ve Hafız Osman'ın tavrı Hazım'ı okuldan soğutur. (Oğuz, 2013:34). Hazım okulun ilk gününü şöyle anlatmıştır: *“Binaya nispetle pek küçük olan kapısının tahta aralıklarına cingi denilen kara taştan yapılmış sökelerine temas eden kenarlarına ak, kara koyun keçi pöstekisi parçaları çivilenerek garip bir şekil verilmiş, pencerelerine üç ay evvel kaba kâğıt yapıştırılarak hava girmek hakkından, ışıklanmak lütfundan pek zalimane menedilmiş bir mektep!. Her şeyden evvel yaşamak için havaya, ziyaya muhtaç olduğumuz bilinmeyerek birine methal, ötekine menfez bırakılmayan bu yerde ne öğrenmeye imkân tasavvur olunabilir? Kapıdan girince yalnız çocukların nefesleriyle ısınmış, rutubetli ve üç aydan beri taze hava cereyan etmediği için kötü kokulu bir karanlık içinde kaldım.”* demektedir (Tepeyran, 1944: 14). Hazım yedi yaşına geldiğinde babası Hasan Efendi'nin tayini Isparta'ya çıkar. Bir müddet Isparta'da çalışan Hasan Efendi daha sonra Antalya'ya tayin olur. Hazım, Niğde'de ilk gönderildiği mahalle mektebinde karşılaştığı manzara ve okul muallimi Hafız Osman'dan dolayı okula gitmeyi çok seven biri değildir. Bundan dolayı ailesi onu okula göndermekte zorlanır. Bir gün Antalya Valisi Esat Paşa okul ziyaretinde Hazım'ın babası Hasan Efendi'ye Hazım'ın niye okulda olmadığını sorar. Hasan Efendi bu soru karşısında ne diyeceğini şaşırır ve *“Hasan bu sabah birdenbire hastalandı, maalesef gelemedi”* (Tepeyran, 1944:21) yalanını söylemek zorunda kalır. Hazım daha sonra eve gelen babası Hasan Efendi'nin annesi Muhsine'ye şöyle dediğini aktarır: *“Bilir misin Muhsine! Paşa'nın suali kulağıma kızgın bir demir gibi girdi. Bu yalanı söylerken kömür koru çiğniyor gibi ağızım, dudaklarım yandı. Belediye çavuşunun, hele şu kara bakkalın oğulları bir sabık sadrazamın, alışan bir valinin mükâfatla layık gördüğü kadar olsun yazsınlar da bizimki mektepten kaçarak serseriyane şurada, burada gezsin, kızlar ağası gibi daima kız çocuklarıyla düşüp kalsın olur şey mi?.. Bundan daha ziyade esef edilecek bahtsızlık olur mu?”* (Tepeyran,1944:21). Bundan çok etkilendiğini belirten Hazım, ertesi gün okula başladığını ve ondan sonra okuldaki en başarılı öğrenci olduğunu belirtmektedir. Hasan Efendi'nin daha sonra tayini Niğde'ye çıkınca Hazım, Niğde'de Rüştüye'yi 1877 yılında birincilikle bitirir (Demir, 2024:3). Hazım, Niğde Mutasarrıflığında 1877 yılında tahrirat kâtibi olarak staj

yaptıktan sonra tahriri emlak kâtipliğine devlet memuru olarak atanır (BOA.DH. SAİDd. 150-101.) Kısa bir süre emlak dairesinde çalıştıktan sonra yeni kurulan asliye mahkemesi zabıt kâtipliğine atanarak sorgu, hukuk ve ceza dairelerinde çalışır. O dönemde Niğde Mutasarrıfı olan Hasan Mazhar Paşa, Hazım'ı mülkiye tahsili için İstanbul'a göndermek ve İstanbul'da yaşayan kızıyla da evlendirmek ister, ancak Hazım'ın ailesi buna razı olmaz. Hazım 1880 yılında teyzesinin kızıyla evlenir ve bu evliliğinden Celal, Vuslat, Kemal ve Nizamettin adında dört evladı olur (Demir, 2024:7). Hazım, Kastamonu'da görev yaparken oğlu Kemal vefat eder. Hazım 1891 yılında İzmir'e tayin olduktan hemen sonra ise eşini ve babasını kaybeder. Musul'da görev yaptığı dönemde de (1899-1901) oğlu Nizamettin vefat eder. Hazım'ın ilk eşinden olan kızı Vuslat ve oğlu Celal hayatta kalır. Hayatta kalan iki çocuğuna mürebbiye olarak aldığı Fransız Paulette Hanım ile evlenen Hazım'ın Paulette Hanım'dan da Nesrin ve Hasan Hazım adında iki çocuğu olur (Demir, 2024:7).

2. EBUBEKİR HAZIM'IN VALİLİKTE ÖNCEKİ GÖREVLERİ

Hazım Bey'in kaderi 1882 yılında teftiş için Niğde'ye gelen Konya Valisi Müşir Mehmet Sait Paşa'nın ziyareti ile değişir. Konya Valisi Niğde'de kaldığı on beş gün Hasan Efendi'nin misafiri olur. Bu esnada Konya Valisinin yazılarını yazan Hazım Bey, Vali'nin takdirini kazanır ve Konya Valisi kendisine Konya'da maarif meclisinde kâtiplik ve Vilayet Gazetesinde yazarlık teklif eder (Tepeyran, 1944:23). Teklifi kabul eden Hazım Bey, 13 Şubat 1883 tarihinde Konya Vilayet Maarif Meclis kâtipliğine atanır ve orada kendisini çok sevdirir. O dönemde Valilikte mektupçuluk yapan şair Nazım Bey de Hazım Bey'deki edebiyat cevherini keşfedince onu şiir yazmaya teşvik eder (Demir, 2024:9). Hazım Bey'in şiirleri o dönemdeki yerel gazetelerde yayımlanmaya başlar. Hazım Bey Konya'da iken Vali M. Sait Paşa'nın teşvikiyle Fransızca öğrenmeye başlar ve ileride Fransızca şiir kitabı çıkaracak kadar Fransızcasını ilerletir.

Hazım Bey, 1885 yılında Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa'nın isteği üzerine Kastamonu Mektubi Kalemî mümeyyizliğine atanır. Burada da çalışkanlığı, üretkenliği ile Vali'nin takdirini kazanır ve görev yaptığı altı yıl içerisinde birçok farklı görevde bulunur. Hazım Bey, Kastamonu Vilayet Gazetesi yazarlığı yanı sıra

İdadi Mektebi'nde Mecelle ve Mülki Kanunlar muallimliği görevlerini de yerine getirir (Aldan, 1988:623). Kastamonu'da görev yaptığı süre içerisinde Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa'nın en yakınında bulunan kişilerden biridir. Hazım Bey ile Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa'nın tarzları ve eğitimleri birbirine çok benzerlik gösterir. Abdurrahman Paşa, kendisi gibi Arapça, Farsça ve Fransızca bilen Hazım Bey'i özel kalem müdürü olarak çalıştırdığı gibi kendisine başka görevler de verir. Hazım Bey, Kastamonu'da görev yaptığı dönemde 7 Kasım 1890 - 1 Ocak 1891 tarihleri arasında o dönemde Kastamonu'ya bağlı bir sancak olan Sinop'ta mutasarrıf vekili olarak da görev yapar (Tepeyran, 1944:83).

Abdurrahman Paşa'nın Kasım 1891'de Aydın'a vali olarak atanmasıyla Hazım Bey de onunla beraber Aydın'a gider. 21 Kasım 1891 tarihinde Hazım Bey, Aydın vilayeti mektupçu mümeyyizliğine tayin olur (BOA.DH.SAİDd. 150-101). O dönemde İzmir, Aydın, Denizli, Saruhan ve Menteşe yöreleri Aydın sancağına bağlı olup sancağın merkezi de İzmir idi (Demir, 2024: 15) İzmir'de çalıştığı dönemde Fransızcasını epeyce ilerleten Hazım Bey, burada Halit Ziya Uşaklıgil ile arkadaş olur ve İzmir Vilayet Gazetesi'nde yazarlık yapar.

Abdurrahman Paşa'nın Edirne'ye atanmasıyla beraber Hazım Bey, 22 Ağustos 1893 tarihinde Edirne'ye vali muavini olarak atanır (BOA:Y.PRK.BŞK./32-72). Burada da Abdurrahman Paşa'nın yakın ekibinde çalışır. 6 Kasım 1895 tarihinde Abdurrahman Paşa adliye nazırı olunca, Hazım Bey de Edirne'de vali muavini olarak çalışmaya devam eder.

Hazım Bey, Edirne'de görev yaptığı dönemde silah kaçakçılara karşı yaptığı başarılı operasyonlardan dolayı 10 Ağustos 1896 tarihinde Dedeoğaç Mutasarrıflığına atanır (BOA: DH.ŞFR/196-75) ve burada iki seneden fazla görev yapar. Dedeoğaç o dönemde Selanik ve Kaval'a'dan sonra Balkanlardaki en önemli üçüncü liman kentidir (Demir, 2013: 70). Dedeoğaç'ta görev yaptığı dönemde fotoğrafçılığa merak salan Hazım Bey şehrin harap olmuş geri kalmış yerlerinin fotoğraflarını çekerek arşivler ve daha sonra yaptığı faaliyetleri de fotoğraflayarak şehirde nasıl bir değişim yaptığını belgeler.

Hazım Bey, Dedeoğaç'ta görev yaptığı dönemde özellikle limanın kullanımı konusunda orada konsolosluğu bulunan ülke temsilcileri ile sıkıntı yaşar. Hazım Bey, her konsolosun limana gelen gemileri orada yaşayan ve geçimlerini

manavcılıktan sağlayan Osmanlı tebaası dışındaki gemi personeli ile yapmaya çalışmasına karşı çıkmıştır. Hazım Bey, bununla ilgili bir düzenleme yaparak mavnaların sıra ile gemileri boşaltmasını sağlayınca konsoloslar buna sert bir şekilde karşı çıkarlar. Hazım Bey'in çalışmalarından rahatsız olanlar çalışmalarına engel olmak için hakkında İstanbul'a çeşitli asılsız haberler iletilmişlerdir. Hazım Bey'in Jön Türklerin ileri gelenlerinden olduğu, dine saygısı olmadığı, çok evliliğin aleyhine kitap yazdığı, Mithat Paşa'nın lehine hareket ettiği, Paris'ten zararlı kitaplar getirdiği ve II. Abdülhamit'e karşı olduğu şayialarını çıkarmışlardır (Aldan, 1988: 633). Bu haberlerden dolayı Hazım Bey II. Abdülhamit tarafından 15 Aralık 1898 tarihinde görevden alınır (BOA: BEO/1242-93076). Buna karşılık hakkında Dedeoğaç'ta lehine birçok yazı da yazılır. Yaşadığı olaylardan dolayı çok müteessir olan Hazım Bey İstanbul'a gelir ve yakın dostlarının sayesinde jurnalın esasını öğrenir ve bunların tamamen iftira olduğunu belirtir. Fotoğraf çekme merakı onun kurtarıcısı olur. Hazım Bey'in çok yakın dostları onun iftiraya uğradığını anlayınca II. Abdülhamit'e konuyu açarlar ve Hazım Bey'in çektiği fotoğraflardan Dedeoğaç'ta nasıl bir değişim yaptığını gösterirler. Hazım Bey'in yaptırdığı ve günümüzde müzik okulu olarak kullanılan (Yazıcı, 2020:959) Dedeoğaç Gurebâ Hastanesi; içinde jandarma, hapishane, ziraat bankası, telgrafhane, adliye binaları olan bir kampüs (Aydın, 2021:91) onun şehirde nasıl bir değişim yaptığını ortaya koyar. Şehrin imarı ve gelişmesiyle ilgili Hazım Bey'in yaptığı çalışmaları fotoğraflardan gören II. Abdülhamit, Hazım Bey'i "Bala rütbesi" (BOA: İ.TAL./165-55) ve "Osmani Nişanı" (BOA: İ.TAL./ 167-22) ile taltif ederek 1 Şubat 1899 tarihinde Musul'a vali olarak atar (BOA: İ.DH./1361-44).

3. EBUBEKİR HAZIM'IN VALİLİKLERİ

3.1. Musul Valiliği

Musul vilayetine tayin olan Hazım Bey ile ilgili 16 Nisan 1899 tarihli Servetifünûn Dergisi'nde onun özellikle bayındırlık işleri konusunda çok gayretli olduğu ve faziletli bir Osmanlı memuru olduğu belirtilir (Demir, 2024:32). Daha önceleri Bağdat vilayetine bağlı olan Musul, 1878 yılında müstakil bir vilayet yapılmıştır. Musul özellikle petrolün bulunmasından dolayı önemli bir merkez haline gelmişti. İngilizlerin çok önceden beri bölge ile ilgili çalışmaları, oradaki

aşiretleri Osmanlı İdaresine karşı kıskırtmaları, bölgede çok hareketli bir ortam yaratmış; Osmanlı Devleti birçok isyan ile uğraşmak zorunda kalmıştır. II. Abdülhamit döneminde Mabeyn-i Hümayun başkâtibi olarak görev yapan Tahsin Paşa Musul'daki bu karışıklıklardan dolayı Hazım Bey'in hemen yola çıkmasını talep etmiştir. Musul'da iki buçuk yıllık görevi sırasında Hazım Bey'i en çok uğraştıran iki mesele vardır: Birincisi aşiret kavgalarından dolayı bölgede asayiş ve düzenin kurulması, ikicisi ise petrol şirketi kurmaktır.

Hazım Bey petrolün bölge ve imparatorluk için önemini anladıktan sonra şirket kurma girişimine başlar. Şirket kurma izni için talepte bulunduğu yazısıyla beraber sekiz lavanta şişesini petrol ile doldurup Yıldız Sarayı'na gönderir. Yıldız Sarayı'ndan gelen cevabi yazıda şu ifadeler yer alır: *“Petrol şirketi teşkili hakkındaki tahriratı aliyeleri ve gönderilen numuneler manzur ali buyrularak şeraiti mesrude muvafık-ı maslahat görülmüş olduğundan şirketin ale'l-usul teşkil ve İstanbul'daki Şirketi Hayriye nizamnamesinde munderiç şartlar aynen bu şirketin nizamnamesine derç edilerek şirkete hiçbir suretle ecnebi devlet tebaası karıştırılmaması ba'irade-i seniye tebliğ olunur”* (Tepeyran, 1944:265). Buna çok sevinen ve hemen girişimlere başlayan Hazım Bey, daha sonra bölgeye bir Alman heyetin geldiğini ve Alman heyetini yemeğe davet ettiğini, beraber yemek yenilen odada Musul petrollerinden doldurulan şişeleri gören mühendis Fon Kap'ın *“Bakınız bunun rengi ne kadar mavi ve berrak. Dünyanın hiçbir yerinde tabii halde bu derece berrak bir petrol görülmemiştir.”* dediğini belirtir (Tepeyran, 1944: 266). Anılarında ekibin daha sonra kendi aralarında Almanca konuştuklarını ve ekibin ayrılmasından dört-beş hafta sonra Saray'dan gelen yazıyla şirketin açılmasından vazgeçildiğini belirten Hazım Bey, bundan duyduğu derin üzüntüyü anlatır. İstanbul'dan gelen yazıda: *“Bağdat vilayetine bağlı Mendeli kazasında da petrol ve nefit madenleri bulunduğu anlaşıldığından sonradan cümlesi hakkında bir muamele yapılmak üzere orada teşkil edilmekte bulunan petrol şirketinden vazgeçilmesi ba'irade-i seniye tebliğ olunur”* (Tepeyran, 1944: 266) denilmektedir.

Hazım Bey görev yaptığı dönemde Musul vilayetinin imarında çok önemli işler yapar. Yaptığı işlerin başında Zaho Boğazı'ndan geçen zorlu yolun yapımı, Kerkük ve Süleymaniye arasındaki yolun iyileştirilmesi gelmektedir. Diğer taraftan Hazım Bey eğitim alanında Musul ve Kerkük'te okullar yaptırır, tarım alanında ise ilk defa o bölgede patates ekiminin yapılmasını sağlar (Tepeyran, 1944:262).

Yapılan hizmetlere rağmen özellikle asayiş ve güvenlik açısından alınan önlemlere karşı çıkan aşiret ağaları ve bölgedeki şeyhler, Hazım Bey’i sürekli şikâyet ederler. Başarılı çalışmalarına rağmen 4. Ordu Müşirinin bir jurnali neticesinde görevden alınan Hazım Bey, 1901 yılının Eylül ayında İstanbul’a varır. Hazım Bey, o dönemde daha önce beraber çalıştığı ve o tarihte Adliye Nazırı olan Abdurrahman Paşa ile sık sık görüştüğünü hatta Sadrazam Halil Rifat Paşa’nın hasta olması nedeniyle Abdurrahman Paşa’nın Sadrazamlığa vekâlet ettiğini, o dönemde kendisinin Ankara’ya vali olarak görevlendirilmesinin gündeme geldiğini ancak yapılan bir jurnal neticesinde bundan vazgeçildiğini belirtmektedir (Tepeyran, 1944:399). Hazım Bey’e Kasım 1902’de Şurayı Devlet Tanzim üyeliğine atanana kadar herhangi bir resmi görev verilmez.

Hazım Bey, Musul ile ilgili daha sonra ‘Canlı Tarihler’ kitabında şöyle demektedir:

“Rumeli, Suriye, Irak, Hicaz, Garp Trablus’u Yemen ve Adalar tabiri ile toptan Akdeniz Adaları, Selanik, Kosova, Beyrut, Şam, Halep, Mekke, Medine, Musul, Bağdat, Basra, Girit, Midilli, Sakız, Rodos vesaire gibi büyük şehirlerinin en değerlilerini birer birer hayalimizden geçirince zayıfatımızın ehemmiyeti, büyüklüğü başlarımızı döndürür, gözlerimizi karartır; bundan şüphe yok.

Her biri başka başka meziyetlerle kıymetli olan vilayetlerimizden hiçbirisi layık olduğu derecede ihtimamla ıslaha mazhar olmadığı malum ise de Musul vilayeti gördüğüm yirmiden ziyade vilayetin en çok ihmal edilmiş olanlarından biridir. Bu vilayetteki tabii servet membarının çokluğu ve çeşitliliği yeryüzünde pek az memlekete nasip olan bir derecededir. Vilayetin hemen her tarafından her nevi değerli madenler bol ve petrol kaynakları meşhur olmakla beraber Dicle nehrine yakın maden kömürleri bulunduğu gibi şehir civarındaki bazı kayalardan biraz kırılınca ara sıra parlak, fakat kaçıcı birer fikir gibi taş içinden fırlayarak otlar arasına kayan saf cıva madeni de görmüştüm”. (Tepeyran, 1944:260).

3.2. Manastır Valiliği

Hazım Bey, 11 Ağustos 1903 tarihinde Manastır Valiliğine atanır (BOA:DH. MKT./750-19). Manastır o dönemde Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkanlardaki en önemli vilayetlerinden biriydi. Manastır, kozmopolit yapısıyla 1860 yılından

itibaren büyük devletlerin konsolosluk açmaya çalıştığı aynı zamanda Osmanlı'nın Rumeli ordusu olarak bilinen 3. Ordusunun karargâhıydı (Demir, 2024:44). Manastr'ın etnik yapısının çeşitliliği ve coğrafi konumu beraberinde asayiş konusunda birçok sorun yaratıyordu. Manastr'ın hemen yanındaki dağlar, ayrılıkçı komitacılar ve isyancılar için bir barınak görevi görüyordu. Hazım Bey Manastr'a tayin olmadan önce Selanik, Kosova ve Manastr'ı içine alan bölge için II. Abdülhamit, 1902 yılında bir umumi müfettişlik kurmuş ve bu göreve valilerinden daha geniş yetkilere sahip olan Hüseyin Hilmi Paşa'yı müfettiş olarak atamıştı. Hazım Bey atanmadan üç gün önce Rusya'nın Manastr Konsolosu öldürülmüş ve bu hadiseden Manastr Valisi Ali Rıza Paşa sorumlu tutuluyordu. Hazım Bey'in ataması bu olay üzerine yapılmıştı. Manastr'da yaklaşık 3,5 sene valilik yapan Hazım Bey, burada o dönemde çok yaygın olan eşkıyalık hareketlerini ve isyanları bastırmada gösterdiği başarıdan dolayı birinci rütbeden "Osmani" ve "Mecidi" nişanıyla ödüllendirildi (Demir, 2024:48). Diğer taraftan Fransa'nın Manastr Konsolosu ve Yunanistan hükümeti tarafından Hazım Bey'e nişanlar takdim edildi. Hazım Bey Padişah'ın onayını aldıktan sonra verilen nişanları kabul etti. Hazım Bey, Manastr şehrinin belediyeçilik açısından da gelişmesi için birçok faaliyet yaptı.

3.3. Bağdat Valiliği

1878 yılından itibaren Irak idari olarak Basra, Musul ve Bağdat vilayetlerine ayrılmıştı. 1906 yılının Eylül ayında Kerbela'da İran tebaasından 40 kişi öldürülünce İran şahı Osmanlı Devleti'nden Bağdat Valisi'nin değiştirilmesi talebinde bulundu. Bunun üzerine Hazım Bey, 30 Kasım 1906 tarihinde Bağdat'a vali olarak atandı (BOA: BEO/2952-221356). Hazım Bey, Bağdat'ta da başarılı bir şekilde asayiş ve güveni sağladı; aynı zamanda şehrin imarı konusunda ciddi bir çaba ve gayret gösterdi. O dönemde ıslah çalışmaları için Musul, Basra ve Bağdat vilayetlerine gönderilen ıslah heyeti başkanı Mustafa Nazım Paşa, 1 Aralık 1907 tarihinde Hazım Bey'in başarılı çalışmalarından dolayı ödüllendirilmesini teklif etti ve Hazım'a Murassa Mecidi Nişan'ı verildi. Ancak daha sonraki süreçte Hazım Bey, Irak Islah Heyeti Başkanı Nazım Paşa ile sıkıntı yaşadı. Nazım Paşa, Vali'yi tamamen devreden çıkararak askeri ve idari personele direkt talimat veriyordu. Bundan dolayı çok rahatsız olan Hazım Bey, başka yere atanma talebinde bulundu.

3.4. Sivas ve Ankara Valiliği

27 Haziran 1908 tarihinde Sivas Valiliğine atanan Hazım Bey, ancak 18 Ağustos 1908 tarihinde Sivas'a vardı. Hazım, Sivas'ta göreve başlar başlamaz sağlık nedenlerinden dolayı tayin talebinde bulundu. Bu taleplerini birkaç kez dile getiren Hazım Bey, 28 Eylül 1908 tarihinde Ankara Valiliğine atandı (BOA: BEO/3407-255522). Ankara'da görev yaptığı dönemde Kayseri çevresinde meydana gelen olayları yatıştırmak üzere bir tabur asker ile oraya görevlendirildi ve sorunu başarılı bir şekilde çözdü.

3.5. Hicaz Valiliği

Hicaz Valisi Kemal Bey'in 1911 yılında istifa etmesinden sonra tecrübesi ve yetkin deneyiminden dolayı Hazım Bey Hicaz Valiliğine atandı. Hicaz o dönemde Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in etkisini arttırmaya çalıştığı bir yerdi. Hicaz Valisi üzerinde etkili olmaya çalışan Şerif Hüseyin, Hicaz'da otoritesini göstermeye çalışıyordu. Hazım Bey, Şerif Hüseyin'in bu tavrından rahatsız olmuş ve bundan dolayı da Hazım Bey ile Şerif Hüseyin arasında sıkıntı yaşanmıştır. Şerif Hüseyin tarafından Saray'a şikâyet edilen Hazım Bey, görev yaptığı dönemde hem Hicaz'ın imarı için hem de bölgenin Osmanlı Devleti'ne bağlarını güçlendirmek için yoğun çaba gösterdi. Hazım Bey, hac mevsiminde daha düzenli ve hijyen şartlarına uygun bir şekilde kurban kesilmesi için düzenlemeler yaptı. Hazım Bey, daha çok kısa bir süre çalışmışken Şerif Hüseyin'in uğraşları neticesinde görevden alınarak Beyrut'a tayin edildi.

3.6. Beyrut Valiliği

Hazım Bey, 16 Aralık 1911 tarihinde Beyrut'taki görevine başladı. 1911 yılında İtalyanların Osmanlı Devleti'ne savaş açmasından dolayı Akdeniz sahilinde bulunan Beyrut vilayeti daha da ön plana çıkmıştı. Hazım Bey, İtalyanların Beyrut'u bombalamaları üzerine Beyrut'ta sıkıyönetim ilan ederek karışıklıkları önledi. Ayrıca Şam'dan getirilen süvari birlikleri ile Beyrut'ta güvenlik ve asayiş sağladı. Burada yaptığı savunmadan dolayı Paris'teki "Kâinat Tarihi Akademisi" tarafından şeref azası seçilerek kendisine altın madalya verildi (Hayber, 1988: 10). Diğer taraftan o dönemde Beyrut'ta konsoloslukları bulunan İngiltere, Rusya ve Almanya Hazım Bey'e aldığı tedbirlerden dolayı teşekkür ettiler. Beyrut vilayeti o dönemde Arap milliyetçilerinin karargâhı olup ana gündem reform talepleri

idi. Hazım Bey, Beyrut vilayet yönetiminde reform taleplerini uygun görüyor ve bununla ilgili olarak da yenilik yapılmadığı takdirde Fransa'nın vilayetdeki etkisinin gittikçe artacağını değerlendiriyordu. Diğer taraftan Hazım Bey, idari yönetimde islahat yapılması gerektiğini ve valilerin yetkilerinin artırılmasını öneriyordu (Demir, 2024:75). Hazım Bey, idari aksaklıklar ile ilgili düşüncelerini bu dönemde Tasvir-i Efkâr gazetesine gönderdiği makalelerinde açıklamış daha sonra da bu düşüncelerini İdari İctima-i Sanihat adlı kitabında birleştirmiştir. 1912 yılında İttihat ve Terakki ile irtibatlı kişiler yönetimden uzaklaştırılıp Gazi Ahmet Muhtar Paşa başkanlığında yeni bir hükümet kurulunca, İttihat ve Terakki döneminde atanan kişiler görevden alınıp başka yerlere atandı. Bu kapsamda; Hazım Bey'e önce Selanik Valiliği teklif edildi ancak Hazım Bey bu görevi kabul etmedi. Daha sonra Hazım Bey'in rızası olmadan görevden alınıp Halep'e tayin edildi. Hazım Bey buna çok sert tepki verip bir telgraf ile bunu Saray'a bildirdi. Hazım Bey 31 Ağustos 1912 tarihinde Saray'a gönderdiği telgrafta şunları yazmıştı:

“On beş gün evvel sadaret makamından aldığım şifre telgrafta “Selanik vilayetine tayinleri bakanlar meclisince uygun görüldüğünden muvafakati Aliyeleri cevabi bugün beklenmektedir” denilmiş ve muvafakat edilmemişti. Ben o heyet baki iken muvafakat edip etmeyeceğim sorulmaksızın memuriyetimin Halep vilayetine nakil olunduğunun tebliği hayretlerime neden oldu. Beyrut bir mutasarrıflık iken de ve hâlâ mühim ve büyük bir vilayet olan Halep valiliğine naklim beni hiçbir suretle zarara sokmayacağı gibi aşağılatmayacağı cihetle bu değişimden şahsen kırılma ve şikâyete mahal yoksa da eğer bir meşrutiyet devrinde yaşadığımız açık ise çağrılarak daha nazik olan Selanik valiliği için olurum sual edilip de Halep için sorulmaması sebebi nedir? Eski devirde defalarla karşı kalmış olduğum bu muamelelerin aynıyla bu devirde de tekrar edilmesinden dolayı üzgünüm.

Muhtelif kavimlerden müteşekkil olan Osmanlı imparatorluğunda haklı haksız her isyan eden kavmi sakinleştirmek için mutlaka o kavimden olan kişi iktidar mevkiine getirilecek ve o mevkie her gelen diğer kavimlerden bulunan memurların her türlü takdire layık vatanperver hizmetlerine rağmen onların yasal haklarını iptal, izzeti nefislerini göz ardı edecekse müşterek vatanın selâmetine cansiperane hizmet edecek kimse bulunmayacaktır.

Daha birkaç ay evvel düşman gülleleri altında şehri yağmadan ve ahaliden bir kısmını katliamdan ve yalnız Beyrut değil, belki Suriye kıtasını belirtmeye ihtiyaç olmayan bir tehlikeden kurtardığımdan dolayı arz ve teklifime binaen altmışı saldıran şahsa verilen nişanları, madalyaları henüz dağıtmakta bulunduğum bir sırada muvafakatim alınmaksızın buradan kaldırılmam, bu memleketin idarî tarihine hayreti mucip bir garibe, şansız bir muamele olmak üzere kaydedilecektir.

Yalnız meşrutiyete değil, insaniyete de çirkin bir darbe ve vatanın menfaatlerine karşı olan bu muameleyi şiddetle protesto eder ve şayet bombardıman esnasında şehri yağma etmelerine müsaade etmediğim eşkıyayı memnun etmekten başka, buradan Halep'e kaldırılmama kanuni bir sebep varsa bunun meydana konulmasını rica ederim.” (Tepeyran, 2023:46-47)

Hazım Bey bu sert telgraf üzerine görevden azledildi. Bunun üzerine Hüseyin Cahit Yalçın, o dönemde yazdığı köşe yazısında: *“dünyanın takdir ettiği ve Beyrut'ta adının mermere altın harfle yazılması gereken”* (Demir, 2024:77) diye tanımladığı Hazım Bey'in görevden alınmasını sert dille eleştirmiştir. Halep Valiliği görevini kabul etmeyen Hazım Bey, 18 Eylül 1912 tarihinde Beyrut'tan ayrılarak İstanbul'a geldi. Hazım Bey, anılarında Beyrut ve çevre ahalisinin kendisine çok büyük bir sevgi beslediğini, hatta limanın uygun bir yerine heykelini yaptırmak istediklerini ancak kendisinin *“bizde heykel yaptırmak adet olmamıştır”* diyerek bunu kabul etmediğini belirtmektedir (Tepeyran, 2023:49). Beyrutlular, Hazım Bey ayrıldıktan sonra bile onun Beyrut için yaptıklarını unutmamışlar ve Paris'te yaptırıldıkları bir çay takımını hediye olarak ona göndermişlerdir. Hazım Bey'e gönderilen çay takımı ile beraber gelen mektupta şunlar yazılıdır: *“Eski valimiz Hazım Beyefendi hazretlerinin Beyrut bombardımanı olayları sırasında fikren, fiilen, ruhen ve bedenen ortaya koymuş olduğu azim ve fedakârlıkları gören ve bilen Beyrut ahalisi şükranlarına ait olmak üzere takdim ettikleri çay takımının lütfen kabulünü rica ve bu münasebetle minnetlerini tekrar arz ederler.”* (Tepeyran, 2023:53). 13 Ekim 1912'de başlayan Balkan Savaşı ve bu savaşta alınan yenilgiler, Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesinin istifasıyla sonuçlandı. İttihat ve Terakki 23 Ocak 1913 tarihinde darbe yaparak iktidarı yeniden ele geçirince Hazım Bey, 13 Şubat 1913'te yeniden Beyrut'a vali olarak atandı. İkinci kez Beyrut Valiliği teklif edildiğinde Hazım Bey valilerin yetkilerinin arttırılacağı bir il idaresi kanunu çıkartılacağı sözü verilirse kabul edeceğini belirtip o dönemdeki Dâhiliye Nazırına

şunları söylemiştir: *“İktidarsız, salahiyesiz valilik yapmaktan usandım. Teşhis edip de tedaviye muktedir olmadığım memleket dertleri karşısında ıstırap hissetmeye artık mecalim kalmadı. Makul bir İdare-i Vilayet kanunu yaparsanız memnuniyetle giderim”* (Tepeyran, 2023:54). Bunun üzerine Mahmut Şevket Paşa'nın: *“Rumeli gitti, elimizde kalan Anadolu'yu da Suriye sürükleyip götürecektir. Rica ederim bir an evvel gidiniz. Biz kanunu arkadan yetiştiririz”* (Tepeyran, 2023:55) dediğini belirten Hazım Bey cevaben Mart ayının on beşine kadar kanun yapılmazsa geri döneceğini, bundan dolayı da Mart ayının on beşine kadar da memuriyet emrini Beyrut'ta okutmayaacağını belirtmiştir. Hazım Bey, Mart ayının on beşinde kanun kabul edilmediği için Mahmut Paşa'ya anlaşma gereği döneceğini belirtince, İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanun-ı Muvakkat' ın (Geçici Vilayetler Yasası) kabul edildiği telgraf ile kendisine aynı gün iletilir. Hazım Bey'den önceki vali döneminde izin verilen Beyrut'taki bütün ruhani reislerin ve Papa vekilinin üye olduğu Cemiyeti Islahiye ismiyle kurulan dernek o dönemki Cemiyetler Kanunu'na aykırı bir şekilde teşekkül ettirilmiş ve kapatılması gerekiyordu. Dâhiliye Nezareti cemiyetin hemen kapatılmasını emretti. Hazım Bey, biraz süre tanınıp duruma tam vaziyet ettikten sonra kapatılmasının daha uygun olacağını belirtti. Ancak Dâhiliye Nezaretinden hemen kapatılması yönünde talimat gelince dernek kapatıldı. Bunun üzerine Beyrut'ta ciddi protestolar ve isyanlar oldu. Paris'e giden bir grup orada Suriye Kongresi oluşturmaya çalıştı. Daha sonra İttihat ve Terakki umumi kâtibi Paris'e gönderilerek kongreciler ile bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmanın maddelerinden bir tanesi de Hazım Bey'in Beyrut Valiliğinden alınması olduğu için Hazım 23 Haziran 1913 tarihinde görevden alındı. Beyrut'tan ayrılmadan önce dönemin Dâhiliye Nazırı iki tane suikastçının İstanbul'dan Beyrut'a gitmiş olduklarını ve dikkatli olmasını söylediğinde; Hazım Bey şu cevabı verdiğini belirtir: *“Görevi gereği gece gündüz her yerde bulunmaya mecbur olan bir valiyi ilahi korumadan başka bir şey muhafaza edemez. Hükümetin bir programı varsa valinin hayatı tehdit ediliyor diye onu değiştiremez ve değiştirmemelidir ve o vali de beni öldüreceklermiş diyerek vatani vazifesini ihmal edemez ve etmemelidir”* (Tepeyran, 2023:57).

3.7. Bursa Valiliği

Hazım Bey iki kez Bursa Valiliği yapmıştır. İlk olarak 5 Aralık 1918 tarihinde Bursa'ya atanan Hazım Bey üç ay çalıştıktan sonra görevden azledildi. Hazım Bey aradan altı ay geçtikten sonra 11 Ekim 1919 tarihinde yeniden Bursa valiliğine atandı

ve Dâhiliye Nazırı olduğu 8 Şubat 1920 tarihine kadar bu görevi sürdürdü (Hülagü, 1998:470). Hazım Bey'in ikinci Bursa Valiliği yaklaşık beş ay sürmesine rağmen, o dönemdeki yoğun asayişsizlik, devlet otoritesinin zayıflaması ve işgallerden dolayı çok hareketli geçti. Bir taraftan Kuvâyımilliye işgal devletlerine karşı örgütlenmeye çalışıyor, bölgede yaşayan Çerkezler ve Arnavutlar arasında kavgalar önemli asayiş sorunları yaratıyor, işgal devletlerinin özellikle gayrimüslimler ile ilgili haksız şikâyetleri idareyi sürekli meşgul ediyordu. Hazım Bey, asayiş problemlerinin olduğu bölgelere süratle asker göndererek çok kısa sürede güvenliği sağlamış, eşkiya reislerinden Çerkez Davut başta olmak üzere, huzursuzluk yaratan kişiler aman dilemişler ve beklenen kötü olayların vuku bulması engellenmiştir. Bursa'da yaptığı başarılı görevden dolayı Hazım Bey'e Balıkesir ve İzmit sancaklarının da güvenliği sağlama görevi verilmiştir (Hülagü, 1998:470). Kuvâyımilliye'nin örgütlenmesi açısından önemli olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Bursa şubesinin Bursa'ya açılması ve bu cemiyetin para toplamasına izin verilmesi daha sonra Hazım Bey'in idam ile yargılanma nedenlerinden biri oldu.

4. EBUBEKİR HAZIM'IN DİĞER KAMU GÖREVLERİ

4.1. İstanbul Şehreminiliği

Hazım Bey, idarecilik yaptığı yerlerde bayındırlık ve imar işleriyle uğraşmış; şehirlerin güzelleşmesine katkı yapmış biridir. Bundan dolayı Hazım Bey, 19 Mart 1909 tarihinde İstanbul Şehreminiliği görevine atandı. Ancak bu dönem siyasi açıdan çok karışık bir dönemdi. İstanbul'da başlayan isyanı bastırmak için Selanik'ten çıkan Hareket Ordusu, 20 Nisan 1909 tarihinde Yeşilköy'e vardı. Hazım Bey, aynı gün belediye'deki idari kadroda çalışan personeli alarak Yeşilköy'e gitti ve Hareket Ordusu'na her türlü lojistik ve erzak desteği vereceğini açıkladı. Sultan Abdülhamit tahttan indirildikten sonra Yıldız Saray'ında bulunan evrak ve değerli eşyanın tespiti için bir komisyon oluşturuldu ve Hazım Bey İstanbul Şehremini olması hasebiyle komisyon başkanı olarak seçildi (Polat ve Akandere, 2020:343). Komisyon marifetiyle yapılan araştırmalar neticesinde tespit edilen mücevher, para, altın ve değerli eşyaların bir kısmı Harbiye Nezareti'ne ulaştırıldı, bir kısmı ise kasalara konularak mühürlendi ve Yıldız Saray'ı içindeki odalara kaldırıldı. Buradaki tespit çalışmaları bitmeden Hazım Bey, asli görevinin başına geçme talimatı aldı.

Ancak bu komisyon başkanlığı daha sonraki yıllarda yargılanması için sebep olacaktır. İstanbul, İmparatorluğun başkenti olduğu için orada valilik müessesesi yoktu, bundan dolayı da Hazım Bey önemli bir görev üstlenmişti. Şehrin geliri ile ihtiyaçları arasında uçurum olduğunu gören Hazım Bey, iyi hizmetlerin yapılması için gelirin artırılması yönünde ısrarlı taleplerde bulundu. Bu talepler yerine getirilmeyince de İstanbul Şehremaneti görevinden 25 Temmuz 1909 tarihinde istifa etti. Hazım Bey görevinden ayrıldıktan sonra kendisinin talebi üzerine 16 Eylül 1909 tarihinde emekli oldu. 1909-1911 yılları arasında İstanbul'da ikamet eden ve bir kamu görevi üstlenmeyen Hazım Bey, 'Eski Şeyler' hikâye kitabı ve 'Küçük Paşa' romanını yayımladı. Hazım Bey, 1910 yılında da yaklaşık bir ay süren bir Avrupa seyahati yaptı.

4.2. Şurayı Devlet Mülkiye ve Maarif Daire Başkanlığı

Hazım Bey Beyrut'tan ayrılarak 23 Haziran 1913 tarihinde İstanbul'a geldi. Yaklaşık bir sene herhangi bir görev verilmeyen Hazım Bey, 30 Nisan 1914 tarihinde "Şurayı Devlet Mülkiye ve Maarif" dairesi başkanlığına atandı. Bu görevi dört sene yapan Hazım Bey Nisan 1918 tarihinde istifa etti (Demir, 2024:88).

4.3. Dâhiliye Nazırlığı ve İdamla Yargılanması

Bursa Valisi olarak görev yapan Hazım Bey, 14 Şubat 1920 tarihinde Ali Rıza Paşa kabinesinde Dâhiliye Nazırı olarak atandı. Daha sonra kurulan Salih Paşa kabinesinde de Dâhiliye Nazırı olarak göreve devam etti. Salih Paşa Kabinesi, Kuvâymillîye'nin asi olmadığını ve meşruluğuna inandığını belirtip istifa edince Hazım Bey, Bursa Valiliği sırasında Kuvâymillîye'yi desteklediği ve II. Abdülhamit azledildikten sonra Yıldız Sarayı'ndaki yapılan işlemlerde usulsüzlük yaptığı ileri sürülerek 24 Mayıs 1920 tarihinde tutuklandı. Haydarpaşa'da gözaltına alındıktan sonra Sirkeci'ye geçmek için bir tekneye bindirildi ve Kız Kulesi güzergâhından Sirkeci'ye götürüldü. Hazım bey, bu yolculuk ile ilgili daha sonra yazmış olduğu 'Zalimane Bir İdam Hükümü' adlı kitabında şöyle demektedir: "*Kule eski Dâhiliye Bakanını suçüstü tutulmuş bir canı gibi polislerle alıp götürün otokanonun patirtisi ile sessizliği ihlal edildiğinden açılmış gibi kırmızı gözüyle bize değil uzaklara bakıyor, üstümüzdeki buharla dolmuş olan kirlî sema donuk yıldızlarıyla, altımızdaki deniz küçük sessiz dalgalarıyla bize karşı lakayt görünüyordular!*" (Tepeyran, 2023:8).

Divan-ı Harpte yapılan yargılama neticesinde Hazım Bey idam cezasına çarptırıldı. 10 Ağustos 1920 tarihli gazetelerden kendisiyle ilgili mahkemenin idam kararı verdiğini okuyan Hazım Bey çok müteessir oldu ancak metanetini kaybetmedi. Hazım Bey, asılacağı zaman hazır bulunacak olan kişilere söylemek için bloknota şunları yazmıştır: *“Efendiler dünkü gazetelerdeki Divan-ı Harp kararını okumuşsanız benim, vatanımı sevmekten başka bir suçum olmadığına sizce de kanaat hâsıl olmuştur. Bütün ömrüm memlekete hizmetle geçti, idamım da vatana yararlı olacağı için emin olunuz ki memnun öleceğim. Çünkü memleketin gerçek evladı bundan böyle mahkeme namıyla mezbaha oluşturulmasına razı olmayacaklardır.”* (Tepeyran, 2023:113). Sultan Vahdettin’in cezayı hafifletmesi neticesinde cezası kürek cezasına çevrildi. Hazım Bey tutuklanmadan önce veliaht Mecit Efendi’yi Anadolu’ya kaçırma teşebbüsünde bulunmuş ve akrabası göçmen müdürü Maruf Bey’i Mustafa Kemal Paşa ile görüştürmek üzere görevlendirmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Hazım Bey’in bu çabalarından çok memnun olmuş; kendisine bir cevap yazmış ve kendi aralarında haberleşmek üzere anahtar bir şifre göndermiştir. Hazım Bey yargılandığı dönemde en çok korktuğu hususun bu iki olayın tespit edilme ihtimali olduğunu belirtmektedir (Tepeyran, 2023:42). Hazım’a verilen cezanın hafifletilmesinde en büyük desteği Sarayın damadı olan Arif Hikmet Paşa sağlamıştır. Bununla ilgili Hazım Bey şunları ifade etmektedir: *“İffet ve samimiyetiyle meşhur Abdurrahman Paşa merhumun Kastamonu, İzmir ve Edirne vilayetlerinde ve İstanbul’da bulunduğum uzun senelerde kendisiyle iki kardeş gibi yaşadığımız oğlu damat Arif Hikmet Paşa içinde bulunduğum bu beladan ve nihayet idamdan beni kurtarmak için cidden pek dostane çalıştığı gibi savunmamın bir suretini de bizzat padişaha vermişti”* (Tepeyran, 2023:37). Hazım Bey’e verilen cezanın hafifletilmesi ile ilgili Harbiye Nezaretinden Dâhiliye Nezaretine yazılan 16 Ağustos 1920 tarih ve 4424 sayılı yazı şöyledir:

“Dâhiliye Nezareti Âliyyesine Âtufetlû Efendim Hazretleri, Dâhiliye Nâzir’i esbakı Hâzım Bey’in, Kuva-yı Milliye nâmıyla müteşekkil cemiyet-i bâğiyyenin muharrik ve müşevviklerinden ve Yıldız Saray-ı Hümâyûn-u yağmagerlerinden olmak üzere mücrimiyeti cihetiyle idamına vicahen hükmolunduğuna dair Dersâdet Birinci Divân-ı Harp Örfisinden tanzim olunan mazbata ledel arz mumaileyhin müddeti medîdeden beri şuabât-ı idare-i devlette hizmeti sebketmesine ve sinni de şeyhuhate takarrüb eylemesine terahhumen ve Kanun-i

Esasinin 7. maddesiyle müeyyet hukuk-ı mükaddese-i Şâhânelerine istinaden zikrolunan idam cezasının Kürek'e tahvili hususuna irâde-i şefkât-ı mutâde Hazret-i Hilafetpenâhi müteallik buyurulduğu Mâbeyn-i Hümâyûn Mülûkâne Başkitabeti âliyesinin ısharına atfen makâm-ı samii Sadâret Penâhilerinden mevrud 7 Ağustos 336 tarihli ve 750 numaralı tezkerede izbar buyurulmuş olmakla husûl-ü mâlûmat zımında tezker-e-i muhallisi terkim olundu efendim” (Aldan, 1988:625)

Falih Rifkı Atay da o dönemde Hazım Bey'in tutuklu olduğu hapisanede tutukluymdu. Falih Rifkı, Hazım Bey'e verilen cezanın hafifletildiği gün şöyle anlatmaktadır: *“Mahkûmu sehpaye götürecekt olanlar son hazırlıklarını yaparken, nefes nefese koşan memurlar, iradeyi tevkîfhaneye müdürüne getirmişler. Hiç uyumamıştık sabaha doğru koridordaki ayak seslerini bekliyordum, sesler duyuldu. İbrahim Fevzi ezana başlamadan koğuş kapısı açıldı. Yataklarımıza dikilip baktı: Hazım Bey! İpten indirilmiş kadar sarıydı, bir müddet yutkunduydu, sonra 'kurtuldum' diye ağladı” (Atay, 2008:269). Daha sonra kurulan Tevfik Paşa kabinesi verilen cezaların temyizine gidince Hazım Bey beraat etti.*

4.4. Anadolu'ya Geçmesi ve Millî Mücadele Dönemindeki Valilikleri

Hazım Bey beraat ettikten sonra kendisi ile aynı kabinede Harbiye Nazırı olan Fevzi Paşa (Çakmak) ile Anadolu'ya kaçma planı yaptı. Kendisinden önce Fevzi Paşa'nın Anadolu'ya gittiğini duyan Hazım Bey kıyafet değiştirerek 24 Ocak'ta İnebolu'ya, oradan da 13 Şubat 1921 tarihinde Ankara'ya geçti (Tepeyran, 2009:197). Ankara'ya geldikten sonra Ankara'daki yeni hükümet tarafından Sivas'a vali olarak atandı. 31 Mayıs 1921 tarihinde ikinci kez Sivas Valiliği görevine başladı. O dönemde Sivas'ta Koçgiri aşireti isyanı nedeniyle ciddi bir asayişsizlik problemi olduğundan Nurettin Paşa geniş yetkiler ile Merkez Ordu Komutanı olarak atanmıştı. Atatürk, Hazım Bey'i Sivas'a göndermeden önce Nurettin Paşa konusunda uyarılmıştı. Hazım Bey Sivas'a gittiğinde Nurettin Paşa kendisine 'hoş geldin' ziyaretine gitmediği gibi, Hazım Bey'in gidip kendisine bağlılığını bildirmesini beklemiştir. Hazım Bey gitmeyince Nurettin Paşa şöyle bir talimat yazmıştır:

“ Yüce Sivas Valiliğine

- 1. Kapanmış olan Ümraniye olayına ait konuları görüşmek üzere bugün 3.6.37 saat 09.30 sonrasında orgu karargâhını teşrifleri mütemennadır.*

2. *Saatler Sivas Telgrafhanesinden ayar edilecektir.*
3. *Sivas Valiliği'ne, Karahisar Mutasarrıflığı'na Sivas Mıntıka Komutanlığı'na yazılmıştır.” (Tepeyran, 2009:199).*

Hazım Bey bunun üzerine tezkereyi getiren neferle şu cevabı yazmıştır:

“Merkez Ordusu Komutanlığına

1. *Kapanmış bir olaya ilişkin görüşüleceği açıklama buyurulduğuna göre, yarına bırakılmayarak ivedi Cuma gününün ya da gecenin seçilmesi sebebi anlaşılammıştır.*
2. *Eğer kapanmış bir konuya ilişkin görüşmenin ivedi bir niteliği varsa, bugüne bırakılmayarak dün vilayet dairesini teşrif buyurmaları daha uygun olurdu.*
3. *İnşallah yarın hükümet dairesini teşrife tenezzül buyurulursa gerek bu kapanmış olay, gerek görüşülmesi gerekli olan konular ve öteki günlük işler etrafıyla görüşülür.*
4. *Tezkerenin son iki fıkrasının hangi maksatla yazıldığı anlaşılammıştır.” (Tepeyran, 2009:199)*

Hazım Bey, valiliğin inisiyatifinde olan yetkilerin valiliğin üstünde bir yetkiyle ordu komutanlığına verilmesine karşıydı, bunu da Ankara'daki geçici hükümete bildirdi (Tepeyran, 2009:203). Sivas'ta görev yaptığı dönemde Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa ile anlaşamayan Hazım Bey, 13 Ağustos 1921 tarihinde Trabzon Valiliği görevine atandı. Trabzon'da göreve başladıktan yaklaşık altı ay sonra bu sefer Kars, Ardahan ve Artvin'de tahkik ve tetkik yapmak üzere görevlendirilen komisyonun (Elviye-i Selase Tahkik ve Tetkik Komisyonu) başkanı olarak görevlendirildi.

4.5. Elviye-i Selase Tahkikat ve Tetkikat Heyeti

Kars, Ardahan ve Artvin illerinde beş ay çalışma yaptıktan sonra 28 Haziran 1922 tarihinde Trabzon'a dönen Hazım Bey, Dâhiliye vekaletine *“Elviye-i Selase'nin İdaresi ve Müstakil Livalar Hakkında Mütalaat”* adlı bir rapor göndererek birçok açıdan birbirine benzerlik gösteren Kars, Ardahan, Artvin ile Kulp ve Iğdır

kazalarının tek merkezden yönetilmesini teklif etti (Demir, 2024:144). Raporunda müstakil mutasarrıflık uygulamasının doğru olmadığını ve bunun çeşitli sıkıntılar doğurduğunu belirten Hazım Bey şu hususlara dikkat çekmiştir (Gök, 2007:204):

1. Ülkenin küçük idari birimlere bölünmesi ve bu idari birimlerin doğrudan doğruya İstanbul veya Ankara'ya bağlanması ciddi bir merkezleşmeyi doğurmakta bu da yönetimde sıkıntılara sebebiyet vermektedir.
2. Ülkenin çok küçük idari birimlere bölünmesi yönetilmeyi imkânsız kılmaktadır. Dâhiliye vekâletinin bunu takip edebilecek bir teşkilatı yoktur.
3. Ülkenin farklı iklim ve coğrafyaya sahip olan bölgelerini aynı kanun ve usuller ile merkezden yönetmek mümkün değildir. Bu merkezîyetçi yaklaşım Bağdat, Basra, Musul ve Hicaz gibi yerlerin elden çıkmasında etkin rol oynamıştır.
4. Müstakil mutasarrıflıkların yapılmasına karşı olan Hazım Bey her livanın muhakkak bir vilayete bağlı olması gerektiğini, konum ve iklim olarak çok özel olan bir yer var ise buranın müstakil mutasarrıflık olarak değerlendirilebileceğini belirtmekte ve Antalya örneğini vermektedir. Müstakil mutasarrıflık teşkilatının Orta Çağ'dan kalma bir "böl yönet" mantığına uygun olduğunu, ülkenin bölünmeye değil birliğe ihtiyacı olduğunu ifade etmektedir.

Hazım Bey raporunu şu şekilde bitirmektedir: *"Hatta hala pek mahremâne görüşülen bazı zevâtın kemâl-ı tesirle vâki olan ifâdâtı vechle ahvâl-ı câriyeye nazaran Elviye-i Selâseyi müddet-ı medîde muhafaza edemeyeceğimize kani' olarak bı kanâatle [sel önünden kütük kapmak] kabilinden bir ihmâl ile her ne alabilirsek bir an evvel alıp çekileceğimizi zan idenler bile bulunduğu maalesef anlaşılacak da olduğundan bu muzırr zann ve zehâbım sir'at-ı mümkünü ile izâlesi için de orada memleketi cidden ve ebediyen kendimize mal ettiğimize inandıracak surette bir hiisn-ı idare tesisi vücûbımu sureti mahrımanede ihtirâmât-ı fâide ile arz ederim"* (Gök, 2007:207).

Hazım Bey, Trabzon'a geri geldikten sonra şehrin imarıyla ilgili çalışmalara başladığı sırada Dâhiliye Vekili Fethi Bey'den bir telgraf aldı. Telgrafta, Şurayı Devlet'in kurulacağı ve tecrübesinden dolayı Başkanlığa kendisinin düşünüldüğü, Trabzon'daki uyuşmazlıkların kendisini çok yormaması için isterse kendisine altı ay izin verilebileceği belirtiliyordu. Trabzon'a önce Zonguldak Mutasarrıfı İhsan Bey, üç ay sonra ise Şükrü Bey atandı (Tepeyran, 2009:269). Kendisinin görevden alınması için bunun bir kurgu olduğunu değerlendiren Hazım Bey elli yıla yaklaşan memurluk hayatını sonlandırdı.

4.6. Hazım Bey'in Milletvekilliği

Hazım Bey 1923 yılında Niğde milletvekili olarak II. Meclis'te görev aldı. Hazım Bey iki konuda Atatürk ile anlaşmazlık yaşadı. Bu konular damatlar sorunu ile Cumhurbaşkanı yetkileridir. Halifelik'in kaldırılması ve ilgili 1924 yılı Mart ayının ikinci haftasında verilen 13 maddelik yasa tasarısında ayrıca saraya damat olan kişilerin de Türkiye Cumhuriyeti topraklarını terk etmeleri isteniyordu. Yasanın birinci maddesi olan: *"Halife yerinden indirilmiştir. Halifelik gerçekte Hükümet ve cumhuriyetin anlam ve kavramıyla kaynaşmış olduğundan, halifelik makamı kaldırılmıştır"* kabul edildikten sonra Hazım Bey söz alarak şunları söylemiştir: *"Efendiler birinci maddeyi kabul etmekle asıl amaç gerçekleşmiştir. Aşağıdaki maddeler hep ayrıntıdır. Ölçülü olmak adalet ve şefkat Meclisimizin ayırt edici özelliklerindedir. Dünyada son bulmuş bir saltanat hanedanını ülkeden çıkaran yalnız biz değiliz. Her tarafta böyle olmuştur. Günün birinde saltanat ve halifelik'in mirasçısı olduğu savını öne sürebilecek erkekleri çıkarmak doğrudur. Fakat böyle bir sav öne sürmeleri olanaksız olan kadınları ve onlara bağlı kocaları çıkarmak doğru değildir. On yıl, on beş yıl önce bir kadınla evlenmiş olmak, böyle bir cezayı gerektiren bir suç mudur?"* (Tepeyran, 2009:289). Ancak bu öneri kabul edilmemiş ve saraya damat olanların sürgüne gönderilmesi kanunlaşmıştır. Özellikle idam ile yargılandığı dönemde kendisine çok yardımcı olan Abdurrahman Paşa'nın oğlu ve Saray'ın damadı olan Arif Hikmet Paşa için Hazım Bey çok üzülmüştür (Tepeyran, 2009:289).

Cumhurbaşkanı yetkileri ile ilgili düzenleme yapıldığı zaman Hazım Bey, cumhurbaşkanına hem yasama hem de yürütme organlarına başkanlık görevi verilmesine ilişkin *"Türkiye Cumhurbaşkanı, devlet ve hükümetin başkanıdır; dolayısıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve bakanlar kurulunun doğal*

başkanıdır. Bu sıfatla gerek gördükçe meclise ve bakanlar kuruluna başkanlık eder” (Tepeyran, 2009:291) düzenlemesine karşı çıkmıştır. Bununla ilgili hatıralarında şunları söylemektedir: “Bütün arkadaşların derin sessizliği üzerine bu maddeye yani cumhurbaşkanının meclise başkanlık etmesine karşı çıktım. Mustafa Kemal Paşa, görünür bir gücenikle: ‘kabul edenler ellerini kaldırsın’ dedi. Benden öncekiler kaldırdılar. Ben ve benden sonrakilerden on milletvekili kaldırmadık. Ali Fethi Okyar da bize katıldı. Mustafa Kemal Paşa ‘iyi anlaşılamadı’ diyerek birer birer sordu. Ben ‘kabul etmiyorum’ yanıtını verdim. Benden sonra el kaldırmayanlar da ‘kabul etmediklerini’ söylediler.” (Tepeyran, 2009:291)

Tablo 1. Ebubekir Hazım Tepeyran’ın Görev Yaptığı Yerler İle Dönemleri

Görev Yeri	Görevi	Tarih
Niğde	Tahriri Emlak ve Arazi kâtipliği, Zabıt kâtipliği	1879-1882
Konya	Maarif Meclisi Kâtipliği, Vilayet Gazetesi yazarlığı	1882-1885
Kastamonu	Mektubi Kalemî Mümeyyizliği, Vilayet Gazetesi yazarlığı, Sinop Mutasarrıflığı	1885-1891
İzmir	Aydın Vilayet Mektupçuluk Kalemî Mümeyyizliği, Vilayet Gazetesi yazarlığı,	1891-1893
Edirne	Vali Yardımcılığı	1893-1896
Dedeağaç	Mutasarrıflık	1896-1898
Musul	Vali	1899-1901
Şura'yı Devlet	Şurayı Devlet üyeliği (Danıştay üyeliği)	1902-1903
Manastr	Vali	1903-1906
Bağdat	Vali	1906-1908
Sivas	Vali	1908

Görev Yeri	Görevi	Tarih
Ankara	Vali	1908-1909
İstanbul	Şehremaneti (Belediye Başkanlığı)	20 Nisan 1909 - 25 Temmuz 1909
Hicaz	Vali	1911-1911
Beyrut	Vali	16 Aralık 1911 - 18 Eylül 1912
Beyrut	Vali	13 Şubat 1913 - 23 Haziran 1913
Şurayı Devlet	Mülkiye ve Maarif Dairesi Başkanlığı	1914-1918
Bursa	Vali	5 Aralık 1918-
Bursa	Vali	11 Ekim 1919 - 8 Şubat 1920
İstanbul	Dâhiliye Nazırı	14 Şubat 1920 - 24 Mayıs 1920
Sivas	Vali	31 Mayıs 1921 - 3 Ağustos 1921
Trabzon	Vali	26 Ağustos 1921 - 19 Aralık 1922
Ankara	Niğde Milletvekili (II. Yasama Dönemi)	1924-1927
Ankarra	Niğde Milletvekili (VI. ve VII. Yasama dönemleri)	1939-1946

Hazım Bey II. Meclis döneminde Dâhiliye Encümeni Başkanı ve Anayasa Encümeni üyesidir. Anayasa Encümeni gündemine gelen “*yurdun yüksek çıkarları gerektirdiğinde Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri kendi kendini feshedebilecekleri gibi, bu gereklilikle cumhurbaşkanı da meclisi fesheder*” (Tepeyran, 2009:293) teklifi ile ilgili hiç kimse bir şey söylemezken Hazım Bey: “*Malumdur ki Büyük Millet Meclisi üyeleri ulusun vekilleridir. Hiçbir vekilin, vekâletten çekilmek için*

yasal izne gereksinimi olmadığı gibi, milletvekili için de bir yasa ile izne gerek yoktur. Cumhurbaşkanının meclisi feshetmesi konusuna gelince: ‘yurdun yüksek çıkarları’ o kadar açık bir şeydir ki, bunu herkes anlar ve değerlendirir. Meclisin 280 kadar üyesinin anlamadığı, anlayamadığı ‘yurdun yüksek çıkarlarını’ bir cumhurbaşkanının değerlendirmesi garip olur. Bu konu hepimizin onuruna dokunmalıdır. Çünkü Gazi Hazretleri, örneği az bulunur, ender, seçkin yaratılıştaki kişilerdendir. Ne yazık ki kendisine sonsuz bir yaşam vermemize olanak yoktur. Mademki günün birinde meclis üyelerinden, yani bizim gibi ölümlülerden biri cumhurbaşkanlığına seçilecektir; bu ölümlü, cumhurbaşkanlığına geçer geçmez: ‘efendiler, yurdun yüksek çıkarları meclisin feshi gerektiğini gösteriyor diyerek bize kapıyı gösterecek. Bu sonuç herhalde iyi bir şey değildir.’ (Tepeyran, 2009:293-294) diyerek oradaki tüm heyet üyelerini çok etkilemiştir. Anayasa Encümeni Başkanı Yunus Nadi: ‘tasarıyı kabul edenler’ diye sorduğunda hiç kimse el kaldırmamıştır. Daha sonra Yunus Nadi konu ile ilgili Mustafa Kemal’i bilgilendirmiş, bunun üzerine Gazi Paşa, Hazım Bey’e bunun nedenini sorduğunda Hazım Bey Senato kurulduğu takdirde bu yetkinin verilebileceğini belirtmiştir. Hazım Bey’in bu tavırları onu Mustafa Kemal döneminde milletvekilliğinden etmiştir. Milletvekilliğinden düştükten sonra gazetelerde Hazım Bey’in İngiliz Muhipleri Derneğine üye olduğu dile getirilmiştir. Hazım Bey, adı geçen derneğe Nazım Paşa’nın daveti üzerine katıldığını, ancak derneğin İngiliz mandası istediğini duyunca kendisinin önerisiyle bir bildiri hazırladıklarını ve hiçbir devletin mandasına taraftar olmayacaklarını açıkladığını belirtmektedir (Tepeyran, 2009:277). II. Meclis döneminde Niğde milletvekili olarak Hazım Bey Meclis çalışmalarına çok aktif bir şekilde katılmış, değişik kanun teklifi görüşmelerinde 16 defa söz alarak konuşma yapmıştır (Özçelik, 2012:2493). Hazım Bey ancak Atatürk öldükten sonra bir daha 1939-1946 yılları arasında VI ve VII. Yasama dönemlerinde milletvekilliği yapmıştır. Hazım Bey 5 Haziran 1947 tarihinde vefat etti. Ölümü o dönemdeki ulusal gazetelerde ciddi bir şekilde yer aldı.

Hazım Bey, Osmanlı Devleti’nin yetiştirdiği ender devlet adamlarından olup Arapça, Farsça ve Fransızca bilen biridir (İçişleri, 1969:79). Hazım Bey öldüğünde Tahir Güvenli Cumhuriyet gazetesinde şunları yazmıştır: “Eski devrin yetiştirdiği idare adamı örneklerinden biri daha eksildi” (İçişleri, 1969:81). Halit Ziya Uşaklıgil ise Hazım Bey için şunları not etmiştir: “Onun bir eli, eski itiyatlarını tutmakta gevşerken diğer elinin yeni ufuklara kuvvetle yapışacağında, şüphe edilmez” (İçişleri, 1969:82).

Hazım Bey, yoğun idarecilik dönemine karşın görev yaptığı illerde vilayet gazetelerinde yazılar yazmış; köşe yazıları yazmadığı dönemlerde de hatıralarını kaleme almış; duygularını şiirlere dökmüştür. Şiirlerini Türk dili dışında Fransızcayla da yazmıştır. Arapça, Farsça ve Fransızcaya hâkimiyeti, edebiyatçılık yönü ve devlet adamlığı deneyimi onun kalemini güçlendirmiş, görüşleri çevresindekileri etkilemiş, başarılı ve etkin bir şekilde görev yapmasını sağlamıştır.

5. EBUBEKİR HAZIM'IN YAZDIĞI ESERLER

5.1. *Eski Şeyler*

H.1325/1910 yılında basımı yapılan ve altı tane hikâyeden oluşan eser toplam 238 sayfadır. Bu eser İbrahim Özen ve Tuğba Özen tarafından 2017 yılında yeni yazıya aktarılmıştır. Bu eser Hazım Bey'in yayımlanmış ilk eseridir. Eser; Feride, Model Sami, Mozole, Nasıl Anlatmalı, Topçu ve Fırtına adlı altı öyküden oluşmaktadır.

5.2. *Küçük Paşa*

H.1325/1910 tarihinde basımı yapılan eserin orijinali 300 sayfa olup Nabizade Nazım'ın Kara Bibik romanından sonra köy hayatını anlatan ikinci roman olarak kabul edilmektedir (Hayber, 1988:49). Küçük Paşa, Anadolu köylerinin iç parçalayan durumlarını çok detaylı ve güzel bir şekilde ortaya koyar. Küçük Paşa, Hazım Bey'in en bilinen eseridir. Romanında bahsettiği köyün memleketi olan Niğde'deki bir köy olduğunu iddia edenler bulunmaktadır (Avcı, 2020:45; Muslu, 2023:25). Özbek ise romanda kullanılan bazı kelimelerin derleme sözlüğünde sadece Niğde'de kullanılmasından dolayı eserde geçen Anadolu köyünün Niğde'de olduğunu kesin olarak kabul etmektedir (Özbek, 2013:287). 1946 yılında sadeleştirilerek bir daha yayımlanan eser en son 2022 yılında İş Bankası tarafından Türk Edebiyat Klasikleri arasında yayımlanmıştır. Eserin sadeleştirilmesine karşın çıkan Hazım Bey, daha sonra torunu Oktay Akbal'ın ısrarıyla sadeleştirmeyi kabul etmiştir (Özlük, 2013:503). Oktay Akbal, dedesi olan Hazım Bey'in Küçük Paşa'yı bir roman olarak görmediğini köy gerçeklerini, köy hayatının zorluğunu göstermek ve köylülere dikkat çekmek için yazdığını belirttiğini ifade etmektedir (Özsarı, 2013:51). Romandaki olaylar kısaca şöyledir: İstanbul'da yaşayan Suat

Paşa'nın biraderi Dilaver'in eşi doğum yapacaktır ve doğacak yeni bebek için sütanne aranmaktadır. Bu arada İstanbul'da askerlik yapan ve konakta çalışan birinin hemşehrisi olan Ali'nin eşi Selime'nin doğum yaptığı anlaşılınca Selime'nin sütanne olarak İstanbul'a gelmesi sağlanır. Anadolu'nun ücra bir köyünde yaşayan Selime ve yeni doğan çocuğu Salih birlikte İstanbul'a gelirler ve Suat Paşa'nın konağında yaşamaya başlarlar. Dilaver'in eşi doğum yaptıktan sonra doğan Haldun ile Selime'nin oğlu aynı evde konakta yaşamaktadırlar. Suat Paşa'nın da çocuğu olmadığı için Salih'i çok sevimli bulur ve ona kendi evladı muamelesi yapılmasını ister. Haldun sütten kesilince Salih'in annesi Selime ve babası Ali, Salih'i İstanbul'daki konakta bırakıp köye dönerler. Köye döndükten bir sene sonra köye gelen isimsiz ve imzasız bir yazıda Selime'nin İstanbul'da Ali'yi aldattığı yazılınca, Ali eşi Selime'yi boşar ve yeniden evlenir. Çaresiz kalan Selime de komşu köylerden biri ile evlenmek zorunda kalır. Yedi yaşına kadar Suat Paşa'nın himayesinde İstanbul'da yaşayan Salih için Suat Paşa'nın ölümü ile beraber işler tersine dönmeye başlar. Suat Paşa'nın eşi Naime, Paşa öldükten hemen sonra Salih'i köyüne geri gönderir. Salih köyde yaşadığı dönemde, ne babasının evinde ne de birkaç günlüğüne gidip geldiği annesinin evinde huzur bulur. Baba evinde üvey annesinin zulmüne, anne evine misafirliğe gittiğinde üvey baba ve onun daha önceki çocuklarının zulmüne uğrar. Salih'in babası Ali, Yemen'deki savaşa gitmek üzere evden ayrıldıktan sonra evdeki üvey anne Haçça'nın zulmü artık göklere çıkar. En son soğuk bir kış gecesinde üvey anne Haçça, hasta olduğu için öksüren Salih'i dışarı atar ve Salih'i kurtlar yer. Eser bir taraftan insani bir trajediyi anlatırken diğer taraftan da savaşlar ile sarsılmış Anadolu köylüsünün yoksul yaşamını, zor yaşama koşullarını da göz önüne sermektedir (Özbek, 2013:282). Hazım Bey, bu romanda anneyi kavram olarak olumlu ve olumsuz taraflarıyla beraber ele almakta, farklı anne tipleri roman içerisinde ön plana çıkmaktadır (Avcı, 2020:45).

Küçük Paşa romanı ilk defa Anadolu köylülerinin kendi şiveleriyle konuştuklarını yansıtan bir eser olup, yapılan betimlemeler Hazım Bey'in çok güçlü gözlem yeteneğini ortaya koymaktadır. Hazım Bey, Küçük Paşa romanının 1910 yılındaki baskısında: *"Küçük Paşa bir hikâye diye okunur ise sanat nokta-i nazarından pek çok uyûbu vardır, onu Anadolu mecmua-i tesaviri diye okumak gerekir. Fakat ben 'o saded haricindeki hakikatleri, -renk-âmiz kelebek ölüleri ile yapılip temaşası bâis-i inşirah değil, mucib-i hüzn olan levhalar kabilinden bir*

ziynet olmak üzere- bu hikâyeyi tezyin için değil; bu muhayyel hikâyeyi o hakiki elvah-ı facianın hatırı için yazdım diyemez miyim? Anadolu köylerinin, bütün Osmanlı köylerinin, bütün vatan-ı Osmanî temellerinin ser-nüvişt-i dil-hırâşına müteallik sözler Küçük Paşa'nın, bir köylü çocuğun muhayyel sergüzeştinden ziyade dikkatle okunacağını bit-tabî ümit ederim” (Özlük, 2013:503) diyerek aslında o dönemdeki Anadolu köylerinin içinde bulunduğu yürek parçalayan duruma dikkat çektiğini belirtmektedir. Hazım Bey, eserin birinci baskısının önsözünde eserde anlatılanların Anadolu’da yaşayan faciaların sadece bir kısmını resmettiğini, yaşanan sıkıntıların tamamını anlatmanın mümkün olmadığını belirtmektedir (Özbek, 2013:281). Anadolu insanının yaşadığı zorluğu romanında şu şekilde tarif etmektedir: “İnsan sığınakları oldukları, ancak kapıları önünde kışın karlar, yazın gübrelî çamurlar içinde görülen çıplak insan ayakları izlerinin yardımıyla anlaşılan bu pek miskin taş, toprak, çalı, çırpı yığınlarından hâne diye vergi almak, bu acıklı manzaraları görüp de bir iyileştirme çaresi düşünmemek, asırlarda geçse hiç affolunmaz bir cürümdür” (Tepeyran, 1984:12) Çetin, Küçük Paşa romanını Anadolu Türk köyünü en ayrıntılı ve etkileyici bir şekilde anlatan ilk roman olarak kabul etmekte, herkesin İstanbul’daki hayatı romana yansıttığı bir dönemde Hazım Bey’in Anadolu’ya eğilmesi, ihmal edilmiş ve fakirlikten kırılmış köy hayatını anlatmasının Cumhuriyet kurulduktan sonra Anadolu’nun imar edilmesine ışık tuttuğunu belirtmektedir (Çetin, 2023:155).

5.3. İdari İçtimai Sanihat

H.1331/1912 yılında basımı Beyrut’ta yapılan eser 88 sayfa olup, Hazım’ın Osmanlı devlet idaresinin ıslahatı, idarecilik ve idareciler ile ilgili kanaat ve düşüncelerini içermektedir. Bu eser 2024 yılında Latin harflerine çevrilmiştir. Kitabın başlangıç kısmında kitabın gelirinin Niğde Kız Mektebine bağışlandığı belirtilmektedir.

Hazım Bey, valinin görev yaptığı zaman ekibinin güçlü olması ile ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır: “Her birinin husulü ayrı ayrı vesait-i mahsusa ve muavenenin mükemmelen mevcudiyetine muhtaç olan layuad makasid-i mühimmenin yalnız valinin ehliyet-i zatiye veyahut hüsnüniyeti ile hasıl olacağını zannetmek her şeyi valinin şimdiki salahiyetiyle hiç müsmir olmayan teşebbüsât-ı şahsiyesinden beklemek şeffaf olmayan bir kandilin ziya-ı mahbusuyla etrafi münevver görmek temennisinde bulunmak kabilindendir” (Tepeyran, 2024:28)

Hazım Bey, Millî Mücadele döneminde daha İstanbul'da iken bu eseri Maruf Bey'e vererek Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiğini, Mustafa Kemal'in eseri baştan sona okuduğunu ve eserde dile getirilen görüşlere katıldığını bir mektupla kendisine bildirdiğini ifade etmektedir (Tepeyran, 2009:174). Hazım Bey kamu görevinin zorluğunu ise şöyle ifade etmektedir: *“Hiçbir yerde hiss-i istirahat etmeğe ve ahval-i mahalliyeyi öğrenmeye değil rûfeka-ı mesaisini bile tanımaya vakit bulamayacak derecede kasir birer vakfe-i müteredit ile ekalim-i muhtelifede laekal otuz sene sefil bir göçebe hayatı geçirdikten sonra ömrü var ise efradı çoğalmış aile, artmış ihtiyaç, yıpranmış vücut, mükedder bir kalb, kalilülmikdar bir maaşla lutf-ı tekaüde mazhar, daha doğrusu ölemediği için yaşamakta mazhar bir hayat-ı şakka ve akibet-i zalimeye mahkûm olanlara müsterih ve müreffeh demek (isnad-ı malem beyin) tabir-i atikine yeni bir misal teşkil eder.”* (Tepeyran, 2024:52).

Hazım Bey'in eserinde memleketin ıslah ile ilgili eserinde değindiği temel konular ise şunlardır (Babaç, 1951:17-24):

1. Kanuni Esası'nın ihtiyaçlarımıza cevap verebilecek şekilde tashihi,
2. İdare-i Vilayet Kanunu'nun ihtiyacımıza göre ıslah ve tashihi ile istisnasız tüm vilayetlerde uygulanması,
3. İllerde yapılacak olan imarat ve ıslahat için tüm yetkilerin valilere verilmesi,
4. *“Her vali tebdilinden, hükümetin şekli ve mesleği değişmiş gibi tahammülâta mahal kalmamak üzere her tarafın ahvali mahsusasına göre valilerin takip edecekleri meslek ve maksat için selefinden halefe devredilmek şartıyla kendilerine muvazzah bir program verilmesi.”* (Babaç, 1951:18)
5. Memleketin ihtiyacı olan ekonomik ve ticari kalkınma için ehliyet ve liyakat sahibi olan kişilerin memur yapılması,
6. Vilayetlerin emrine yeterince mühendis verilmesi,
7. Bakan ve Valilerin kendi emirleri altında çalışan kişileri her verilen emri infaza memur köleler gibi görmemesi,

8. *Mâfevk madunun, madun mâfevkin her halde hüsünüyetinden emin olarak asarı fiiliyeye müstenit olmayan suizan iptilâsından ve şimdiye kadar maalesef görüle geldiği veçhile her pâk bir sima, açık bir nahiye gördükçe yılan görmüş gibi müteneffir ve muztarip olarak onu kirletmeye çalışmaktan, doğru bir sözden bir şetmi galize muhatap olmuş kadar inkisardan ve ehil nâehil işgal ettiğimiz hükümet sandalyeleri o makama geçmek için her ne türlü meziyet lâzımsa cümlesini bize bahşetmiş zan ederek öyle hareket etmek gibi bir sandalye marokenine isnadı mu'cizattan bundan böyle olsun içtinap edilmesi (Babaç, 1951:20)*
9. Kanuni bir sebep olmadığı sürece memurların görev yerlerinin değiştirilmemesi, onlara memlekete hizmet edebilecek kadar zaman tanınması,
10. Memurlara verilecek olan harcırahın yetecek miktarda arttırılması
11. Mülki Taksimatın ıslahı

5.4. Les Fleurs Degenerées

1931 yılında yayımlanan ve 109 sayfadan oluşan kitap Hazım Bey'in Fransızca yazdığı şiirlerden oluşmaktadır. Yabancı şairlerin yazdığı şiirler arasında Paris'te yapılan bir yarışmada bu kitap ödül almıştır (Hayber, 1988:27)

5.5. Kar Çiçekleri

1932 yılında yayımlanan eser Hazım Bey'in 20 şiirini topladığı eserdir. Şiirlerini hece ölçüsüyle yazan Hazım'ın şiirlerinde de köy yaşamı, insan sevgisi, kimsesizlik, savaşın yarattığı yoksulluk temaları hâkimdir. Bir şiirinde savaşın insanlar üzerindeki etkisini şöyle aktarmaktadır:

"Harbe giden üç oğlum, torunumla damadım

Nerde öldüler bilmem haber bile alamadım

Toprağım var tohum yok, tohum bulsam hayvan yok,

Bu işleri göreceğ köyde benim kimsem yok;

Evvelki gibi içi para dolu kesem yok,

Kocadım çalışmam, kollarımda derman yok.”

5.6. Canlı Tarihler

1944 yılında yayımlanan eser 407 sayfadan oluşmakta olup Hazım Bey'in idarecilik yaptığı dönemlerde yazdığı günlüklerini kitaplaştırdığı eseridir. Hazım Bey bu eserinde çocukluk ve okul yılları, ilk görev yaptığı yerler olan Konya, Kastamonu, İzmir, Edirne ve Dedeoğaç'taki görevleri ile ilk valilik görevini yaptığı Musul vilayetindeki görevi ile ilgili anılarını yazmıştır. Hazım Bey'in daha sonra vali olarak görev yaptığı Manastır, Bağdat, Sivas, Ankara, Hicaz, Beyrut, Bursa ve Trabzon ile ilgili herhangi bir bilgi bu kitapta bulunmamaktadır.

5.7. Zalimane bir İdam Hükümü

1946 yılında yayımlanan ve 232 sayfa olan bu kitapta Hazım Bey, Bursa Valiliğinden sonra atandığı Dâhiliye Nazırlığı görevi ve daha sonraki dönemde Divan-ı Harpte idamla yargılanmasını ve hapisanede geçen günlerini anlatmaktadır.

5.8. Belgelerle Kurtuluş Savaşı

1982 yılında yayımlanan bu eser 160 sayfa olup Hazım Bey'in Anadolu'ya geçişini, Cumhuriyet döneminin kuruluş yılları ile cumhuriyet döneminde valilik yaptığı Sivas ve Trabzon'daki anılarını anlatmaktadır.

SONUÇ

Hazım Bey, Osmanlı Devleti'nin son döneminde görev yapan valiler içerisinde müstesna bir yere sahiptir. Ömrünün büyük kısmını memurluklarda ve üst düzey idareciliklerde geçirmiştir. Osmanlı'nın son dönemlerinde mutasarrıf, vali, İstanbul şehremini ve dâhiliye nazırlığı (içişleri bakanlığı) görevlerinde bulunmuş, Millî Mücadele döneminde de Ankara Hükümeti'nin görevlendirmesiyle Anadolu'nun çeşitli illerinde valilik yapmıştır. Cumhuriyetin kurulmasından sonra da II, VI ve VII. yasama dönemlerinde Niğde milletvekilliği görevinde bulunmuştur.

Hazım Bey idari ve siyasi hayatının yanında çok önemli bir yazar, şair ve sanatçıdır. Yazdığı Küçük Paşa romanı edebiyatımızda köy hayatını anlatan ikinci roman olarak kabul edilmektedir. Fransızca yazdığı şiir kitabı ise Fransa'da ödül almıştır. Hazım Bey, 'Canlı Tarihler' kitabında çocukluğundan Musul Valiliği görevi bitene kadar olan hatıralarını anlatmaktadır. Hazım Bey'in yönetime ve ülkeye dair fikirleri ve tespitleri günümüzde de geçerliliğini korumakta ve insanları etkilemeye devam etmektedir. Bu görüşlerini derli toplu bir şekilde 'İdari İçtimai Sanihat' adlı eserinde toplamıştır. Döneminde oldukça ilgi gören ve Tasvir-i Efkâr gazetesinde bölüm bölüm basılan görüşleri, öneriler ve yoğun istekler üzerine kitaplaştırılmıştır. Hazım, 'İdari İçtimai Sanihat' adlı eserinde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumun nedenleri, ıslahat çalışmalarının olumlu ve olumsuz yönleri, devlet adamı eksikliği ve buna etki eden faktörler üzerinde durmuş ve sorgulamamızı istediği sorular ve düşüncelerle konuya dikkat çekmiştir. Kitapta devlet yönetimi, taht-ı rical yani devlet adamı ve memurlara gereken önemin verilmediği vurgulanmış ve bu konudaki eksiklikler dile getirilmiştir.

Hazım Bey doğru bildiğini söylemekten çekinmeyen, memleketin içinde bulunduğu konumdan daha iyi noktalara gelmesi için her zaman çok cesur bir şekilde hareket eden bir devlet adamıdır. Bu cesur tavrını hem Osmanlı Padişahlarına hem de Cumhuriyetin kurucu kadrolarına karşı dile getirebilmiş ender insanlardan bir tanesidir. Hazım Bey, geliri olmayan bir belediyenin hizmet edemeyeceğini Osmanlı Sultanı'na iletikten sonra İstanbul Belediyesi'nin gelirleri arttırılmayınca bu görevden istifa edecek kadar cesurdur. Hazım Bey Beyrut'a ikinci kez Vali olarak atandığında valilerin yetkilerinin arttırılmasını içeren kanuni düzenleme yapılmadığı takdirde göreve başlamayacağını belirtip verdiği süre içinde olumlu cevap almadığında Saray'a kanuni düzenleme yapılmadığı için göreve

başlamadığını belirtecek kadar kararlı bir idarecidir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra gördüğü yanlış uygulamaları eleştiren ender insanlardan biri olan Hazım Bey, Saray damatlarının sürgün edilmelerine karşı çıkmış; Cumhurbaşkanı'na hem yürütme hem de yasamanın başı olacak ve Meclisi tek başına feshetme yetkisini içeren Anayasa değişikliğine karşı en sert sözleri Atatürk'ün huzurunda söylemiştir. Hazım Bey, memleketin istikbali için doğru bildiği hususları savunmaktan, yazmaktan asla vazgeçmemiş; hiçbir otoriteye boyun eğmemiş; kalemi güçlü, sanat ruhlu, çok yönlü bir devlet adamıdır.

KAYNAKÇA

Aldan, M. (1988). *Mülki İdarede İz Birakanlar: Ebubekir Hazım Tepeyran*, Türk İdare Dergisi. 378, 623-639.

Atay, F. R. (2008). *Çankaya*, İstanbul: Pozitif Yayınları.

Avcı, Y. Y. (2020). *Ebubekir Hazım Tepeyran'ın Küçük Paşa romanında bir değer olarak 'Anne' kavramı*, Zahal Onur (Editör) Eğitim Bilimleri Alanında Akademik Çalışmalar 2(2), 43-53. Ankara: Gece Kitaplığı.

Aydın, H. V.(2021).*Rumeli Demiryolları Ege Denizi Bağlantı Hattında Yeni Bir Liman Kenti: Dedeoğaç (1872-1912)* Humanitas, 9 (17), 76-100.

Babaç, C. (1951). *İdare Hayatımızdan Tetkikler 'Sanihat' Hakkında*, İdare Dergisi (Temmuz-Ağustos). 211, 1-30.

Çetin, N. (2023). *Anadolu Merkezli Cumhuriyetin Hazırlayıcı Öncülerinden Ebubekir Hazım Tepeyran*, (Editörler: Şahin, E., & Dilber, K. C). Cumhuriyet'in 100. Yılında 100 Türk Yazar. S: 155-161. Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Demir, A. (2023). *Bir Jurnal Hikayesi: Ebubekir Hazım Bey'in Dedeoğaç Mutasarrıflığı ve Azli*, Türk Dünyası Araştırmaları, 133(262), 69-82.

Demir, A. (2024). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e bir Devlet Adamı: Ebubekir Hazım Tepeyran*, (Yayımlanmamış Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Gök, N. (2007). *Ebubekir Hazım Tepeyran'ın Memleket İdaresine Dair Önerileri*, Tarih Araştırmaları Dergisi, 26(42), 201-215.

Hayber, A. (1988). *Ebubekir Hazım Tepeyran*, Türk Büyükleri Dizisi 97. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları.

Hülagü, O. (1998). *Mondros Mütarekesi Sonrası Bursa Bölgesindeki Millî Mücadele Hazırlıkları ve Kuvayimillîye'nin Teşkilî*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 14(41), 450-476.

İçişleri, B. (1969) *Meşhur Valiler (Elli Ünlü Vali) içinde "Ebubekir Hazım Bey*, s:79-83. Ankara: İçişleri Bakanlığı Yayınları.

Muslu, A. K. (2023). *Küçük Paşa Romanında Mekân*, İnsan Hakları Eğitim ve Kültür

Araştırmaları Dergisi (İEKD), 1(1), 12-28.

Oğuz, M. (2013). *Ebubekir Hazım Tepeyran'ın Hatıralarında Niğde'de Mahalle Mektepleri*, Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Türks, 5(1), 27-39.

Orhun, H. (Ed.). (1969). *Meşhur Valiler*, Ankara: İçişleri Bakanlığı.

Özbek, A. (2013). *Niğdeli bir Devlet Adamının Romanı: "Küçük Paşa". A statesman's novel from Niğde: Little Pasha*, Journal of World of Türklere, 5(2):279-288.

Özçelik, M. (2012). *I. ve II. Dönem TBMM'de Niğde Milletvekilleri ve Faaliyetleri*, Türk Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Türkçe or Türk 7(4), 2485-2500.

Özlük, N. (2013). *Yazarın Niyeti-Okurun Beklentisi Çatışmasından Doğan İhmale ve İstismara Maruz Kalan Bir Çocuğun Romanı: Küçük Paşa*, Tarih Okulu Dergisi. 15, 499-525.

Özsarı, R. (2013). *Tasvirî Anlatım ve Ebubekir Hazım Tepeyran'ın Küçük Paşa Adlı Romanında Tasvirî Anlatımının Kullanılışı*, Akademik Kaynak, 1(1), 48-57.

Pirimoğlu, A. (1988). *Ebubekir Hazım Tepeyran Hayatı- Eserleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Polat, H. A. ve Akandere, O. (2020). *Yıldız Sarayı'nın Yağmalandığı İddiası, Mütareke Dönemindeki Yağma Davası ve Neticesi*, VAKANÜVİS, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches. 5 (1), 339-389.

Tepeyran, E. H. (2017). *Eski şeyler* (Çev. Özen, İ., & Özen, T.). İstanbul: DBY Yayınları.

Tepeyran, E. H. (2023). *Zalimane: Bir İdam Hükmü*. Eskişehir: Dorlion Yayınları.

Tepeyran, E. H. (2009). *Belgelerle Kurtuluş Savaşı*. İstanbul: Gürer Yayınları.

Tepeyran, E. H. (1946). *Küçük paşa: roman*. Ankara: Milli Mecmua Basımevi.

Tepeyran, E. H. (1984). *Küçük Paşa*. İstanbul: De Yayınevi.

Tepeyran, E. H. (1944). *Hatıralar I*, Canlı Tarihler. İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Tepeyran, E. H (1932). *Kar Çiçekleri I*, İstanbul: Milli Mecmua Matbaası.

Tepeyran, E. H. (1982). *Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları*, İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Tepeyran, E.H. (2024). *İdare-i İçtimai Sanihat* (Çev. Çelik, C., Öztürk, G., Arslan, M.) Ankara: Sonçağ Akademi.

Tonga, N. (2013). *Ebubekir Hazım Tepeyran'ın Küçük Paşa romanına yansıyan köy hayatı*. Gazi Türkiyat, 1(13), 121-132.

Tuncer, S. (2016). *II. Meşrutiyet Döneminde Bir İdari Reform: 1913 İdare-i Umûmiye-i Vilâyat Kanun-ı Muvakkatı*. II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri, (s: 573-599). İstanbul.

Yazıcı M.N.(2020). *Osmanlı'nın Son Döneminde Bir Kasaba Hastanesi: İnşa Süreci ve Mimarisiyle Dedeoğaç Gurebâ Hastanesi*. Sanat Tarihi Dergisi, 29(2), 945-961.

T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (Boa).

BOA.DH. SAİD. 150-101; Y.PRK.BŞK./32-72; DH.ŞFR/196-75; BEO/1242-93076; İ.TAL./165-55; İ.TAL./ 167-22; İ.DH./1361-44; DH.MKT./750-19; BEO/2953-221442; BEO/3407-255522).

TÜRK İDARE DERGİSİ YAYIN İLKELERİ VE YAZIM KURALLARI

AMAÇ VE KAPSAM

Türk İdare Dergisinin amacı, tarihsel misyonumuzu beklentilere uygun bir şekilde yerine getirmek ve Türk kamu yönetiminin her yönüyle gelişimine bilimsel anlamda daha fazla katkıda bulunmaktır.

Dergiye; siyasal bilgiler, kamu yönetimi, hukuk, coğrafya, tarih, iletişim, ekonomi, işletme, bilişim, sosyoloji, şehir bölge planlama vb. sosyal, beşeri, idari bilimler ve yönetim alanında araştırma, inceleme, derleme, olgu sunumu, çeviri vb. türde gönderilen her türlü özgün yazı kabul edilmektedir.

Dergiye gönderilen yazı taslaklarının derginin yayın alanları ile ilgili bir konuda olması gerekir. Ancak derginin yayın alanlarının dışında kalan bir yazı editörün onayı ile hakem değerlendirme sürecine alınabilir.

Lisansüstü tez çalışmaları derginin yayın formatına uygun olmak koşulu ile dergiye yayımlanması için gönderilebilir. Dergiye gönderilen söz konusu çalışmaların daha önce nerede yayımlandıkları veya hangi çalışmadan nasıl türetildikleri makalenin ilk sayfasının altına dipnot olarak yazılmalıdır.

YAYIN İLKELERİ

1. Türk İdare Dergisi; Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda 2 (iki) sayı basılı ve online (www.tid.gov.tr) olarak yayımlanan ulusal hakemli ve bilimsel bir dergidir. Makalelerin tam metinleri TÜBİTAK ULAKBİM İndeksinde Sosyal ve Beşeri Bilimler Veritabanı B Grubunda ve www.idealonline.com.tr adresinde taranmaktadır.
2. Derginin yazım dili Türkçe olmakla birlikte, yabancı dilde yazılan yazılar da derginin genel ilkeleri çerçevesinde yayımlanabilir. Yazı başlığı/title, anahtar kelimeler/keywords ve öz/abstract bütün yazılarda Türkçe ve İngilizce olarak bulunmak zorundadır. Çeviri yazılar, çevirisi yapılan özgün metin ile birlikte gönderilmelidir.

3. Türkçe makalelerin yazımında Türk Dil Kurumu'nun Türkçe sözlüğü veya <http://www.tdk.org.tr> adresi esas alınmalı, ayrıca yazılar, dilbilgisi kurallarına (imla, noktalama, açıklık, anlaşılabilirlik vs.) ve dergi "Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları"na göre düzenlenmiş olmalıdır.
4. Dergiye gönderilen yazıların daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olması gereklidir.
5. Yazar(lar), makale ile birlikte ıslak imzalı makale yayım dilekçesini, kısa özgeçmişini ve makaleye ait intihal raporunu "İçişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Kavaklıdere Mahallesi, Karanfil 2 Sokak, No:67 Bakanlıklar/ANKARA" adresine posta veya tid@icisleri.gov.tr adresine elektronik posta ile göndermelidir.
6. Yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, Editör ile Yayın Kurulu tarafından dergi "Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları" ile kamu yayıncılığına uygunluğu açısından öncelik sırasına göre değerlendirilir. Yayın Kurulu yazıyı bilimsel yönden değerlendirmek üzere hakeme veya düzeltilmek üzere yazarına geri göndermek, yazının biçiminde düzeltme yapmak, kısaltmak; ulusal, uluslararası yayın veya etik kurallara uymayanları yayımlamamak yetkisine sahiptir.
7. Dergimizde kör Yayın Kurulu ve kör Hakem sistemi uygulanmaktadır.
8. Yayın kurulunun ön değerlendirmesinden geçen makaleler incelenmek üzere üç hakeme gönderilir. Hakem seçim sürecinde yazarların akademik unvanlarına; makale yabancı dilde yazılmış ise hakemlik yapacak kişilerin dil yeterliliğine dikkat edilmektedir. En az iki hakemden olumlu değerlendirme alan makaleler yayımlanmak üzere Yayın Kuruluna sunulur. Hakemler tarafından düzeltme isteniyorsa makale yazara geri gönderilir ve yazar gerekli düzeltmeleri yaparak makaleyi Yayın Kuruluna ulaştırır. Yazarlar hakemlerin eleştirisi, öneri ve düzeltme taleplerini dikkate alırlar; katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler.
9. Makalenin Yayın Kurulunca hakem sürecine alınması bir yayın taahhüdü anlamına gelmez. Yayın için hakem süreci olumlu sonuçlansa dahi mutlaka Yayın Kurulunun nihai kararı gereklidir. Kurulca yayımlanması uygun görülen

makale sayısının fazla olması nedeniyle yayımlanamayan makaleler bir sonraki sayıda yayımlanmak üzere bekletilir. Bu şekilde 1 (bir) yıldan fazla bekleyen makale güncelliğini yitirdiği için yayımlanmaz.

10. Yazar(lar) makalesini, nihai yayın kararı alınıncaya kadar, dergi Yayın Kuruluna bildirmek koşuluyla geri çekmek hakkına sahiptir. Yayımlanan makalelerin basılı ve dijital tüm yayın hakları Türk İdare Dergisine; dil, üslup, içerik, etik gibi konularda fikri, ilmi ve hukuki sorumluluğu ise yazar(lar)ına aittir.
11. Dergiye gönderilen çalışmaların araştırma ve yayın etiğine uygunluğuna büyük önem verilmektedir. Bu kapsamda, COPE (Committee on Publication Ethics - Yayın Etiği Komitesi) ve Açık Erişim Dergiler Dizini (DOAJ) gibi kuruluşlar tarafından belirlenmiş “Akademik Yayıncılıkta Şeffaflık ve Örnek Uygulama İlkeleri” ile “Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartlar”a bağlı kalınmaktadır. Bu kapsamda; bilimsel araştırmaların hazırlanmasında ve yayınlanmasındaki etik ilkeler yazarlar tarafından bilinmelidir. Etik ilkelere uyulmadan hazırlanan bir bilimsel makalede “intihal” vb. bir etik ihlal varsa ve bu durum hakemler ya da editör tarafından fark edilirse, değerlendirmeye alınmayacaktır. İntihal vb. bir durumun makalede bulunmasına rağmen, bu durum hakemler ve editör tarafından fark edilmez ve makale dergide yayımlanırsa, ileride ortaya çıkabilecek tüm sorumluluk yazar(lar)a aittir. İnsan ve hayvan deneyleri ile spesifik konularda hazırlanan bilimsel makalede etik kurulu onayı olmaması durumunda, makale dergide yayınlanmamaktadır. Etik kurulu onayı gerektiren çalışmalar için alınacak etik kurulu onayı çalışmaya başlamadan önce alınmış olmalıdır.
12. Yayın Kurulu ile hakem ve yazarlardan gelen bilgi, belge ve değerlendirme sonuçları yayın tarihinden sonra 5 (beş) yıl süreyle saklanmaktadır.
13. Bilimsel etik ilkeler kapsamında; Yayın Kurulu Üyeleri, üyelikleri boyunca dergide makale yayımlayamazlar.
14. Dergide yayımlanan makalelerin yazarlarına ve hakemlerine 23/01/2007 tarihli ve 26412 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan “Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Ödenecek Telif ve İşlenme Ücretleri Hakkında Yönetmelik” hükümleri uyarınca telif ve inceleme ücreti ödenir.

15. Ödemenin yapılabilmesi için; yazarlar ve makale değerlendiren hakemler Merkezi Yönetim Harcama Belgeleri Yönetmeliğinin ekinde yer alan “Saymanlık Dilekçesi, Telif ve Tercüme Eser Temliknamesi ve Harcama Pusulası”nı ıslak imzalı olarak “İçişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Kavaklıdere Mahallesi, Karanfil 2 Sokak, No: 67 Bakanlıklar/ ANKARA” adresine posta ile göndermek zorundadırlar.

YAZIM KURALLARI

1. Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır.
2. Yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, özet ve kaynakça dâhil 2.000 kelimedenden az, 8.000 kelimedenden fazla olmamalıdır. Alt ve üst kelime sınırı dışındaki çalışmalar Editör ile Yayın Kurulu tarafından değerlendirilir.
3. Makalenin ilk sayfasının üst bölümünde makalenin türü (araştırma, derleme, olgu sunumu, çeviri vb.), makalenin başlığı, yazarların adları bulunmalıdır. “Anahtar kelimeler” en az 3, en çok 12 sözcük olmalıdır. Makale başlığı 15 kelimeyi geçmeyecek şekilde kısa ve öz olmalıdır.
4. Yazar adı, makale başlığının altında sağ köşeye 11 punto calibri normal olarak yazılmalı; unvanı, görev yeri, elektronik posta adresi ve ORCID (Open Researcher Contributor ID, <http://orcid.org>) numarası dipnotta (*) işareti ile 8 punto calibri yazılarak belirtilmelidir. Diğer açıklamalar için yapılan dipnotlar metin içinde ve sayfa altında numaralandırılarak verilmelidir.
5. Makaleye ait öz 250 kelimeyi aşmamalı, öзде; denklem, atıf, standart dışı kısaltmalar vb. ifadelere yer verilmemelidir. Kısaltmalar, makalenin konu alanı ile ilgili olmalı ve ilk geçtiği yerde tanımlanmalıdır.
6. Makalenin başlığı büyük harfle 13 punto, ana bölüm başlıkları büyük harfle 11 punto bold ve normal, alt bölüm başlıkları ise ilk harfleri büyük 10 punto italik, bold ve calibri olmalıdır. Metin içerikleri ise 10 punto calibri yazı formatında ve 1,5 satır aralıklı olmalıdır.

7. Tablo ve şekil başlıkları 10 punto bold, tablo ve şekil içerikleri 10 punto normal, tablo ve şekle ait altyazı (kaynak) 8 punto normal, dipnotlar 8 punto normal ve calibri olmalıdır. Kaynakça 10 punto normal ve APA formatında olmalıdır.
8. Makale başlığı, bölüm başlıkları ile tablo ve şekil başlıkları koyu yazı karakteriyle yazılır, bunun dışında içerikte, dipnotlarda ve kaynakçada koyu yazı karakteri kullanılmaz.
9. Yazılar A-4 boyutunda; üst 2.5, alt 2.5, sol 2.5, sağ 2.0 ve cilt payı olacak şekilde yazılmalıdır. Sayfaların sağ alt köşesinde sayfa numarası bulunmalıdır.
10. Makale, "Giriş" bölümüyle sayfa başından başlamalı ve uygun bölümlere ayrılmalıdır. Giriş, sonuç, kaynakça ve varsa teşekkür ve eklere numara vermeden; bölümler, ardışık olarak numaralandırılmalı (1.,2.,3.) ve büyük harflerle yazılmalıdır. Başlıklarda üstten bir satır boş bırakılmalıdır. Gerekli durumlarda bölümler alt bölümlere ayrılabilir. Alt bölümler (1.1. - 1.2.) şeklinde numaralandırılmalıdır.
11. Tablo, grafik ve şekiller ardışık olarak numaralandırılmalıdır. Bunlara metin içinde "Tablo 1.", "Grafik 1.", "Şekil 1." şeklinde atıfta bulunulmalıdır. Her bir tablo başlığı üstüne, grafik veya şeklin başlığı altına numarası ile birlikte yazılmalıdır.
12. Metin içinde kaynaklara atıflar dipnotlarla değil, metin içinde ve sayfa numarasını da içererek, aşağıda gösterildiği gibi yapılmalıdır: Derginin yazım kuralları içinde yer almayan hususlarda APA (American Psychological Association) 6. baskı da belirtilen yöntemler kullanılmalıdır.

Tek Yazarlı Çalışmalar:

Metin içinde genel bir atıf varsa ve metnin bütününe referans veriliyorsa (yazarın soyadı, yıl) yazmak yeterlidir. Örneğin; (Yılmaz, 2010).

Belirli bir sayfadan ya da kısımdan alıntı yapılmışsa (yazarın soyadı, yıl, sayfa sayısı) sayfasiyla birlikte şu şekilde yazılmalıdır. Örneğin; (Yılmaz, 2010:2)

İki Yazarlı Çalışmalar:

İki yazarlı çalışmaya atıflarda her seferinde iki yazarın soyadı kullanılmalıdır. Örneğin; (Türk ve Öztürk, 2010).

Yazar Sayısı Üç ve Beş Arasında Olan Çalışmalar:

Metin içindeki ilk göndermede tüm yazarların soyadları verilmeli, diğer göndermelerde ilk yazarın soyadının yanında ve diğerleri (vd.) ifadesi eklenmelidir. İngilizce makalelerde et al. ifadesi kullanılmalıdır. Örneğin; atf ilk geçtiğinde (Yılmaz, Atar ve Yaman, 2016), sonraki geçişlerde (Yılmaz ve vd. 2016)

Yazar Sayısı Altı ve Daha Fazla Olan Çalışmalar:

Metin içinde ilk göndermede de sadece ilk yazarın soyadı ile vd. kısaltmasıyla birlikte kullanılmalıdır. Örneğin; (Türk ve vd., 2015).

Bir yazarın aynı yılda basılan eserleri (Öztürk, 2011a) ve (Öztürk, 2011b) şeklinde gösterilmelidir.

Birden fazla yazara atıfta bulunulurken, göndermeler aynı parantez içerisinde yer almalıdır. Sırasıyla ilk yazarın soyadına göre alfabetik olarak ve noktalı virgül ile ayrılmalıdır. Örneğin; (Türk ve Öztürk, 2010; Atar ve Yaman, 2016; Yılmaz, 2016)

Web sayfasına atıfta, metin içinde normal atf kurallarına (Yazarın soyadı, yıl) uyulmalıdır.

Sayfa numarası olmayan bir web belgesine atf varsa paragraf numarası verilmelidir. Örneğin; (Yılmaz, 2014, parag.7).

Yazarı belli olmayan veya anonim çalışmalar:

Bir metine atf yapılırken yazarı belli değilse, yazar soyadı yerine başlıkta bulunan ilk birkaç kelime ve yıl kullanılmalıdır. Bu birkaç kelime; dergi, kitap, broşür ya da rapor başlığı ise italik olarak yazılmalıdır. Eğer makale başlığı, ya da bir web sayfasının adı ise çift tırnak içinde kullanılmalıdır. Örneğin; (Türkiye Ekonomi Raporu, 2015)

(“Sektörel Analizler”, 2016)

13. “Kaynakça” bölümü, aşağıdaki kurallara uygun olacak şekilde ve örneklerde gösterildiği gibi yazılacaktır:

- Kaynakça 10 punto calibri ve normal olarak düzenlenecek ve soyad alfabetik sırasına göre tasniflenerek verilecektir. Ayrıca bir kategori yapılmayacaktır.
- Kitaplarda sayfa numaraları belirtilmeyecek, makalelerde derginin ilgili sayfa aralığı belirtilecektir.
- İnternet kaynaklarında erişim tarihi belirtilecektir.
- Kaynakça ile ilgili ayrıntılı hususlar için APA'nın (American Psychology Association) bilimsel yazı kriterlerine ve Publication Manual of American Psychological Association (<https://www.apastyle.org/manual>) adresine bakılabilir.
- Kaynakçada yazar soyadının baş harfi, adının ise ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalı, yayının yılı, kitabın ilk cümlesinin ilk harfi büyük (özel adlar hariç) diğer kelimeler küçük olacak şekilde italik yazılır.
- Makale gösteriminde yazar soyadının baş harfi, adının ise ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalı, yayının yılı, makalenin ilk harfi büyük diğer kelimeler küçük olacak şekilde normal, dergi adı italik yazılır.

Kitaplar

Sarı, G. (2013). Ermeni Meselesi Işığında Süryaniler. Ankara: Barış Platin Yayınevi.

Bloch, S. ve Whiteley, P. (2010). Düz bir dünyada yöneticilik (2.Basım). (Ü. Şensoy, Çev.) İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Avcı, E. (2017). Türkiye’de Terörizmin Tarihsel Seyri. G.Sarı ve C.K.Demir. (Ed.), Güvenlik Bilimlerine Giriş (ss. 287-314). Ankara: Jandarma Basımevi.

Makaleler

Ak, T. (2018, Mayıs). Silahlı İnsansız Hava Araçlarının Kullanımında Karar Mekanizmaları. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(1), 111-130.

Ansiklopedi

Ersoy, O. (1973). Kağıt. *Türk Ansiklopedisi içinde* (c. 21, ss.112-115). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Yayımlanmamış Çalışmalar

Aplak, H.S. (2010). Karar Verme Sürecinde Bulanık Mantık Bazlı Oyun Teorisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Kongre Bildirileri

Sarı, G. ve Ak, T. (2018). Güvenlik alan yeterlilikleri ve akademik çalışmalar. H.Kahya (Ed.), *1.Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Yeni Ufuklar Kongresi bildiriler kitabı içinde* (ss. 130-134). İstanbul: ASOS.

Elektronik Kaynaklar

Shotton, M.A. (1989). Computeraddiction? A study of computer dependency. Erişim tarihi: 18 Ağustos 2011, <http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/index>

Yazarı belli olmayan web sitesi makalesi

New child vaccine gets funding boost. (2001). Erişim tarihi: 21 Şubat 2012, http://news.ninemsn.com.au/health/story_13178.asp.

Blog

Webber, S. (2008, 10 Ekim). Information literacy in work place contexts. Erişim tarihi: 22 Ekim 2008, <http://information-literacy.blogspot.com/>.

www.icisleri.gov.tr

T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
STRATEJİ
GELİŞTİRME
BAŞKANLIĞI

www.strateji.gov.tr

www.tid.gov.tr

Türk İdare Dergisi

T.C İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
Strateji Geliştirme Başkanlığı
Kavaklıdere Mahallesi, Karanfil 2 Sokak
No:67 Bakanlıklar - ANKARA
Tel: 0312 422 51 21-79
Faks: 0312 430 88 96

ISSN 1300-3216

www.tid.gov.tr
tid@icisleri.gov.tr